

Høyesterettsavgjørelser

INSTANS: Høyesterett - Dom.

DATO: 2001-06-21

PUBLISERT: HR-2001-00004b

STIKKORD: Reindriftsloven (1978) § 2 .

SAMMENDRAG: Saken gjelder tvist om Essand og Riast/Hylling reinbeitedistrikter har beiterett for sine rein i privateide utmarksområder innenfor distriktsgrensene i Selbu kommune, Sør-Trøndelag.

SAKSGANG: Midt-Trøndelag herredsrett nr. 95-00379 A - Frostating lagmannsrett LF-1998-01085 A - Høyesterett HR-2001-00004B, nr. 365/1999.

PARTER: 1. Jon Inge Sirum m.fl. [fullstendig partsliste, se bakerst i dommen] (Advokat Ola Brekken) mot 1. Essand reinbeitedistrikt 2. Riast/Hylling reinbeitedistrikt (Advokat Erik Keiserud).

DOMMERE: Matningsdal, Rieber-Mohn, Gjølstad, Lund, Gussgard, Tjomsland, Coward, Aasland, Dolva, Stang Lund, Oftedal Broch, Flock, Bruzelius, Skoghøy, Justitarius Smith.

Dommer **Matningsdal**: Saken gjelder tvist om Essand og Riast/Hylling reinbeitedistrikter har beiterett for sine rein i privateide utmarksområder innenfor distriktsgrensene i Selbu kommune, Sør-Trøndelag.

Tvisteområdene

De to distriktene ble opprettet ved kgl.res. 10. juli 1894 med hjemmel i § 6 i den såkalte felleslappeloven - lov av 2. juni 1883 angaaende Lapperne i de forenede Kongeriger Norge og Sverige. Distriktene er opprettholdt uendret under senere reindriftslovgivning. Riast og Hylling var opprinnelig atskilte distrikter, men de siste 50-60 årene har de vært ansett og administrert som ett distrikt.

Essand dekker et område på ca 2 300 km². Distriktsgrensen følger i øst riksgrensen mot Sverige. Sørgrensen starter ved riksgrensen i Skardsfjellet, og går derfra vestover til Stugusjøen i Tydal, følger elvene Tya og Nea til Selbusjøen, følger denne og elvene Tømra og Kleivåa over i Nord-Trøndelag til Stjørdalselva, og følger deretter denne oppover Hegra og Meråker tilbake til riksgrensen.

Riast/Hylling dekker et område på ca 1 900 km² og ligger sør for Essand. Også dette distriktet grenser i øst mot riksgrensen. Sørgrensen starter ved fjellet Vigelskaftet og går i nordvestlig retning til sjøene Tufsingen og Aursunden i Røros kommune. Grensen går ut av Aursunden der hvor Glomma har sitt utspring, følger Rugeldalen ned til Gaula i Holtålen kommune, følger Gaula til kommunegrensen mellom Holtålen og Midtre-Gauldal, følger denne til grensen mot Selbu, følger videre grensen mellom Selbu og Holtålen til fjellet Bringen hvor grensen vinkler mot nord og går ned til Nea ved Flaknan øst for Selbusjøen. Deretter følger den Essands sørgrense østover til riksgrensen.

Hvert distrikt har for tiden 10 driftsenheter, og ca 4 500 reinsdyr i vinterflokk. Arealene er vår-, sommer- og høstbeite, og benyttes fra april til desember. Vinterbeite søkes lenger sør - i Femund reinbeitedistrikt.

Tvisten knytter seg til privateide utmarksområder i Selbu kommune på til sammen ca 412 km². Av disse ligger ca 320 km² innenfor Essand, nord for Nea og øst for Selbusjøen. Det øvrige arealet, ca 92 km², ligger innenfor Riast/Hylling, sør for Nea umiddelbart vest for kommunegrensen mot Tydal kommune. I Essand omfatter tvisten alt privateid område vest for Roltdal statsallmenning. Beiteretten i statsallmenningen, som også ligger i Selbu kommune, er ikke bestridt. I Riast/Hylling omfatter tvisten den del av distriktet som ligger innenfor Selbu kommune.

Felleslappeloven av 1883

Et sentralt formål med vedtakelsen av felleslappeloven var å regulere samenes kryssing av riksgrensen med sine rein. Lovens § 3 fastsatte at «Lapperne have Frihed til aarlig at flytte med sine Ren fra det ene Rige ind i det andet og at opholde sig paa de Steder, hvor hvert Riges Lapper efter gammel Sædvane hidindtil have søgt hen ...». Loven gjaldt imidlertid også for samer som utelukkende drev reindrift i Norge.

Lovens § 6 påla samene et subsidiært solidaransvar for skader ved beitingen, og gav dessuten hjemmel for å opprette reinbeitedistrikter. Bestemmelsen hadde denne ordlyd:

«De Strækninger, i hvilke Lapperne søge Bete for sine Ren, kunne inddeles i Distrikter, inden hvilke de Lapper, som der opholde sig med sine Ren, skulle i de Tilfælde og paa den Maade, som omhandles i nærværende Lovs § 9, tredie og fjerde Led, være underkastede Ansvar for Skade, som af Rensdyrene tilføies den jordbrugende Befolknings Eiendom.

I hvilke Trakter Distriktsinddeling skal finde Sted samt Distrikternes Grændser bestemmes af Kongen.

For at en Strækning, hvor Lapperne have Ret til at søge Bete for sine Ren, skal kunne medtages under Distriktsinddelingen, bør der findes eller aabnes Renveie inden samme af saadan Beskaffenhed, at Lapperne ved at betjene sig af dem kunne med tilbørlig Bevogtning afholde Renerne fra dyrket Mark. Distrikterne bør, under fornødent Hensyn til Dyrenes Natur samt til Landskabets Udstrækning, Beskaffenhed og Bebyggelsesforhold, begrænses saaledes, at de Ren, som søge Bete inden hvert Distrikt, kunne antages i Mangel af Bevogtning at ville i Løbet af Betningstiden streife omkring i det hele Distrikt, men uden at gaa over til noget andet Distrikt.»

Opprettelse av Lappekommisjonen og dens arbeid

I 1888 og vinteren 1889 ble det fra forskjellige hold fremsatt forslag om å nedsette en kommisjon for å undersøke forholdet mellom reindriften og de fastboende nord og sør for Røros. Et viktig møte i denne sammenheng ble holdt på Røros tredje påskedag 1889, hvor det møtte 95 oppsittere fra Røros, Ålen, Holtålen, Budalen, Tolga, Tynset og Kvikne. Det møtte også to samer, hvorav den ene var Paul Johnsen, som var den største reineieren i Røros- og Tydalstraktene på den tiden, og som var i konflikt med en del grunneiere om utstrekningen av samenes beiterett. Alle fremmøtte, herunder samene, stemte for en resolusjon om at det måtte opprettes en kommisjon for å trekke opp grensene for de områdene hvor samene hadde beiterett. Videre burde det innføres distriktsinndeling. Det ble også vedtatt enkelte andre anmodninger, og den eneste anmodningen samene stemte mot, var innføring av fellesansvar for samene utenfor reinbeitedistriktene, jf. Haarstad: Sørsamisk historie. Ekspansjon og konflikter i Rørostraktene 1630-1900, Trondheim 1992 side 266-267.

Den 30. april 1889 fremmet tre stortingsrepresentanter, Hans I. Storeng, Ingebrigt Flønæs og Nils Melhuus, forslag om at Stortinget bevilget midler til «Nedsættelse af en Kommission til Undersøgelse af Lappeforholdene i Hedemarken samt søndre og nordre Trondhjems Amter». Forslaget var i det vesentlige tiltrådt av syv andre representanter. I forslaget, Dok.nr.93 (1889), heter det blant annet:

«Paa enkelte Steder i søndre Trondhjems Amt navnlig i Herrederne Røros, Aalen, Selbo og Tydalen har det fra gammel Tid været Renbeite, og saalænge Lapperne holdt sig med sine Dyr indenfor de gamle rettigheder, var selvfølgelig intet derpaa at sige.

I Holtaalen, Singsaas, Støren, Budalen, Soknedalen og Tolgen med Annexsognene Vingelen og Dalsbygden samt Kvikne og Tønsæt Herreder har det aldrig været Renbeiter undtagen maaske en ganske liden Del ved Tolgens Østgrændse. Alle disse Distrikter, der omtrent udelukkende er henvist til Fædriften som eneste Næringsvei, og som i sine gode Havnegange og Fjeldslaatter har Betingelser herfor, har indtil de sidste 10-12 Aar havt sine Rettigheder ubeskaaren...

1

Dette gamle Forhold er i forannævnte Distrikter bleven fuldstændig endevendt. I Løbet af de sidste 10-12 Aar har det været en stadig Tilstrømning af Lapper med Renhjorder, der dels er komne fra det nordlige Sverige og dels fra vort eget Lands nordlige Ægne. Flere af disse Lappefamilier er formuende og kan undertiden eie flere tusinde Dyr. De værdifuldeste af Fjeldstrækningerne i omhandlede Distrikter er i den Grad belagt med Rensdyr baade Sommer og Vinter, at de Fastboendes gamle og efter vor Mening uomtvistede Rettigheder meget stærkt trues med at blive fuldstændig ruineret...

Som en Følge af Lappernes Indtrængen paa de Fastboendes Rettigheder er der opstaaet en Mængde Processer, hvoraf flere for Tiden verserer for Retterne. Det har vist sig, at i de Strøg, hvor Lapperne tidligere har været, er det vanskeligt at faa et hurtigt og sikkert Resultat i deslige Søgmaal netop fordi, at Grændser og Brugsret har været meget bestridt...

Det synes altsaa her at mangle en Forføining, der kan føre til Bestemmelser om, hvor og i Tilfælde i hvilken Udstrækning, Lapperne kan færdes med sine Renflokker...

Saavidt vi har kunnet erfare, og vi er støttet heri af flere Sagkyndiges Udtalelser, er den nugældende Lappelovgivning ikke paa langt nær anvendelig i de heromhandlede Distrikter, førend mere bestemte Grændser for Lappernes Beitesmark, paa sine Steder, maaske ogsaa Distriktsinddeling, kan vorde fastslaaet... »

Stortinget bevilget midler til å nedsette en kommisjon som foreslått. Ved kgl.res. 12. juli 1889 ble Lappekommisjonen nedsatt med følgende mandat:

«At der bliver at nedsætte en Kommission, hvem det overdrages at undersøge Lappeforholdene i Hedemarkens, Søndre- og Nordre- Trondhjems Amter og at afgive Forslag til Fastsættelse af Grændserne for Lappernes Betesret samt til Ordning forøvrigt af Forholdet mellem disse og de Fastboende i de nævnte Amter.»

Kommisjonens formann var overrettssakfører Haakon Bernhard Berg, Elverum, mens bonde Karl Kværness, Rendalen og lensmann Indian Bernhard Herstad, Røros var medlemmer. I 1891 ble kommisjonen utvidet med bonde H. K. Foosnæs, Beitstad. Om arbeidet i kommisjonen heter det i innberetningen side 3:

«Kommissionens Medlemmer sammentraadte paa Røros den 13de August nesteften [dvs. 1889] og fortsatte med Møder og Befaring i nordre Østerdalen og i Trakten omkring Røros indtil paafølgende 10de September, da Aarstiden og Veirlaget lagde Hindringer iveien for Befaring i paagjældende Fjelddistrikter. Kommissionen var under Befaringsreiserne tilstede ved Aastedssessioner i 2de Processer mellem Fastboende og Lapper, hvorved den fik en gunstig Anledning til paa de Steder, hvor de stridende Interesser særlig mødtes, at træffe saavel Lapper som Fastboende og høre fremholdt disses forskjellige Synsmaader.

I afvigte Sommer (1890) har Kommissionen fortsat Befaringerne og søgt Oplysninger ved Møder og Sammenkomster navnlig i Tolgen Herred af Hedemarkens Amt samt i paagjældende Herreder af søndre Trondhjems Amt, og endvidere - saavidt for Tiden hensigtsmæssigt - i tilstødende Trakter af nordre Trondhjems Amt (Meraker og Hegre).

Disse Reiser og Undersøgelser medtog Tiden indtil 4de Oktober...

Fra Lensmænd og Herredsstyrelser i søndre og nordre Trondhjems Amter har Kommissionen søgt Oplysninger ved Indhentelse af Svar paa opstillede Spørgsmaal... Videre har Kommissionen under sine Reiser erhvervet skriftlige Erklæringer fra en Flerhed af Personer, idet man har fundet ikke at burde lade det bero med de mundtlige Oplysninger, som Kommissionen under Møder og Sammenkomster stadig søgte saavel hos de Fastboende som hos Lapperne.»

Lappekommisjonens innberetning

Lappekommisjonens innberetning ble avgitt i juli 1892. Etter mandatet skulle den som nevnt «afgive Forslag til Fastsættelse af Grændserne for Lappernes Betesret» og «til Ordning forøvrigt af Forholdet mellem disse og de Fastboende». Kommisjonen fremmet imidlertid ikke forslag om grensene for beiterettens utstrekning. Derimot foreslo den innført reinbeitedistrikter som for Essand var sammenfallende med de grensene som ble fastsatt. For Riast/Hylling var forslaget mer omfattende enn de grensene som ble fastsatt. Her ble det foreslått inkludert et større område sør for Selbusjøen mellom fjellene Bringen og Reinsfjellet som deretter fulgte kommunegrensen mot Klæbu ned til Selbusjøen.

Selv om kommisjonen ikke fremmet forslag om grensene for beiterettens utstrekning, gjennomgikk den «Lappernes tidligere og nærværende Udbredelse og Vilkaar i paagjældende Distrikter», før den konkluderte slik, jf. innberetningen side 29:

«Efter hvad Kommissionen foran specielt efterhvert har anført, er den altsaa ved sine Undersøgelser kommen til det Resultat, at norske Lapper kan antages efter gammel Sædvane at have søgt Tilhold og Bete for sine Ren inden følgende Strækninger:

...

3. i Selbu: Rotladalens Alminding.

4. i Tydalen: samtlige Fjeldstrækninger.»

Kommisjonen presiserte at den ikke hadde noen dømmende myndighet, og uttalte, jf. innberetningen side 42:

«Forsaavidt Kommissionen under sin Beskrivelse af paagjældende Trakter har omhandlet Grændsen for Lappernes Brug efter gammel Sædvane, er dette derfor kun en paa de stedfundne Undersøgelser bygget Meningsudtalelse, under hvilken Kommissionen med Hensyn til Fordringerne til den faktiske Udøvelse har søgt at henholde sig til Reglerne om Alders Tids Brug.»

Kommisjonen foreslo også å opprette stillinger som lappefogd, og dessuten enkelte nye lovbestemmelser.

Innføringen av de aktuelle reinbeitedistrikter

Departementet sendte kommisjonens forslag til uttalelse, og kommunestyret i Selbu og Tydal gikk mot det, jf. Departements-Tidende 1894 side 503-504:

«Fraraader enhver Distriktsinndeling som kun medførende Ulemper. Protesterer mod at Herredet medtages i noget Distrikt, da for Tiden Lapperne ingen Beitesret har i Herredet.»

Jeg bemerker at Selbu og Tydal på denne tiden var én kommune.

Fogden i Strinden og Selbu var derimot av motsatt oppfatning, og uttalte, jf. Departements-Tidende 1894 side 504:

«Den foreslaaede Distriktsinndeling ansees som heldig ogsaa for Selbu Herred. Den vil selvfølgelig ikke medføre nogen Udvidelse af Lappernes Rettigheder.»

Saken ble deretter forelagt for kommisjonens formann, Berg. Etter å ha konferert med de øvrige medlemmene, foreslo han de grensene som deretter ble fastsatt, jf. Departements-Tidende 1894 side 535-536.

Distriktsinndelingen ble innført ved kgl.res. 10. juli 1894, og ble kunngjort 28. juli 1894. I

kunngjøringen heter det videre:

«Departementet skal ved denne Anledning indskjærpe alle vedkommende, at Lapperne alene har Ret til at søge Beite for sine Ren paa de Steder, hvor de efter gammel Sædvane har færdes. I saa Henseende gjør den indførte Distriktsinddeling ingensomhelst Forandring. Lappernes Ret til Beite forbliver den samme, hvadenten Distriktsinddeling er indført eller ikke.

Af Hensigtsmæssighedshensyn er under flere af de ovennævnte Distrikter medtaget Strækninger, hvor Lapperne ikke antages at have sædvanemæssig Ret til at færdes, og hvor altsaa al Beitning er Lapperne forbudt, saaledes at de er ansvarlige for al den Skade, deres Ren maatte forvolde.

At saadanne Strækninger er medtagne i Distriktsinddelingen bevirker altsaa ikke i mindste Maade, at Lapperne faar Ret til at opholde sig i Dele af Distriktet, hvor de ikke har sædvanemæssig Ret til at færdes.

Strækningernes Medtagelse under Distriktsinddelingen har kun den Følge, at der indtræder Fællesansvarlighed for den Skade, som forvoldes ved Lappers ulovlige Beitning, samt at denne i det hele undergives en stærkere Kontrol.»

Den 15. august 1894 ble medlem av Lappekommisjonen, Indian Bernhard Herstad, ansatt som lappefogd blant annet for de to distriktene. Lappefogden avgav årlige innberetninger om sitt virke. I innberetningen for 1894, avgitt 26. januar 1895, heter det innledningsvis:

«... begyndte jeg, samtidig som jeg uddelte til Lapper og interesserede Fastboende Aftryk af det Kongelige Indre-Departements Bekjendtgjørelse af 28de Juli f. A., i hvilken den Kongelige Resolution af 10de Juli er indtaget, at forklare for Vedkommende Betydningen og Nyttens, Distriktsinddelingen fører med sig samt gennemgik og forklarede Forstaaelsen af forskjellige Bestemmelser i Lov af 2den Juni 1883.»

Da Lappekommisjonen avgav sin innstilling i 1892, var det ingen som drev reindrift i Essand. Kommisjonen foreslo blant annet at Niels Bull og noen samer som ble omtalt som «Jacobssønnene», skulle fortsette sin reindrift der. De hadde tidligere drevet reindrift i dette området, og blant annet brukt en rekke koier i Roltdal statsallmenning. Under Herstads møte med dem høsten 1894 nektet de å flytte til Essand, og viste til problemene med svensk løsrein.

Lov indeholdende Tillægsbestemmelser angaaende Lapperne og Rensdyrdriften inden de søndenfor Finmarkens Amt liggende Landsdele ble vedtatt 25. juli 1897. Lovens § 1 gjorde det straffbart å beite med rein utenfor reinbeitedistrikt med mindre det forelå «særlig Tilladelse eller Hjemmel fra Grundens Eier eller Bruger». Fra årsberetningen for 1897 opplyser Herstad at han under et møte med noen samer i Tydal i november «gjennemgik flere bestemmelser i den nye lappelov».

Mot slutten av 1890-tallet og fram til århundreskiftet ble det gjort en del forsøk på å gjenoppta tamreindriften i Essand. Dette mislyktes, visstnok særlig på grunn av problemene med svensk løsrein, og det er først fra 1910 varig tamreindrift igjen har vært drevet der. Hvor langt inn i nåværende Selbu kommune den har vært drevet, kommer jeg tilbake til.

Reindriftsloven av 1933 og behandlingen av ny distriktsgrense for Essand

Ved lov av 12. mai 1933 nr. 3 ble det vedtatt ny lov om reindriften. Om den geografiske avgrensningen av reindriften fastsatte lovens § 2 første ledd:

«Flyttlappenes reindrift må alene foregå i de deler av Finnmark, Troms, Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Hedmark fylker som Kongen bestemmer. Så vidt mulig må alene medtas områder hvor flyttlapper har hatt reindrift fra gammel tid og hvor det finnes hensiktsmessig å tillate utøvelse av reindrift.»

Etter lovens § 103 c og d skulle de etablerte distriktene bestå inntil det motsatte ble bestemt. Ved brev av 23. juli 1934 oversendte fylkesmannen i Sør-Trøndelag til Landbruksdepartementet en henvendelse «angående fastsettelse av grenser for reinbeitingen i Essand reinbeitedistrikt». Fylkesmannen ba om departementets samtykke til å «foreta en grenseoppgang i forannevnte reinbeitedistrikter [henvendelsen omfattet også Ålen] for å bringe klarhet i de nu reiste spørsmål». Dette fikk han departementets samtykke til. Jeg nevner at på denne tiden var Selbu og Tydal forskjellige kommuner.

Under et møte med fylkesmannen 12. september 1934 holdt bonde P. Norbye et innlegg om forholdet mellom reindriften og bondenæringen i distriktet. Etter å ha gjennomgått samenes beitebruk, nedla han påstand om at «samenes sædvanemessige beiteret mot nord, fra Stråsjøvolden og nordover skal gå efter barskoggrænsen». Stråsjøvollen ligger i tvisteområdet ved Garbergselva litt vest for Stråsjøen og et godt stykke vest for Roltdal statsallmenning.

Under det videre arbeidet med saken henvendte fylkesmannen seg ved brev av 23. mai 1935 til departementet om tolkingen av lovens § 2. I brevet heter det blant annet:

«Man har oppfattet den nye lovs regler om reinbeitedistrikter slik at distriktet skal omfatte såvidt mulig alle områder hvor flyttlapperne har hatt reindrift i gammel tid og hvor det finnes hensiktsmessig å tillate utøvelse av reindrift (lovens § 2); der er altså ikke anledning til ved fastsettelse av grensene for reinbeitedistriktet å gjøre distriktet videre enn det bestemmes efter den gamle beittings grenser. Man ber sig meddelt om dette er riktig forstått.»

I svarbrev av 26. juni 1935 fra Landbruksdepartementet heter det:

«I anledning av hr. Fylkesmannens skrivelse av 23 mai d.å. meddeles at det må antas at § 2 i reindriftsloven av 12 mai 1933 må forstås slik at det ved fastsettelse av nye reinbeitedistrikter i henhold til nevnte § 2 bør søkes undgått å medta områder hvor flyttlappene ikke har hatt reindrift fra gammel tid.»

Fylkesmannen avholdt deretter 9. september 1935 et møte i Selbu hvor ordføreren, tre formannskapsmedlemmer, lappfogden, lappelensmannen, lensmannen, formannen i jordstyret, formannen og nestformannen i Essand reinbeitedistrikt, ytterligere to reineiere, to bønder og en advokat var til stede. Under møtet nedla bonde Norbye påstand - endret fra 1934 - om at «Roltdals statsallmennings vestgrense danner grensen mot vest for samenes sædvanerett til å beite med rein». Samene synes å ha hevdet at de hadde beiterett i hele distriktet. I møteboken er det protokollert at fylkesmannen ba samene og bøndene uttale seg om hensiktsmessigheten av en grense fra Rolset like øst for utløpet av elven Rotla i Nea og i noe nordøstlig retning, men hele tiden vest for statsallmenningen. Deretter heter det:

«Bønderne kunde ikke uttale sig derom. Samene vil i tilfelle ikke motsette sig det.»

Etterpå ble det foretatt befarng.

I møte 1. februar 1936 sluttet Selbu kommunestyre seg til Norbyes påstand om at Essand reinbeitedistrikt i Selbu skulle være begrenset til Roltdal statsallmenning. I brev av 16. mars 1936 uttalte lappfogd Bagaas at

«... når det har vært rein i Roltdals statsalmenning så har også reinen beitet lengere vestover til enkelte tider. Denne antagelse støtter jeg på reinens vaner og terrængets beskaffenhet. Vestgrensen av almenningen danner ingen naturlig grense.

Som saken nu står finder jeg det lite formålstjenlig å foreslå nogen grenselinje men det forekommer mig at en linje Rolset - Åtollen - K i Kråsåfjell - B i Brentop - Stråsjøen - Stentjern skulde være mest retfærdig - begge parter tatt i betraktning.»

Denne grenselinjen er langt på vei den samme som fylkesmannen antydet 9. september 1935.

I brev av 21. mars 1936 til Landbruksdepartementet protesterte samene v/formannen i Essand, Lars Stinnerbom, mot den grensen Selbu kommunestyre hadde foreslått. Samtidig gav han en relativt omfattende omtale av hvordan han mente beiting hadde skjedd vest for statsallmenningen.

Fylkesmannen forela brevet for Selbu kommune. I møte 17. juni 1936 fastholdt kommunestyret sitt standpunkt. Også denne uttalelsen ble forelagt for samene v/Lars Stinnerbom. I brev av 14. november 1936 fastholdt han at den gjeldende grensen for reinbeitedistriktet måtte opprettholdes. I oversendelsen til fylkesmannen 23. november 1936 uttalte lappefogden blant annet:

«Jeg for min del har ikke noe særlig å tilføie. Det beste, eller rettere sagt det eneste brukbare forslag til grenser er de som samene hevder. Disse grenser er naturlige grenser og sperrelinjer for reinen.»

Etter denne oversendelsen anmodet fylkesmannen lappefogden om å komme med forslag til grenser for Essand. Forespørselen ble besvart i brev av 19. desember 1936. For tvisteområdet var hans prinsipale forslag at den gjeldende grensen ble opprettholdt. Lappefogden fremsatte også et subsidiært forslag som med en liten reservasjon unntok hele det privateide området i Selbu.

Den 23. august 1937 oversendte fylkesmannen saken til Landbruksdepartementet med følgende påtegning:

«Sendes med bilag ærbødigst det kongelige Landbruksdepartement idet jeg slutter mig til lappefogdens principale forslag med den av ham i vedlagte skrivelse av 1. f. md. antydede forandring.»

Det er noe uklart hva fylkesmannen sikter til med den «antydende forandring», men sammenhengen viser at den ikke gjaldt tvisteområdet.

Landbruksdepartementets behandling av saken er ikke kjent i dag. Det er imidlertid på det rene at distriktsgrensen ikke ble endret.

Reindriftsloven av 1933 er senere avløst av lov av 9. juni 1978 nr. 49 om reindrift, som jeg kommer tilbake til.

Rettssaken

Saken ble reist for Midt-Trøndelag herredsrett 12. desember 1995 av eierne av til sammen 229 bruk. Bakgrunnen for saksanlegget var at Selbu kommune hadde gitt reinbeitedistriktene rett til å uttale seg i arealsaker som ble behandlet etter plan- og bygningsloven, særlig saker om reguleringsplaner for hyttefelt og veier. Videre ble det anført at reinflokkene hadde blitt større i de seneste tiår, med større press på beiteområdene og beiting på nye områder til følge. I stevningen ble det nedlagt følgende påstand:

«Essand Reinbeitedistrikt og Riast/Hylling Reinbeitedistrikt har ikke rett til reinbeite på saksøkernes eiendommer.»

Midt-Trøndelag herredsrett, som var satt med to fagkyndige meddommere, en bonde og en reindriftsagronom, avsa 19. august 1998 dom med slik domsslutning:

- «1. Riast/Hylling og Essand reinbeitedistrikter frifinnes.
2. Erstatning for saksomkostninger tilkjennes ikke. Hver part bærer egne omkostninger.
3. Partene deler omkostningene ved retten og til helikopterbefaring. Jon Inge Sirum m.fl. - solidarisk ansvarlige - betaler kr 28.557,50 - tjueåttetusenfemhundreogfemtisju 50/100 kroner. Essand og Riast/Hylling reinbeitedistrikter betaler kr 28.557,50 - tjueåttetusenfemhundreogfemtisju 50/100 kroner.»

Herredsrettens dom ble avsagt under dissens. Den ene meddommeren stemte for å ta grunneiernes påstand til følge. De to dommerne i flertallet hadde hver sin begrunnelse. Meddommeren bygde på at reinbeitedistriktene hadde ført bevis for at de hadde beiterett i tvisteområdene, mens rettens formann avgjorde saken etter bevisregelen i reindriftsloven av 9. juni 1978 nr. 49 § 2 første ledd tredje punktum, som fastsetter at utmarksstrekninger som inngår i reinbeiteområder, er å anse som lovlig reindriftsareal med mindre annet følger av «særlige rettsforhold».

Grunneierne anket herredsrettens dom til Frostating lagmannsrett. Under saksforberedelsen trakk én av grunneierne seg fra saken. Lagmannsretten, som også var satt med fagkyndige meddommere - en bonde og en reindriftsagronom - avsa 17. august 1999 dom med slik domsslutning:

- «1. Herredsrettens dom, domsslutningens punkt 1 og 2, stadfestes.
2. Saksomkostninger for lagmannsretten tilkjennes ikke.
3. Utgiftene til meddommere og helikopterbefaring for herredsretten og lagmannsretten deles likt.»

Lagmannsrettens dom ble avsagt under dissens. Flertallet, rettens formann og de to meddommerne, fant at beiterett senest i 1892 var ervervet ved alders tids bruk, og at retten omfatter hele tvisteområdene. Mindretallet, to fagdommere, fant at Essand ikke har beiterett i sitt tvisteområde. Riast/Hylling har derimot, etter mindretallets syn, beiterett i om lag halvparten av tvisteområdet for dette reinbeitedistriktet - sør for en rett linje trukket mellom utspringene for elvene fra Usmesjøen og Lille Kalvsjøen.

Lagmannsrettens dom er anket til Høyesterett av eierne av til sammen 201 eiendommer. Ankegrunner er feil rettsanvendelse og bevisbedømmelse.

Etter at ankeforhandling var gjennomført for Høyesterett i avdeling, besluttet retten 28. november 2000 med hjemmel i plenumsloven av 25. juni 1926 nr. 2 § 4 første ledd jf. § 3 at saken i sin helhet skal avgjøres av den samlede Høyesterett.

For Høyesterett er det fremlagt et betydelig antall nye dokumenter, som jeg ikke finner grunn til å spesifisere. Men jeg nevner at noen av dokumentene er faghistoriske utredninger som til dels er utarbeidet i anledning av saken. Slike utredninger var for øvrig utarbeidet også før herredsrettens behandling. Videre er det fremlagt 13 skriftlige erklæringer fra parter/vitner. Ved bevisopptak er opptatt forklaringer fra 15 parter/vitner. Forklaringene bekrefter og supplerer i atskillig utstrekning de fremlagte erklæringene. 14 av de personene som har forklart seg ved bevisopptak, forklarte seg også for lagmannsretten. Saken står i det vesentlige i samme stilling for Høyesterett som for lagmannsretten.

De ankende parter, Jon Inge Sirum m.fl., har i hovedtrekk anført:

Saken er en næringstvist mellom landbruks- og reindriftsnæringen. Den gjelder ikke det materielle grunnlaget for den samiske kultur i Sør-Norge, som i tilfelle er en sak for staten og

lovgiveren.

Lagmannsretten har tatt riktig rettslig utgangspunkt i avgjørelsene i Rt 1988 1217, Korssjøfjell-dommen, og Rt 1997 1608, Aursunden-dommen. Men flertallet har tatt feil ved anvendelsen av de alminnelige prinsippene for alders tids bruk når det i Selbu fant grunnlag for beiterett utenfor Roltdal statsallmenning. Det er ikke påvist grunnlag for slik rett i tiden før 1894, da distriktene ble opprettet, og heller ikke i tiden etter opprettelsen.

I Korssjøfjell-dommen er det fastslått at samene ikke uten videre har beiterett innenfor hele reinbeitedistriktet. Og bestemmelsen i reindriftsloven § 2 første ledd tredje punktum, som ble tilføyd i 1996, er ikke mer enn en svak presumsjonsregel som bare krever at grunneierne sannsynliggjør at samene ikke har beiterett i tvisteområdet.

For perioden fram til 1894 har lagmannsrettens flertall stilt for små krav til den bruk som over alders tid kan begrunne beiterett utenom statsallmenningen. På bakgrunn av Korssjøfjell-dommen kan det erverves beiterett til de sentrale beiteområdene og til områder som i mer begrenset utstrekning har vært brukt. I vår sak oppfyller store deler av Tydal det første kriteriet, mens statsallmenningen og området fram mot Bukkhammeren oppfyller det andre. Derimot erverves det ikke beiterett til områder som har vært brukt sporadisk. Tvisteområdene, som ikke er naturlige beiteområder for rein, har en tilstrekkelig naturlig topografisk avgrensning. Det har bare vært tale om streifbeiting som etter rettspraksis ikke oppfyller brukskravet - heller ikke ved avgrensningen av området for en beiterett. De streifbeitende reinsdyrene har sporadisk og av eget tiltak gått inn i tvisteområdene i spredningstiden vår og høst. Men reinen kan ikke ved egne vandringer gi samene beiterett.

Lagmannsrettens flertall har ved bevisbedømmelsen lagt for liten vekt på de opplysningene som er gitt i Lappekommisjonens innberetning fra 1892. Vektleggingen av innberetningen er i strid med den som ble gjort i Rt 1981 1215 og Rt 1988 1217. Flertallet har også feiltolket Lappekommisjonens egne uttalelser. Uttalelsene bygger på en samlet vurdering av det bevismaterialet som forelå, og det er ikke grunnlag for den kritikken flertallet retter mot Lappekommisjonen.

Det er ikke dekning for flertallets uttalelser om funn av samiske kulturminner i tvisteområdene. Fra tiden før Lappekommisjonens innberetning finner man heller ingen samiske stedsnavn i tvisteområdene i uavhengige vitenskapelige kilder.

Man kan ikke bygge på en helhetsvurdering der man også tar hensyn til samisk reindrift i andre områder. Og selv om man ved vurderingen av hva som kreves for rettserverv ved alders tids bruk, må se hen til de spesielle forhold innen reindriften, er det ikke grunnlag for noen særbehandling av den. Egenarten ved reinbeiting og topografien i området kan bare tas i betraktning ved vurderingen av den bruken som har funnet sted, men innen rammen av alminnelige prinsipper for alders tids bruk.

Lagmannsrettens flertall har ikke gått inn på den utmarksaktiviteten som grunneierne har drevet, med kvernsteinproduksjon, skogsdrift, setring, beiting og slått. Denne aktiviteten har vært så massiv at den samlet sett utelukker reinbeiting av noe omfang. Det må tas i betraktning at tvisteområdene er bygdenes nærområder, med avstander som for det meste er langt mindre enn ti kilometer. Og det er vist til at store deler av tvisteområdene er lavereliggende barskogsområder helt ned til 160 meter over havet. I alle fall i Sør-Norge er det ikke tradisjon for tamreindrift i slike jord- og skogbruksbygder.

Lagmannsrettens flertall har sett bort fra de vesentlige endringene i utøvelsen av reindriften som har funnet sted fra før 1890 og fram til i dag. Beiteretten i Selbu og Tydal ble ervervet i en tid da reindriften foregikk med forholdsvis små flokker som ble godt bevoktet fordi det ble produsert melk og ost. I nyere tid er reindriften basert på ren kjøttproduksjon, og det brukes motoriserte kjøretøyer og helikoptere. Reinflokkene er blitt vesentlig større enn de var, og reinen er mindre tam og har fått et annet beitemønster. Presset fra reinflokkene har dermed blitt vesentlig større, og reinen søker ut over de tradisjonelle beiteområdene.

Det er heller ikke bevismessig grunnlag for erverv av beiterett i tvisteområdene ved alders tids bruk på 1900-tallet. Også i denne perioden har det primært vært tale om streifbeiting, og

bøndenes bruk av områdene har stort sett utelukket beiting av rein. I Essand lå reindriften dessuten nede fram til 1910, da det skjedde tilflytting etter anvisning av myndighetene. Og det er først de siste årene at beitingen har fått noe omfang - på grunn av større flokker og fordi samene flere år har fraktet inn rein i området med lastebil.

Både i Essand og Riast/Hylling har det dessuten i det tyvende århundret vært uklarheter og tvister om beiteretten, som utelukker god tro hos samene. Samene har vært vel kjent med distriktsinndelingen som ble innført i 1894, og med den uttrykkelige presiseringen i kunngjøringen om at distriktene omfattet mer enn de hevdvunne beiteområdene.

De ankende parter bestrider at samene i dette tilfellet kan få anerkjent beiterett på grunnlag av lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) § 2 jf. § 3 jevnført med FN-konvensjonen av 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter artikkel 27. Heller ikke ILO-konvensjon nr. 169 fra 1989 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater artikkel 14 nr. 1 kan få betydning. Da samene kom etter bøndene til Selbu, kan de ikke påberope seg disse konvensjonene i dette området. De folkerettslige instrumentene gir dessuten ikke vern utover faktisk bruk, som det ikke er ført bevis for i saken. For den faktiske bruk er det etablert et vern ved reindriftsloven og rettsreglene om alders tids bruk som oppfyller Norges folkerettslige forpliktelser.

Heller ikke Grunnloven § 110 a kan få noen betydning i saken.

Dersom Norges folkerettslige forpliktelser skulle gi samene større rettigheter enn de har i henhold til alders tids bruk, ville dette i tilfelle representere et inngrep i grunneienes eiendomsrett. Den er også vernet av våre folkerettslige forpliktelser. Et rettserverv for samene må i tilfelle skje ved ekspropriasjon hvor grunneierne tilkjennes erstatning, jf. Grunnloven § 105.

Det er anført at selv om saken er reist av de fleste grunneierne i tvisteområdene, har de krav på individuell vurdering. Men det aksepteres at dersom Høyesterett skulle komme til at det er beiterett i en del av tvisteområdene, kan det trekkes en grense uten at det eksplisitt angis hvilke eiendommer det hefter beiterett på.

De ankende parter har nedlagt denne påstand:

- «1. Essand reinbeitedistrikt og Riast/Hylling reinbeitedistrikt har ikke rett til reinbeiting på de ankende parters eiendommer.
2. Essand reinbeitedistrikt og Riast/Hylling reinbeitedistrikt dømmes in solidum til å dekke de ankende parters saksomkostninger for herredsretten, lagmannsretten og Høyesterett med tillegg av rente etter morarenteloven § 3 første ledd, 1. punktum fra forfall til betaling skjer.»

Ankemotpartene, Essand og Riast/Hylling reinbeitedistrikter, henholder seg til lagmannsrettens dom og i det vesentlige til den begrunnelsen som flertallet har gitt.

Lagmannsrettens flertall har bygd på en korrekt oppfatning av prinsippene for erverv av beiterett ved alders tids bruk. Det springende punktet er kravet til bruk. Kravene til lang tid og til god tro må uten videre anses oppfylt for perioden før Lappekommisjonens innberetning.

Når det gjelder kravet til bruk, kan det ved reindrift ikke bare sees etter områder som har stått sentralt. Det som er uttalt i Rt 1988 1217 på side 1225 om dette, er ikke treffende. Reinen er et streifdyr, og det må tas hensyn til dens streifmønstre. Selv om det kreves bruk av et visst omfang, kan det ikke kreves regelmessig eller årlig bruk av hele området. Heller ikke kan det kreves større intensitet i bruken. Det må bygges bro mellom tradisjonell tingsrettslig oppfatning av alders tids bruk med basis i bøndenes næringsvirksomhet og de spesielle forholdene ved reindriften.

Ustrekningen av beiteretten må avgjøres ved en helhetsvurdering, hvor det tas hensyn til at grunnlaget for sørsamisk kultur har blitt truet de senere årene av flere rettsavgjørelser som har gått samene imot. Det er også vist til at det er en reell mulighet for at det vil bli reist tilsvarende saker i andre deler av distriktene.

Lagmannsrettens flertall har korrekt lagt til grunn at det allerede før 1890 ved alders tids bruk

var ervervet beiterett i tvisteområdene.

Lappekommisjonens innberetning har lagmannsrettens flertall tillagt tilbørlig vekt, og den er korrekt vurdert opp mot annet og nyere bevismateriale. Kommisjonen ble oppnevnt fordi det var oppstått arealkonflikter, blant annet i Sør-Trøndelag. Det sentrale i kommisjonens arbeid var ikke å fastlegge grenser for beiteretten, men å foreslå ordninger til vern av grunneiernes interesser. Lappekommisjonens uttalelser må derfor vurderes kritisk. Kommisjonen tok i alle fall feil i det sentrale spørsmålet med hensyn til når samene og bøndene kom til området. Den så på situasjonen slik den var i det aktuelle tidsrommet, og gikk ikke inn på eldre tiders organisering av samer i «byer», som det hadde vært to av der sakens reinbeitedistrikter ble opprettet. Kommisjonen gav for øvrig uttrykk for at det den uttalte, bare var en meningsytring.

Ved bevisvurderingen må det tas hensyn til at samene har hatt et nomadisk levesett, og at reindriften setter få varige spor. Indirekte beviser, som samiske stedsnavn og beretninger, må tillegges betydning som bevis for reindrift i tvisteområdet.

Det bestrides ikke at dagens reindrift har en noe annen karakter enn reindriften hadde i 1890. Men det er mer tale om en gradsforskjell, idet det selvsagt bare var simler med kalv som ble melket tidligere. Melkingen foregikk dessuten bare en kortere periode om sommeren. Også på 1800-tallet ble det drevet med store flokker, som i alle fall delvis gikk fritt. Bruken er i hovedsak som tidligere, styrt av dyrenes natur og andre naturgitte forhold som beitegrunnlag, topografi, vind mv. At samene ved enkelte anledninger de senere årene har fraktet noen rein inn i tvisteområdet i Essand med lastebil, skyldes behovet for å hindre dyrene i å trekke for tidlig mot vinterbeitet i Femund reinbeitedistrikt.

Grunneiernes utmarksaktivitet har ikke vært til hinder for reindrift, og det er ingen naturlig grense mellom statsallmenningen og de områdene som tvisten knytter seg til. For øvrig er det få muligheter for konflikt mellom samenes og grunneiernes bruk. De to gruppenes bruk har stort sett skjedd til forskjellige tider av året.

Subsidiært gjøres det gjeldende at beiterett er ervervet ved alders tids bruk på 1900-tallet. Samene har beitet rein i Essand siden 1910 og i Riast/Hylling hele tiden. De har lagt til grunn at de hadde beiterett innenfor distriktsgrensen, og de har vært i aktsom god tro om sin rett.

Atter subsidiært anføres det at bruken på 1900-tallet sammenholdt med tidligere bruk er tilstrekkelig for erverv av beiterett i begge distriktene.

Til de ankende parter anføres om at beiteretten må vurderes i forhold til det enkelte bruk, anføres at dette ikke er mulig, slik saken er lagt opp fra grunneiernes side. På det grunnlaget som foreligger, lar det seg ikke gjøre å trekke noen grense for beiteretten inne i tvisteområdene.

Som ny anførsel for Høyesterett har samene påberopt seg Norges folkerettslige forpliktelser overfor urfolk. Uavhengig av om samene eller bøndene kom først til de indre deler av Sør-Trøndelag, har samene krav på rettigheter som urfolk også der.

Etter lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) skal FN-konvensjonen av 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter artikkel 27, som blant annet verner urfolks stilling, ved motstrid gå foran norsk rett, jf. lovens § 2 jf. § 3. Denne bestemmelsen må ses i sammenheng med ILO-konvensjon nr. 169 fra 1989 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater artikkel 14 nr. 1 annet punktum som beskriver mer presist hva beskyttelsen består i. Etter denne bestemmelsen har samene rett til bruk av områder «som de tradisjonelt har hatt tilgang til for sitt livsopphold og sin tradisjonelle virksomhet». Dersom ikke alders tids bruk etter tradisjonell tolking beskytter samenes reindrift, som er grunnlaget for opprettholdelse av samisk kultur, i områder hvor reindriften tradisjonelt har vært utøvd, kan de påberope seg disse konvensjonene også i en tvist med private grunneiere.

Det er videre vist til Grunnloven § 110 a.

Ankemotpartene har nedlagt denne påstand:

«1. Frostating lagmannsretts dom 17. august 1999 pkt. 1 stadfestes.

2. De ankende parter pålegges in solidum å erstatte Essand og Riast/Hylling reinbeitedistriktets saksomkostninger for herredsretten, lagmannsretten og Høyesterett med tillegg av 12% rente fra forfall inntil betaling skjer.»

Mitt syn på saken:

Jeg drøfter først de generelle spørsmål saken reiser.

Reindriftsloven § 2 første ledd tredje punktum

Reindriftsloven § 2 inneholder de någjeldende bestemmelsene om reinbeiteområde og reinbeitedistrikt. Et reinbeiteområde omfatter flere distrikter. Første ledd første punktum fastsetter at i reinbeiteområdene har reindriften «slike særlige rettigheter og plikter som fastsatt i denne lovs § 3 og § 4 og kapittel III». Ved fastlegging av reinbeiteområdene skal det etter annet punktum «legges vekt på om flyttsamene fra gammel tid har utøvet reindrift der».

Ved lov av 23. februar 1996 nr. 8 fikk § 2 første ledd tilføyd som nytt tredje punktum:

«De utmarksstrekninger (jf. § 11) som inngår i reinbeiteområdene, er å anse som lovlig reindriftsareal med slike særlige rettigheter og plikter som nevnt i første punktum, med mindre annet følger av særlige rettsforhold.»

Foranledningen for dette tillegget synes å ha vært Høyesteretts dom i Rt 1988 1217 - Korssjøfjell-dommen. Før denne dommen hadde Landbruksdepartementet i lang tid, kanskje helt siden 1930-årene, lagt til grunn at retten til å utøve reindrift omfattet all utmark innenfor reinbeitedistriktene. Dette kom for øvrig også til uttrykk i forarbeidene til den någjeldende reindriftslov, jf. Ot.prp.nr.9 (1976-1977) side 47 første spalte. Ved dommen ble det fastslått at dette ikke er riktig.

I St.meld.nr.28 (1991-1992), En bærekraftig reindrift, drøftet Landbruksdepartementet blant annet reindriftens rettsstilling. På side 83 uttaler departementet:

«Siden Stortinget vedtok reindriftsloven i 1978 har det foregått en rettsutvikling som vesentlig har endret reindriftens rettsstilling. I kjølvannet av Samerettsutvalgets første innstilling har vi fått en ny bestemmelse i *Norges Grunnlov*, § 110 a, som forplikter staten til å verne og støtte samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Videre har FN-organisasjonen ILO vedtatt en ny *konvensjon, nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk*, som Norge har sluttet seg til, og som trådte i kraft 5. september 1991.

Det er helt klart at den samiske reindrift i Norge omfattes av både Grunnlovens nye regel og av ILO-konvensjonen, slik at disse nye rettsregler direkte er med å avgjøre reindriftsrettens stilling i Norge i dag.

Uten å gå inn på noen drøftelse av reglenes nærmere innhold, kan det slås fast at både Grl. § 110 a og ILO K - 169 innebærer krav om rettsbeskyttelse av den samiske reindrift som faktisk ble utøvet i Norge da reglene trådte i kraft. Uten klare rettsregler som kan legges til grunn av domstolene og i samfunnsutviklingen for øvrig, ville den samiske reindrift ikke kunne la seg opprettholde som et fortsatt viktig grunnlag for samisk kultur og samfunnsliv, noe den uomtvistet er i dag. Norske statsmyndigheter har dessuten tidligere lagt til grunn at art. 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter fra 1966 også innebærer en forpliktelse til å beskytte det materielle grunnlag for den samiske kultur i Norge, herunder reindriftsarealene.

Videre har så vel rettspraksis som forvaltningspraksis etter 1978 vist at reindriftsloven ikke har brakt den avklaring av reindriftens rettsstilling som hensikten og forhåpningene var ved dens vedtakelse. Dette gjelder den gjensidige disposisjonsretten mellom reindriftsutøvere og grunneiere...

Den alvorligste uklarhet som er oppstått gjelder imidlertid selve spørsmålet om *hvor* den samiske retten til reindrift gjelder.»

Deretter gjennomgår departementet den situasjonen som hadde oppstått etter Korssjøfjelldommen, før det fortsetter:

«Etter denne rettsutvikling kan situasjonen i dag oppsummeres slik: Grunnloven og folkerettsregler som Norge er bundet av forutsetter at reindriftssamene i Norge har et effektivt rettsvern for den næringsutøvelse de i dag utøver. Landets øverste domstol har lagt til grunn at den aktuelle lovgivning *ikke* gir et slikt rettsvern.

Denne tilstand er etter Regjeringens oppfatning ikke holdbar... »

Det mest effektive botemidlet var etter departementets oppfatning å «*invitere Stortinget til en avklaring ved en presiserende endring av reindriftsloven*» - «en endring i reindriftsloven som entydig slår fast hvor reindriftsretten gjelder, med det innhold som i dag er definert i loven», jf. meldingen side 84 annen spalte. På side 85 konkluderer departementet med:

«For det første bør det tas inn i loven en *bestemmelse som direkte gir uttrykk for at reindriftssamenes rettigheter og plikter, slik de er definert i loven, fra lovens ikrafttredelse, gjelder innenfor de någjeldende grenser for de samiske reindriftsområder.*

...

For det andre bør lovens nåværende *ekspropriasjonshjemmel* til fordel for reindrift omformuleres, slik at den klart gir uttrykk for at staten har adgang til å ekspropriere rett til reindrift for eventuelle arealer innenfor samisk reinbeiteområde hvor domstolene måtte komme til at reindriftsrett allikevel ikke gjelder ... Staten vil på sin side både ha sikret reindriftens framtidige rettsgrunnlag, og også uttrykkelig ha oppfylt forutsetningene i Grl. § 110 a og i folkeretten.»

Meldingen ble fulgt opp i Ot.prp.nr.28 (1994-1995) hvor departementet blant annet foreslo tilføyd den bestemmelsen som jeg allerede har sitert. Under høringen uttalte enkelte høringsinstanser at en bestemmelse hvor grunneierne ble pålagt bevisbyrden for at områder innenfor reinbeitedistriktene ikke er beheftet med beiterett, i realiteten ville innebære at rettigheter ble overført fra grunneierne til reindriftnæringen, og dermed ville være i strid med Grunnloven § 105, jf. proposisjonen side 12-13. I kommentaren til bestemmelsen uttalte imidlertid departementet, jf. Ot.prp.nr.28 (1994-1995) side 39:

«Det er grunn til å understreke at lovforslaget ikke innebærer at noen blir fratatt rettigheter som klart er fastsatt i dag. Dersom særlige rettsforhold foreligger som tilsier at reindriftsretten er falt bort, er det klart at det ikke lenger kan drives reindrift der. «Særlige rettsforhold» kan f.eks være rettskraftig *dom*, særlig *avtale*, eller de tilfellene der «*motbruk*» ut fra alminnelige tingsrettslige regler tilsier at reindriftsretten er falt bort...

Departementet vil understreke at lovendringen vil være i samsvar med statens folkerettslige forpliktelser. I ILO-konvensjon 169 Om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater heter det i art. 14 pkt. 2: «*Myndighetene skal ta nødvendige skritt for å identifisere de landområder der vedkommende folk (her: samene) tradisjonelt lever, og sikre effektivt vern av deres eiendomsrett og rett til besittelse.*» Den avklaringen lovendringen innebærer vil være en klar oppfyllelse av det staten her har forpliktet seg til.»

I Innst.O.nr.8 (1995-1996) side 11-12 sluttet Næringskomiteens flertall seg til departementets forslag, mens mindretallet gikk mot det. Ved behandlingen i Odelstinget 13. desember 1995 ble

forslaget vedtatt med 54 mot 40 stemmer, jf. Forh. O. (1995-96) side 106-107. Under Lagtingets behandling 18. desember 1995 ble Odelstingets vedtak ikke bifalt, jf. Forh. L. (1995-96) side 18-19.

Før annen gangs behandling i Odelstinget innhentet Landbruksdepartementet en uttalelse fra Justisdepartementets lovavdeling. I brev av 17. januar 1996 uttaler lovavdelingen blant annet:

«Utgangspunktet etter ordlyden i lovutkastet er at det skal legges til grunn at grensene for beiteområdene og reinbeitedistriktene faller sammen, «med mindre annet følger av særlige rettsforhold». I den grad det finnes utmarksområder hvor det fram til lovendringen ikke har vært reinbeiterett, kan lovforslagets ordlyd oppfattes slik at det nå etableres en slik beiterett (og rettigheter for øvrig etter lovens kap. III). Dette skyldes at lovforslaget gjør unntak bare der annet følger av «særlige rettsforhold», og det er unaturlig å betegne grunneierens eiendomsrett som et «særlig rettsforhold». Dersom loven her skulle tas på ordet, kan det ikke utelukkes at lovendringen ville innebære at det etableres beiterett på områder hvor det tidligere ikke har vært beiterett, iallfall dersom grunneieren selv ikke har gjort noen bruk av arealene. Dette vil i tilfelle innebære et visst inngrep i grunneierens eierrådighet.»

Etter å ha gjennomgått forskjellige utsagn i proposisjonen konkluderte lovavdelingen med at de «gir et noe uklart bilde av hva som vil være det materielle innholdet i § 2 første ledd nytt tredje punktum». Deretter fortsetter lovavdelingen:

«Dersom lovbestemmelsen skulle bli vedtatt med den utforming den nå har, må man ved tolkingen av den også se hen til Stortingets behandling av spørsmålet...

Komitebehandlingen viser at både flertallet og mindretallet oppfatter utkastet til § 2 første ledd tredje punktum som en presumsjonsregel (eller bevisbyrderregel). Derimot synes det å være uenighet om hva slags rettslige konsekvenser en slik presumsjonsregel (bevisbyrderregel) vil ha. Tilsvarende viser forhandlingene i Odelstinget ... og Lagtinget ...

Ut fra de rettskilder som foreligger i dag, mener vi at bestemmelsen i § 2 første ledd tredje punktum ikke kan oppfattes annerledes enn å være en ren presumsjonsregel (bevisbyrderregel). Spørsmålet er så om regelen kan oppfattes slik at den stiller kvalifiserte krav til sannsynlighetsovervekt for at man (til sist domstolen) skal legge til grunn at beiterett ikke foreligger på et område innenfor reinbeitedistriktenes grenser, eller om regelen bare gjelder en situasjon hvor man (til sist domstolen) anser det ene som like sannsynlig som det andre. Vi er tilbøyelige til å oppfatte bestemmelsen slik at den gir uttrykk for det siste; dersom domstolen etter bevisføringen anser det som like sannsynlig at beiterett eksisterer som ikke eksisterer, skal avgjørelsen gå i favør av den som hevder at beiterett foreligger... ..»

Med denne tolkingen fant lovavdelingen det klart at forslaget ikke var i strid med Grunnloven § 105.

Under annen gangs behandling i Odelstinget 23. januar 1996 uttalte saksordføreren, Lars Gunnar Lie, blant annet, jf. Forh. O. (1995-96) side 179:

«Både i proposisjonen og førearbeidet til lova samt i innstillinga frå næringskomiteen er det gjort klart at endringa ikkje skal gjelda etablerte privatrettslege forhold. Det vil seia at det er områda som de facto har vore og er i bruk til beite innafor dei samiske reinbeiteområda, denne lova gjeld. Slik eg ser § 2, vert det ikkje lovfesting av samanfall mellom administrativt fastsette reinbeiteområde og grensene for beiterett.

Det vert i § 2, slik fleirtalstilrådinga er, innført ein regel for tvilsrisiko. Eg oppfattar og har forstått denne regelen slik at den berre kjem til bruk dersom det er like truleg at beiterett gjeld, som at den ikkje gjeld. I slike tilfelle skal avgjerda vera til fordel for reindrifta. Juridisk kan ein seia at dette er ein svak presumsjonsregel.»

Lagtingets anmerkning ble med 44 mot 36 stemmer ikke bifalt, jf. Forh. O. (1995-96) side 187. I møte 30. januar 1996 vedtok Lagtinget forslaget med 14 mot 13 stemmer.

Dersom lovens ordlyd leses isolert, tilsier den at det må påvises et særlig rettsgrunnlag som fører til at det ikke består noen rett til reindrift i utmarksstrekninger innenfor reinbeiteområdene. Men på bakgrunn av de uttalelsene om tolkingen som forelå ved vedtakelsen, og som må antas å ha vært motiverende, må bestemmelsen gis en mer begrenset rekkevidde. Det er uheldig at ordlyden ikke gir uttrykk for bestemmelsens reelle innhold, men den må forstås slik at den pålegger grunneierne en bevisbyrde i reinbeiteområdene. Beviskravet er imidlertid ikke strengere enn at det kreves sannsynlighetsovervekt for at bruken ikke har hatt et tilstrekkelig omfang til at arealet er lovlig reindriftsareal.

Spørsmålet i vår sak er dermed om grunneierne har sannsynliggjort at Essand og Riast/Hylling reinbeitedistrikter ikke har rett til beite for rein i tvisteområdene.

Andre rettslige utgangspunkter

Reindriftsretten er en selvstendig rett hvor rettsgrunnlaget er alders tids bruk. Det er tale om en rett, ikke bare om tålt bruk. Rettens nærmere innhold reguleres i reindriftsloven kapittel III.

Reindriftsloven § 9 fastslår at retten til å utøve reindrift omfatter både beiterett og flere tilknyttede rettigheter, som rett til å anbringe anlegg som trengs til reindriften, rett til brensel og trevirke mv. Når beiterett er ervervet ved alders tids bruk, vil dette som alminnelig regel medføre at samene også har ervervet de tilknyttede rettighetene. Saken er imidlertid bare reist med påstand om at samene ikke har rett til reinbeite på privat grunn i Selbu. I fortsettelsen forholder jeg meg til påstanden og bruker stort sett formuleringen beiterett.

Rettserverv ved alders tids bruk hviler på tre elementer: Det må foreligge en viss *bruk*, som må ha funnet sted i *lang tid*, og ha skjedd i *god tro*. Man har imidlertid ikke faste kriterier ved avgjørelsen om de enkelte vilkår er oppfylt. Brækhus/Hærem: Norsk Tingsrett side 610 fremhever at vilkårene ikke er uavhengige - «en kan for eksempel slippe noe på kravene til tiden, dersom bruksutøvelsen har vært mer markert og omvendt, og for det annet tas det også hensyn til andre momenter som for eksempel rettighetens art og kvalitet, hvor tyngende den er for den tjenende eiendom og hvor nødvendig den er for den eller dem som påstår å ha retten». Dette er etter min mening en dekkende beskrivelse.

Dette ervervsgrunnlaget er aktuelt i mange forhold. Og som det fremheves i sitatet foran, må det blant annet legges vekt på «rettighetens art». Da vår sak gjelder beiterett for rein, må det tas hensyn til de særlige forhold innen reindriften. Dette ble også understreket av Lappekommisjonen, jf. innberetningen side 42 første spalte. Det er også lagt til grunn i rettspraksis, jf. således Rt 1985 532, Mauken-dommen. Kravene må tilpasses samenes og reinens bruk av området. Det må tas hensyn til at samene har hatt en nomadisk livsform. Momenter som har vært fremhevet for andre beitedyr, kan ikke uten videre overføres til reinbeite. Disse forhold må trekkes inn i vurderingen.

Av konkrete momenter fremhever jeg særlig at reindriften er svært arealkrevende, og at arealbruken varierer fra år til år avhengig av vær, vind og beitenes beskaffenhet. Det kan således ikke kreves at reinen har beitet i et bestemt område hvert år. Både av denne grunn og på grunn av samenes nomadiske livsform kan avbrudd ikke hindre rettserverv selv om det har hatt atskillig lengde. I denne sammenheng nevner jeg at i Mauken-dommen ble reindriften ansett å ha erstatningsrettslig vern selv om den siden begynnelsen av 1920-tallet ikke hadde vært utøvd i området i over en mannsalder. Men ved avbrudd må det kreves en lengre samlet tidsperiode.

Konsekvensen av at det tas hensyn til reinens natur, er at det må legges vekt på beitemønsteret. Reinen tar store områder i bruk, og omgivelsene, topografi, næringsforhold, vær og vind mv. avgjør områdebruken. Et typisk beitemønster er at den streifer. At reinen har visse

kjerneområder for eksempel kalving, betyr ikke at bruksområdet ikke er betydelig større. Rettsserverv kan dermed ikke være avskåret utelukkende fordi det er såkalt «streifbeiting» som har funnet sted.

De to distriktene brukes til vår-, sommer- og høstbeite, og intensiteten i bruken av de ulike områdene varierer i løpet av sesongen. I tvisteområdene er det primært tale om vår- og høstbeite. Men heller ikke i disse periodene blir hele området like mye brukt. Dette er særlig aktuelt for de vestre delene av tvisteområdet i Essand, hvor distriktet også omfatter betydelige jordbruksområder både i Øverbygda og Innbygda og ned mot Selbusjøen. Grunneiernes aktivitet her demper reinens bruk av de områdene som ligger nærmest bebyggelse og innmark. Dette reiser spørsmålet om det i denne randsonen for reinbeitingen kan være grunnlag for å lempe noe på kravene for rettsserverv ved alders tids bruk. Dette kommer jeg tilbake til.

For Høyesterett har samene som nevnt også påberopt seg Norges folkerettslige forpliktelser overfor urfolk. For det første har de vist til FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter av 16. desember 1966 hvor artikkel 27 i norsk oversettelse lyder:

«I de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion, eller bruke sitt eget språk.»

Etter lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) § 2 gjelder denne bestemmelsen «som norsk lov», og skal «ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning», jf. lovens § 3.

Videre har samene vist til ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater, vedtatt på den 76. internasjonale arbeidskonferanse i Geneve, 1989, som Norge har ratifisert, og som trådte i kraft 5. september 1991. Konvensjonens artikkel 14 nr. 1 fastsetter i norsk oversettelse:

«Vedkommende folks rett til å eie og besitte de landområder der de tradisjonelt lever, skal anerkjennes. Når forholdene tilsier det, skal det treffes tiltak for å sikre vedkommende folks rett til å bruke landområder der de ikke er de eneste som lever, men som de tradisjonelt har hatt tilgang til for sitt livsopphold og sin tradisjonelle virksomhet. I denne sammenheng skal det legges spesiell vekt på situasjonen for nomadiske folk og personer som driver flyttejordbruk.»

Det er bestemmelsens annet punktum som påberopes i denne saken.

Historikerne er uenige om samene kom til de indre delene av Sør-Trøndelag før eller etter at bøndene hadde ryddet sine gardsbruk der. Denne diskusjonen har ingen betydning for spørsmålet om samene kan påberope seg den aktuelle bestemmelsen også i Selbu. Artikkel 1 nr. 1 bokstav b fastslår i norsk oversettelse at

«Denne konvensjonen gjelder for:

...

folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet hører til da erobring eller kolonisering fant sted eller da de nåværende statsgrenser ble fastlagt, og som - uansett deres rettslige stilling - har beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.»

Det er ikke tvilsomt at samene etter denne definisjonen har status som urfolk i Norge, og at våre folkerettslige forpliktelser overfor dem etter konvensjonens artikkel 14 også gjelder i Sør-

Trøndelag.

Jeg finner det ikke nødvendig å gå nærmere inn på de to konvensjonene, forholdet mellom dem og anvendelsen i tvister mellom private parter. Slik jeg ser det, er de norske rettsreglene om alders tids bruk, basert på tradisjonelle norske rettskilder og med den tilpasningen som må gjøres for reindriften, tilstrekkelige til å begrunne beiterett i tvisteområdene.

På grunnlag av disse rettslige utgangspunktene skal jeg se nærmere på tvisteområdene innenfor hvert av de to reinbeitedistriktene. Da Lappekommisjonens utsagn om hvor samene «etter gammel Sædvane» hadde søkt «Tilhold og Bete» står sentralt i saken, drøfter jeg først hvilken vekt kommisjonens utsagn skal tillegges.

Generelt om betydningen av Lappekommisjonens innberetning

Lappekommisjonen utførte et grundig arbeid og samlet inn et betydelig materiale. Ved sine vurderinger hadde den en helt annen nærhet til bevisstoffet enn vi har i dag. Og i motsetning til Høyesterett hadde den foretatt befaring og mottatt forklaring direkte fra en rekke personer med kunnskap om reindriften før 1890. Disse forklaringene er viktig bevisstoff.

Men da en rekke forklaringer er protokollert, har vi grunnlag for å etterprøve kommisjonens konklusjoner. Forklaringene ble etterpå ført inn i forhandlingsprotokollen, og ble oversendt departementet. De er senere transkribert og bearbeidet av universitetsbibliotekar Anders Løøy.

Ved vurderingen av kommisjonens konklusjoner må det tas hensyn til at den også må ha mottatt opplysninger som ikke er protokollert, og at den ved sine reiser og befaringer mottok inntrykk som Høyesterett ikke kan ta del i. Men jeg legger til grunn at de viktigste forklaringene ble protokollert.

Det bør nevnes at enkelte utsagn i innberetningen indikerer at kommisjonen delte et utbredt syn i samtiden på verdien av samisk reindrift. I innberetningen på side 33 annen spalte drøftes reindriften fra et økonomisk synspunkt. Her heter det at selv om den ikke vil kunne «paaregne mange Forsvarere for sin økonomiske Berettigelse», må samenes rettigheter respekteres. Deretter uttales det:

«Men ogsaa naar man skal veie Lappernes og de Fastboendes gjensidige Rettigheder og Forpligtelser mod hinanden, kan man ikke glemme deres Næringsveies forskjellige Vilkaar, og at Jordbrugerne under det flittige og møisommelige kultiverende Arbeide ofte er paalagt store Tyngsler og Byrder, medens Lappen, hvis Tilværelse vexler mellem Strabadser og Dovenskab, som Regel gaar ganske fri for saadanne.»

Jeg påpeker også at kommisjonen ikke hadde samisk representasjon. Og da den ble utvidet i 1891, var det ytterligere en bonde som kom inn. I dag ville det ha vært utenkelig at samene ikke var representert i en tilsvarende kommisjon. Hovedtyngden av de protokollerte forklaringene er dessuten avgitt av fastboende.

Topografien står sentralt ved vurderingen av hvor reinen har beitet, og den kan vurderes like godt i dag. Bøndenes bruk av tvisteområdene er imidlertid en annen i dag enn på 1800-tallet. Forskjellen består særlig i to forhold: For det første er en del arealer som tidligere var utmark eller skog, i dag dyrket mark, slik situasjonen for eksempel er i Nekåbjørga i Riast/Hylling. Isolert sett taler dette for at reinen på 1800-tallet i større grad enn i dag kan ha beitet på privat grunn i Selbu. Det andre forholdet er at det på 1800-tallet, og for så vidt også langt inn på 1900-tallet, foregikk en relativt aktiv setring og bruk av utmarksslåtter. Dette kan på sin side umiddelbart synes å tale for at reinen holdt seg mer borte fra privat grunn. Jeg kommer tilbake til dette.

Grunneierne har anført at reinen var tammere på 1800-tallet, og at den ble bedre gjetet enn i dag. Arealbruken må dermed ha vært mindre, og Lappekommisjonens utsagn må leses mot denne bakgrunn. Anførselen har nær tilknytning til at samene på denne tiden melket reinen, og at gjetingen skal ha blitt dårligere da de noe senere gikk over til ren kjøttproduksjon. Etter min mening har dette begrenset betydning ved vurderingen av hvilken vekt som skal legges på kommisjonens utsagn om hvor samene hadde søkt «Tilhold og Bete». Jeg kommer nærmere

tilbake også til dette spørsmålet.

Min konklusjon er at det materialet Lappekommisjonen etterlot seg, sammenholdt med topografi, reinens natur mv., gir et godt grunnlag for å etterprøve Lappekommisjonens standpunkter.

Særlige metodespørsmål

I saker av denne art står man overfor et særlig metodespørsmål: Ut fra sin økonomiske tilpasning og sosiale struktur hadde ikke reindriftssamene noe sterkt behov for å ta skriftspråket i bruk, jf. Pareli og Severinsen: Noen metodeproblemer i sørsamisk historieforskning, trykt i Ottar nr. 116-117 side 29-37 på side 30. På den annen side hadde selvsagt samene, i likhet med de fastboende, muntlige overleveringer. Slike overleveringer må vurderes nøye, men kan ikke generelt avvises. Og dersom de støttes av andre opplysninger, kan de få økt vekt.

Videre viser jeg til at da samene var nomader og stort sett brukte organiske materialer som går i forråtnelse, vil det også kunne være vanskelig å finne fysiske spor etter reindriften.

Disse forhold tilsier varsomhet med å trekke slutninger av at man mangler konkrete opplysninger om samenes tilstedeværelse i et område. Dette gjelder ikke minst i Selbu hvor undersøkelsene etter samiske kulturminner har hatt et svært beskjedent omfang.

Det må også tas hensyn til at det i kommunikasjon mellom nordmenn og samer kan oppstå misforståelser fordi språklige og kulturelle forskjeller kan medføre at man oppfatter hverandre på en uriktig måte. Dette fremheves også i nyere offentlige utredninger om domstolsorganisasjonen, jf. for eksempel St.meld.nr.23 (2000-2001) side 78 første spalte.

Riast/Hylling reinbeitedistrikt

Lappekommisjonen kom som nevnt til at samene «etter gammel Sædvane» ikke hadde søkt «Tilhold og Bete» i den del av dette distriktet som ligger i Selbu kommune, jf. innstillingen side 29 annen spalte. Spørsmålet blir dermed om den hadde dekning for dette utsagnet, og i så fall om samene ikke har beiterett her.

Om samenes bruk av tvisteområdet uttaler kommisjonen på side 10 første spalte:

«I den Del af Selbu (Hovedsognet), som ligger vestenfor denne Grændse [dvs. vest for grensen mot Tydal], altsaa søndenfor Nea og Selbusjøen, vides derimod Lapperne ikke at have Gammer eller Tilholdssteder til Benyttelse om Sommeren. Rensdyrene har dog, fornemmelig i den senere Tid og uden Bevogtning, under Betningen oftere streift over nævnte Sognegrændse og er saaledes specielt komne hen til Bukhammerfjeldet [i sørøstlige hjørne av tvisteområdet] og undertiden til Bringen Fjeld [i sørvestre hjørne], ... Dersom Renen under Betningen om Sommeren er kommen længere Vest, end til Fjeldet Bringen og Egnen nordenfor samme, maa dette ansees som en ren Undtagelse.»

I Rt 1988 1217, Korssjøfjell-dommen, hvor det bare ble foretatt en beskjeden utvidelse av beiterettens utstrekning i forhold til Lappekommisjonens standpunkt, understreket Høyesterett at kommisjonens grenseangivelse syntes «vel forankret i det underlagsmateriale som kommisjonen hadde fremskaffet». Jeg skal nå undersøke om det samme gjelder i vår sak.

Tidlig under arbeidet sendte Lappekommisjonen et spørreskjema til ordførerne og lensmennene i de berørte kommunene. Et av spørsmålene var hos hvilke «ældre, lokalkjendte og troværdige Personer formenes Kommissionen for Tilfælde at kunne søge nærmere Oplysninger?». Ordføreren i Selbu oppgav blant annet stiger Erik Næsvold i Tydal. Næsvold forklarte seg for kommisjonen 18. juli 1890. Han var da 76 år gammel, og opplyste at han hadde oppholdt seg i Tydal hele sitt liv slik at han «lige fra Barnsbeen af [hadde] Kjendskab til Lappeforholdene i Distriktet». Fra den første tiden han kunne huske hadde det vært to lag samer i Tydal, «Holmlaget» som holdt til vest for Tya og Stugusjøen, mens det andre laget «Kantlaget» holdt til på østsiden. Videre forklarte han:

«Holmlaget havde Koier ved Grønvolen, Grønsøen, Hultsøen [Holdsjøen], Holta [Hulta], Heina [Hena] og ved Ustensøen [Usmesjøen] nordenfor Bukhammeren. Paa disse Steder holdt de til om Vaaren, Sommeren eller om Høsten, og er alle disse Steder gamle Koiesteder. Det er en Selvfølge, at Reenen har betet adskillig længere vestover ind i Sælbo, uden at jeg bestemt tør angive Grændsen, antagelig kan de have gaaet saa langt, som der er Fjeld.»

Jeg bemerker at innholdet i hakeparentesene her og i fortsettelsen, med mindre noe annet fremgår av sammenhengen, er tilføyd av Anders Løøv.

Av de koietomtene Næsvold beskrev, ligger Usmesjøen i grensen mellom Tydal og tvisteområdet - litt nærmere Bukhammeren enn Nea. De øvrige ligger i ulik avstand sørøst for tvisteområdet.

Neste dag, 19. juli 1890, avhørte kommisjonen bonde Lars Løvøen som bodde noe nordvest for Stugusjøen. Løvøen var 51 år gammel. Han kunne i det alt vesentlige tiltre Næsvolds forklaring, og opplyste at han om den eldre tid baserte seg på hva hans avdøde far og andre gamle folk hadde fortalt. I en periode på 20 år fram til ca 1885 hadde han selv eid rein, og han mente at han hadde atskillig erfaring med reindrift. Også Løvøen kom inn på beitingen i tvisteområdet:

«Om end Lapperne ikke har pleiet at sitte i den omhandlede vestre Strækning længer mod Nord end til Ustensøen [Usmesjøen], har dog Renen efter gammel Brug gaaet videre og specielt har de betet i Bringen og deromkring, og er til dels kommen til Reenfjeldet. Jeg antager derfor, at gammel Brug vil føre did, at Grændsen for Lappetrakten maa strækkes noget udenfor eller længere mod Nordvest [F.p. Nordøst] end Sognegrændsen mellem Tydalen og Sælbo. Den yderste Grændse, hvorom det kan være Spørgsmaal maa dog være over Reenfjeldet. Hvorvidt Renen søger hen til Reenfjeldet om Sommeren beror væsentlig paa Sommerens Beskaffenhed.»

Forkortelsen F.p. i hakeparentesen betyr ifølge Løøv at det er avvik mellom den protokollerte forklaringen og det som senere er ført inn i forhandlingsprotokollen. I dette tilfellet er det åpenbart nordvest som er det korrekte.

Løvøens forklaring ble samme dag forelagt for Næsvold. Det er protokollert at han hadde «intet væsentligt at bemærke saavidt betræffer de deri givne faktiske Oplysninger».

Videre nevner jeg at kommisjonen 21. juli 1890 avhørte John Pedersen Uthus, 58 år gammel, som var kårmann på garden Uthus ved Nea i nordre kant av tvisteområdet i Riast/Hylling omtrent midt mellom Selbus grense mot Tydal og vestgrensen for tvisteområdet. Uthus opplyste at han var født på Stranden ved Selbusjøen, men at han de siste 33 årene hadde bodd på Uthus. Han må med andre ord ha kommet dit i 1857, og han forklarte at han «for denne Tids Vedkommende» hadde «Kjendskab til Lappeforholdene her i Sælbo». Deretter heter det i hans forklaring:

«I den første Tid kom Reen ofte særlig om Vaarene lige ned til Gaardens Indmarker og gjorde Skade, men i de senere Aar, specielt i de sidste 10 Aar har dette ikke hændt. Derimod er Reensdyrene komne paa Sætervoldene. Siden Niels Bull flyttede, har man dog ikke været saa udsat for Reensdyrene paa østre Side af Nea, hvorimod Skaden og Ulemperne er følt paa den vestre Side. Paa denne Side er nemlig i den senere [F.p.: sidste] Tid megen Reen særlig om Vaaren, medens dette ikke var Tilfældet i de første Aar han var paa Uthus. Reensdyrene kommer nu paa Vestsiden undertiden lige ned til Elven (Nea). Reensdyrene holder meget til omkring Bringen Fjeld, hvor der er Sætre paa hvis Volde Reensdyrene oftere har gjort Skade, ligesom paa Høstakker og mest paa disse Uden at have specielt Kjendskab dertil antager han sandsynligt, at Dyrene ere komne i Sommerbeite lige ned til Reensfjeldet, og at Skade er tilføiet paa Vestsiden af Nea og Sælbosøen saalangt Sælbo strækker.»

Niels Bull, som Uthus omtaler, holdt fram til ca 1883 for en stor del til i Roltdal statsallmenning nord for Flora.

Kommisjonen tok den 29. juli 1890 også opp forklaring av samene Ole Andersen Kant, som var født i 1815. På dette tidspunktet hadde han ikke lenger rein, men ernærte seg av fiske i Essandsjøen. Enkelte somre hadde han beitet vest for Stugusjøen, og han hadde vært til Heinadalen, som ligger et stykke øst for tvisteområdet. Han forklarte at

«... dog kunde mine Dyr komme til Bukhammeren enkelte Gange. Saaledes kjender jeg ikke til, at Bringen og Strækningen om Reenfjeldet skal være bleven benyttet til Sommerbetning for Reen.»

Ved vurderingen av Kants forklaring er det et viktig moment at han tilhørte hva Næsvold omtalte som «Kantlaget», slik at han må ha hatt bedre kjennskap til forholdene i nåværende Essand enn i Riast/Hylling.

Kommisjonen kan nok også ha mottatt opplysninger som ikke er protokollert. Men det må som nevnt legges til grunn at de vesentligste forklaringene ble protokollert. Og det er klare forskjeller mellom kommisjonens beskrivelse og det protokollerte. Det er vanskelig å forene kommisjonens utsagn om hvor reinen hadde beitet, med hovedinntrykket av de forklaringene som er sitert foran.

Når kommisjonen uttaler at den omtalte beitingen «fornemmelig» har skjedd «i den senere Tid», kan det synes som om den spesielt har festet seg ved Uthus forklaring. Men han forklarte at reinen holdt «meget til omkring Bringen Fjeld», mens kommisjonen uttaler at reinen «undertiden» hadde kommet dit. En tilsvarende forskyvning synes for øvrig også å ha skjedd i kommisjonsformann Bergs uttalelse til departementet da han ble bedt om å uttale seg om nordvestgrensen for Riast/Hylling. Han uttalte da at reinen under beitingen «kun undtagelsesvis [hadde] streifet ind fra Tydalen under Beitningen, specielt en og anden Gang til Fjeldet Bringen», jf. Departements-Tidende 1894 side 535.

Det er også vanskelig å forene kommisjonens utsagn om at reinen «fornemmelig» i den senere tid spesielt er «komne hen til Bukhammerfjeldet», med det materialet den hadde: Under omtalen av når samene kom til Tydal, som jeg kommer inn på ved behandlingen av tvisteområdet i Essand, bygget kommisjonen på Yngvar Nielsens fremrykningsteori. I den artikkelen hvor Nielsen fremsatte denne teorien, viser han blant annet til en reisebeskrivelse av Gerhard Schøning fra 1773:

«Da Gerhard Schøning (Reise gennem en Deel af Norge, I, s. 95) i 1773 bereiste Tydalen, var der også lapper på Bukhammeren, et fjeld, som ligger mellem det nævnte dalføre og Guldalen. Dette betragtedes da som deres vigtigste tilholdssted.»

Yngvar Nielsens gjengivelse av Schøning er muligens ikke helt presis, og er kanskje litt overdrevet, jf. 1910-utgaven av Schønings verk side 62. Men med den tillit som kommisjonen for øvrig synes å ha hatt til Nielsen, er det påfallende at den ikke synes å ha lagt vekt på hva han skrev om Bukhammeren. Dette gjelder enda mer når Næsvold, bekreftet av Løvøen, beskrev Usmesjøen som et av de «gamle Koiesteder».

Når forklaringene sammenholdes med topografien i området, svekkes kommisjonens beskrivelse av samenes bruk av tvisteområdet ytterligere: Deler av tvisteområdet ligger langt nede i Neadalen like før dalføret snevrer kraftig inn før det igjen åpner seg like før elven Rotlas utløp i Nea. De nederste områdene mot Nea ligger ca 300 meter over havet, slik at våren kommer tidligere der enn lenger inne i landet. Nekåbjørga, som i dag er et viktig jordbruksområde i tvisteområdet, ble dessuten først i 1935 kjøpt av Sør-Trøndelag fylke og lagt ut til tolv bureisningsbruk. På 1800-tallet var det med andre ord langt mindre dyrka mark i området. For meg virker det lite sannsynlig at reinen bare tok deler av tvisteområdet i bruk. Dette bestyrkes av at Næsvold, med bekreftelse fra Løvøen, som nevnt forklarte at Usmesjøen var et gammelt

koiested. Med reinens beitemønster ligger hele tvisteområdet i rimelig nærhet til dette koiestedet.

Min konklusjon er at de opplysningene Lappekommisjonen hadde, sammenholdt med topografi, reinens natur og beitemønster mv. viser at samene i alders tid mest sannsynlig har benyttet hele området til beite, og at det ikke var grunnlag for kommisjonens begrensning i beskrivelsen av beitingen. Når den likevel ikke inkluderte området i sin angivelse av hvor samene «kan antages efter gammel Sædvane at have søgt Tilhold og Bete», kan dette også skyldes at den bygget på en rettsoppfatning som jeg ikke kan dele. Kommisjonens formulering «Tilhold og Bete» kan forstås slik at den forutsatte at formuleringen «efter gammel Sædvane hidindtil have søgt hen» i felleslappeloven § 3 krevde at begge vilkår var oppfylt. Men i så fall ville man avskjære store arealer som har vært benyttet og er nødvendige for reindriften. Og man ville stille andre og strengere krav enn hva som gjelder for andre beitedyr.

Jeg er etter dette kommet til at de opplysningene Lappekommisjonen hadde, sammenholdt med topografi mv., medfører at det allerede i 1892 kunne konkluderes med at samene i henhold til alders tids bruk hadde beiterett i hele tvisteområdet. Dette standpunktet bestyrkes av senere opplysninger.

Da jeg har funnet tilstrekkelig grunnlag for min konklusjon allerede i det materialet Lappekommisjonen hadde, nøyer jeg meg med å nevne at i 1973 la Fagutvalget for jord-, skog- og utmarksnæringer oppnevnt av Regionplanrådet for Fjellregionen i Sør-Trøndelag fram en utredning om dette området. Innledningen viser at meldingens formål var å oppnå økt interesse for reindriften, og reindriftsområdet ble foreslått utvidet, jf. utredningen side 27. Utvalgets medlemmer var fylkesagronomen, fylkesskogmesteren, herredsagronomen i Støren, herredsskogmesteren i Selbu og den lokale lappefogden. På et kart i utredningen er hele tvisteområdet tegnet inn som kalvingsland, og på et annet kart er det oppgitt som beiteområde fra april til november.

Jeg peker også på reindriftsagronom Slettens votum i herredsretten som jeg kommer tilbake til senere i mitt votum.

Essand reinbeitedistrikt fram til 1892 - forklaringene for Lappekommisjonen

I dette distriktet kom som nevnt Lappekommisjonen til at samene «efter gammel Sædvane» hadde søkt «Tilhold og Bete» i Roltdal statsallmenning. Under henvisning til dette har grunneierne anført at Essand ikke har beiterett på privat grunn i Selbu - med andre ord i området fra statsallmenningen vestover til Selbusjøen.

Om samenes bruk i dette området uttaler kommisjonen i innberetningen side 9-10:

«Medens Lapperne har pleiet at streife om overalt paa Fjeldstrækningerne i Tydalen, har de derimod i Selbu kun søgt Tilhold og Renbete paa de Meraker og Tydalen nærmest tilgrænsende Trakter og fornemmelig holdt sig inden den i Selbu langs Amtsgrænsen liggende Rotladalens Statsalinding ... I denne har de havt Gammer paa forskjellige Steder, saasom ved Kvityttan, ved Kværnfjeldsvandene, ved Sprøiten, i Bratslaatshøgda, ved Drøia, nordenfor Melshogna og i Rotladalen, paa hvilket sidste Sted de fornemmelig har holdt til om Vaaren. ... ihvorvel Lapperne saa at sige har regnet Almindingen som sit Gebet og ikke anseet sig berettigede til at udstrække Havningen ind paa de private Strækninger vestenfor, saa er dog dette skeet, idet Rensdyrene under Betningen har trukket vestover og derunder tilføiet Skade paa Sætervolde, Slaatter og Høstakker, navnlig om Vaaren, da det har hændt, at de er komne lige ned til Bygden omkring Hovedkirken ved Selbusjøen.»

Som svar på kommisjonens spørsmål om lokalkjente og troverdige personer i Selbu, oppgav ordføreren Thomas P. Kallar og Ingebrigt Flønæs d.e.

Kallar forklarte seg 28. juli 1890. Han var da 72 år gammel, og opplyste at han var husmann under garden Kallar i Selbu hvor han hadde bodd hele sitt liv. Kallar ligger i den øvre del av Øverbygda - et stykke nordvest for Rotlas utløp i Nea. Han forklarte:

«Allerede i min Ungdom hørte jeg Tale om, at Lapper med Reensdyr har holdt til fra tidligere Dage i Sælbo og navnlig i Tydalen. Da jeg gjætede som ung Gut (11 Aar gammel), saa jeg Lappekoier i Rotladalen og mellem Fongene og Ruten, og var disse Koier til den Tid i Brug af Lapperne. Saavidt erindres var det fornemmelig om Vaaren, at de holdt til i Rotladalen og forvoldtes der da, ligesom i den senere Tid oftere Skade, paa Sætervoldene ved Reensdyrenes Betning. I min Ungdom saa jeg ikke Koier paa andre Steder end nævnt, men senere har jeg seet eller paa anden Maade erfaret, at der er eller har været Koier paa de fleste af de Steder, som Niels Bull har opgivet, og som ligger i Sælbo Almindig. ... De af Niels Bull opgivne Steder i denne Strækning antages saaledes samtlige at ligge i Almindingen, udenfor hvilken Lapperne efter min Mening ikke have troet sig til at vælge Tilholdssteder eller Koietomter. Lapperne have ligesom regnet Almindingen som sit Gebet. [Foregående setning er i F.p. understreket] Saaledes har Flere af dem udtalt sig. Men selvfølgelig er Reensdyrene under Betningen gaaet meget længere mod Vest end Almindingen. Om Vaaren kan det have hændt, at Reensdyr ere komne lige ned [F.P: IND] i Bygden heromkring Hovedkirken, men dette er dog undtagelsesviis ... »

Som det fremgår av sitatet, er setningen «Lapperne have ligesom regnet Almindingen som sit Gebet» understreket i forhandlingsprotokollen. Dette indikerer at kommisjonen merket seg denne setningen - noe som styrkes av at den nesten ordrett er gjengitt i dens innberetning, jf. sitatet foran. Men i fortsettelsen er det et betydelig sprik mellom kommisjonens beskrivelse og Kallars forklaring. Kommisjonen uttaler at samene ikke har «anseet sig berettigede til at udstrække Havningen ind paa de private Strækninger vestenfor», mens Kallar forklarte at «selvfølgelig er Reensdyrene under Betningen gaaet meget længere mod Vest end Almindingen». Denne forskjellen kan skyldes at kommisjonen ikke regnet beiting alene som tilstrekkelig for rettserverv. Dette er som allerede påpekt i tilfelle uriktig.

Kallars forklaring ble bestyrket i et møte Lappekommisjonen den 24. september 1890 holdt med enkelte sentrale personer i Selbu. Ingebrigt Flønæs d.e., som ordføreren hadde oppgitt som en lokalkjent og troverdig person, var til stede på dette møtet. Han var 71 år gammel, og han fikk opplest Kallars forklaring. I tilknytning til dette er følgende protokollert i møteprotokollen:

«Ingebrigt Flønæss den Ældre fandt Intet at bemærke ved Thomas Kallars Erklæring af 28de Juli d.A., som oplæstes. Han bemærkede, at han er af den Formening at Dyrenes Tal er voxet. I tidligere Dage var der vistnok flere Lapper end nu, men det var sjælden, at Nogen havde saamange Dyr som nu Enkelte har.»

Flønæs hadde med andre ord ingen bemerkning til Kallars utsagn om at beitingen «selvfølgelig» strakk seg lenger vest enn allmenningen. Og for egen del forklarte han at han hadde hørt «at Reensdyrene ere komne under Betning paa forskjellige Sætervolde østenfor Indbygden i Sælbo lige indtil en Fjerdings Vei fra Bygden». Det er i det hele ikke særlig godt samsvar mellom kommisjonens faktumbeskrivelse og disse to forklaringene.

Spørsmålet blir da: Hadde kommisjonen støtte for sin beskrivelse i de øvrige forklaringene?

En tredje fastboende som forklarte seg om forholdene i Selbu, var stasjonsmester på Reitan jernbanestasjon, Albert Christian Schive. Han forklarte seg 12. september 1889. På dette tidspunktet var han 45 år. Schive hadde fra 1851 til 1877 bodd i Selbu hvor hans far var lensmann. Fra 1870 til 1874 hadde han assistert sin far, og etter farens død i 1874 var han konstituert lensmann i ni måneder. I disse posisjonene hadde han kommet «i adskillig Berørelse med Lapperne». Schive omtaler at det i Selbu og Tydal var to lag samer hvorav det ene laget var

«... de saakaldte Fjeldlapper ved Vatna [St. og L. Kvern fjellvatnet] (Hvidtyten) [= Kvityten] i Sælbo. Disse havde Koier ved Hvidtyten og en mindre Beitesmark paa Sælboes Grund, men søgte for det Meste over til Meraker, hvor de holdt til specielt om Vinteren ... og jeg kjender heller ikke til, hvorledes det forholder sig med Tilstedeværelse eller Tilhold af Flyttlapper og disses Forhold i Sælbo og Tydalen fra gammel Tid af men blev saavel Østbytrakten eller rettere Essandtrakten og Vatnatrakten [Vatna = St. og L. Kvern fjellvatnet] omtalt og anseet som gamle Lappetrakter for norske Lapper.»

Lappekommissjonens beskrivelse samsvarer nok bedre med Schives forklaring, men han hadde ikke samme erfaringsbakgrunn som Kallar og Flønæs d.e. Schive omtaler området ved Kvern fjellvatna - i statsallmenningen like øst for tvisteområdet - som «gamle Lappetrakter». Dette kommer jeg tilbake til.

Det er også protokollert forklaringer avgitt av to samer, Niels Bull og Jacob Jacobsen. Bull forklarte seg 19. september 1889. Kommisjonen var dermed kjent med hans forklaring da den året etter mottok forklaring fra Kallar og Flønæs d.e. Da Bull forklarte seg, hadde han forlatt Roltdalen og hadde oppholdt seg i Hesjedalen i nåværende Holtålen kommune de siste seks årene. Bulls far var født i Overhalla, men han flyttet derfra sammen med John Johnsen, Jacob Jacobsens bestefar. Det er uklart når Bulls far for første gang tok opphold i Roltdalen - antakelig skjedde det først på 1850-tallet. I forklaringen kom Bull inn på hvor han og hans far hadde hatt gammer:

«1. Grønlien [F.p.: Granlien] i Nærheden af Sillertjernene [Sildretjørnin] søndenfor Sonvandene (først om Vaaren), 2. mellem Sonvandene, en på hver side af disse, 3. ved Skreivandene [Skrøytjørnin], 4. i Fonfjeldet søndenfor Gudaa Station i Meraker 5. ved Volakleptjernene [Store og Lille Klepptjørna] søndenfor Volakleppen [Vålakleppen], 6. paa nordre Ende af Nautfjeldet 7. paa østre Side af samme Fjeld, 8. i Haarraadalen, strax ovenfor Damtjernene, 9. i Sauvfjeldet i Sydøst for Nautfjeldet 10. Kvitytan ved Kværnfjeldvandene i Vest for samme Fjeld 11. i Høistakken 12. i Knippen [Solemsknippen] søndenfor og mellem Kværnfjeldvandene 13. i Sprøitfjeldet [Sprøyten], Sydøst [I forhandlingsprotokollen endret til: sydvest] for Nautfjeldet 14. ved Rimsøen eller Kroksøen nordenfor Bratslaathøgda [Brattslåthøgda], i Sydvest for Sprøitfjeldet 15. ved Fagerelven [Fagermoa] 16. ved Rotlaelven paa Sydøstsiden af Sprøitfjeldet 17. ved Stuthøgden østenfor Volakleppen, 18. i Fjældet Lillefongen [Litlefongen] paa Vestsiden, Syd for Sprøitfjeldet [Sprøyten], 19. i Vægskaret imellem Ruten og Melshogna 20. ved Drøia Elv ikke langt fra Røsetvolden 21. ved Graavandene [Gråvatnet] i Nærheden af Varhaugene [Øst Gråvatnet Hegra/Selbu vestenfor Hævla [Hevla]. Yderpunkterne for den Strækning, hvorpaa der beitedes fra disse Gammesteder kunne være fra Vest til Øst 3 til 4 Mile og fra Nord til Syd ca 2 Mile.»

Bull opplyste videre at hans flokk hadde økt fra 40 i 1870 til ca 400 i 1889.

Av de gammestedene Bull oppgav, ligger i alle fall ti i statsallmenningen - nærmere bestemt nr. 10-16 og 18-20. Gammene er spredt ut over hele allmenningen, og nr. 11, Høystakken, er et grensepunkt mellom allmenningen og tvisteområdet. Høystakken ligger for øvrig like vest for Kvern fjellvatna, som Schive beskrev som «gamle Lappetrakter». Nr. 10, «Kvitytan», og nr. 12, «Knippen», ligger også i dette området. Videre nevner jeg at nr. 21 ligger i grenseområdet mellom Selbu og Stjørdal - omtrent midt mellom allmenningens og reinbeitedistriktets vestgrense.

Etter min vurdering er det godt samsvar mellom Bulls og Kallars forklaring. Bull forklarte at beitingen strakk seg «fra Vest til Øst 3 til 4 Mile» bort fra gammestedene, og Kallar forklarte at den «selvfølgelig» strakk seg «meget længere mod Vest end Almindingen».

Jacob Jacobsen forklarte seg samtidig med Niels Bull. Jeg kan ikke se at hans forklaring inneholder nevneverdig av interesse for denne saken. Mitt inntrykk er at han og hans familie før flyttingen generelt oppholdt seg noe lenger øst og dessuten i Tydal. Men han opplyste at også de hadde brukt flere av de gammestedene i allmenningen som Bull hadde brukt.

For å oppsummere så langt: Lappekommisjonen hadde etter min mening ikke tilstrekkelig grunnlag i disse forklaringene for at samene ikke hadde «anseet sig berettigede til at udstrække Havningen ind paa de private Strækninger vestenfor» statsallmenningen. Men da jeg foreløpig konsentrerer meg om hvilke opplysninger vi har, og hvilke slutninger som kan trekkes om samisk reindrift i Selbu, venter jeg med å gå nærmere inn på dette.

Andre opplysninger om bruk i Essand før 1892

De forklaringene Lappekommisjonen mottok, gav begrensede holdepunkter om den beitingen som hadde foregått i Selbu før 1850. Spørsmålet blir dermed om man på annet grunnlag kan trekke slutninger om dette med sikte på å konstatere alders tids bruk allerede før 1892.

Innledningsvis i innberetningen drøfter Lappekommisjonen når samene kom til Tydal. Den viser særlig til professor Yngvar Nielsens fremrykningsteori, som ble fremlagt i 1889, og hvor han hevdet at samene i Sør-Trøndelag og Hedmark hadde innvandret fra nord. I innberetningen side 4 uttales det så at «Inden Norge kom saaledes nomadiserende Lapper antagelig noget før Udgangen af det 17de Aarhundrede syd til Tydalen».

Denne fremrykningsteorien har, etter det jeg har forstått, fortsatt en viss tilslutning blant historikerne. Men jeg er ikke kjent med at noen i dag tidfester ankomsten til Tydal til slutten av 1600-tallet. Grunneiernes private sakkyndige, professor Haarstad, hevder således at samene kom til Tydalsfjellene ca 1620. Ved den videre behandlingen tar jeg utgangspunkt i at samene i alle fall kom til Tydal i begynnelsen av 1600-tallet. Og da Meråker ligger like nord for Tydal, må de, om man bygger på fremrykningsteorien, ha kommet dit minst like tidlig.

Omtrent ved inngangen til 1600-tallet var det overgangen til tamreindrift fant sted. Dermed hadde den i Tydal en nærmere 300 år lang tradisjon på Lappekommisjonens tid.

Dette indikerer i seg selv at det lenge før 1850 foregikk reindrift i Selbu både innenfor Riast/Hylling og Essand. Jeg viser til at det for reinsdyr er tale om overkommelige avstander. Da våren, som er en viktig tid for reinen, kommer tidligere i Selbu enn i Tydal, ville det nærmest være påfallende om det ikke foregikk reindrift også i Selbu.

For Selbu er det fremlagt kirkebøker for 1699-1738 og 1757-1801 samt klokkeboken for 1740-1752. Jeg går ikke detaljert inn på opplysningene i disse bøkene, men nøyer meg med å vise til at Terje Erik Garberg har utarbeidet en rapport for grunneierne om sørsamenes besøk i Selbu kirke fra 1699-1800. Han konkluderer slik:

«Gjennom kirkebøkene og andre kilder kan vi finne et 50 talls samer - kvinner og menn - som har holdt til her i lengere eller kortere tid på 1700 tallet. Det er vanskelig å finne slektskapsforbindelser mellom dem fordi giftermål og dødsfall sjelden ble ført i kirkeboka, og dåp bare uregelmessig.»

Hovedtyngden av samer holdt likevel til i Tydal. Hvor mange som holdt til der, kan nok ha variert over tid. Men jeg påpeker at major Schnitlers innberetning om grenseeksaminasjonen i 1742, som både Yngvar Nielsen og Lappekommisjonen la stor vekt på, viser at samene på den tiden hadde et eget samisk rettssamfunn i Tydal hvor de selv avgjorde interne tvister. Dette indikerer at det oppholdt seg en god del samer der på denne tiden. Henr. Kvandahl: Samenes historie II side 214 opplyser således at det i 1734 var 15 samefamilier med 50 personer i Tydal.

Det er også kilder som gir en klar indikasjon på at samene på Schnitlers tid var delt i to hovedgupper, Saanti sijte, nord for Nea og øst for Essandsjøen, og Gåebrien sijte, sør for Nea og vest for Essandsjøen. Og for Saanti sijte forteller professor Falkenberg i Samiske bruksområder og stedsnavn i Rørostraktene, Samer i sør, Årbok 1982-83 side 68 at han i 1942 hadde en samtale med Lars Jakobsen Nordfjeld. Nordfjeld var født i 1863 og bror av Jacob Jacobsen som forklarte seg for Lappekommisjonen sammen med Niels Bull. Nordfjeld fortalte Falkenberg at samene i Saanti sijte var delt i tre grupper, hvorav den ene, Tjohkeli-saemieh, hadde sine sommerbeiter omkring fjellet Skarven. Skarven ligger i statsallmenningens nordøstre hjørne på grensen mot Meråker og Stjørdal - like nord for Kvern fjellvatna som Schive beskrev som «gamle

Lappetrakter». Denne opplysningen støttes også av Bulls forklaring hvor Bull oppgav flere gammesteder nord og øst for Skarven. Videre støttes den av Kallars forklaring om at han allerede i sin «Ungdom hørte Tale om, at Lapper med Reensdyr har holdt til fra tidligere Dage i Sælbo og navnlig i Tydalen». Og den støttes av en opplysning Erik Olsen Langlid d.e., 67 år gammel, gav under møtet Lappekommisjonen hadde i Selbu 24. september 1890:

«Før 1856 vides Lapper ikke at have havt Tilhold i denne Trakt eller Reensdyr at have færdes der paa Bete, saalænge Folk mindes, men forklarer Erik Olsen videre, at han af sin Bedstefader, som døde 94 Aar gammel for 40 a 50 Aar siden, har hørt fortælle, at Lapper før Bedstefaderens Dage skal have holdt til med sine Reen i omhandlede Trakt. Hans Bedstefader har selv hørt dette berette, men ikke personlig erfaret Noget derom.»

Ut fra sammenhengen synes «omhandlede Trakt» å referere seg til traktene ved Sonvatna like nord for Skarven og ved Kvern fjellvatna i statsallmenningen.

Når disse opplysningene ses i sammenheng, er det etter min mening mye som tyder på at det også på 1700-tallet ble drevet reindrift i alle fall i Roltdal statsallmenning. Jeg kommer tilbake til om beitingen strakte seg ut over allmenningen.

Dersom man bygger på offisielle folketellingsoppgaver, kan de synes å indikere at reindriften i Selbu og Tydal hadde et beskjedent omfang på deler av 1800-tallet. I 1835 er det ikke registrert et eneste reinsdyr, mens det ble registrert 388 i Røros og ett i Stadsbygden. I 1845, første folketelling som inneholder opplysning om antall samer utenfor Finnmark, var det i henhold til folketellingen 44 samer og 2 000 reinsdyr i Selbu og Tydal. Ti år senere, i 1855, var antallet redusert til 14 samer og 491 reinsdyr. Og i 1865 var det ifølge folketellingen fire samer og ingen rein. I 1875 hadde antallet rein økt dramatisk ved at det nå var 1 171 rein, men bare én same.

Disse folketellingene kan ikke gi et riktig bilde av antallet samer og rein. Jeg nøyer meg med å vise til Niels Bulls og Jacob Jacobsens forklaringer som er omtalt tidligere. Dessuten forklarte Erik Olsen Langlid d.e. at siden 1856 og fram til 1890 hadde det hvert år, i deler av året, holdt til samer ved Kvern fjellvatna.

De forhold som jeg har fremhevet foran, støttes av en forklaring avgitt 19. juli 1890 av Ole Johnsen Østby, som var 73 år gammel og bodde på Østby i Tydal. Han var et av de vitnene ordføreren oppgav. Om samisk tilstedeværelse uttalte han:

«Jeg har ikke hørt Andet, end at der fra gammel Tid af har holdt til Lapper med Reensdyr her i Tydalen og Sælbo, uden [at] jeg har hørt eller erfaret Noget om fra hvilken Tid det er begyndt. Jeg har tænkt mig, at Lapperne kunde være lige saa oprindelige Indvaanere i Trakten som Bønderne.»

Som man ser, nevnte Østby Selbu særskilt.

Forklaringen ble forelagt for Lars Johnsen Østby, som var 74 år gammel, og som bodde samme sted. Også han var oppgitt av ordføreren. Han kunne «i alt Væsentligt tiltræde Ole Johnsen Østbyes foranstaaende Erklæring».

Etter min mening er det tvilsomt om det i noen lengre periode var avbrudd i reindriften i nåværende Selbu kommune. Jeg minner om at Kallar, som må ha vært født i 1818, forklarte at han gjetet da han var 11 år gammel. Og han forklarte at han da så koier i statsallmenningen, og at det også ble voldt skade på setervollene. Videre forklarte han at de «ældste Lapper som holdt til med Reensdyr her, og som jeg kan mindes, var en Lap ved Navn Klemmet og en af Navn Niels-Jonassen, hvilken sidste ankom i Rotladalen i 1840; videre en Pige ved Navn Litle-Margret samt flere af Familien Kant».

Min konklusjon er etter dette at mye taler for at samene i alle fall fra langt tilbake på 1700-tallet søkte «Tilhold og Bete» i Selbu. Det kan nok ha vært avbrudd, men neppe så lenge at rettserverv ved alders tids bruk må starte på ny.

Beiting på tvisteområdet i Essand før 1892

Neste spørsmål blir om det ikke bare ble beitet i statsallmenningen, men også på tvisteområdet. Foreløpig tar jeg ikke stilling til om beitingen hadde et slikt omfang at samene har beiterett i hele tvisteområdet.

I denne sammenheng viser jeg for det første til de forklaringene Lappekommisjonen mottok, særlig forklaringene fra Bull og Kallar, som trekker i retning av at det ble beitet langt inn på tvisteområdet.

Fra Bulls forklaring minner jeg særlig om hans opplysning om hvor han hadde hatt gammesteder. I alle fall syv av disse - nærmere bestemt nr. 10-12, 14, 15, 19 og 20 - ligger relativt nær tvisteområdet i nesten hele allmenningens lengde. Når han i tillegg opplyste om gammen «ved Graavandene» i grenseområdet mellom Selbu og Stjørdal, og videre at «Yderpunkterne for den Strækning, hvorpaa der beitedes fra disse Gammesteder kunne være fra Vest til Øst 3 til 4 Mile og fra Nord til Syd ca 2 Mile», må jeg forstå dette slik at han beitet på privat grunn i Selbu, og at beitingen fra det enkelte gammestedet omfattet betydelige områder.

Grunneierne har imidlertid anført at reinen ble bedre gjetet i melkehusholdningens tid enn etter overgangen til ren kjøttproduksjon, og at arealbruken dermed var mindre på denne tiden enn i dag. Jeg har for så vidt ikke grunnlag for å tvile på at gjetingen var bedre på 1800-tallet enn i dag, men det sentrale spørsmålet er omfanget av samenes og reinens arealbruk.

I denne sammenheng viser jeg til at klager over mangelfullt tilsyn med reinen er kjent lenge før Lappekommisjonens tid. Til illustrasjon kan nevnes innstillingen fra en komité som ble oppnevnt i 1843 med amtmann Cappelen og prost Rode som medlemmer, og som hadde som mandat, sammen med en svensk komité, å fremme forslag om forandringer i og tillegg til lappekodisillen fra 1751 «forsaavidt angaaer Forholdene med Hensyn til Lapperne i de forenede Riger». I innstillingen heter det blant annet:

«Det vil lettelig indsees, at en saadan Masse af Reensdyr, som er en Dyreart, der efter dens Natur tiltrænger en omhyggelig Vogter, men i hvilken Henseende Lapperne i større og mindre Grad lade det mangle paa den fornødne Omhue, maae kunde forvolde Rigernes bofaste Indvaanere betydelig Skade paa deres Eiendele»

Jeg viser dessuten til at to av de vitnene som klaget over problemene ved reindriften i distriktet, primært fremhevet at samene, i tillegg til egen rein, hadde begynt å vokte rein for de fastboende. Dette gjelder for det første for forklaringen fra Erik Næsvold:

«I tidligere Tider var det alene Lapperne, som havde Reensdyr, men i den senere Tid er ogsaa Bønder eller Fastboende begyndt med at holde Reensdyr, og er denne sidste Brug særlig i de sidste Aar tiltaget stærkt. Dette, at Bønderne holder Reen, tilskriver jeg særlig Skylden for, at Forholdene ved Reensdyrdriften i de sidste Aar har forvoldt saamegen Uleilighed og Misnøie - ved Siden af den Omstændighed, at Lapperne selv har forandret sit Levesæt og ikke længer bevogter eller tæmmer sine Dyr som tidligere.»

Lars Løvøen fremhevet det samme.

To andre vitner fremhevet riktignok ikke denne sammenhengen, men Næsvolds og Løvøens forklaringer indikerer i alle fall at det var flere forhold som førte til at reindriften skal ha blitt mer plagsom for de fastboende på slutten av 1800-tallet. Men dersom gjetingen faktisk hadde blitt dårligere på Lappekommisjonens tid, er det likevel vanskelig å se at disse forklaringene kan belyse hvordan overgangen til ren kjøttproduksjon eventuelt påvirket arealbruken. Denne endringen skjedde først rundt og noe etter århundreskiftet, og for Essand foreligger det opplysninger i saken om at melkehusholdningen først opphørte rundt 1920. Forklaringene ble med andre ord avgitt, og er basert på erfaringer, før melkehusholdningen opphørte. Det samme gjelder for Lappekommisjonens egne observasjoner.

For omleggingens betydning for arealbruken viser jeg også til at det er opplyst at andelen

bukker var betydelig større på 1800-tallet enn i dag. Videre ble i alle fall fjorårskalvene ikke melket. Melkingen foregikk dessuten bare i en kortere periode - fra noe før St. Hans og fram til august.

Forklaringer som ble avgitt til Lappekommisjonen, illustrerer dessuten at reinen også på denne tiden beitet over både korte og lange strekninger. Jeg minner om Niels Bulls forklaring om at det fra hans gammesteder «fra Vest til Øst» kunne beites over «3 til 4 Mile». Videre minner jeg om at Løvøen forklarte at selv om samene i Rias/Hylling ikke hadde «pleiet at sitte» lenger nord enn Usmesjøen, «har dog Renen efter gammel Brug gaaet videre og spesielt har de betet i Bringen og der omkring, og er til dels kommen til Reenfjeldet».

Paul Johnsens forklaring er også av interesse. Ifølge Lappekommisjonen var han den største reineieren i Røros- og Tydalstraktene på den tiden, og eide 1 500 av i alt 1 880 rein innenfor de to reinbeitedistriktene, jf. innberetningen side 79-80. I sin forklaring 15. juli 1890 forklarte han at «Længere Nord end Grønsøen har jeg ikke Koie, hvorimod Reensdyrene under Beitningen selvfølgelig ere komne videre, saaledes ligeindtil Bukhammerfjeldet». Når da Uthus i den forklaringen jeg har referert, klaget over at det «i den senere Tid» hadde kommet «megen Reen særlig om Vaaren» helt ned til Nea i bygden Flora, indikerer det at Johnsens rein beitet over lengre strekninger enn han selv gav uttrykk for.

Statsallmenningen representerer dessuten ikke noe topografisk skille mot privat grunn. Og når man som nevnt har opplysninger om gammesteder i nærheten av allmenningsgrensen helt fra Høystakken til sør for elven Rotla, kan det ikke legges til grunn at beitingen begrenset seg til statsallmenningen.

Ovennevnte støttes etter min mening av reindriftsagronom Slettens votum i herredsretten:

«Sletten vurderer opplysningene fra vitnene i forhold til det han vet om reinens trekk i beiteområdene og det han har fått påvist av topografiske forhold i disse områdene. Han er kommet til at det har formodningen mot seg at rein på trekk vestover om våren har stoppet ved Usmesjøen, når det beviselig var tidligere vår på nordsiden av Bukkhammeren og Bringen. Det har også formodningen mot seg at rein ikke har trukket ut over Roltdalen og videre vestover på de private eiendommer når den befant seg enten i Melshogna, Høystakken eller Skarvene. Ved bedømmelsen av reinens beiting i områdene fra gammelt av, har Sletten lagt vekt på at selv om reineierne opprinnelig hadde mindre flokker og om sommeren melket en del av simlene, slik at de måtte passe godt på dem, så streifet likevel bukkene og fjorårskalvene over store områder. Da det er kjent at det ble melket rein både ved Usmesjøen og ved Høystakken fordi det var gamle kjoer der, er det også klart at flokkene med bukker og fjorårskalver har befunnet seg mye lengre vest om våren og store deler av sommeren. Landet er lavere lengre vest og våren kom først der. At det ikke er påvist samle- og slakteplasser i de vestlige områdene, vurderes ikke som unaturlig. Melking foregikk ved koiene. Bukker og ungdyr beitet da vestover. Samling til kalvemerking og slakting foregikk senere på året i de østlige områdene.»

Også Lappekommisjonen fremhever at reinflokken ikke gikk samlet, jf. innberetningen side 31:

«Hvad specielt Renantallet betræffer, er det saagodtsom ugjærligt at skaffe sikre Oplysninger, allerede af den Grund, at der sjelden er Anledning til at se en Laps Renhjord samlet.»

Jeg kan etter dette ikke se at overgangen til ren kjøttproduksjon har hatt den vesentlige betydning for arealbruken som grunneierne har anført.

Grunneierne har også anført at det har betydning for arealbruken at reindriften fram til Lappekommisjonens tid foregikk med forholdsvis små flokker. Til dette bemerker jeg at Lars Johnsen Østby forklarte at «De omhandlede Lapper som holdt til her i Trakten havde mange

Reen». Det foreligger imidlertid ikke pålitelige opplysninger om størrelsen på reinflokkene på denne tiden. Jeg legger derfor avgjørende vekt på de opplysningene vi for øvrig har om arealbruken.

Umiddelbart kunne det synes å tale mot samisk nærvær i tvisteområdet at det ikke foreligger formelle registreringer av kulturminner der. Men det er ikke opplyst at det har vært gjennomført undersøkelser med sikte på slike registreringer. Og mangelen på formelle registreringer betyr likevel ikke at området er uten spor av slike minner.

Jeg viser til at i juli 1985 ble det foretatt undersøkelser i nedbørsfeltet for Garbergselva, som i vesentlig grad ligger i nordre del av tvisteområdet, i forbindelse med Samlet Plan for vassdrag. I en feltrapport som er utarbeidet av Hartvig Birkely, og som beskriver en befaring som ble utført av etnologer og arkeologer, heter det at

«En helhetsbetraktning av kulturminneomfanget i dette område viser et samisk bo- og bruksområde med lange tradisjoner ... De samiske kulturminnene er spredt over hele prosjektområdet ... »

Når Birkely opplyser at området ble befart av etnologer og arkeologer, og at kulturminnene er spredt «over hele området», kan det vanskelig legges til grunn at det ikke finnes samiske kulturminner i tvisteområdet. Selv om det bare er tale om en feltrapport, utelukker den i alle fall slutninger om at det ikke finnes samiske kulturminner i området.

Dette styrkes av et intervju ved samme anledning med Johan Krogstad, og som er omtalt i feltrapporten. Krogstad var da 89 år gammel, og hadde vært handelsmann i Selbu. Intervjueren uttaler at Krogstad hadde «meget god hukommelse», og at han hadde «skaffet seg en del gamle kilder om samene». Krogstad opplyste at det fantes samiske boplasser på «Rotldalen, Krossådalen, ved Kvern fjellvatnan, sørsiden av Tjohkeleh, ved Stråsjøen og på Turilarsfjellet». Det er opplyst at han avmerket boplassene på kartet. Kråssådalen og Stråsjøen ligger i tvisteområdet.

Også i ordførerens svar til Lappekommisjonen og i diskusjonen på 1930-tallet om distriktsgrensen ble det gitt opplysninger som tilsier at det før 1892 ble drevet reindrift i tvisteområdet. Disse kommer jeg tilbake til.

Drøftelsen foran trekker etter min mening sterkt i retning av at samene allerede i 1892 ved alders tids bruk hadde ervervet beiterett vest for statsallmenningen. Jeg finner det imidlertid ikke nødvendig å ta stilling til dette, da det også er naturlig å se på hvilken bruk som har skjedd etter 1892.

Bruk i Essand etter 1892

Før jeg går nærmere inn på opplysninger om senere bruk i Essand - som delvis også gjelder tiden før 1892 - er det grunn til å kommentere Lappekommisjonens standpunkt med hensyn til samenes mulighet for rettserverv etter at felleslappeloven hadde trådt i kraft. I innberetningen side 42 første spalte heter det:

«Ifølge Loven af 1883 beror hos os Lappernes Rettighed til at færdes og søge Bete for sine Ren paa, hvad der «hidindtil», det vil sige indtil Lovens Ikrafttræden, maa antages at have været gammel Sædvane. Herved er formentlig den Begrænsning fastslaaet, at ingen senere Brug kan komme i Betragtning eller er egnet til for Fremtiden at skaffe Lapperne nye eller udvidede Rettigheder.»

Felleslappeloven gav bare hjemmel for å opprette reinbeitedistrikt, og forbudet mot å drive reindrift utenfor reinbeitedistrikt «uden særlig Tilladelse eller Hjemmel fra Grundens Eier eller Bruger» ble først innført ved tilleggsloven fra 1897. Lappekommisjonen mente med andre ord likevel at felleslappeloven § 3 opphevet muligheten for senere rettserverv ved alders tids bruk. Realiteten ville i tilfelle være at reindriften fikk en negativ særbehandling i forhold til annet dyrehold. Dette kan ikke være riktig. I drøftelsen videre legger jeg derfor til grunn at beiting etter

1892, i tillegg til at den kan gi indikasjoner om tidligere bruk, også kan gi grunnlag for rettserverv ved alders tids bruk.

I denne sammenheng presiserer jeg for det første at forklaringene fra både same- og grunneierhold for Høyesterett inneholder opplysninger om beiting i og utenfor statsallmenningen også etter 1892. Men samene har forklart om en atskillig mer omfattende beiting enn hva grunneierne og deres vitner aksepterer. Jeg går ikke inn på troverdigheten av den enkelte forklaring, og om den ene gruppen er mer troverdig enn den andre. For mitt vedkommende finner jeg tilstrekkelig materiale i de opplysningene vi har fra tiden før tvisten oppstod.

Innledningsvis minner jeg om at varig tamreindrift i Essand først kom i gang igjen i 1910. Men dette avbruddet kan ikke være til hinder for at perioden etter 1910 og perioden før ca 1885 ses i sammenheng. Jeg viser til hva jeg tidligere har uttalt om avbrudd i bruken - herunder om Mauken-dommen i Rt 1985 532.

Av opplysninger om den senere bruken kom det etter min mening fram interessante opplysninger under den tidligere omtalte diskusjonen på 1930-tallet om distriktets utstrekning i Selbu. Under sitt innlegg i møte med fylkesmannen 12. september 1934 uttalte bonde P. Norbye at reinen de første årene etter oppstarten i 1910 ikke hadde skapt problemer for setereierne. Men

«Renene trak sig stadig hvert år længere vestover og i 1915 - 16 årene begynte de å gjøre skade på vore sætervolle om våren. Bevoktningen var blitt slettere Denne samenes forandrede levemåte har bevirket at renpassingen har blitt slappere og slappere og den større renbestand har spesielt om våren spredd sig mere og mere utover distriktet og tilslut sålangt at skade forvoldes på strækninger som før, sålangt folk minnes, har været fri for reinbeiting. Specielt om våren hadde samene ingen betænkeligheter med å la sine ren få større frihet. Dette sparte dem for meget arbeide og bevoktning og det var ingen fare for å miste dem. Samene viste at renen trak ned i skogbandet hvor de fandt friskt beite på bøndernes sætervoller.

Fra 1915-16 og utover blev renskaden større og større på sætervoldene. De første år gik dette upåtalet av sætereierne, men tilslut fandt endel av disse ikke længere å kunne tåle denne nye trafik og så sig nødt til i h.h.t. renbeiteloven å forlange skadestakster avholdt. Den første skadetakst i Selbu fandt sted den 2/6 1921. Det var på Eidemvollen og Stråsjøvollen. Siden er en række skadestakster holdt hvori samene er tilpliktet å betale erstatning til sætereierne, erstatninger som av samene upåanket er betalt, selv for skade på så langt bortgjemte sætre som Svartåsen og på Roltdals statsalmenning. Men foruden disse erstatninger pålagt samene ved skjøn, har disse i langt flere tilfælde i mindelighet avfunnet sig med sætereierne og betalt erstatning efter overenskomst. Første gang samene har nektet å utbetale erstatning bestemt ved skjønnsforretning var i 1932, da de nektet å betale P. Nordbye og A. Kvello den dem ved skjøn den 21. juni s.a. fastsatte erstatning med omkostninger. Som grunn for denne nektelse har formannen i Essanddistriktet Lars Nilsen Brandfjell i sin forklaring til politiet 10.de mai 1933 anført, at Storvollen ligger innen Essanddistriktet og at han anser sig berettiget til å beite med sine ren der i likhet med i andre dele av distriktet og dette hadde han praktisert siden han tilflyttet distriktet i 1910. Han mente med andre ord at han hadde ret til å beite overalt inden distriktets grenser idet han ikke har været opmærksom på Det Kgl. Departement for det Indres bekjendtgjørelse av 28. juli 1894 sålydende: ...

Ved vidneforklaringer ... har vi godtgjort at beiting med ren sålangt vest som til Præstfossan, Storvolden og andre nærliggende voller aldrig har foregått i manns minne før 1915-16 årene ... Hvad som gjør sig gjældende for statens eiendom Præstfossan og for Storvolden gjør seg også gjældende for en rekke sætervoller innen Essanddistriktet som benyttes som vårsætre og ligger nede i barskogen.»

Avslutningsvis i dette innlegget nedla han påstand om at den nye grensen skulle trekkes et stykke inn på tvisteområdet fra Stråsjøvollen og nordover etter barskoggrensen. Av de stedsnavn Norbye omtaler, nevner jeg at mens Stråsjøvollen ligger like vest for Stråsjøen, ligger Præstfossan og Storvolden et stykke lenger vest langs Garbergselva. Eidemsvollen ligger i det nordøstre

hjørnet av tvisteområdet. Svartåsen, som Norbye omtaler som en «bortgjemt» seter, synes å ligge et stykke øst for Stråsjøen, men innenfor tvisteområdet.

Mitt totalinntrykk av Norbyes innlegg er at han beskriver en ganske omfattende beiting som strakk seg langt vest for statsallmenningen.

Hans innlegg ble bestyrket av hva samene uttalte i møtet 9. september 1935 med fylkesmannen. Til illustrasjon nevner jeg at formannen i Essand, Lars Stinnerbom, uttalte at «Norbye og Kvellos sætrer ligger innenfor det område hvor reinbeiting har funnet sted». Sett i sammenheng med hva Norbye uttalte under møtet med fylkesmannen 12. september 1934, må dette utsagnet blant annet referere seg til skade på en seter på Størvolden, som ligger ved Garbergselva sørøst for Børsjøen. Og Lars Jakobsen Nordfjeld, som professor Falkenberg i 1942 hadde samtale med om reindriften i eldre tid, uttalte at «reinbeite foregikk i Essanddistriktet til over Krossådalen i vest mot Hersjøen. Han erindrer at ved sen vår måtte reinbeitingen trekkes mot vest.»

I brevet av 21. mars 1936 til Landbruksdepartementet hvor Stinnerbom anførte at distriktsgrensen måtte opprettholdes, kom han for øvrig enda mer presist inn på samenes bruk og rettigheter i tvisteområdet. Her heter det:

«Det er så at der i nogen tid har vært innskrenkning i det område, hvor reinbeiting har foregått, men her er det jo ikke spørsmål om bruksmåten i de senere år, men bruksmåten fra gammelt og da var det ren over hele Essanddistriktet til forskjellige tider på året.

... Vi har ansett oss berettiget til å beite utenfor almenningen og det har årvisst foregått beiting innen det vesentlige av det område, som omfatter distriktet, således har der omtrent hvert år vært beitet ned til Tømra, om enn dette har vært streifdyr og ikke hovedmassen av dyrene.»

Lappefogd Bagaas gav brevet en påtegning om at han var «stort set ... enig i indholdet».

Stinnerbom hevdet med andre ord at hele tvisteområdet fra gammelt hadde vært benyttet til reinbeite. Når Stinnerbom her uttaler at «bruksmåten» fra gammelt var at «det [var] ren over hele Essanddistriktet til forskjellige tider på året», gir han etter min mening uttrykk for en atskillig mer omfattende beiting på dette området enn det som kan utledes av Lappekommisjonens innberetning side 9-10 som er sitert tidligere. Og utsagnet om at «der i nogen tid har vært innskrenkning i det område, hvor reinbeiting har foregått», må ses i lys av påstanden om at samene «omtrent hvert år [hadde] beitet ned til Tømra». Elven Tømra utgjør vestgrensen for distriktet, og utløpsosen er i nordøstre enden av Selbusjøen. Elven ligger nesten like langt vest som de vestligste delene av bebyggelsen i tvisteområdet.

Videre viser jeg til Norbyes omtale av hva formannen i Essand, Lars Nilsen Brandfjell, hadde forklart i sin politiforklaring i 1933, og til samenes standpunkt under diskusjonen om distriktsgrensen.

Av andre utsagn fra behandlingen på 1930-tallet av distriktsgrensen gjengir jeg følgende utsagn av lappefogd Bagaas i hans brev av 16. mars 1936 til fylkesmannen i Sør-Trøndelag:

«Angående samenes sedvanerett er det min opfatning at når det har vært rein i Roltdals statsalmenning så har også reinen beitet lengere vestover til enkelte tider. Denne antagelse støtter jeg på reinens vaner og terrængets beskaffenhet. Vestgrensen av almenningen danner ingen naturlig grense.»

Og i et senere brev til fylkesmannen av 23. november 1936 skrev lappefogden at «... det eneste brukbare forslag til grenser er de som samene hevder. Disse grenser er naturlige grenser og sperrelinjer for reinen». Da samene hevdet at distriktsgrensen måtte opprettholdes, er det denne lappefogden sikter til.

Uenigheten mellom grunneierne og samene på 1930-tallet om distriktsgrensen gjaldt etter

min mening hvor samene hadde beiterett. Da grunneierne i 1935 endret sitt standpunkt fra 1934 til at samene overhodet ikke hadde beiterett på privat grunn, ønsket de en tilsvarende reduksjon av reinbeitedistriktet. Fylkesmannen beskrev dette i brevet av 23. mai 1935 til Landbruksdepartementet hvor det heter:

«idet samerne hevder at deres rett til beiting går efter ansvarsdistriktenes grense (helt ned til Selbusjøen), mens bønderne bestemt hevder at grensene er bestemt til de områder hvor reinbeiting har foregått fra gammel tid.»

Når det tas hensyn til at også fylkesmannen mente at distriktet «så vidt mulig» skulle begrenses til de områdene hvor samene hadde hatt «reindrift i gammel tid», og Landbruksdepartementet bekreftet fylkesmannens rettsoppfatning, gir fylkesmannens avslutning av saken hvor det ikke ble foreslått nye grenser, en sterk indikasjon på at han delte samenes oppfatning om hvor beiting hadde foregått.

Andre opplysninger trekker i samme retning. I denne sammenheng nevner jeg særlig at utredningen fra Fagutvalget for jord-, skog- og utmarksnæringer, som jeg omtalte under Riast/Hylling, inneholder et kart som inkluderer hele tvisteområdet, med unntak for de vestligste delene ned mot Selbusjøen, i beiteområdet.

Som en særskilt innvending mot at det kan ha foregått nevneverdig beiting vest for statsallmenningen, har grunneierne vist til det store antallet setre og utmarksslåtter i området. Og i en erklæring til bruk for Høyesterett opplyser Bjørn Thoralf Aune, leder for Selbu Utmarksråd fra 1996 til 2000, at det er registrert 200 setre i tvisteområdet og 50 i Roltdalen. Jeg har videre forstått grunneierne slik at det skal ha vært forholdsvis flere utmarksslåtter i tvisteområdet enn i statsallmenningen.

Denne innvendingen kan etter min mening ikke være avgjørende: For det første forklarte både P. Norbye og samene på 1930-tallet om en omfattende beiting vest for allmenningen. Dessuten lå setrene nesten like tett i Roltdalen hvor samene har uomtvistet beiterett.

Min konklusjon er etter dette at samene i så godt som hele perioden etter 1910 har hatt rein til beiting i tvisteområdet. Og dersom denne perioden ses i sammenheng med perioden før 1892, har samene i alle fall oppfylt de krav som må stilles til bruk i alders tid.

Kravet til god tro

For beiting på 1900-tallet har grunneierne anført at bruken ikke kan være rettsstiftende idet den ikke er utøvd i aktsom god tro.

Ved vurderingen av dette spørsmålet kan det være naturlig å ta utgangspunkt i at kunngjøringen i 1894 om innføring av reinbeitedistrikt uttrykkelig presiserte at inndelingen ikke gjorde noen forandring i beiterettens utstrekning, og at den bare gjaldt «hvor de efter gammel Sædvane har færdedes». Men kunngjøringen gav ingen opplysning om Lappekommisjonens konklusjoner.

På bakgrunn av lappefogd Herstads innberetning må det legges til grunn at han gjorde i alle fall en god del av samene kjent med kunngjøringen og med sentrale lovbestemmelser. Men jeg er ikke kjent med noen protokollasjon om at samene ble gjort oppmerksom på hvor kommisjonen mente at de «efter gammel Sædvane» hadde søkt «Tilhold og Bete». De måtte i så fall undersøke innberetningen.

Det er ikke dokumentert at innberetningen ble oversendt samene. Dessuten er den noe vanskelig tilgjengelig med hensyn til hvor kommisjonen mente at de hadde beiterett. Innledningsvis gir den en faktumbeskrivelse for de enkelte kommunene. Og for Selbu er det bare for Reinsfjellet at det direkte uttrykkes at samene ikke hadde beiterett, jf. innberetningen side 10 annen spalte. I de øvrige områdene må konklusjonen på kommisjonens undersøkelser sammenholdes med den senere behandlingen av alders tids bruk på side 42. For reindriftssamene med deres begrensede bruk av norsk skriftspråk kan det ikke forutsettes at de skulle se disse sammenhengene.

For de delene av Riast/Hylling som ligger innenfor tvisteområdet, måtte lappefogd Herstads passivitet bestyrke samene i deres oppfatning. Herstad skrev som nevnt hvert år relativt detaljerte årsberetninger om virksomheten. Og i beretningen for 1903 siterer han en innberetning fra lappelensmann Svelmo i Selbu hvor det heter:

«Lappefamilierne Paal Johnsen og Nils Brandsfjeld har siden i mai maaned f. a. opholdt sig med sine renhjorder i Riastdistriktet og har disse for det meste været sammen. For nærværende har begge disse familier sine rener i Bukhammerfjeldet dels paa Selbo og Tydalens grund, tildels paa Aalens og Singsaas grund, paa sidstnævntes kun ubetydeligt.»

I årsberetningen finnes det ingen kommentar om at oppholdet i Selbu var ulovlig.

Samme år voldt tamrein skade på innmark som tilhørte tre grunneiere i Flora. Under takstforretningen ble det inngått forlik, men det er ikke protokollert noe om at grunneierne hevdet at beiting på privat grunn i Flora var ulovlig.

Tilsvarende gjelder for skader som for øvrig ble voldt på innmark i Selbu på 1900-tallet. Som det fremgår av Norbyes innlegg i møtet med fylkesmannen 12. september 1934, hadde grunneierne nøydt seg med å kreve erstatning. Når man ser bort fra diskusjonen om distriktsgrensen på 1930-tallet, er det ikke påberopt et eneste eksempel på at det ble fremsatt krav om utdriving fra tvisteområdet eller om beiteleie for beiting i utmarken. Og i motsetning til hva som var tilfellet i Rt 1981 1215, Trollheimen-dommen, er det ikke gitt et eneste eksempel på at det ble fremmet straffesak mot samene for påstått ulovlig beiting i tvisteområdet.

Derimot viser en sak fra 1933 at det ble fremsatt krav om utdriving ved beiting *utenfor* distriktet. I et brev til lappefogden omtaler lappelensmannen en sak hvor rein fra Riast/Hylling hadde kommet ut av distriktet vest for Bringen. Etter å ha mottatt meldingen hadde han straks gitt beskjed til formannen i Riast/Hylling om å fjerne reinen. Og i oversendelsen til fylkesmannen skrev lappefogd Bagaas at samene skulle få «en alvorlig advarsel, så de for eftertiden skal holde sine dyr borte fra trakten». Fra 1960-tallet finnes det et tilsvarende eksempel fra området nord for Selbusjøen.

Totalinntrykket er med andre ord at både samene, grunneierne og myndighetene sonndret mellom beiting i og utenfor distriktet. Grunneiernes standpunkt på 1930-tallet om at samene ikke hadde beiterett vest for allmenningen, kan kanskje ha ført til at samene en periode måtte komme i tvil. Men da saken endte med at fylkesmannen foreslo grensen opprettholdt, og også Landbruksdepartementet deretter i en periode på ca 50 år var av den oppfatning at reindriftsretten omfattet hele reinbeiteområdene, må det kunne legges til grunn at samene var i god tro i hele perioden.

Jeg tilføyer at når det som i vår sak er tale om rettsservv for en næring, kan det ikke kreves at samtlige samer innenfor næringen - eller en sektor av den - har vært i aktsom god tro. Det samme gjelder for øvrig også i andre sammenhenger hvor det er tale om rettsservv for en større krets av personer, jf. Brækhus/Hærem: Norsk Tingsrett side 612 og Falkanger: Tingsrett, 5. utgave side 319.

Konklusjonen blir etter dette at selv om samenes bruk av området fram til 1892 ikke skulle være tilstrekkelig til å erverve beiterett ved alders tids bruk, har de i alle fall ervervet slik rett når det også tas hensyn til bruk på 1900-tallet.

Omfatter beiteretten hele tvisteområdet i Essand, eller må det trekkes en grense?

Neste spørsmål blir dermed om beiteretten i Essand strekker seg helt til Selbusjøen, eller om det må trekkes en annen grense vest for statsallmenningen, men øst for distriktsgrensen.

I denne sammenheng viser jeg til det som allerede er fremhevet om utstrekningen av beitingen. Av forklaringene for Lappekommisjonen legger jeg særlig vekt på forklaringene fra Bull og Kallar. Den siste forklaringen ble som nevnt tiltrådt av Ingebrigt Flønæs d.e. Under diskusjonen på 1930-tallet om distriktsgrensen beskrev videre både P. Norbye og samene beiting langt mot vest på 1900-tallet. Og Stinnerbom hevdet som nevnt at det «fra gammelt» var «ren over

hele Essanddistriktet til forskjellige tider på året». Samenes holdning og utsagn under denne diskusjonen viser - når de ses i sammenheng - at de hevdet å ha benyttet, og ønsket fortsatt å benytte, hele området til beiting. For dem ville en reduksjon av distriktet ha medført at de unngikk det subsidiære solidaransvaret på områder som eventuelt ble unntatt. Når de likevel motsatte seg en reduksjon, kan det vanskelig skyldes andre forhold enn at de betraktet hele området som reinens beitemark, og som de ønsket å beholde.

Som jeg tidligere har begrunnet, må det legges til grunn at reinen også da simlene ble melket, beitet i det vesentlige i de samme områdene som i dag. Jeg viser til Kallars forklaring hvor det heter:

«Om Vaaren kan det have hændt, at Reensdyr ere komne lige ned [F.p: ind] i Bygden heromkring Hovedkirken, men dette er dog undtagelsesviis. Her omkring Kirken har jeg ikke hørt, at Reensdyrene har tilføiet Skade, men derimod i Øverbygden og Indbygden samt i Floren. Øverbygden er den Del av Sognet, som strækker sig fra Rolset ned til Gaardene Berge (1/2 Fjerding fra Kirken). Indbygden er de Gaarde, som ligger langs Garbergelven, fra dennes Udløb i Søen op til Gaarden Alseth.»

Begge disse strekningene ligger langt ned mot Selbusjøen. Selv bodde Kallar i Øverbygda, omtrent midt mellom Rolset og Berge. Og Ingebrigt Flønæs d.e., som ikke hadde noe å bemerke til Kallars forklaring, forklarte selv at han hadde «hørt at Reensdyrene ere komne under Betning paa forskjellige Sætervolde østenfor Indbygden i Sælbo lige indtil en Fjerdings Vei fra Bygden».

Ordførerens svar på et av de spørsmål kommisjonen stilte, trekker i samme retning. Spørsmålet var: «Har Lappernes Betning forårsaget stor Skade i Distriktet og særlig hvor og hvorledes?» Til dette svarte ordføreren:

«Ja meget stor Skade paa Sætervolde, Havning og Slaatter om Sommeren og paa Høstakke om Vinteren paa næsten alle Trakter rundt Herredets Bebyggelse.»

Det er vanskelig å tolke dette annerledes enn at ordføreren med «Herredets Bebyggelse» også siktet til bebyggelsen øst for Selbusjøen samt i Øverbygda og Innbygda.

Videre nevner jeg at kommisjonsformann Berg, da han i 1894 ble bedt om å uttale seg om distriktsgrensene, uttalte, jf. Departements-Tidende 1894 side 535:

«Navnlig i Betragtning af, at Rensdyr oftere har streifet og maa formodes at ville streife fra de østenfor liggende Trakter ned til Elven Nea og Selbusjøen og der gjøre Skade, finder jeg fremdeles at burde fastholde den foreslaaede Distriktsgrændse ... »

Topografien tilsier også at reinen har trukket vestover. Terrenget inneholder ingen naturlige hindringer, og sesongen er lengst ned mot Selbu. Støyende jordbruksredskaper, i den grad de måtte påvirke reinens opptreden, hører dessuten de siste tiårene til.

Jeg viser også til lappefogd Bagaas vurderinger på 1930-tallet hvor han i sitt oversendelsesbrev til fylkesmannen 23. november 1936 skrev at «det eneste brukbare forslag til grenser er de som samene hevder». Videre viser jeg til at tre av de fire fagkyndige meddommerne i herredsretten og lagmannsretten - to reindriftsagronomer og en bonde - etter befaring kom til at beiteretten strekker seg helt til Selbusjøen.

På bakgrunn av ovenstående legger jeg til grunn at reinen har beitet helt fram til Selbusjøen. Men beitingen i de vestligste områdene har ikke vært like intensiv som lenger øst i tvisteområdet.

Dette reiser spørsmålet om beitingen i de vestligste områdene har hatt et tilstrekkelig omfang til å danne grunnlag for rettsserverv ved alders tids bruk, eller om det må trekkes en grense i tvisteområdet i Essand. Ved denne vurderingen må man etter min mening akseptere rettsserverv med noe lavere beiteintensitet i yttersonen - randsonen - av de områdene hvor beitingen er

tilstrekkelig intensiv til alene å kunne begrunne rettsserverv ved alders tids bruk. I motsatt fall vil samene, om de skal unngå å gjøre seg skyldig i ulovlig beiting med de konsekvenser det har, bli presset tilbake fra de områdene hvor de tradisjonelt har beitet.

Etter min mening kan man derfor ikke avskjære rettsserverv ved alders tids bruk i denne randsonen fordi bruken i den har vært i underkant av hva som kreves for beiterett om randsonen vurderes isolert. Ved vurderingen av hvor langt beiteretten strekker seg, må det tas hensyn til topografiske forhold. Selbusjøen gir et effektivt stengsel i rimelig nærhet av områder hvor beitingen har vært tilstrekkelig intensiv til å begrunne beiterett. Da må det etter min mening være naturlig som avgrensning av området for beiteretten å fastslå at den strekker seg helt til Selbusjøen.

Den beitingen som det har vært tale om i Essand, har sitt utgangs- og tyngdepunkt et stykke øst for Selbusjøen. Og da det i de vestligste delene av tvisteområdet er tale om en beiting som etter en isolert vurdering kanskje ikke ville ha gitt grunnlag for rettsserverv ved alders tids bruk, reiser dette spørsmålet om beiteretten i disse delene av tvisteområdet har et annet innhold enn lenger øst.

Til dette bemerker jeg at grunneierne utelukkende har fremmet saken med påstand om at samene overhodet ikke har beiterett. De har ikke gått nærmere inn på om det kvalitative innholdet kan være forskjellig i de ulike delene av tvisteområdene. Partene har heller ikke tilrettelagt saken med sikte på at Høyesterett skal gå nærmere inn på spørsmålet. Jeg tar derfor ikke stilling til det.

Jeg understreker imidlertid at den mer begrensede bruken av de vestligste områdene til beite vil kunne ha betydning for de interesseavveiningene som etter reindriftsloven § 15 skal foretas mellom grunneiernes og samenes bruk av området. Når § 15 fastsetter at grunneieren ikke må utnytte sin eiendom «på en slik måte at det er til vesentlig skade eller ulempe for reindriftsutøvelse», vil interesseavveiningen ofte måtte gå i grunneiernes favør i de vestligste delene av tvisteområdet. Og dersom partene ikke blir enige, vil jordskifteretten kunne avveie deres interesser i området, jf. tredje ledd.

Videre fremhever jeg at de rettighetene som etter reindriftsloven §§ 10-14 følger av reindriftsretten, gjelder «så langt» noe annet ikke «følger av særlige rettsforhold», jf. lovens § 9. Forarbeidene synes ikke å gi noen veiledning om hva lovgiveren tok sikte på med denne begrensningen, jf. Ot.prp.nr.9 (1976-1977) side 56. Men jeg utelukker ikke at den kan ha betydning for de vestligste delene av tvisteområdet.

Med de begrensningene som jeg her har påpekt, finner jeg etter omstendighetene ikke grunn til å gjøre noe unntak for Flønesneset, som grunneierne særlig fremhevet i prosedyren.

Saksomkostninger

Anken har ikke ført fram. Saken har reist prinsipielle, og til dels også tvilsomme, spørsmål av både faktisk og rettslig art. Jeg er etter dette kommet til at det ikke bør tilkjennes saksomkostninger for Høyesterett, jf. tvistemålsloven § 180 første ledd. Det bør heller ikke tilkjennes saksomkostninger for de tidligere instanser.

Jeg stemmer for denne dom:

1. Lagmannsrettens dom stadfestes.
2. Saksomkostninger for Høyesterett tilkjennes ikke.

Dommer **Rieber-Mohn**: Jeg er under tvil kommet til samme resultat som førstvoterende i spørsmålet om beiterettens utstrekning i det omtvistede området i Riast/Hylling reinbeitedistrikt. I Essand reinbeitedistrikt går beiterettsgrensen etter min mening, som også her hviler på tvil, noe lenger vest enn allmenningsgrensen. Jeg kommer nærmere tilbake til hvor grensen etter min mening går.

De generelle rettsspørsmålene

Jeg er enig i førstvoterendes forståelse av reindriftslovens § 2 første ledds tredje punktum som en svak bevisbyrde-regel. Bestemmelsen snur bevisbyrden og pålegger grunneierne å bevise at det ikke eksisterer reinbeiterett på deres eiendom. Det er tilstrekkelig at grunneierne påviser at det er mer sannsynlig at det ikke eksisterer en slik rett, enn at det gjør det.

Jeg er i det vesentlige enig med førstvoterende i hans generelle utlegning av vilkårene for rettserverv ved alders tids bruk, derunder den tilpasning av vilkårene som må foretas av hensyn til bruksmåten i den samiske reindriften. Allerede Lappekommisjonen var klar over at det må skje en slik tilpasning. Således heter det i kommisjonens innberetning på side 42:

«Spørqsmaalet om, hvad der i Lovens Betydning er gammel Sædvane, vil i disse Forhold visselig ofte ikke være saa let at besvare, navnlig under Hensyn til Vanskeligheden ved at erholde de faktiske Forhold nøie oplyste. Den Brug, som Lapperne udøver, skiller sig paa Grund af Nomadelivets Eiendommeligheder tillige i saa væsentlige Punkter fra den Brug, som man i andre Forhold kan fordre udøvet som betingelse for Anerkjendelse af en Sædvaneret, at de samme Krav ikke kan opstilles.»

Det kan etter min oppfatning ikke være særlig tvilsomt at kommisjonen stilte lempeligere krav til intensiteten i bruken av et område til reinbeiting enn det som gjelder ved annen bruksutøvelse. Og det fremgår uttrykkelig at kommisjonen var oppmerksom på og tok hensyn til de særlige bevisvanskeligheter som gjør seg gjeldende i den nomadiske reindriften. Så vidt jeg kan se, presiserer ikke Lappekommisjonen utover det som her er sagt, hva tilpasningen består i.

Etter mitt syn må man ved vurderingen av om det er ervervet rettigheter ved alders tids bruk, se hen til hva slags bruksutøvelse det er tale om. Selv om den samiske reindriften gjennom historien har endret bruksmåte, et forhold jeg kommer tilbake til, har det alltid vært et særlig trekk ved denne at den er langt mer arealkrevende og avhengig av flytting mellom beiteområdene enn tilfellet er når husdyr holdes i utmarksbeite. Dette medfører at det for reindriften ikke kan kreves den samme beiteintensitet som ellers for rettserverv i alders tid. Et grunnvilkår må likevel være at området av samene har vært benyttet til reinbeite som ledd i et tilbakevendende mønster, selv om fraværene fra området kan være mer og mindre langvarige, jf. også Rt 1997 1608 på side 1617. At rein en sjelden gang - og uavhengig av et slikt mønster - har vært i et område, kan etter mitt syn ikke gi grunnlag for en beiterett. Dette må gjelde selv etter en tilpasning av kravene til rettserverv ved alders tids bruk. I slike tilfeller vil de grunneiere som måtte mene at beiterett ikke foreligger, heller ikke ha hatt foranledning til å si fra om dette. Dersom rett skulle erverves på et slikt grunnlag, ville det være vanskelig overhodet å trekke noen grense for reinbeiteretten.

Jeg kommer tilbake til spørsmålet om kommisjonen har hatt en riktig forståelse av kravet til den bruk som må være utøvet. Jeg bemerker allerede nå at førstvoterende ved i denne forbindelse å vise til «reinens natur», og til at «topografi, næringsforhold, vær og vind mv. avgjør områdebruken», etter min mening ikke legger tilstrekkelig vekt på at reindriften har endret seg gjennom de siste 200 år. Jeg vil senere omtale de endringer i driftsmåten - i første rekke et økt antall dyr og en dårligere vokting av dyrene - som særlig har skjedd i løpet av siste halvdel av 1800-tallet, og som jeg mener må få betydning for bevisbedømmelsen i denne saken.

Førstvoterende har redegjort for de generelle folkerettslige regler om urfolks rettigheter. Jeg kan ikke se at det foreliggende materialet gir grunnlag for å anta at disse regler gir reineierne i denne sak rettigheter eller påfører grunneierne plikter, utover det som følger av de tradisjonelle regler om rettserverv ved alders tids bruk, slik jeg mener disse må tilpasses de særlige forhold som gjør seg gjeldende innen reindriften. Det kan nevnes at tvisten i denne sak gjelder områder hvor reindriften fra gammelt av har støtt mot grunneiernes bruk av utmarka, og hvor det nødvendigvis har måttet skje en viss avgrensning av de motstående interesser. Jeg tilføyer at jeg under ingen omstendighet kan se at de folkerettslige forpliktelser som her foreligger, kan ha medført en endring i de internrettslige reglene om alders tids bruk som forskyver rettsforholdet mellom de private partene i saken. Det vises for så vidt til de forutsetninger som synes å fremgå av forarbeidene til endringen av reindriftslovens § 2 i 1996, som førstvoterende utførlig har gjort

rede for. Jeg kan heller ikke se at dette spørsmålet - for den problemstilling denne saken gjelder - er kommet i en annen stilling etter menneskerettsloven av 1999. Det er da ikke nødvendig for meg å gå nærmere inn på de spørsmål som ellers ville ha reist seg om forholdet til Grunnlovens § 105 og § 97.

Det er videre mitt syn at den beiterett som erverves etter reglene om alders tids bruk, også gir andre rettigheter innenfor reindriftslovens rammer, jf. særlig lovens kapittel III. Det dreier seg således om langt mer enn beiterett, og uttrykket reindriftsrett er treffende for den sum av rettigheter og plikter som følger av at beiterett er ervervet ved alders tids bruk. Selv om man i dag skulle legge til grunn at en beiterett er ervervet før 1892, vil det være gjeldende reindriftslov som regulerer innholdet av de rettigheter og plikter reieneierne har.

Førstvoterende bemerker at grunneierne utelukkende har fremmet saken med påstand om at samene overhodet ikke har beiterett, og at de ikke har gått nærmere inn på om «det kvalitative innholdet [av beiteretten] kan være forskjellig i de ulike delene av tvisteområdene». Jeg kan for min del vanskelig se at det er grunnlag for et synspunkt om at reindriftsretten endrer innhold etter hvor beiteretten er utøvet. Et slikt prinsipp vil for øvrig lett utløse tvister om det nærmere innholdet av reindriftsretten i ulike deler av et beiteområde, og om grensene for de varierende rettigheter. En annen sak er at de fastboende eller andre på særskilt rettsgrunnlag kan ha ervervet eksklusive rettigheter i utmark, som begrenser reindriftsretten, jf. reservasjonen i § 9 første ledd «og så langt ikke det følger av særlige rettsforhold», men slike er ikke påberopt å foreligge i denne sak.

Mer generelt om bevissspørsmålene - særlig om Lappekommisjonens innberetning

Utover det som fremgår om nyanser i forståelsen av kravene til alders tids bruk i den samiske reindriften, er det i første rekke i bedømmelsen av sakens bevis, generelt og konkret, at jeg har et syn som avviker fra førstvoterendes.

Før jeg går nærmere inn på de konkrete bevis, finner jeg det påkrevd med noen generelle bemerkninger - først om Lappekommisjonen. Jeg viser til førstvoterendes redegjørelse for oppnevningen av kommisjonen, dens sammensetning, mandat, arbeidsmåte og forslag. Så langt jeg kan se, har kommisjonen utført et grundig og samvittighetsfullt arbeid. Dens forslag bygger på samtaler med samer, med grunneiere, og andre lokale fastboende med særlig innsikt, lokalpolitikere og myndighetspersoner. Dels dreier det seg om mer individuelle samtaler, dels om møter. I tillegg var Lappekommisjonen på en rekke befaringer i de aktuelle områder. De viktigste forklaringene ble protokollert.

Lappekommisjonen la vekt på å få eldre og innsiktsfulle personer i tale. Derved fikk den del i erfaringsstoff fra tidlig på 1800-tallet. Enkelte av de eldre vitner refererer også til hva deres foreldre og endog besteforeldre har erfart om samenes tilstedeværelse og utstrekningen av reinbeitingen i de enkelte distrikter.

Lappekommisjonen avga sin innberetning i 1892. Ankemotpartenes prinsipale anførsel er at reieneierne hadde ervervet beiterett i tvisteområdene før dette tidspunkt. For at en slik anførsel skal gis medhold, helt eller delvis, må kommisjonens vurderinger og standpunkter overprøves og settes til side. Så lenge det ikke foreligger nyere vitenskapelige funn av samiske boplasser o.l. inne i tvisteområdene, vil man være henvist til å overprøve kommisjonens bedømmelse av eget bevismateriale. Kommisjonen arbeidet med stoffet i flere år, og dens nærhet til dette bevismaterialet var en ganske annen enn den vi har i dag. Forutsetningene for å tolke og forstå bevismaterialet riktig, var vesentlig bedre i 1892 enn de er i ettertid, og vanskeligere er det blitt jo lengre tid som er gått. I tillegg kommer at Lappekommisjonen bygget sine forslag på det samlede bevismateriale, derunder blant annet erfaringsstoff fra befaringer og samtaler, og ikke bare på de protokollerte forklaringene som ettertiden er henvist til å bygge på. Disse forhold er også fremhevet når Høyesterett i tidligere saker har lagt vesentlig vekt på Lappekommisjonens vurderinger av faktiske spørsmål, således i Korssjøfjelldommen i Rt 1988 1217 på side 1225 med videre henvisning til lagmannsrettens mindretall på side 1240.

Det har fra ankemotpartene vært fremhevet at Lappekommisjonen hadde et foreldet syn på

samene og betydningen av deres reindrift, og at samenes tradisjonelle kultur har en ganske annerledes anerkjennelse og verdsettelse i dag, jf. blant annet den folkerettslige utvikling og vedtakelsen av Grunnlovens § 110 a. Jeg kan imidlertid ikke se at det er holdepunkter for å anta at datidens syn på samisk reindrift har hatt betydning for kommisjonens bedømmelse av de konkrete bevis.

Det er derimot grunn til å fremheve at Lappekommisjonen uttrykkelig har presisert at den endelige fastsettelse av beiterettsgrensene vil være domstolenes oppgave, og at den selv «kun» har avgitt en «paa de stedfundne Undersøgelser bygget Meningsudtalelse». I dette ligger etter min mening en åpenhet både overfor bevis som måtte komme til senere, og for at de bevis som kommisjonen har bedømt, kan gi grunnlag for andre oppfatninger.

I sine bevisvurderinger har Lappekommisjonen vært konsentrert om hvor samene etter gammel sedvane har «søgt Tilhold og Bete», jf. for eksempel innberetningen side 29. Det er på denne bakgrunn reist spørsmål - også av førstvoterende - om kommisjonen har hatt en riktig forståelse av brukskravet i reglene om alders tids bruk. Lagmannsrettens flertall i denne sak uttrykker seg slik:

«Lappekommisjonen synes imidlertid å ha lagt avgjørende vekt på hvor samene har sine boplasser, uten i tilstrekkelig grad å se hen til hvilke deler av utmarken som faktisk ble benyttet til reinbeite, samt til de topografiske forhold.»

Jeg kan vanskelig se at det generelt sett er dekning for denne kritikk av Lappekommisjonen. Allerede de vidstrakte utmarksområder som kommisjonen anså som «Lappetrakt» fra gammel tid, og hvor reinbeiterett var ervervet, gjør det lite treffende å si at den la «avgjørende vekt» på hvor samene hadde sine tilholdssteder. Det er også en rekke uttalelser i innberetningen som viser at kommisjonen var på leting etter områder hvor beiting faktisk har funnet sted, som ledd i en sedvanemessig bruk. For dette formål var samenes tilholdssteder, koier og gammer, viktige indisier på fra hvilke utgangspunkter beitingen foregikk. Illustrerende er for eksempel det kommisjonen sier på side 9, med sikte på et annet område enn det som er omtvistet i denne sak:

«Hovedsagelig er dog Betningen udøvet paa den Side af Amtsgrændsen, hvor Lapperne har havt sit Tilholdssted.»

Etter min mening er det viktig å være oppmerksom på at tilholdsstedene som indisium på reinbeiteområder er av stor betydning for perioden frem til siste del av 1800-tallet, da en gradvis omlegning av driftsformen begynte. Denne omlegningen fremgår av flere kilder.

I en artikkel av Anne Severinsen om «Reineiernes sedvanerett i reinbeitedistriktene Essand og Riasten», utarbeidet i 2000 på oppdrag fra ankemotpartene i denne sak, beskriver hun på side 15 utviklingen fra melkehusholdning mot mer ekstensiv reindrift, som tok til mot slutten av 1800-tallet:

«Dette ble overgangen til en mer ekstensiv reindrift, med større flokker og ikke så tam rein som det reinmelkhusholdningen forutsatte. Men fortsatt var gjetingen viktig for å holde rovdyr unna, for å hindre at reinflokkene gjorde skade på setervoller, høystakker og markslåtter og dessuten for å unngå sammenblanding med fremmed rein.»

Severinsen beskriver hvordan denne ekstensive reindriften ble innført i Sverige allerede mot slutten av 1860-årene, og at dette var grunnen til at mengder av løsrein kom over riksgrensen og voldt store problemer for den tradisjonelle reindriften på norsk side. Disse problemene førte for øvrig til at samene midlertidig flyttet vekk fra Tydalen i 1880-årene og først kom varig tilbake til Essand i 1910. Omlegningen av reindriften på norsk side, overgangen til kjøttproduksjon med høyere reinantall, bruk av større arealer og de tilhørende konflikter er nærmere behandlet av professor Kjell Haarstad i boken «Sørsamisk historie», 1992, side 219-293.

Lappekommisjonen (innberetningen side 31) peker på problemene med å skaffe pålitelige opplysninger om antallet dyr, og uttrykker sin oppfatning slik: «Imidlertid er det ikke tvivlsomt, at navnlig Antallet af Ren er forøget stærkt i de sidste Aar.»

Jeg finner grunn til også å gjengi hva Severinsen skriver om det tradisjonelle, intensive melkebruk som Røros-samen Paul Johnsen drev, og som hans datter Julie Axman har behandlet (l.c. side 16):

«Julie Axmans far var altså en av de største reineierne i Røros-området, men de fleste samene hadde på denne tida ikke mer enn fra 20-30 til 250 dyr hver. I hele Søndre Trondhjems Amt var det i 1890 tilsammen 5380 rein fordelt på 104 eiere. ... Det blir da ganske innlysende at disse samene ikke drev noen form for ekstensiv reindrift med store flokker og lite gjeting.»

Til tross for relativt små flokker og fortsatt gjeting omkring 1890, som Severinsen her beretter om, forelå for Lappekommisjonen en ganske solid dokumentasjon for at voktingen og temmingen av dyrene var vesentlig bedre 30-60 år tidligere, noe for øvrig Severinsen selv er inne på i den foran siterte generelle beskrivelse av endringene i driftsmåten på 1800-tallet. Det er denne del av endringene i driftsmåten, det økte antall dyr og den dårligere vokting, jeg særlig legger betydning. Denne utvikling synes å ha startet før omlegningen fra melkehusholdning til kjøttproduksjon, men ble sannsynligvis forsterket etter omlegningen.

Det finnes flere klare utsagn fra sentrale vitner for kommisjonen om at voktingen av dyrene var blitt dårligere i de trakter denne sak gjelder. Jeg nevner særlig Ole Johnsen Østby, 73 år i 1890, som refererer til sin barndom og uttrykker det slik: «Men i de Tider holdt Lapperne sine Reensdyr under streng Bevogtning, saa disse ikke viste sig nede i Bygden.» Lars Johnsen Østby, 74 år, kunne i det alt vesentlige tiltre forklaringen til Ole Johnsen Østby. Andre vitner uttalte seg i samme retning, for eksempel Erik Næsvold, 76 år og Lars Løvøen, 51 år. Næsvold pekte på de særlige problemer som fulgte med at samene i de senere år hadde begynt å holde dyr for fastboende, og at særlig dette var årsaken til «Uleilighed og Misnøie - ved Siden af den Omstændighed, at Lapperne selv har forandret sit Levesæt og ikke længer bevogter eller tæmmer sine Dyr som tidligere». Erik Næsvold beskriver således endringen i driftsformen som en selvstendig faktor i den negative utviklingen. Det samme gjør Lars Løvøen, som nevner de samme problemer med samenenes overtakelse av fastboendes rein, og tilføyer: «Naar hertil kommer, at Lapperne Bevogtning i det Hele er bleven mere mangelfuld og deres Stel forandret ... » Lappekommisjonens eget syn på «Bevogtningen» fremkommer flere steder i innberetningen. På side 57, der klagene fra bøndene beskrives, uttaler kommisjonen: «Og det tør være, at Klagemaalene nu er saa meget stærkere, netop fordi den Slags Skadetilføielser i tidligere Dage, da Lapperne bevogtede sine Ren bedre, var saagodtsom ukjendte.»

Jeg tilføyer at det - under en driftsmåte med vokting og gjeting - ikke bare var melke-simler som ble gjetet; alle dyrene måtte søkes holdt under kontroll, selv om dette undertiden kunne by på vanskeligheter. Jeg viser til at formålet med gjetingen, som nevnt av Severinsen, var å beskytte reinen mot rovdyr, bøndenes innmark mm. mot ulovlig beiting, og å holde flokkene unna løsrein, hvilket også tilsier gjeting av alle kategorier dyr. En slik mer intensiv driftsform forhindret naturligvis ikke at samene i løpet av beitesesongen tok store områder i bruk. Reineierne måtte i betydelig utstrekning ta hensyn til reinens natur og vaner. Men fordi det også var et viktig mål å holde flokkene under best mulig kontroll, var det påkrevd med hyppigere skifte av tilholdssteder.

Det er ingen grunn til å tvile på at Lappekommisjonen hadde full innsikt i disse forhold. Jeg ser det slik at den gradvise endringen i driftsformen, med overgang til mer ekstensiv reindrift og flere og mer ukontrollerte dyr utover i annen halvdel av 1800-tallet, er en viktig nøkkel til å forstå Lappekommisjonens bedømmelse av bevisene for sedvanemessig beiting i tvisteområdene i denne sak.

Ved vurderingen av beiterettens utstrekning er det også av betydning at tvisteområdene er en del av bøndenes nærområder, hvor det fra gammel tid har vært jordbruksaktivitet, og i større grad

jo nærmere Selbusjøen og bygdesamfunnet en kommer. I eldre tid var setre, utmarksslåtter og høystakker spredt over store deler av området. Det gjelder i særlig grad for Essand, der det er opplyst at det i tvisteområdet befinner seg ca 200 gamle setre. Et ikke uvesentlig faktum er at utmarka relativt sett hadde større betydning i gammel tid, som beiteområde for bøndernes husdyr, enn den har hatt de siste 50-60 år. Før den tid var seterdriften viktig i husdyrholdet, og med økt betydning bakover på 1800-tallet. Færre og mindre arealer var oppdyrket, og den bygdenære innmarksbeitingen var ikke så omfattende. Det er ellers opplyst at når man kommer under ca 400 m.o.h., finner vi de mest produktive jordbruksarealene i tvisteområdene. Selbusjøen ligger ca 160 m.o.h. I utmarksstrekningene i de lavereliggende deler dominerer barskogen.

Før jeg går inn i den mer konkrete bevisbedømmelse, nevner jeg at jeg er enig med førstvoterende i at man står overfor særlige metodeproblemer ved bedømmelsen av om samisk reindrift har vært utøvet i et fjellområde, og at man må være varsom med slutninger fra mangelen på spor til at det ikke har vært reindrift i området i eldre tid. Det kan derfor ikke legges avgjørende vekt på at det ikke finnes registrerte samiske kulturminner innenfor tvisteområdene.

Jeg går så over til å se noe nærmere på Lappekommisjonens grunnlagsmateriale ved vurderingen av om reindriftssamene har benyttet tvisteområdene i alders tid, og om denne bruk kan begrunne erverv av beiterett før 1892. Ankemotpartene hevder at slikt erverv har funnet sted i begge tvisteområdene, mens de ankende parter, særlig under henvisning til Lappekommisjonen, mener å ha sannsynliggjort at beiterett ikke er ervervet i noen del av tvisteområdene.

For begge tvisteområdene er det sparsomt med opplysninger frem til omkring 1855-1860, da samene Niels Bull og hans far sammen med noen andre samer kom til Tydalsområdet med sine reinsdyr. Mangelen på opplysninger er likevel mest markant for Essands del. De sparsomme opplysningene antas blant annet å ha sammenheng med at reindriften i dette området - etter hva partene i saken synes enige om - lå noe nede fra ca 1810 til ca 1860. Går vi tilbake til 1700-tallet, er det naturlig nok enda mer sparsomt med opplysninger, selv om man vet at det var samer både i Tydal og Selbu-området.

Etter min mening må Lappekommisjonen forstås slik at det vesentlige av grunnlaget for samenes erverv av beiterett i alders tid var etablert før perioden 1810-1860, og at ervervet berodde på at Tydal og Roltdal statsallmenning ble ansett som «gamle Lappetrakter», jf. hva førstvoterende uttaler om dette. Den reindrift som fant sted i siste halvdel av 1800-tallet, må således for kommisjonen ha fremstått som utslag av en rett som i det vesentlige var ervervet langt tidligere. Også for første halvdel av 1800-tallet foreligger imidlertid opplysninger om at det fra tid til annen var samer med reinsdyr i fjellområdene i Selbu og Tydal. Således har de sentrale vitner Erik Næsvold og Lars Løvøen fortalt dette. Næsvold sier det slik: «Saalænge jeg kan minde har der paa alle Fjeld i Tydalen om Sommeren været betet med Reensdyr.» Det samme sier Løvøen med utgangspunkt i hva hans avdøde far og gamle folk har fortalt. Men det foreligger ikke opplysninger om beitekonflikter mellom samene og de fastboende fra denne perioden, til tross for at vi vet at bøndene økte i antall og utvidet sin virksomhet i utmarka. For meg bærer dette bud om riktigheten av de tidligere refererte utsagn fra 1890 om bedre «Bevogtning» og tammere og færre rein i eldre tid, og at beitingen derved stort sett skjedde i fjellstrekninger og i de områder som lå tett inn til disse.

På denne bakgrunn vil jeg se nærmere på de to tvisteområdene.

Tvisteområdet i Essand

Når det gjelder spørsmålet om reineierne ved alders tids bruk har ervervet reindrifftsrett før 1892 i tvisteområdet i Essand, er saken etter min mening preget av mangel på konkrete opplysninger, i særdeleshet fra tiden før ca 1860. Når Lappekommisjonen har konkludert med at beiterettsområdet dekker statsallmenningen, bygger den sannsynligvis på at det som nevnt finnes en rekke holdepunkter for at dette området var «gamle Lappetrakter». Førstvoterende synes å begrunne en rettsstiftende bruk før 1850 i tvisteområdet på en liknende måte. Så vidt jeg kan skjønne, må det ha vært vanskelig nok for Lappekommisjonen å avgrense beiterettsområdet under henvisning til at det synes å ha vært gammelt samisk område. Men det forekommer meg ytterligere vanskelig i dag - vel hundre år senere - å trekke grensen vesentlig lengre vest på

grunnlag av generelle fakta som at det har vært samer i Selbu og Tydalsområdet i flere hundre år, at det har vært samer som hadde rein i alle fjellstrekninger i områdene så lenge eldre vitner i 1890 kunne huske, eller at det finnes enkelte samiske navn på steder innenfor tvisteområdet, som i uminnelige tider også har hatt norske navn. Og vanskelighetene blir utvilsomt større jo lenger vekk fra de sentrale fjellstrekninger man kommer.

Det finnes som nevnt ikke registrerte samiske kulturminner innenfor tvisteområdet. Førstvoterende refererer noen udokumenterte opplysninger fra 1980-tallet om mulige samiske kulturminner i området, uten at det opplyses hva slags kulturminner det er tale om, eller hvor gamle de i tilfelle er. Opplysningene skal ha fremkommet i forbindelse med planer om en vassdragsutbygging og stammer fra et håndskrevet notat som ikke navngir de etnologer og arkeologer som befarte området. Jeg kan ikke legge noen vekt på dette notat fra en befaring, skrevet av Hartvig Birkely, hvis faglige bakgrunn og tilknytning ikke er opplyst i saken. Den endelige rapport til Samlet plan for vassdrag inneholder for øvrig ingen konkrete opplysninger om de samiske kulturminner som Birkely mente å ha fått påvist.

Den av informantene i Birkelys håndskrevne notat som navngis av førstvoterende, Johan Krogstad, 89 år i 1985, har vært handelsmann i Selbu og oppga å ha en personlig interesse for samisk historie. Han fortalte om to steder med samiske boplasser i tvisteområdet, i Kråssådalen og ved Stråsjøen. Men dette referat av en samtale fra en befaring på 1980-tallet, må holdes opp mot de mange lokalkjente og eldre mennesker som i 1889 og 1890 forklarte seg for Lappekommisjonen om hvor de gamle koieplassene var. Ingen av disse oppga koieplasser utenfor allmenningen - heller ikke samens Niels Bull. Jeg tilføyer at de to angivelige tilholdsstedene i tvisteområdet i tilfelle har ligget innenfor den del av området der også jeg finner at beiterett er ervervet fra gammel tid.

Sentralt i ankemotpartenes bevisførsel for reinbeiting har vært den forklaring Niels Bull ga for Lappekommisjonen i 1889. Bull opplyser at han og faren hadde gamle flere steder innenfor Roltdal statsallmenning, derunder ved Høystakken, som ligger på allmenningens vestgrense og således helt inn til tvisteområdet. Deretter uttaler han: «Yderpunkterne for den Strækning, hvorpaa der beitedes fra disse Gammesteder kunne være fra Vest til Øst 3 til 4 Mile og fra Nord til Syd ca 2 Mile.» Denne uttalelsen må være meget upresis. Fra allmenningens vestgrense og til Selbusjøen er det ca 15 kilometer. Jeg finner ikke å kunne legge nevneverdig vekt på denne uttalelsen, selv om den er en indikasjon på at Bull og faren har latt sine dyr beite vestover inn i tvisteområdet.

Det foreligger også holdepunkter for, og det har dessuten sannsynligheten for seg, at det fra tid til annen har vært reinbeiting vestenfor allmenningensgrensen. Det er hyppigheten, varigheten og utstrekningen av slik beiting som vil være av vesentlig betydning for rettservervet. Det førstvoterende her i første rekke bygger på, er forklaringene fra Thomas P. Kallar og Ingebrigt Flønæs d.e., gjengitt fra et møte med Lappekommisjonen i 1890. Kallar beretter om beiting mye lenger vest enn allmenningensgrensen, og tilføyer at om våren «kan det have hændt, at Reensdyr ere komne lige ned i Bygden heromkring Hovedkirken, men dette er dog undtagelsesviis». Videre nevner Kallar at han har hørt at reinsdyr har voldt skade i «Øverbygden og Indbygden». Han sier også: «Klagerne over Skadetilførelser ved Reensdyrenes Betning paa Sætervoldene har været almindelig og er ikke blevne mindre i de senere Aar.» Han fortsetter: «Navnlig gjælder dette Sætre, som ligge i Almindingen eller i Nærheden af samme, idet Skaden paa Hjemssætervoldene har været mindre», og Ingebrigt Flønæs uttalte i nevnte møte at han har «hørt at Reensdyrene ere komne under Betning paa forskjellige Sætervolde østenfor Indbygden i Sælbo lige indtil en Fjerding Vei fra Bygden».

Det som imidlertid gjør disse forklaringer problematiske i forhold til spørsmålet om rettserverv ved alders tids bruk før 1892, er for det første at det mangler opplysning om når slik beiting langt vest i tvisteområdet i tilfelle skal ha funnet sted. Mye kan tyde på at beskrivelsen knytter seg til enkeltepisoder etter 1855-1860, da blant andre Niels Bull og faren kom til allmenningsområdet, og reindriften tok seg opp, jf. Lappekommisjonen side 10. Ut fra hva jeg tidligere har fremholdt, er det grunn til å anta at det ble flere rein og mindre kontroll over flokkene utover i annen halvdel av 1800-tallet. Etter min mening er det derfor sannsynlig at tilfellene av beiting ned mot bygda i Selbu har funnet sted i denne perioden. Dernest er det grunn til å forstå de

opplysninger om slik beiting som i første rekke Thomas P. Kallar gir, slik at beitingen var sterkt avtakende jo lenger vest for allmenningsgrensen en kommer, og at den bare unntaksvis fant sted nede ved bebyggelsen.

Etter min mening viser således det foreliggende kildematerialet bare tilfeldig og sjelden beiting i skogs- og lavlandstraktene ned mot Selbusjøen etter ca 1860. Før dette tidspunkt har vi ikke kilder om slik beiting overhodet. Allerede kravet til varighet av den rettsstiftende bruksutøvelse kan derved vanskelig sies oppfylt i 1892. Derimot vil som nevnt bruken av de private utmarksstrekninger til reinbeite utvilsomt ha vært hyppigere og mer alminnelig østover mot allmenningsgrensen og mest intens i områdene nær denne grensen. Dette fremgår av det kildematerialet jeg allerede har sitert fra, og har dessuten gode grunner for seg. Når Lappekommisjonen først har funnet at det i allmenningen har forekommet reindrift i henhold til gammel sedvanebruk i det minste gjennom 1800-tallet, står det for meg også som sannsynlig at allmenningens vestgrense ikke har vært avgjørende for hvor samene har latt sine dyr beite. Jeg nevner her at lappefogd Bagaas i 1936 skrev følgende:

«Angående samenes sedvanerett er det min oppfatning at når det har vært rein i Roltdals statsallmenning så har også reinen beitet lengere vestover til enkelte tider. Denne antagelse støtter jeg på reinens vaner og terrængets beskaffenhet. Vestgrensen av almenningen danner ingen naturlig grense.»

Og ser man på kartet, kan det vanskelig sies å være en topografisk begrunnet grense, iallfall hvis man har topografiens betydning for reindriften i tankene. Grensen går for en stor del gjennom fjellstrekninger som er en direkte fortsettelse av tilsvarende strekninger i allmenningen. På denne bakgrunn er det mye som taler for at den rettsstiftende bruk i alders tid av allmenningen til reinbeiting som Lappekommisjonen konstaterte, så å si har gjort seg tilsvarende gjeldende i de fjellstrekninger som ligger vestenfor allmenningsgrensen. Og selv om bruken skulle ha vært noe mindre hyppig på vestsiden av grensen, vil det ikke være noe hinder for rettserverv. Det dreier seg her om et relativt vidstrakt område som stort sett ligger fra ca 600 m.o.h. til ca 800 m.o.h.

Når Lappekommisjonen ikke trakk grensen lenger vest, kan det ha flere grunner. En av grunnene kan ha vært at et annet vilkår for rettserverv ved alders tid enn bruken, kravet til aktsom god tro, ikke har vært oppfylt. Det heter således i innberetningen på side 9-10 at «Lapperne saa at sige har regnet Almindingen som sit Gebet og ikke anseet sig berettigede til at udstrække Havningen ind paa de private Strækninger vestenfor». Denne uttalelse fremkommer imidlertid i en sammenheng hvor kommisjonen drøfter hvor reinbeitingen har funnet sted, og den behandler ikke nærmere kravet til god tro.

Jeg kan ikke se at kommisjonen oppgir noen kilde for uttalelsen om samenes egen oppfatning av sin beiterettsgrense. Det synes nærliggende å anta at kommisjonen har trukket denne slutningen fra det forhold at samene utelukkende hadde koier i statsallmenningen, til dels nær vestgrensen, og ikke utenfor. Uten holdepunkter i skriftlig materiale virker det, iallfall i dag, mindre naturlig å trekke en slik slutning. Niels Bull uttalte i sin forklaring til kommisjonen, som jeg tidligere har sitert, at han lot reinen beite langt fra gammestedene i allmenningen, også i vestlig retning fra disse. Denne uttalelse er i det minste en indikasjon på at det ble beitet inn i tvisteområdet, og at slik beiting av Bull og de andre samene ikke ble ansett ulovlig i seg selv. På denne bakgrunn fremstår Lappekommisjonens uttalelse om den samiske oppfatning av beiterettens utstrekning mot vest som en meningsytring som jeg ikke kan slutte meg til.

Grunneierne har gjort gjeldende at den omfattende bruken av tvisteområdet til landbruksformål har vært til hinder for erverv av beiterett gjennom alders tid. Dette synspunkt har imidlertid en særlig gyldighet i tvisteområdets vestlige del, der jordbruksaktivitetene fra gammelt av har vært mest intense. I Roltdalen - innenfor allmenningen - har jordbruk i form av seterdrift i flere hundre år og i adskillig utstrekning funnet sted og har her ikke vært til hinder for erverv av reinbeiterett. Etter min mening blir situasjonen omtrent den samme i de høyereliggende områdene vest for allmenningen som topografisk hører naturlig sammen med denne.

Når jeg bedømmer det samlede bevismateriale, er jeg - under adskillig tvil - kommet til at de beste grunner taler for at de samer som i alders tid har benyttet allmenningen til reinbeiting, omtrent på samme måte har benyttet de nære private fjellstrekninger som uten topografiske hinder henger sammen med allmenningen. Min tvil knytter seg særlig til fraværet av konkrete opplysninger om slik beiting før ca 1860.

Det følger av det samme bevismaterialet at beiterett ikke kan være ervervet før 1892 i de lavereliggende og vestlige deler av tvisteområdet. For disse områdene er det ingen konkrete opplysninger om reinbeiting før ca 1860. Beiting nedover mot bygda har heller ikke vært en sannsynlig og nærliggende følge av at allmenningen av kommisjonen ble ansett som «Lappetrakt» fra alders tid. Jeg viser til hva jeg tidligere har sagt om dette.

Det blir på bakgrunn av det jeg så langt har fremholdt nødvendig å trekke en grense for beiteretten. Jeg nevner at sakens parter ikke har ønsket å bidra til å skaffe grunnlag for en slik grensefastsettelse. Noen subsidiær påstand er ikke nedlagt. Da jeg etter rådslagningen vet at jeg er i mindretall, nøyer jeg meg med å angi grensen uten å detaljfastsette denne. Slik jeg ser på beitebruken, er det for meg nærliggende å bygge på den beitegrense som lappfogd Bagaas lanserte i brev av 16. mars 1936 til Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, i en fase av den tvisten som utspant seg mellom grunneiere og reineiere den gang, og som jeg kommer tilbake til. Hans skisserte grenselinje synes å knytte seg til et kart som ikke er fremlagt for Høyesterett i dag, og lyder slik: «... forekommer mig at en linje Rolset - Åtollen - K i Kråsåfjell - B i Brentop - Stråsjøen - Stentjern skulde være mest rettfærdig - begge parter tatt i betraktning.» Men lappfogdens grenselinje var neppe bestemt bare av «rettferdighet». Forslaget fremkom i direkte fortsettelse av det tidligere sitat fra samme brev om blant annet topografien i området og «reinens vaner».

Også innenfor den del av tvisteområdet som blir reinbeiterettsområde etter den grense jeg her har angitt, vil det nedover mot Nea være jordbruksområder og bebyggelse. Jeg kan imidlertid ikke se at en fornuftig og praktisk arrondering av grensene for beiterettsområdet vil kunne skje uten at slike områder i noen grad omfattes av beiteretten. Skulle konflikter her oppstå mellom landbruk og reindrift, må de finne sin løsning etter de vanlige regler, jf. reindriftslovens § 15.

Førstvoterende er kommet til at reinbeiterett i tvisteområdet er ervervet ved alders tids bruk også vestenfor den grense jeg her har angitt, iallfall hvis bruksutøvelsen etter ca 1860 legges til den bruk som skal ha funnet sted gjennom 1900-tallet. Det er et synspunkt jeg vanskelig kan slutte meg til. Som nevnt har allerede bruksutøvelsen i annen halvdel av 1800-tallet stort sett funnet sted i traktene inn mot allmenningens vestgrense. Selv om reindrift i allmenningen nærmest ble en årlig begivenhet i denne perioden, antallet rein vokste og voktingen gradvis ble dårligere, er det etter de foreliggende opplysninger - som jeg tidligere har gjengitt - bare sjelden og unntaksvis at reinen synes å ha beitet helt ned mot bebyggelsen i bygda. Jeg nevner også at det synes bare å ha vært et par grunneiere som har nevnt dette for Lappekommisjonen. Ingen samer bekreftet det, når jeg ser bort fra den tidligere refererte meget upresise uttalelse fra Niels Bull. Førstvoterende refererer hva samens Lars Stinnerbom skrev i 1936 - under tvisten med grunneierne - om at det fra gammelt av var «ren over hele Essanddistriktet til forskjellige tider på året». Men denne uttalelsen bygger etter min mening ikke på annet enn sitater fra Lappekommisjonens innberetning på side 9-10, som igjen synes å ha bygget på de vel kjente forklaringer fra Thomas P. Kallar og Ingebrigt Flønæs d.e., som jeg tidligere har behandlet. Lars Stinnerbom bringer således ikke saken nye opplysninger om reinbeitingen i eldre tid. Jeg kan i det hele vanskelig se at den reinbeiting som unntaksvis skal ha skjedd i den vestlige og lavereliggende del av tvisteområdet før 1892, har hatt karakter av en bruksutøvelse som kan gi grunnlag for rettserverv etter reglene om alders tids bruk, selv når disse med rimelighet søkes tilpasset reindriften egenart.

Heller ikke etter 1892 er det etter min mening grunnlag i saken for å konstatere erverv av reindriftsrett vest i tvisteområdet. Jeg nevner først at det i årene ca 1884-ca 1910 bare var spredte forsøk på reindrift i Essand. Mellom 1910 og 1930-årene foreligger ingen opplysninger om reinbeite i tvisteområdene, annet enn i innlegg av partene i den strid som midt i 1930-årene oppsto mellom grunneiere og lokalpolitikere i Selbu på den ene side og representanter for reindriften på den annen side om grensene for reinbeiteretten. Et brev som en del samer fra Riast og Essand

skrev til Landbruksdepartementet i april 1920, er ikke uten interesse. I brevet beklager reindriftseierne seg over at de «trods al mulig anvendt vogtning, kommer til at gjøre skade paa de fastboende folks interesser - saasom paa sætervolder og slaatmyrer». Formålet med brevet var å bli fritatt for å betale erstatning der hvor skadevoldelse er et betydelig problem. Reineierne peker på at «høifjeldstrakterne i disse distrikter» gjennomskjæres av små dalfører, «hvor enkelte opsittere i de tilstøtende bygder har sætervolder og fjeldsletter». Allerede denne formuleringen tyder på at problemene med ulovlig beiting er størst inne i fjelldalene, ikke i randsoner ned mot lavereliggende områder, hvor innmarksområdene er flest og størst. Reineierne fremmer deretter forslag til hvor i Essand de bør være erstatningsfrie: «Et stykke av elven Løddøljas dalføre ... osv.» Det dreier seg om et dalføre i Essand langt fra tvisteområdet i vår sak.

Når det så gjelder innleggene fra begge sider under tvisten i 1930-årene, legger jeg mindre vekt på det som der sies. Det var den gang en ganske intens drakamp om grensen for beiterettsområdet, og det som skrives, må etter min mening forstås på den bakgrunn. De kommunale myndigheter var opptatt av å få flyttet distriktets vestgrense til allmenningsgrensen, og pekte i den forbindelse på at samene undertiden har latt sine dyr beite inne i de private strekninger med skade på setervoller, høystakker mm. Samene på sin side var interessert i å få frem at reinbeiting i hele distriktet bygger på meget gammel sedvanebruk. Det som jeg finner påfallende i disse partsinnleggene, er at de bare i meget liten utstrekning inneholder opplysninger om at rein har beitet vest for den grense jeg har trukket. Det vesentlige er imidlertid at i denne relativt tilspissede konflikt fremkommer det ikke en eneste opplysning om at reinbeite har forekommet ned mot bebyggelsen i Selbu, slik det ifølge Lappekommisjonen unntaksvis hadde skjedd før 1892 - sannsynligvis i Niels Bulls tid.

Det foreligger heller ikke nevneverdige opplysninger om reinbeiting i de lavereliggende og vestlige deler av tvisteområdet fra 1930-årene og til 1980-tallet. Jeg kan således ikke se at det gjennom 1900-tallet har vært en bruk av denne del av tvisteområdet som kan gi grunnlag for noe rettserv. Til bruk for Høyesterett har parter og partsrepresentanter forklart seg ved bevisopptak eller i skriftlige erklæringer om bruk av de vestlige deler av tvisteområdet. Jeg finner ikke grunn til å legge vekt på disse forklaringer, som er avgitt i anledning saken, og til dels er meget motstridende.

Jeg kan på generelt grunnlag være enig med førstvoterende i at man - iallfall for reindriften - ikke bør avskjære rettserv ved alders tids bruk i randsonene for de tradisjonelle, og mer sentrale områdene hvor beitingen har vært «tilstrekkelig intensiv til alene å kunne begrunne rettserv ved alders tids bruk». Jeg viser her også til Høyesteretts avgjørelse i Korssjøfjellsaken, jf. Rt 1988 1217 på side 1225. Jeg mener imidlertid at dette hensyn fullt ut er ivaretatt ved den vestgrense for beiteretten som jeg har trukket i denne saken. Vestenfor denne kommer man raskt ned i områder med langt flere hjemsetervoller og etter hvert dyrket mark og bolighus, til dels tettbebyggelse. Jeg minner om at det nede i Selbu har vært bebyggelse og gårder med innmark i mange hundre år, og at vi i området befinner oss til dels godt under 200 m.o.h. og således langt under barskogsgrensen. Vest i tvisteområdet befinner man seg etter mitt syn godt utenfor det som med rimelighet kan betegnes som en randson for reinbeitingen.

Tvisteområdet i Riast/Hylling

Når det så gjelder tvisteområdet i Riast/Hylling, foreligger det enkelte opplysninger som kan vitne om bruk fra gammel tid. Som førstvoterende viser jeg her til Gerhard Schønings reisebeskrivelse fra 1773 om samer som oppholdt seg «især paa Bukhammeren», et fjellparti som for en betydelig del strekker seg inn i tvisteområdet. Jeg viser også til Erik Næsvolds forklaring om at koieplassen ved Usmesjøen lå på et gammelt koisted. Usmesjøen ligger ved tvisteområdets østlige grense. Selv husket han at samer - kalt Holmlaget - hadde koie her lang tid tilbake, og tilføyde: «Det er en Selvfølge, at Reenen har betet adskillig længere vestover ind i Sælbo, uden at jeg bestemt tør angive Grændsen, antagelig kan de have gaaet saa langt, som der er Fjeld.» Jeg viser også til førstvoterendes gjengivelse av Lars Løvøens forklaring om reinbeiting i det samme området. Om den bruk av tvisteområdet som har funnet sted særlig mot slutten av 1800-tallet, viser jeg til Lappekommisjonens innberetning side 10. Der sies det at beitingen «undertiden» fant

sted endog til «Bringen Fjeld». Dette viser at dyrene har beitet tvers over tvisteområdet, iallfall i den sørlige del. Men som førstvoterende er inne på, er det vanskelig å forstå at kommisjonen ikke legger større vekt på opplysningene som gir holdepunkter for at det har vært beiting i tvisteområdet bakover på 1800-tallet.

De opplysninger som foreligger fra eldre tid, første halvdel av 1800-tallet og fra 1700-tallet, må etter min mening tillegges betydning. Det er mulig at Lappekommisjonen ikke fant opplysningene håndfaste nok. Det er imidlertid vanskelig å se for seg at det gamle tilholdsstedet ved Usmesjøen ikke har medført beiting vestover og inn i tvisteområdet. Dette kan ikke bare ha skjedd - som kommisjonen sier - «i den senere Tid og uden Bevogtning» (side 10). Det foreligger her ingen topografisk grense mot vest, og det er ikke lett å forestille seg at sognegrensen i eldre tid av samene ble ansett som en grense for retten til reinbeiting vestover i tvisteområdet. Mye kan tale for at Lappekommisjonen har lagt for stor vekt på denne grensen.

Riktignok foreligger det ingen konkrete opplysninger om hvor ofte koieplassen ved Usmesjøen var i bruk i eldre tid, og derved heller ikke om kontinuiteten og intensiteten i den tilhørende reindriften. Jeg finner likevel, om enn under tvil, at ankemotpartene i tilstrekkelig grad har gjort det sannsynlig at det er ervervet beiterett i tvisteområdet før 1892. Min tvil knytter seg i første rekke til den vekt Lappekommisjonens bevisbedømmelse bør tillegges. Jeg har også - som lagmannsrettens mindretall - overveiet om det er grunnlag for å dele tvisteområdet. Særlig kan det være tvilsomt om beiterett er ervervet i alders tid helt ned til elven Nea og bygda Flora. Når jeg er kommet til at det ikke er tilstrekkelig grunn til oppdeling, har jeg lagt vekt på at det i denne nordvestlige del av Riast/Hylling er meget kort avstand fra fjellstrekningene og det gamle koiestedet ved Usmesjøen og ned til de lavereliggende områder mot Nea, og at det på 1700- og 1800-tallet var langt mindre dyrket mark i området enn i dag. Jeg viser også til min konklusjon for så vidt gjelder Essand, der jeg fant at beiterettsgrensen ut fra praktiske arronderingshensyn kunne trekkes til Nea ved Rolset, som ligger noe vest for Flora. Ut fra tilsvarende hensyn og en samlet vurdering av bevismaterialet, er jeg kommet til at det ikke bør trekkes noen grense for reinbeiteretten innenfor tvisteområdet. Dersom det skulle oppstå beitekonflikter mellom gårdbrukere og reineiere i Flora-distriktet, må de - som i Essand - løses innenfor rammen av reindriftslovens § 15.

På denne bakgrunn konkluderer jeg som førstvoterende i spørsmålet om erverv av beiterett i Riast/Hylling.

I spørsmålet om saksomkostninger slutter jeg meg til førstvoterende.

Dommer **Gjølstad**: Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med annenvoterende, dommer Rieber-Mohn.

Dommer **Lund**: Likeså.

Dommer **Gussgard**: Likeså.

Dommer **Tjomsland**: Likeså.

Dommer **Coward**: Likeså.

Dommer **Aasland**: Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende, dommer Matningsdal.

Dommer **Dolva**: Likeså.

Dommer **Stang Lund**: Likeså.

Dommer **Oftedal Broch**: Likeså.

Dommer **Flock**: Likeså.

Dommer **Bruzeliuss**: Likeså.

Dommer **Skoghøy**: Likeså.

Justitiarius **Smith**: Likeså.

Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

dom:

1. *Lagmannsrettens dom stadfestes.*
2. *Saksomkostninger for Høyesterett tilkjennes ikke.*

Parter:

2. Peder Steinvikaunet 3. Inga og Anton Gisetstad 4. Asle Hammerhaug 5. John Olav Hammer 6. Lars Otto Aaden 7. Mikal Hofslø 8. Aasta Skurseth 9. Torbjørn Haave 10. Per Avelsgård 11. Ingeborg Johanne Uglem 12. Kåre Ingemar Garberg 13. Ragnar Hammer 14. Bjørn Jarle Hofsmo 15. Torgrim Garberg 16. Ola Magne Moen 17. Gerd Karin Valli, Turid Lund-Andersen 18. Trond Kåre Langseth 19. Else Margrethe Hansen 20. Gunnar Langli 21. Helge Ingemar Græsli 22. Einar Jonny Langli 23. Thomas Angells Stiftelser 24. Inge Olav Jønland 25. Jan Terje Wasseter 26. Brynjolv Haave 27. Per Morten Storhaug 28. Målfrid Tangen 29. Bjarne Ingolf Alseth 30. Lisbeth Norbye 31. Bjarne Fuglem 32. Per Røsseth 33. Tor Arvid Borseth 34. Bjarne Voldseth 35. Mons Arve Eidem 36. Arnfinn Kvello 37. Solveig Lorentsen 38. Mabel Johanne Sesseng 39. Egil Arne Eidem 40. Mari Flønes Myran 41. Anne-Mari Flønes 42. Ola Dyrdal 43. Jon Høiås 44. Gunnbjørg Hårstad 45. Jon Erik Hårstad 46. Bjørn Furan 47. Sverre Haarstad, Ivar Haarstad 48. Bernhard Haugen 49. Anne Garberg Gresseth 50. Gunvor Marie Rostad 51. Steinar Dyrdal 52. Ola Haave 53. Peder P. Hårstad 54. Peder Haave 55. Hallstein Haave 56. Per Kåre Nyberg 57. Magne Olai Arnevik 58. Jon Arvid Størseth 59. Rune Langseth 60. John J. Langseth 61. Kåre Størseth 62. Lars Sletne 63. Erik Malm Langli 64. Grim Sandvik 65. Haldor Arnt Garberg 66. Haldor Kvello 67. Ola Svendgård 68. Johan Edvin Vanvik 69. Sigurd Stubbe 70. Kåre Haarstadlien 71. Ingebrigt G. Hårstad 72. Øyalf Endresen 73. Tore Grøtte 74. Nils Fuglem 75. Halfrid Guldseth 76. Paul P. Borseth 77. Bjarne Voldseth 78. Ivar Kristian Fuglem, Birger Jan Fuglem 79. Ingar Kjeldstad 80. Sverre Margido Eidem 81. Arnold Tørum 82. Jonas Hårstad 83. Mary og Arne Nissestad 84. Ove Ekli 85. Marit og Steinar Grøtte 86. Solveig Bondahl 87. Tore Belling 88. Bjarne Ragnar Berge 89. Jørgen Berge 90. Klaus Berge 91. Steinar Berge 92. Sverre Eidem Berge 93. Ole Bergemo 94. Tomas Røset 95. Arild Hegge 96. Halvard Røssetrønning 97. Johan Røset 98. Harald Bjane Velve 99. Jon Arne Stokke 100. Steinar Petter Tuseth 101. Mikal Fuglem, Guri Rande Fuglem, Inga Marie Paulsen 102. Gunvor og Leif Flønes 103. Jan Magnar Lien 104. Tomas Velve 105. Tor Jomar Marstad 106. Jan Erik Øhrbom 107. Inger Kristine og John Ivar Hoem 108. Per P. Evjen 109. Nils Magnar Kallar, Ivar Morten Kallar 110. John Hårstad Evjen 111. Jon O. Evjen 112. Margrete Lundemo 113. Ola Røset 114. Jonny Lien 115. Helge Lien 116. Olav Lien 117. Siri Anna Andersen 118. Toril Ofstad Selboe 119. Heidi Bente Balstad Stokke 120. Per Stokke 121. Sverre Birger Hoven 122. Arne Harry Eriksen 123. Marit og Oddbjørn Kyllotrø 124. Ingeborg Østbyhaug 125. John Renå 126. Tor Jostein Korsvold 127. Helga Buland 128. Baro Lilleevjen 129. Anders Kallar 130. Ole Magnar Rønsberg 131. Johan Kyllø 132. Per Olav Velve 133. Olav Mosleth 134. Olaug Løvseth 135. Odd Bjarne Kyllotrø 136. Anny Johanne Kyllø 137. Gunnar Møllenhøus 138. Paula Vollan 139. Haldor Stokke 140. Edvin Mebust 141. Harald Stokke 142. Kåre Mosleth 143. Per Ingemann Uglem 144. Johan Birger Nydal 145. John Hegge 146. Kristian Svenkerud 147. Terje Mebust 148. Beret Mebust 149. Lillian Uthus 150. Marit og Johann Ingemann Lien 151. Lars Bårdsgård 152. Inger Baardsgaard 153. Mikal Rønsberg 154. Olaug og Petter Krogstad 155. Jørn Møllenhøus 156. Signe Rønsberg Evjemo 157. Tomas Rønsberg 158. Anne Jorun og Jan Arvid Warmdal 159. Ingrid Rolset Holt 160. John Ragnar Uthus Rolset 161. Nils Olav Stokke 162. Lars Olav Mogård 163. Håkon Dahl 164. Sigmund Harald Eidem 165. Anne Jorunn Ørås Nordheim 166. Per Flakne 167. Peder Flakne 168. John B. Flakne 169. Sakarias Uthus 170. Bjørn Fjeset 171. Bjørg Uthus, Britt Elin Uthus 172. John E. Skogen 173. Berit Skogan 174. Gunbjørg Bakken 175. John Haugen 176. John Ragnvald Tuset 177. Hans Rønsberg 178. Gunnar Jarle Drivvold 179. Per Jostein Bjerken 180. Oddmund Dahlø 181. Målfrid Søilverud, Sverre Hegseth 182. Nils Andersen 183. Tomas T. Solbakken 184. Ingeborg Eidem 185. Rune Langseth 186. Geir Over Rønsberg 187. Inge Bjerken 188. Dagfinn Næss 189. Jon Bakken 190. Per Magnar Nervik 191. Kjell Georg Aune 192. Bjørn Ivar Krogstadmo 193. Oddrun

og Karsten Breistrand 194. Oddmund Voldseth 195. Bernt Uglem 196. Gunnar Uglem 197. Kjell Lennart Lindseth 198. Sonja og John Arvid Aunebakk 199. Signy Sørflakne Berggård 200. Målfrid og Harald Slind.

[INNHold]

Sist oppdatert 27. juni 2001 av Lovdata

----- = Ohöbart.

Hovrätten för Nedre Norrland	
Ink.	01 09-28EX
	2001-08-31bbl.
Nr.	T. 58-96 Akbll. 314.
Med posten	
Ingiven av	R. 21

Vittnesförhör med Olof Rune

Advokat för samebyarna:

Vi har åberopat förhör med dig såsom sakkunnig.

Temat är då renens betessökning och val av bete såväl under barmarkstid som vintertid. Då skulle jag först vilja, att du lämnar en redovisning för tingsrätten av dina kvalifikationer för att kunna uttala dig beträffande denna frågeställning.

Vt.: Jag har avlagt akademiska grundexamina i botanik, zoologi och kemi bland annat vid Uppsala universitet. Sedan har jag fortsatta studier, som slutade med att jag 1957 disputerade på doktorsgrad, och ämnet behandlade växtligheten på vissa speciella bergarter i fjällen. Sedan har jag mer eller mindre sammanhängande arbetat med högre utbildning vid universitet. Under hela mitt yrkesverksamma liv har jag sysslat med forskning och undervisning rörande framför allt fjällen, den arktiska och högalpina vegetationen. Att jag har kommit på renbetet sammanhänger med att omkring 1960 och i slutet på 50-talet så började den stora sjöregleringsepoken i Umeälvens dalgång. Då genomfördes det inventeringar dels utav växtligheten inom de områden som skulle ställas under vatten, men framför allt också särskilda undersökningar beträffande renbete och värdet av det renbete som skulle gå förlorat. Det skedde i vissa speciella fall när det skulle skapas stora vattenmagasin. Den största uppgiften har nog varit att delta i de stora inventeringar utav de sammanlagda områdena som skulle beröras utav vattenregleringarna. Först skedde det i Västerbottens län. Det skedde på det sättet att vi var en kommitté, vari ingick en renskötande same, och sedan var det väl en s.k. lapptillsyningsman på den tiden. I den utredningen skulle jag vara sekreterakre och sätta på papper med latinska namn och annat det som framkom. Det pågick under ett par somrar. Sedan utvidgades det, så att jag fick samma uppdrag för Norrbottens del. Av de utredningar som har gjorts där har jag deltagit i. Under den tiden fick jag grundläggande erfarenhet just om renbetet.

När Umeå universitet startade, så förekom det i början - det var 1965 i stort sett - renforskning. Man hade en liten renhage, där man hade några djur, som studerades på nära håll. Det var zoologer som sysslade med det. Det förekom inte renbetning; men man gjorde ju väldigt intressanta studier utav renens luktorgan bland annat. Dem har jag tagit del av. Jag återkommer senare till betydelsen av renens luktorgan. - Sedan har det ständigt varit renbetesfrågor, som har dykt upp, och jag har anlitats av samebyar i några fall, då det gällt ersättningsfrågor vid sjöregleringar, och nu under senare år också torvbrytning, där jag har haft uppdrag som sakkunnig. Det är i stort sett den bakgrunden.

Adv.: Jag skulle vilja att du redogör för huvudpunkterna vad gäller renens betessök och val av bete under skilda årstider. Vt.: Det kan jag göra. Det förekommer naturligtvis i sådana här mål och diskussioner, så är det liksom alltid människan som är den styrande och den dominereande parten och om vilken allting handlar. Men renen har inte rätt att yttra sig av naturliga skäl. Därför vill jag anföra renens synpunkter. För renen är mycket betydelsefull, och det är ett mycket självständigt djur, som föga låter sig påverkas av människans vilja. Det sammanhänger med att renarna lever i ett mycket kargt land, där det har utvecklats en mycket stark instinkt att söka den bästa födan under de perioder som står till buds. Det består bland annat, om vi håller oss till sommarhalvåret, vilket är den för renen viktigaste delen, då det gäller födan, i att den nästan alltid är ute efter de unga skotten av det naturliga skälet, att de unga skotten per foderenhet innehåller mycket näring och framför allt proteiner och det som är nödvändigt för att bygga upp kroppen under den mycket korta sommaren, kan vi väl säga, eftersom större delen av året domineras utav säsongförhållanden då renen måste leva på svältgränsen mer eller mindre. På sommaren är det på det sättet, att renen vill upp Ganska tidigt och beta på de första barmarksfläckarna på kalvfjället av det skälet, att i björkskogen och i skogen är snötäcket oftast för djupt och svårt att gräva igenom.

Det är så att själva grävningen kostar så mycket energi, att det måste finnas just den lämpligaste näringen i botten, annars går det hela med förlust.

Det är meningslöst att gräva på ett ställe där det inte finns ett riktigt foder. Då är det så att renarna betar på kalvfjället. De renar som av en händelse kan bli kvar uppe på fjället under vintern kan aldrig gå ner i skogen och beta, utan de blir kvar uppe på kalvfjället. Där betar de på de fläckar där det är minst snö, som alltså är barblåsta eller med mycket tunt snötäcke, de s.k. vindgrottorna.

Där finns det lav; men där blir det mycket fort överbetat. Man ser på sommaren när man går på fjället, att just de ställena där det varit väldigt litet snö finns det fragment utav lavar, men de är väldigt hårt nerbetade. Sedan uppe på kalvfjället på ställena som ligger där det är litet djupare snö, så är det så att där det inte finns någon skog, där pressar vinden snön väldigt hårt, så att snön ligger mycket packad. Där är det mycket svårt för renarna att gräva. De huvudsakliga betesmöjligheterna för renen på fjället är under sommartiden; då går man först ganska tidigt på sådana ställensom tidigt smälter fram, där man har den späda grönskan. Det är då t.ex. under kalla vårar med sen snösmältning så betar de på sydisdorna, där det är tillräcklig grönska. Då kanske det är snötäcke på norsidorna eller läsidorna, där snön är djupare. Sedan allt eftersom sommaren fortskrider, så rör sig renarna mot väster. För det är alltid mera snö västerut. Där är det mera maritimt, och där är det hög nederbörd på våren, så att snödjupet alltid är stort. Det bästa sättet att komma upp till snöfria fjäll och grönska är i de östra fjälltrakterna, och då lyser det ännu vitt längst i väster. Det är egentligen räddningen för renarna. Renarna rör sig hela tiden så, att de får tillgång till den friska, färska grönskan. När sedan hösten eller sensommaren kommer, så vänder de tillbaka, och då kan de komma tillbaka till samma fjäll där de började, men då kan de beta på nordsidan, där snön har smält undan kanske i augusti eller så, och då finns det åter igen frisk, färsk grönska. Sedan går de ner och betar i björkskogen när myggen har försvunnit, och där man kan äta svampar,

som är mycket näringsrika egentligen. Sådan är betesgången för renarna. Och då ser man alltså, hur deras flyttningar är. Hur de har rört sig och hur de rör sig olika olika somrar beror på deras känsla för det bete de vill ha. Därför är alla försök att liksom stänga in och dirigera renarna något väldigt besvärligt, och det är kanske inte önskvärt ur naturvårdssynpunkt.

Det som är speciellt med renarnas beten är, att det är ekologiskt riktigt av det skälet, att de inte uppehåller sig på ett ställe och betar tomt. Får, hästar o.s.v. betar till det sista. För de har förmågan. Genom att de har tänder i överkäken kan de beta och precis snagga en gräsmatta. Kreatur har ett annat sätt att beta. De tar med tungan, så det kan vara ett högt gräs. De kan aldrig beta i det fina gräset. Men renarna följer delvis kornas mönster genom att de ständigt är i rörelse: men de betar heller aldrig som fåren och hästarna tätt efter backen. De betar på ett sätt som det blir ganska litet skador av. Det är först när man stänger in renarna som det uppstår betesskador av renar. Det kan alltså ske genom renstängsel, och om man stänger in renhjorden inom ett begränsat område. Då tillkommer också trampet, Som river upp marken. All form av överbetning av renar grundar sig på att de inte tillåts att leva efter sin egen instinkt och förmåga. Därmed är de alltså inte ekologiskt riktiga På samma sätt som de är i sitt naturliga levnadssätt.

Om vi sedan går tillbaka till vintern, så lever renen av lavar. Det är en ganska utbredd fördom, och det var den gamla åsikten hos den gamle zoologen Lundberg som verkade i slutet på 1800-talet som har skrivit en bok som heter Sveriges däggdjur. Där står det på gammalsvenska:

"Renen lefver allenast af lafvar", vilket ju är en sanning med stor modifikation. Det är under vintern, för då vissnar andra växter ner och går inte att komma åt. Egentligen är det väl så, att det är ett näringsämne som är så kalorifattigt, att renen i själva verket förlorar väldigt mycket i vikt. Det är så på svältgränsen, och nettot är så dåligt att renen behöver ett visst typ av stötäcke. Är det för djupt snötäcke, så blir det negativt. Arbetet är större än vinsten i fråga om näring.

Om det är hårt packat snötäcke, så att renen inte kommer igenom, då blir det tyngre och mera svårarbetat.

Sedan är det en väldigt viktig sak som har med snötäcket att göra. Det är det, att renarna naturligtvis inte kan på måfå börja gräva och till slut hitta, att här fanns ingen lav. Så kan det egentligen inte gå till. På museer har jag sett sådana här skidstavar, där ena ändan på skidstaven har en liten skovel, och där renskötaren alltså grävde igenom. Det är inte så, att renskötaren tittar vad det är för slag och tar dit renarna. Så går dest inte alls till. Det är renarna som själva vet var laven finns. Och i sådana fall då man liksom vill ligga före i tiden och rekognoscera i stort sett, det var i sådana fall som renskötarna i gamla tider grävde med den där staven.

Anledningen till att renen kan veta var den skall gräva är ett oerhört väl utvecklat luktsinne. Det undersöktes alltså sin tid vid Umeå universitet, där man kunde fastlägga att renarna hade ett synnerligen väl utvecklat luktorgan. Det gör att renen kan lukta sig till renlav. Även om det mer än ett meterdjupt snötäcke, så känner de av det. Det är i och för sig inte underligt, för laven innehåller svamp. Svamp har ju en speciellt lukt. Det finns hundar som kan dresseras att känna vissa svamparter som t.ex. tryffel i Frankrike, mögelsvamp o.s.v. Alla djur med väl utvecklat luktsinne känner alltså svamplukten. Det är otvivelaktigt så, att både på sommaren och på vintern så söker sig renen till sådana ställen där det finns renlav.

Var är det nu det finns renlav? Jo, renlaven förekommer i områden som är ganska torra med ganska liten nederbörd av det skälet, att blir det mycket nederbörd, växer det gräs i stället. Laven tar de sämsta markerna, där det på grund av torrhet o.s.v. inte kan växa gräs. Följden är, att på sandiga marker i klimatiskt torra områden så kommer laven in. Om vi håller oss till Sverige, så finns det lavrika områden ganska nära fjällen, dels längst upp i Norrbotten där fjällkedjan är mycket intakt och man har kontinentala områden på östsidan på bergskedjan, som alltså tar emot regnet,

alltså uppe i Norrbotten. Men sedan när man kommer till södra lappland så är fjällkedjan genombruten av breda pass, som släpper igenom atlantluften och i Jämtland har vi framför allt

Där har vi mera kontinentala förhållanden. Där går som ni vet ganska grov granskog ganska djupt in i dalgångarna. Går man till Härjedalen finns det det kontinentala, för där har vi de norska storfjällen, Dovrefjäll o.s.v., som stänger atlantluften. Härjedalen är vid sidan om norra Lappland de mest kontinentala områdena, där det är mycket liten nederbörd, höga sommartemperaturer och stränga vintertemperaturer. Det är samtidigt med Norrbottens norra delar det mest kontinentala. Frågan är, om det inte är det mest kontinentala området. Det gör att vi där har väldigt mycket lavar. Lavmarkerna i Norrbotten har gjort, att samerna där ofta inte flyttar så långt, utan de kunde beta i trakterna av Karesuando och hålla sig i de här skogarna. Den betningen har delvis försvårats genom uppgörelsen med Norge om utflyttning, och det har varit för mycket renar där under en period. Sedan är det så, att i Södra Lappland finns det liksom i Jämtland inte några lavmarker tämligen nära fjällen. I södra Lappland, som jag känner bäst, måste renarna flytta minst 20 mil, -----, till högsta kustlinjen, där det finns sådana sandiga deltan, som har lagrats upp. Där finns det sandiga marker. Där gällde det en flyttning på 20 mil, som säkert är mycket besvärande och kostsamt, i varje fall när renarna flyttade för egen maskin. Detta gör ju att man numera i rätt stor utsträckning flyttar dem med lastbilar, vilket kanske medför en del andra problem. Men det som är mycket speciellt för Härjedalen är att man har synnerligen goda lavmarker, de bästa lavmarkerna kanske i hela Sverige förhållandevis för att inte säga mycket nära fjällområdet. Om man utan vidare kan klassa Härjedalens lavmarker som bättre än Norrbottens, det beror på att man faktiskt har ett bättre klimat. Det är åtskilliga breddgrader som skiljer. Man har gjort undersökningar om lavarnas tillväxt i Norge på motsvarande område; och där har man funnit, att det är en avsevärd skillnad i renlavarnas växt, den tid som behövs för att återställa lavarna. ----- . -----

De stora lavmarker som man har i Härjedalen, som i stort sett sträcker sig mellan Ljusnan och Ljungan och en bit ner emot norra Dalarna och Hälsingland, Ytterhogdal, -----

Det syns mycket tydligt, när man tar flyget hit. Det vanliga utseendet med berg, kalhyggen o.s.v. det upphör helt, och helt plöstsligt har man stora vidder, För det ser ut som om det var nysnö på marken. Men det är laven. Det är en mycket påtaglig rikedom som ligger koncentrerad här.

Att det är lavmarker här beror på att det är sandiga saker. Det är helt enkelt det, att floderna Ljusnan och Ljungan har fört med sig material. Här har det funnits isdämda sjöar o.s.v., så att de har avlastat sitt material på motsvarande sätt som har skett i t.ex. Lyckseletrakten, strax i närheten av kustlinjen beträffande Umeälven och Ångermanälven o.s.v. Redan här uppe har det alltså skett en väldig bindning med det här, deltabindningar och sandöverbindningar. Det gör alltså, att det område som ligger mellan Ljusnan och Ljungan och sträckker sig en bra bit nedanför Sveg i detta område är dominerat av lavar.

(Vittnet visar på en karta):

Så länge det funnits renar i Härjedalen så är det uppenbarligen på det sättet, att de måste ha besökt dessa områden. Renen gör inte som människorna har tyckt, tänkt och velat. De har bestämt att de vill gå ner dit, för de vet att det finns lavar där. De lavar som finns uppe mellan fjällen, på fjällområdet, de tar ganska snart slut, därför att på högre nivå sker tillväxten hos lavarna mycket långsammare.

Men här har vi ett relativt låglänt område med tämligen gles tallskog, så har laven stora möjligheter att utvecklas.

Det är klart, att så länge det funnits renar där, så har de betat inom hela området. Det är klart, att det vanligaste är att det blir s.k. normala vintrar med ett normalt snötäcke, och då går inte renen längre än den behöver.

Men i realiteten för att kunna ha ett kontinuerligt liv i området, så måste de under vissa år, då snöförhållandena är speciella, ha möjligheter att överskrida den gränsen.

Om man skulle ha kunnat ha möjligheten att följa och noggrant registrera hur renarna har gått, så kan man då sannolikt finna p.g.a. det betesmönster som renarna har, att de inom ett visst område, säkerligen något större än det som fanns markerat som Huss' område på kartorna . . .

Det är möjligt, att de vissa år har kunnat klara sig, och att de inte har gått längre, detta enligt Huss' utredning.

Men med tanke på de stora variationer beträffande snötäcket, och man ser hur förhållanden är i nutiden, då man har följt med förändringarna, så vet man att det kan vara extrema år, då de måste ha gått mycket långt.

För att kunna täcka extrema förhållanden, så kan man inte lägga någon fast gräns. Gång efter annan, säkerligen så länge det funnits ren där, har de gått mycket långt.

Det är mycket stor sannolikhet för att det under den tiden har förekommit år då och då, då de varit spridda hit.

Det har varit en öppenhet för dem. Hade de inte haft den möjligheten, hade det varit svårt. Det är en buffert för dem. Man måste alltså räkna med att utanför det ordinarie området måste det finnas marginaler med buffertzoner, för att de skall kunna klara sig.

Sedan är det så, att renen är ett självständigt djur. Det går att domesticera enstaka exemplar; men som hjord och kollektiv är de oerhört svårbemästrade och har en egen självständig vilja. Alla försök att stänga in dem, hindra dem eller att leda dem leder till att de blir oroliga och splittrar sig i smågrupper, och då är man inne i väldiga svårigheter. Om man skall hålla ordning på en renhjord, då skall man ha den samlad. Det får man bäst genom att man har så stora betesmarker, att de inte råkar i svårigheter. För kommer de i svårigheter, kan det också orsakas utav störningar, t.ex. något som numera har upphört, nämligen rovdjur, men tidigare har det varit en väldig källa till sprittring.

Avslutningsvis kan jag säga, att dra snäva gränser för hur långt renarna har varit, ur den och den synpunkten, det går inte. Man måste alltid räkna med att under längre tidsperioder måste det finnas utrymme för buffertzoner.

Utan dem är det väldigt svårt att deriva renskötsel.

Adv.: Kan det finnas någon koppling mellan de tamrenar som vi har idag och deras betessökande vandringar och de vildrenar som har funnits? Ursprungligen har det ju varit fråga om domesticering av vildren.

Adv.: Det är klart, att det finns en mycket stark koppling. När det gäller det här fundamentala, är den inte förändrad. Den fundamentala driften och instinkten som finns hos renen, vare sig den är domesticerad eller om den är vild, det är att söka föda, och kunskapen att söka föda. Hade de inte kvar, alltså vildrenens egenskap att söka föda, skulle de inte vara användbara. De skulle inte kunna existera som tamdjur, där man alltså utfodrade dem. Det är i och för sig ganska märkligt, att djur som man kan utnyttja levande i stort sett klarar sig utan utfordring, annat än i nödfall. -----

Det är samma just med snön. -----

Alternativet hade varit att sticka i väg med dem; men det är begränsat. Vinterbetena åtminstone i södra Lappland är starkt beskurna -----

Där finns det inte. Under vanliga förhållanden kan man säga, att renen har denna instinkt att söka föda. Det finns också samma sak hos ■.. Det finns inga vildrenar kvar egentligen i Europa. Men den amerikanska caribon har samma vandringsmönster, utifrån den arktiska tundran ner i skogen.

Adv.: Jag vet inte om jag hörde fel eller missuppfattade det; men du redogjorde för betessök efter lavar vintertid, men sedan uppfattade jag det som att renen både sommartid och vintertid söker efter lav. Vt.: Det är på det sättet, att om det är torrt väder på sommaren så vid torrt väder kan de inte äta den. Den är ju knastertorr. De skador som har uppstått t.ex. på många sätllen i Härjedalen beror på tramp. På sommaren äter renen den inte; men de går och trampar och söker efter annat. Då smular de sönder laven. När det blir barmark, och den blir storr på sommaren, då blir det bara mjöl utav den, eller gryn snarast. Skadorna beror helt enkelt på att renarna är på fel plats på fel årstid. På vintern hade det nog varit svårt för dem att klara sig, -----

Även om det finns lav på fjället, kan de bara ta den på sådana där ----- och det är mycket begränsat område, i varje fall när det är snörikt. Inom sådana arktiska områden som är snöfattiga är det större arealer som är åtkomliga för dem än i fjällen.

Jörgen Sjöberg
 Lm. (- ledamot av rätten):

Jag vill följa upp det du sade just om vindgrottor till fjälls. Nu kan man ju diskutera, om det finns normala vintrar längre; men vad skulle du säga: Men hur stor andel av ett fjällområde kan utgöras av vindgrottor?

Vt.: Det beror på topografin. Lm.: Om du skulle försöka relatera det till fjällområdena i Härjedalen?

Vt.: Ja, på Flatruet finns det väl relativt stora områden, men på Sylarna finns det väldigt litet. -----

Det rör sig om för vintern oerhört marginella områden.

Det är knappt att de fåtal renar som blir kvar kan klara sig.

De svälter ofta ihjäl. Men att de inte hundra procentigt svälter ihjäl beror på att de som är skickligast på att springa omkring och leta upp bra platser, de kan klara sig.

Lm.: Du var kanske nästan litet övertydlig; men om man skulle idag eller för hundra år sedan ha valt att lämna sin hjord på fjället, vad hade hänt med den hjorden?

Vt.: Den hade stuckit därifrån.

Adv.: Med risk kanske att också vara övertydlig:

Men du talar om varierande snöförhållanden och snödjup.

Men det är väl inte bara snödjupet som kan vålla problem; utan det är väl också snöns beskaffenhet. Vt.: Ja, det är det i högsta grad. Men när man kommer ner till kustlandet så spelar inte snön stor roll. Det är så pass litet snö. Men här uppe kan det nog spela en viss roll. Det är klart, att det sämsta eller värsta som kan inträffa ur den sunpunkten, det är ju att det kommer snötäcke först, och sedan blir det tö, och så fryser det, så att man får skarsnö eller is, isbark. Det är det som ligger bakom alla de fall, då man måste ta till utfodring. Det grundar sig på att det är skarsnö.

Det är möjligt, att längre ner vid kusten, där det är ett varmare klimat, och där sker det oftare att man först får snö och sedan tö, och så fryser det. Men längre upp på fjället i det kallare området är kanske töväder inte så frekventa.

Men då kommer i stället det alltför djupa snötäcket.

Är det inte det ena, så är det det andra så att säga.

Adv.: Om betesförhållandena blir för svåra med tanke på just de snöförhållandena, vad gör renarna då? Vt.: Ja, de sticker. De blir oroliga och delar upp sig i smågrupper, som far i v-g var och en åt sitt håll för att söka. De sticker oftast inte ensamma, utan det bildas smågrupper. Det är inte panik, utan det är helt enkelt så, att hittar de ingen föda, så tar de hand om saken själva. Det är deras instinkt som leder dem, och den är så stark, att renskötarna inte kan sätta något emot. Han kan stänga in dem, men det leder inte till någon glädje, - ---- Det är henlt enkelt att renarna styr det själva, Resultatet för renskötaren är, att där det inte finns tillräckligt med bete eller där det blir störda i betet av rodjur eller andra saker, då splittras de upp i smågrupper, som är mycket svårhanterlikga.

Adv.: I en sådan situation är renskötarens enda möjlighet att försöka rekognoscera någon annan plats för att då ha något annat alternativ och försöka leda renhjorden dit.

Vt.: Ja. Adv.: Sker inte det, så sker en splittring av renhjorden. Vt.: Ja, det är det. Till varje pris måste renskötaren . . . ■ Renarna hittar själva föda. Men om det är fråga om att förflytta dem längre sträckor, så skall han ju . . . ■ För deras förmåga att lukta sig till det, den kan ju inte ----- . . .

Advokat Andersson (= fastighetsägarnas advokat):

----- Jag undrar: Vilken tid avser de här uppgifterna? Vilket år så att säga avser det här? Vt.: Ja, det aktuella vid den tidpunkten. Adv.: När var det? Vt.: Det var för två år sedan. Det var vad jag såg just då. Något annat vet jag inte.

Adv.: Du har ingen faktisk kännedom om hur det var tidigare så att säga i landskapet? Vt.: Jag vet, att det var mindre skogsbilvägar naturligtvis; men det är sådant som alla människor vet.

Adv.: Jag funderar på en annan sak. Jag utgår ifrån att beteendet att renen börjar så nära fjällen som möjligt och stannar där på första stället där det finns bete, och att den går längre och länre så att säga när betet tar slut. Är det ungefär så? Vt.: Ja, eller när de inte kommer åt det, och där det alltså inte finns något bete. Det kan bero på två saker, dels att det är överbetat, så att det inte växer upp något, eller att de inte kommer åt det som finns.

Det är två skäl. Adv.: De går så att säga inte längre än de behöver. Vt.: Nej. Adv.: En annan fråga jag funderar på är: Kan man se någon förändring av detta mönster, om man jämför en intensiv renskötsel med mjölkning och getning kontra dagens renskötsel? Vt.: Nej, renarna är ju desamma. De har samma behov. När man hade den intensiva renskötseln, då flyttade ju sammen eller lappen, som det hette på den tiden, med hjorden. De bodde inte bara på ett ställe, utan de följde med.

Det var mera utvecklat på den tiden, att de hade möjlighet att flytta med. Adv.: Kan det påverkas av antalet renar?

Vt.: Ja, på det sättet alltså, att ju större renhjord ju svårare är det att hålla ihop den. Adv.: Kan det också vara ett samband så, att om det blir fler renar, så går man länre från fjället? Vt.: Ja, det är svårt att veta. Jag tror inte, att det är styrande. För även om det är få renar, måste de ändå komma åt betet. Adv.: Jag tänkte mig, att betet kanske började ta slut. Vt.: Nej, det gör det inte av det skälet, att när man ser på ett område som är ganska hårt betat, så gräver de inte undan snön överallt. Om man som skidåkare kommer i ett sådant område, så blir man ganska missbelåten med sitt vägval, därför att det är gropar överallt och diken. De gräver liksom skyttegravar fram, -----

Man set sedan på sommaren precis var de har betat, för i det litet rikare lavtäcket finns det då, så att man kan se hur de har grävt sig fram. Det finns alltid lavar kvar. De brukar inte beta bort allting. Sedan är det en väldigt viktig sak just med renbetet vintertid, att när de gräver på vintern och kommer ner till laven, så är den fuktig och elastisk ungefär som plast. Den bryts inte. De får inte med sig hela laven, för den har inga rötter. På sommaren ligger den tätt efter marken, och det gör att trampas de sönder, kan de ----- hårt,

men på vintern är de fastfrusna. På ett hårt avbetat område betar renen vart enda dugg den kan komma åt när den har grävt en sådan hä gång; men det finns ändå kvar på marken några millimeter eller någon centimeter av laven, och det är den som fortsätter att växa. Därför är det så med en renbetad lavmatta, att den växer till sig. Hur fort den växer till sig,

På Finnmarksvidda är det oändligt långsamt, kanske 50 år. Men i Norge i Hedemark där de har gjort försök, så rör det sig om kanske 25-30 år, kanske mindre. Man kan se betesområden vid kusten och betesområden nere i Sörmland på hällmarker, att där där växere lavmattan upp på ett årtionde. Den är i hög grad temperaturberoende. Och som jag sade förut, att vid tillräckligt gynsamma temperaturer och klimat, som vi har j på dessa i all fall ganska sydliga breddgrader, så kan det bli en gynnsam återväxt. Lavmark är på det sättet en mycket fruktbar mark. Adv.: Vad jag mer funderar på är, att ett visst begränsat område tål väl inte hur många renar som helst, utan då måste man väl söka sig . . . Antag, att du har en viss area, som tål ett visst antal renar, och vid dubbelt så många renar föreställer jag mig, att då söker sig renen vidare.

Vt.: Ja, det gör den. De sprider sig alltså. Man kan säga, att renarna tolererar en viss täthet. Men samma sak kan det bli med ett litet renantal, om de stängs in inom ett begränsat område, så blir det så. Men renarna själva vill inte alltså ha det för tätt. Det gillar de inte, utan då sprider de sig.

Ordf.: Vill du belysa det något närmare? Om vi har 5000 renar, 10000 renar, 20000 renar eller 30000 renar eller 40000 renar i Härjedalen en vinter, vad anser du att det har för betydelse beträffande frågan var renarna i så fall under vintern kommer att befinna sig i Härjedalen? Vad händer under olika klimatiska vintrar? Vt.: Ja, det är en svår fråga. Den är mycket svår. Jag tror inte att jag . . . Jag skulle nog behöva mera studier. Det blir mycket av en gissning för in del.

För det är så många faktorer som spelar in. Ordf.: Du vill inte svara på det. Vt.: Nej, jag vill inte, för jag kan inte helt enkelt. Jag skall ju tala sanning.

Ordf.: Ja, det är bra, att man talar om, att man inte är säker på sin sak, så är det inte så farligt att uttala sig.

Vt.: Jag bara säger, att där måste jag veta mer.

LB
 Lm.: En liten följdfråga till ordförandens fråga: Om du inte kan svara på det frågan skall jag inte försöka pressa dig heller. Men jag kanske kan få ställa frågan på det här sättet: Finns det något linjärt samband mellan antal renan och utnyttjandeareal, alltså att dubbelt så många renar behöver dubbelt så stort område? Vt.: Nej, det det kan man inte Det är också en gissning. Men de allra flesta sådana här funktionen i naturen är icke linjära, utan de når en topp, en höjdpunkt, och sedan sjunker de åt andra hållet. Det vet man inte. Men de flesta sådana kurvor visar sig i naturen vara paraboliska och inte linjära. Det utvecklas alltså till ett optimum, och sedan går det tillbaka. Blir det för mycket, blir det ----- Då kommer det in andra faktorer. Det där är ett mycket speciellt ämne med populationsutbredning, poopulationstäthet o.s.v. Det är sådant som tillkommer även beträffande människopopulationer. Man måste ha mycket större observationsserier. Beträffande detta var renarna befinner sig år efter år, finns det inte några fasta observationer utifrån människans synpunkt, utan det jag har velat beskriva är renens förmåga och renens naturliga instinkt, som ju är oföränderlig. Lm.: Om man tänker sig, att det blir en minskning av renantalet, kan man av det sluta sig till att halva antalet renar tar halva området i anspråk, eller håller man sig kanske inom det område där man ändå var tidigare? Vt.: Ja, det är nog lättare att svara på det. Det tycker jag förefaller mig naturligt, att det sprider sig. Det är samma sak, om man har antalet molekyler på en viss yta, och om man minskar molekylantalet, så sprider de sig. Då minskar energin.

Det är det man ser. Det är en allmän strävan i naturen. De är sällskapliga på det viset, att de inte trivs med att vara alldeles ensamma, men de har ingenting emot att splittras upp. Splittrar de upp sig, går de alltid -----

Lm.: Det blir en -----situation. Vt.: Ja, just det.

Samebyarnas advokat: Du fick en fråga från fastighetägarna om tidpunkten när utredningen var. Jag skulle anknkkyta till det. Finns det anledning anta, att det varit några väsentligt ändrade delförhållanden långt tillbaka i tiden, om man nubortser fårn den inverkan som kan ha varit under sent 1900-tal när det gäller betesmarker i form av torvbrytning och andra exploateringar? Finns det vad gäller de naturliga förutsättningarna och beologiska förutsättningarna för tilväxt av lämpligt bete, finns det då någon anledning tro att det varit väsentligen annorlunda förr?

Vt.: Nej, det har nog varit mera konstant. För i Härjedalen började man nog ganska tidigt, i mitten på 1800-talet med stordrift i skogsbruket. Men den innebar i själva verket bara avverkningsmetoden, och då var det dominerande dimensionshuggning; medan däremot det som tillkommit under senare år i och med kalhyggning och markberedning, som håller på att försvinna, men det som har varit under några årtionden från 50-talet ofh ramöver; för markberedning är synnerligen destruktiv för renbetet. Men ända fram till 50-talet har det varit, oavsett om det varit hyggen o.s.v., så har det inte påverkat.

Lm.: Finns det någon anledning för dig som biolog att tro, att det fanns, om mansäger så, mer i dag, om vi bortser från tillgängligheten, mer i dag i fjällområdet än för hundra år sedan, som har någon praktisk betydelse, om jag uttrycker det så, sett alltså ur renbetessynpunkt? Vt.: Ja, det är denna mycket käknsliga fråga, som är svårbesvarad med de sura regnen. Det kan ju anses påverka. Det påverkar lavarna. Det gör det. Det är en fråga som diskuteras. Men det finns inte några slutgiltiga bevis för att det skett någon nämnvärd försurning. Det har varit under de sista, ja, kanske högst 30 åren. Men det är möjligt, att det i framtiden skulle kunna påverka. För den försurning som förekommer, den drabbar. Det är alldeles riktigt.

Lm.: Den kommer ju med nederbörden. Vt.: Ja, det gör den.

Lm.: Då faller kanske inte regnet jämnt över hela Härjedeln, men alla får väl sindel av det regnet. Vt.: Ja, och man kan väl också säga, att förr i tiden skördade bönderna lav och hade det som kreatursfoder. Det gör man fortfarande i vissa delar av Norge och i Dalarna. Men det var naturligtvis där av marginell betydelse. Under första världskriget samlade man lav och exporterade till Tyskland, som använde det som förladdning i artilleripataronerna. De köpte pressad renlav som förladdning. Men det är historia. Nu har man andra principer. Men det var alltså en handelsvara, exportvara.

Lm.: Det var kanske jag som var ouppmärksam; men när du sade hur lång tid det tar för ett avbetat område, hur lång tid det skulle ta för laven att växa upp, så nämnde du 50 år under de mest ogynnsamma förhållandena och 10 år i kustlandet. Var är Härjedalen? Vt.: Ja, ungefär 30 år. Men det finns inga observationer härifrån, men det finns i Norge från motsvarande delar: Gulbrandsdalen och uppöver. -----
Där har de fått halva tiden mot . . .

*Spälas
w. 50 →
mp 24/10 2007*

----- = Ohörbar

Hovrätten för Nedre Norrland	
Ink. 2001-09-04	01-09-28
Nr. 158-96	Althil 315
Med posten	
	2.21

Vittnesförhör med Ivan Lundberg

Advokat för samebyarna:

Samebyarna har åberopat förhör med dig som sakkunnig beträffande rennärningen i Härjedalen. Jag skulle först vilja, att du lämnade en redogörelse för tingsrätten vilka kvalifikationer du har för att kunna uttala dig i fråga om rennärningen i Härjedalen. På vilket sätt har du jobbat med dessa frågor? Vilken är din bakgrund?

Vt.: Som ung åklagare på den tiden vid landsfogdens kansli fick jag frågan, om jag ville ta ett vikariat i lappväsendet, som det hette. Det berodde på det helt enkelt, att lappfogden var sjuk. Man bedömde, att han skulle vara sjuk under ganska lång tid framåt. Jag tog på mig detta uppdrag och började då i oktober 1953. En av mina absolut första uppgifter var då att hålla sammanträden, som man hade en gång om året, lappfogdesmmanträden enligt 12 par. Renbeteslagen som det hette. Det betydde, att jag mycket kvickt kom i kontakt med samerna och renskötarna. För lappfogden hade inte hunnit göra dessa årssammanträden. På det sättet fick jag då åka över hela länet på ganska kort tid och träffade människor. Samtidigt var det så, att jag visste ingenting om det här egentligen, men den som satte mig in i det här var då landskamreren Huss. Så småningom, efter ungefär ett halvår, fick vi en ny landshövding i Jämtlands län, Landshövdingen Anders William Reinhold Tottin. Han var jurist. Han var mycket intresserad av sådant som hade att göra med rennärningen och fjällen över huvud taget, miljövard och sådant. Vi blev som ett lag där på länsstyrelsen, som då ägnade sig åt dessa frågor, som då något oegentligt kallades lappärenden.

Men lappärendena var för det första förvaltningen av renbetesfjällen. Det var sådant som hade att göra med ärenden beträffande jakt och fiske, och om man ville använda mark inom renbetesfjällområden till andra ändamål än just renskötsel. Lappfogden var borta ungefär ett år. Under tiden han var borta var det bara fråga om att hålla ställningarna.

Sedan han kom tillbaka, blev det så att jag lejdes in då för sex månader i taget, och jag höll på med det till 1958, så jag hade korta förordnanden, och jag hade specialuppgifter som jag arbetade med. Adv.: Hur länge kom du att tjäntgöra?

Vt.: Ja, jag slutade 1986 vid knappt 60 års ålder.

Adv.: Under den tiden hann du få en annan titel. Vt.: Ja, jag blev avdelningsdirektör 1971, när rennärningen omgestaltades helt och hållet. Adv.: Dessförinnan hade du den adekvata

titeln: Vt.: Lappfogde. Adv.: Det var väl så, att du kom att

samarbeta med Huss. Är det riktigt? Vt.: Ja, dels på själva länsstyrelsen kan man säga. Men sedan kom jag in på denna utredning som Huss gjorde då på det sättet, att Huss inte körde bil själv. Men om jag då hade någon förrättning

någonstans t.ex., då anmälde jag det för Huss. Huss hade slutat då och var pensionär vid det laget, då han gjorde den utredningen. Och då åkte han med mig, och vi pratade

naturligtvis om vad han höll på med. Jag hörde ungefär vad han hade varit med om då, och villka han hade träffat o.s.v.

Adv.: Du följde med honom då på hans resor, när han gjorde

intervjuer. Vt.: Nej, intervjuobjekten träffade inte jag. Jag hade andra uppgifter. Jag bara skjutsade honom.

Men självklart var det så, att han berättade för mig vad de

hade sagt o.s.v. Adv.: Redovisade han så att säga sina

synpunkter för dig? Vt.: Ja, Huss var en ämbetsman av gamla stammen, kan man säga, mycket noggrann och med rättvisan i

förgrunden i alla sammanhang, lag och rätt. Han var väldigt

försiktig med att komma med några utlåtanden under tiden. Mera

var det på det sättet, att han berättade för mig - utan någon

tanke eller reaktion från min sida. Det som kom sedan kom då i den utredning som han gjorde.

Adv.: Då är det så, att samebyarna har särskilt åberopat vissa avsnitt av denna utredning. Vi har bett, att du skall gå

igenom de partierna här i dag. Jag skulle vilja att du börjar med det.

(Vittnet hänför sig till en karta och till en skrivelse av den 9 juni 94, aktnilaga 855.)

Huss träffar då f.d. ordningsmannen i -----

Lappby Lars Larsson-Kroik. Han var 72, då Huss träffade honom 1957. Då kanske jag också skall påminna om att ordningsmannen var länken mellan samerna, lappfogden och länsstyrelsen.

Ordningsmannen var tjänsteman och hade ett förordnande av länsstyrelsen, underkastad de skyldigheter som gällde och tillförsäkrad det skydd som gällde för en tjänsteman.

Kroik hade då en lång verksamhet bakom sig, fastän han fortfarande var verksam just 1957. Det står här i Huss' utredning, att Kroik hade flyttat från Frostvikens norra sameby och flyttade ner till den sameby, som nu heter ----- sameby. (sid. 129). Till en början var det så, att Kroik flyttade från Vånnsjön med sina renar till Ottsjön. Sedan tog han genom Tossåsens sameby mellan Oviksfjällen och

Anarisfjällen. Han gick med andra ord i -----

Och så kom han hit ner, och då var han alltså i Ljungans dalgång. Sedan gick han då via Särffjället första året och ner till Hede. Det finns uppgifter om att man också sträckte ut vandringarna bort emot Röjan och Rätan. Sedan hade man naturligtvis då sitt bete där i den västra delen.

Sedan gick man också då mot en gräns, som jag kommer till sedan, där alltså Tossåsens sameby håller till med sina renar. Adv.: Vilken tid är vi nu på? Vt.: Vi är på 1923. Det står här på sid. 130: "Flyttningarna hade under de första 5-10 åren efter flyttningen till ----- ägt rum efter östligare led ■" Det är den som jag har beskrivit nu.

Ordf.: Det du säger nu, då redogör du för vad Huss har sagt. Det är inte egna iakttagelser. Vt.: Icke nog med det: Det är vad Lars Larsson-Kroik har sagt till Huss.

Ordf.: Det är vad Huss påstår, att han har sagt till honom. Vt.: Då kommer vi till 1925, och då blir det så att man tar ner renarna ungefär som man gör nu, till Ljungdalen. De kommer alltså härifrån till Ljungdalen, och så får de beta på ett område som sträcker sig från Högrensvålen som ligger på Flatruet, och på andra sidan Ljungan upp emot ett litet fjäll som heter Storåkläppen. Storåkläppen ligger vid Storån, Dörren är i sin tur en del av Stor-----

7 1975
= 82

Här har man då renarna ett tag. Sedan låter man dem gå här till Särvfjället ner här emot Långå. Man kommer till Sänfjället. Man kommer här ner emot -----

Men bara hit. Sedan snurrar man på alltihop, och så kommer man då här till Sjön Orten och Vikarsjön, och sedan går man tillbaka. Här har man då den östra gränsen, som jag skall beskriva litet bättre om en stund. Det är alltså gränsen mot ----- saameby. Detta är då beskrivet fastän mycket mera ordrikt på sid. 130 längst ner, och sid 131 överst.

Adv.: Pågick den flyttningsrutt som du nu talar om under ett antal år? Vt.: Det som jag nu beskrev senast har pågått så länge Kroik var veksam. Det var han till sin död.

Jag skall då gå över till nästa. Det är samma sameby. Då är det f.d. vice ordningsmannen i Tranris lappby, Daniel Fjällner, sid. 131. - Nej, det blir fel här. Det är f.d. renskötaren Jonas Jonasson, sid. 130. Han var 70 år när Huss träffade honom 1957. Han deltog då aktivt i renskötseln till ungefär 1925. Under de sista åren då han höll på, alltså från 1920 till 1925, flyttade man med renarna från renbetesfjällen söder ut, antingen genom -----passet, det jag beskrev förut, eller också öster därom i båda fall i första hand till Ljungans dalgång, och man hamnar alltså hur man än bär sig åt här i Ljungans dalgång.

De flesta åren flyttar man med renarna från gården Beten, som ligger vid Torsborg. Det syns nog inte här, men Torsborg ligger här. Detta är en spets av ----- sameby, som heter ----- landet. Men sedan drog man med renarna ner mot Särvfjället för att då så småningom komma ner här i Ljusnans dalgång.

Då gick man mot Långå och mot -----

En vinter säger Jonas Jonsson, det står inte när det var, men då hade man varit på Sänfjället.

Adv.: Den andra flyttvägen som du anger här, då är vi tidsmässigt ■..?

Vt.: Ja, den här höll på ungefär samtidigt som Kroik. Om ingen avbryter mig, så går jag då över till Daniel Fjällner, bosatt i vålådalen. Han var 73 år när Huss träffade honom. Han hade varit med att flytta på det första sättet,

Då hade man en samlingsplats vid gården Beten, som ligger ungefär vid Storsjö här. Sedan gick man då över Ljungan och kom ner till de här områdena vid Särvfjället. ifrån Särvfjället gick man då vidare precis som Jonasson hade beskrivit: ner emåt Långå och mot -----

Han säger också: "Ett eller annat år har emellertid Fjällner deltagit i flyttning med renar från trakten av Storsjön till trakten av Envålen och vidare till Hosjövålen." Dessa trakter ligger alltså norr om Särvfjället.

Det ligger som en rand, -----

Nästan längst ner på sidan 132 står det: "Vid några tillfällen skedde flyttning även längre åt sydost till trakten av Klövsjöfjällen.

Den som är åberopad härnäst är Brita Artursson, Lillbirta kallades hon och bodde i Vålådalen. Hon var precis som de äldre samekvinnorna med i renskötsearbetet hela tiden. Det står inte i Huss här; men jag har träffat Lillbrita, och hon berättade för mig också hur de flyttade. Men i Huss står det så här, vilket säkert är riktigt:

"Hon och hennes man Jonas Mårtensson flyttade då, precis som han beskrivit nu, till Särvfjället, men sedan då till Långå by. En vinter säger hon, (sid. 133), var de längre söderut till Sånfjället. Där betade de med renarna ett tag."

Nästa man är Teodor Torkelsson, sid. 133. Han var 61 år när Huss träffade honom 1957. Teodor Torkelsson är 99 år idag och finns på Dalsätra servicehus i ----- . . . Han har då deltagit i renskötseln. Det gjorde han 1905 till 1930. Omkring 1925 var han med på flyttningen, då de började borta vid Ånnsjön och sedan for via Ottsjön och genom de här byarna. Men på senare år, 1925-130, har han varit med på flyttning som gått från Högkläppen, det är felskrivet, Lövkläppen via Särvsjövålen, ----- Hemsjön och Brännvallen." Brännvallen ligger i stort sett i närheten av Sånfjället, kan man säga. (Se längst ner på sid 133.) De andra orterna har jag beskrivit. Detta är då en sameby som är klar.

Jag går då över till Tossåsens sameby, sid. 136, som börjar med L. Larsson. Han var 79 år 1957, då Huss träffade honom. 1895 när han var 17 år, började han med renskötsel. Då var han inte i de här trakterna, utan han var som dräng i Hotagens sameby. Men han har varit verksam hela tiden fram till 1925, då han slutade. Han har varit med om att flytta. Nu kommer jag in på den gräns, som jag sade att jag skulle redovisa bättre förut. Man gick från renbetesfjällsgränsen i Tossåsens sameby, det är alltså här, till gården Beten, som ligger ungefär här. Sedan har man då flyttat ner mot Särvfjället. Man har då hållit en linje, som något så när överensstämmer med den linje som jag beskrivit förut som gällde för Handels ----- sameby. Det har alltså varit en konkurrens mellan byarna om dessa områden - ner mot Klövsjövfjällen och så småningom till de här trakterna. Han har visserligen varit litet längre ner, men i stort sett har man vänt här vid Klövsjövfjällen, och man har gått upp mot Klövsjön och Brännässjön, och så har man då via - Börtan kommit hit bort, den östliga gräns på det bete sområde som jag beskriver. Och så har man kommit tillbaka till Beten, ----- och in i åretruntmarkerna för ----- sameby. Gränsen mellan Handels----- och Tossåsen är väldigt flytande. Det hör inte till målet; men det är ^{mycket} verkligt detta med skattefjället. Särvfjället är ett renbetesfjäll. Det måste då ha avyttrats som renbetesfjäll. Det ligger, om uttrycket tillåtes, utkastat i terrängen alldeles för sig själv. Avsikten var väl antagligen då från någons sida, vilkens vet jag inte, att man förhoppningsvis då från mina utgångspunkter skulle fylla ut dessa områden, så att detta blev ett helt område. Man gjorde vissa lama försök. Man hade köpt in några bitar som hette ----- och Lövkläppen, som ligger här uppe. Det är alltså områden som räknas som renbetesfjäll men är inte renbetesfjäll. Det var till renbetesfjällens utvidgning inköpta hemman. Det går tillbaka till ett regeringsbeslut 1888. Men det har som sagt inte med detta mål att göra. Men jag vill nämna det därför att jag vill visa konkurrensen mellan dessa byar. Icke nog med det, att dessa konkurrerar om marker här. Sedan kommer också Mittådalens sameby med sina renar in i dessa trakter.

Sedan kommer vi till vice ordningsmannen Paulus Fjällström, sid. 134. Han beskriver det markområde som han varit med om att använda på samma sätt som L. Larsson gjorde. Därför tar jag mig friheten att utgå ifrån att det räcker. Samma sak kan jag säga om Jonas Nilsson i Grönvallen, sid. 138. Han var 69 år 1957. Han har då arbetat på samma sätt och inom samma område som t.ex. Paulus Fjällström och tidigare L. Larsson har beskrivit.

Jag kommer slutligen när det gäller -----åsens sameby till ordningsmannen Lars Johansson. Han var 60 år 1957. Inom parentes som inte hör till målet: han var född i Tyskland. Han berättade då, att när han började med renskötsel så var det precis som beskrivits tidigare. Han var noga som han alltid var. Han dog för några år sedan. - ---- Han var lika noga ända till slutet. Han säger, att det område som han då vill hävda, begränsades då av Oviksfjällen och renbetesfjällen. Sedan gjorde han en avvikare mot sydost in på detta område, som heter Svartåsens kronopark, som ligger i trakten av ----- Sedan går han därifrån rätt över till Källberget och de områden som jag beskrivit. Det ligger ungefär här. Men sedan har man då tagit sig ner mot Klövsjöfjället, ner emot Vemdalsskalet, som inte syns särskilt väl på den här på kartan. Men där har man alltså vikit av. Man har inte gått ner här i de här täta områdena, utan man har gått visserligen mot Röjan och Rätan, men hans linje sträckte sig sedan via Klövsjön, Lännässjön, och upp här i Ljungans dalgång till ..., från Lännässjön och till Svartåsens kronopark, och tillbaka antagligen här till Oviksfjällen. Då var han tillbaka med renarna. Det är en mycket noggrann beskrivning på sid. 139. En sak som jag tycker är rätt viktig och som Huss också har fångat upp. Det är näst sista stycket på sid. 139:

"Åren 1916-1917 voro dåliga renbetesår på grund av isbeläggning i fjällen. Dessa år betades renarna förutom å det nu beskrivna betesområdet å en omedelbart söder därom belägen trakt. Denna trakts gräns i söder sträcker sig från södra delen av renbetesfjället Särvfjället till trakten omedelbart norr om Vemdalens kyrkby." De gick längre väster ut på det sättet just de här åren. Det visste Lars Johansson om. Det var tydligen angeläget för honom att få säga det.

Adv.: Vi har ett avsnitt på sid. 140, som väl nu är förbigånget. Det börjar: "Sedan början av 1930-talet." Eller är det sådant som vägs in i det du sagt nu? Kanske delvis.

Vt.: Ja, de kallar alltså skårddalsfjället för Vemdalsfjället. Men för säkerhets skull, och jag går ju igenom Huss. Jag kan ta det här också.

"Johansson har sig bekant, att Oviken-lapparna åren 1910-1914 betat renar å Skårddalsfjället söder om vägen till Hede-Vemdalen." Då har de alltså varit söder om. Jag har förut sagt, att ogärna gick de söder om, men de har alltså onekligen varit söder om här.

Thomasson var 77 år 1957, när han träffade Huss. Thomasson var en stor företagare i Åre, men dessutom var han stor renföretagare också och hade eget renskötsel företag i Mittådalens sameby. Han hade en dräng som hette Robert Larsson, som skötte i stort sett allt åt honom fram till dess att äldste sonen Thomas Thomasson tog vid och skötte detta renskötsel företag åt Thomasson. Han anser sig inte kunna lämna mer detaljerade uppgifter om flyttningarna, men han säger, att vintern 1928 och möjligen även 1929, så har betat en grupp av byns renar i trakten av Loftsdalen, även som i Häggberget och Stor fjäten. Stor fjäten ligger alltså här. Det är alltså dessa områden, som de har varit i. Häggberget är där.

Då tar vi ordningsmannen A.I. Renskytt. Han var 60 år 1957. Han började delta i renskötelsen 1918. Jag tänkte be att få hoppa till sid. 142.

Han säger då, att när de har flyttat med renar, har det normalt varit så att man har gått ut med renarna från Flatruet, och så har man flyttat till trakten av Långå och Sånfjället. Mellan Flatruet och Långå tog man färden genom Mäslingens byområde öster om bebyggelsen samt längst Grundsjön, medan man andra år flyttade från Flatruet till Långå över Särvfjället. Man gick alltså antingen via Grundsjön, Grundsjöarna heter de här, antingen så, eller då gick man via Särvfjället. De skulle alltså också konkurrera om betet. Det hör inte till målet, men jag vill ta upp 5-10 sekunder att säga det ändå. Denna konkurrens har varit så pass uttalad, att i slutet på 1950-talet gjorde vi ett exercisreglemente, eller vad vi skall kalla det, för dessa tre samebyar för att tala om för dem hur det skulle gå till vid flyttningen. Det var inte den som hann först som skulle få flytta, utan det var andra saker och ting som invercade här. - Slut på parentesen.

När man flyttade över Särvfjället gick man förbi en gård, som är nämnd här. Det står Ränningsåsen. Den heter egentligen Rönningssåsen, och så kom man till Långåvålen. Man var mellan Långå, Sånfjället, och man betade renarna i dessa trakter och i R:s dalgång. Sånfjället är här.

Adv.: Är det tidsuppgiften 1927 till omkring 1932? Vt.: Ja, det får det vara. Det är Renskytt som säger det här. Men Renskytt slutade med den aktiva renskötseln rätt tidigt, men han var ordningsman när jag kom 1953. Han var kvar i renskötseln alltså. Om man åberopar Renskytt, så skulle det gälla så länge han levde. Det vet jag inte hur länge det var.

Det var nu renskötande husbonden Martin Nordfjäll, sid. 143.

Nordfjäll var 53 år, när Huss träffade honom. Han berättade att han var född i Norge och hade arbetat i Norge. Men under de första åren efter sin inflyttning till Mittådalens lappby 1931 medföljde han vid den årliga flyttningen till vinterbetesmarkerna. Han följde den s.k. södra betesgruppen, och de gick då från Anofjället, som beskrivits tidigare, via R och fram till Högvålen.

Denna grupp som ifrågavarande år flyttade förbi Högvålen ner till trakten av -----sjön, den betade även i de längre söderut belägna trakterna å samt omkring fjällen Stenhågna, Sömlinghågna, Lång-----, och Hägg--fjället i Svegs kommun. Även under senare år då man hade en enda grupp och man kommit ned till trakten av Loftssjön har renarna uppehållit sig i nämnda längre söderut belägna områden. Det är alltså de fjäll, som ligger öster om Sörvattnet.

Sedan hänvisar han till den redogörelse som Renskytt, f.d. ordningsmannen har gjort. Men Nordfjäll anser sig böra påpeka, att renbetet i trakten av Stentjärnsjön i Tännäs' kommun samt ----- söder om ----- brukat utnyttjas. Då är man på den här gamla, de vanliga områdena som Mittådalen hävdar, alltså Långå, -----
Nu är den samebyn klar.

Då har vi en sameby kvar, och det är Tännäs. Då kommer vi till sid. 146. Det börjar på sid. 145 noga räknat. Det gäller ordningsmannen Edvard Villenfeldt. Han var 45 år i blomman av sin ålder, när Huss träffade honom. Det hör inte till målet, men jag måste säga, att Edvard Villenfeldt är en av förrundfigurerna i Härjedalsk renskötsel under 1900-talet, en ledare av stora mått, en man som har uträttat väldigt mycket, bland annat i förhållande till markägare och andra. Han är född 1912. Han borde vara 83 år kanske då. Han bor på Fjällsol, ett servicehus i Funäsdalen, tyvärr blind! Han beskriver det område, som de har använt sig av sedan 1946. Han säger då så här. "Det område inom vilket flyttning av och betning av renar sålunda skett omfattar såväl renbetesfjäll som annan mark. Han tar det i klump alltså. Detta område kan med utgångspunkt från Ljusnan vid riksgränsen mot Norge beskrivas på följande sätt: . . . Han går alltså ut från den punkten, där samebyn börjar, och så följer man då gränsen för åretruntmarkerna här. Han går till Fjätervålen. Fjätervålen ligger i närheten av Storfjäten. Området till Fröbergsvallens fäbodan och Fröbergsvallens fäbodan ligger i trakten av -----

Sedan drar det i väg mot Lövnäsvallen. Lövnäsvallen ligger någonstans mellan Lillhärdaal och vägen mot Särna.

Sedan har vi fjället Hoverken som ligger norr om Loftsdalen. Det är en gräns. Därifrån drar man då gränsen mot - tillbaka så här. Här har vi Sånfjället, mot -----

Man kommer då fram till Ljusnan, och sedan är man tillbaka på det här. Han har alltså beskrivit hela betesområdet, varav detta är åretruntbete. Det andra är vinterbete.

Nästa man där är renskötande husbonden Nils Henriksson, sid. 147. Han var 75 år 1958, då Huss träffade honom. Han har då i allt väsentligt beskrivit ytterområdena för de områden som han varit med om att använda under sin aktiva renskötseltid från det han var 13 år till omkring 1940.

Det var alltså alla, som är citerade i Huss' utredning.

Adv.: Jag skall anknyta till huss' utredning. En fråga direkt här: Det fanns ju också vissa uppgifter från markkägare, som har hörts här. Var det din avsikt att även åskådliggöra det? Jag tänkte ange några här. Då kan du väl fortsätta och återinta din föreläsarroll här, och då kan vi då på sid. 3 i detta yttrande, och då kan du börja i Huss' utredning på sid 301, där det angivits företrädare för Ortsbor. -----

Vt.: Ja, ordförande, det gäller sid. 301. Det handlar om Herbert Östberg en märkesman kan man säga, en mycket anlitad man i Ljungdalen, en alltiällo. Han var då 65 år, när Huss träffade honom 1958. Han säger, att under hela den tid som han minns, så har lapparna med sina renar praktiskt taget varje vinter besökt Ljungdalens byområde. Det rimmar också ganska väl med den beskrivning som Lars Larsson-Kroik gjorde, detta område som begränsas av Högrensvålen, Flatruet upp emot Storåkläppen rätt över i Ljungans dalgång. Östberg hade hört äldre personer i orten omtala, att lappar förr i tiden med sina renar brukat vintertid besöka Ljungdalens byområde.

Nu blir det Karl Persson i Börtnan, född 1887. Han var alltså 70 år 1958, sid. 303. Han var 70 år 1958. Han säger, att så länge han minns, har lapparna med sina renar praktiskt taget varje vinter besökt Börtnans byområde å båda sidor om Ljungan. I samband därmed har renarna uppehållit sig på närliggande marker, bland annat i trakterna vid Rörtjärn och Svartåsens kronopark. -----

Börtnans byområde, som ofta besökts av renar på grund av goda betesförhållanden. Det anser sig persson särskilt böra nämna, ----

Brunnsstöten på södra sidan om Ljungan. -----

Det är alltså i trakten utav Börtnan kan man säga.

Då är det hemmansägare Sven Eriksson i Börtnan, sid. 304. Han var 79 år 1958. Han säger, att å Skålans byområde har lappar med renar under den tid Eriksson minns uppehållit sig första gången vid jultiden och från 1897 i det att renskötande husbondnen Nikolaus Nilsson från ----- vid detta tillfälle samlade renarna i trakten väster om bebyggelsen i Skålans by. Adv.: Litet längre ner anger han betning av renar i Börtnans byområde söder om Ljungan. Vt.: Ja, hela den tid Eriksson minns, har man regelmässigt betat djur även i närliggande områden, trakter i Vemdalens socken i nuvarande Hede kommun, därvid särskilt må nämnas -----

Vad han menar är väl ungefär de områden som Lars Johansson beskrev för Huss. Då kommer man alltså ända ner till Vemdalen mot Hede och Vemdalsskalet.

Fastighetsägarnas advokat: Skulle du kunna peka ut de här platserna . . . ?

Vt.: Ja, jag kan approximativt visa var de ligger, men det är inte lätt att se precis villka de är. Vi har kanske någon bättre karta.

(Vittnet pekar ut var nämnda orter ligger på fastighetsägarnas karta.) Rufjället och hÅsjöruet är norr om, i trakten av Särvfjället.

Adv.: Det innebär alltså, att det var norr om och inte söder om Särvfjället detta avsåg.

Vt.: Om de når, som de sagt här, ända ner till Vemdalen, då blir det söderut.

Adv.: Men det står Vemdalens Prästbos skogsskifte. Då är det fråga om var det ligger. De andra orterna som är angivna där ligger, såvitt jag förstår, i norra delen av Särvfjället och norr därom. Vt.: Ja, jag vet inte var det här ligger.

Samebarnas advokat: Kan vi gå vidare till Tännäs' kommun hemmansägare Hans Jonsson i Tännäs kommun, sid. 306.

Vt.: Hans Jonsson var 71 år. Han säger, att så länge han minns, har lappar i Mittådalen sameby haft renar vintertid inom Malmagens och Tändalens byområden. Nu är vi alltså här uppe. Men en komplikation finns här också. Här är ett fjäll Grunfjället, som ingår i Tännäs sameby, fastän det är en landsväg emellan, vilket är litet konstigt, men så är det. Han kommer ihåg det alltså. Han säger, att så länge Jonsson minns har lappar i Mittådalen lappby haft renar inom Malmagens och Tändalens byområden; tidigare praktiskt taget varje år, men numera (1957) sker uppehåll eller flyttning över densamma enast ett och annat år, senast för 5 eller 6 år sedan, alltså i början på 50-talet. Renarna uppehåller sig överallt inom nämnda byar där renbete finns. De har vistats därstädes under hösten och förjulsvintern, innan man flyttat till de egentliga vinterbetestrakterna i Högvålen. Detta var tidigare, när mittådalen var i högvålen. Sedan har det blivit tännäs. Det är i närheten där, i Brännåsen.

Renar tillhörande Tännäs lappar i tännäs by har såvitt Jonsson minns betat praktiskt taget varje år under hösten och förjulsvintern å Marmagens och Tändalens byområden, söder om sjön Marmagen, samt i viss mån även på Marmagens område, Väster om sjön Marmagen. Sjön Marmagen syns inte på den hr kartan. Men det är här någonstans. Mittådalen är där, tännäs där, och sedan har man tagit sig ner på vinterbetet på olika vägar.

Adv. Andersson: Utifrån din kunskap om detta skulle jag vilja fråga dig: Jag har förstått, att detta alltså är sommar- och höstbeten, och sedan går man ner på vintern. Är det så?

vt.: Ja.

Samebyarnas advokat: Jonsson hänför detta till rena vintertiden inom Marmagens och Tändalens byområden.

Han anger, att de har vistats därstädes under hösten och förjulsvintern. Innebär det alltså, att detta var ett område där man uppehållit sig en del av förjulsvintern, och sedan har man då flyttat därifrån? Vt.: Ja, i all enkelhet är det så här: De håller renarna på ett sådant område, och de avvaktar alltså tills isarna fryser. Då sticker man. Blir det tidig isläggning, då far de i väg tidigt. Blir det sent, då följer de det. Det är alltså förvinterbete, eller vad jag skall säga, gräns till sommarbete.

Adv.: Förjulsvintern är före jul. . -----

Vt.: Förjulsvintern skulle, om jag överdriver det hela, kunna sluta 1 november, om förhållandena är sådana, att det går att flytta före jul. Detta är alltså fackuttryck, kan man säga, ett renskötselmässigt fackuttryck.

Ordf.: Vad betyder det? Är det fram till dess att isarna är så starka, så att renarna kan gå över där? Vt.: Ja.

Sedan har vi Jonas Larsson, Valmåsen, sid 308. Han bodde då alltså -----

Han var 71 år 1957. Han säger då, att lappar tillhörande Mitjträdalens lappby, så länge Larsson minns, i stort sett varje år under hösten och förjulsvintern kommit igen och med renar och flyttat söderut från renbetesfjällen, antingen väster om sjön ----- eller ock över denna sjö. Tidigare skedde i allmänhet flyttning väster om låssen, då betning ägde rum inom hela Valmåsens by samt även in en del av kyrkbyn i Tännäs, som är belägen söder om -----

Om det nu är som jag antar, att man gör denna jättestora reglering som låssens reglering är, så kommer man inte över med några renar här, utan då går man över med renarna på ett helt annat ställe.

De områden söder om låssen vilka i särskilt hög grad så länge Larsson minns, praktiskt taget varje år använts som betestruker, det är i fjällen, -----

De ligger i tännäs. Stenkärråsen ligger söder om låssen samt områdena vid sjön -----

Allt inom kyrkbyns område.

På sid. 310 har vi hemmansägaren Olle HÅlkansson, Hede kommun. Han var 46 år 1958, när Huss var där. Han hade sedan skolådlern varit bosatt i Metskogen vid Långån. Under den tid Håklansson varit motsatt i metskogen har lappar praktiskt taget varje vinter vid jultiden flyttat med renar från trakten av L..fjället, Tännäs kommun, i norr över Metskogens byområde. Lillkärret ligger alltså ungefär vid Låssen, över Metskogens byområde, väster om Långån mot trakten av ----- i närheten av Långå och långå byområde. Återflyttningen med renarna till fjället längre fram påvintern har ej skett efter samma led, säger han.

Karl Hellström i kyrkbyn i Vemdalen var 82 år 1958. Så länge Hellström minns, har lappar med sina renar praktiskt taget alla vintrar under längre eller kortare tid vid varje tillfälle betat renar i trakterna norr om Ljusnan mellan ----- i väster och Klövsjöfjällen i Hede och övre Ljungdalens kommun i öster även som å nämnda fjäll. De har med andra ord varit här. Här har de varit alltså. Norr om Vemdalen: ----- Alla dessa platser ligger som en båge runt om Särvfjället. Under senare år har lappar vid ett eller flera tillfällen haft renar på Skårredalsfjället söder om vägen Hede-Röjan, säger han. Adv.: Kan du ange på ett ungefär var Skårredalsfjället är? Vt.: Skårredalsfjället är där, en del av Vemdalsfjället. ----- Det är också nästan en del av Klövsjöfjället. De här hänger nästan ihop. Adv.: Han anger, att detta är under senare år; men han säger också, att detta kan ha inträffat även tidigare. Vt.: Ja.

Vi har Per Johan Persson i Ransundet, sid 315, 55 år 1958. Så länge han minns har lappar en och annan vinter flyttat med renar över Ransundets byområde i samband med slakt och skiljning i Högvålen. Ransundet ligger någonstans här. Denna karta har sin begränsning, men i stora drag är det där. Så länge Persson minns har lappar en och annan vinter under någon månads tid vid varje tillfälle betat renar i trakterna öster om Ransundet mot Sånfjället.

Vi kommer då till Svegs kommun, sid. 317, handlanden Staffan Långström i Sörvattnet. Han var 80 år 1957, när Huss var där. Han säger, att han är född i Sörvattnet och har alltid varit bosatt där. Efter skiljning och rensläkt i Högvålen flyttade ofta sedan länge lappar tillhörande Tännäs' lappby vanligtvis i början av mars sina renar i söder förbi Sörvattnet och Köloxen och betar dem en tid i trakten av Häggberget och Storfjäten.

----- Melin, Strådalen, sid. 318, 44 år 1957. Sedan omkring 1930 har lappar tillhörande mittådalens lappby med renar vintertid uppehållit sig i fjälltrakterna söder om Strådalen. Strådalen ligger alltså på vägen mellan L.. och Sörvattnet. Vad avser ----- dock endast norr om bebyggelssen. Renarnas uppehåll har varje gång varit relativt kort, inom ----- b och Ransjö by, allenast en eller annan dag. Han saknar kännedom om den lappby renarnas ägare tillhört. Renarna har invaderat trakterna från norr och efter betningen återvänt samma väg. Adv.: Innebär hans uttalande, att man kan tolka det på det sättet, att det var frågan om genomflyttning? Vt.: Ja, jag bedömer det så, att det är alltså ett genomflyttningsområde. Där var det uppehåll bara en eller annan dag. Det tyder på att det var bara genomflyttning.

Slutligen är det då sid. 319, Axel Turnell. Han var 80 år 1957. Sedan 30 år, d.v.s. på 20-talet, har lappar vintertid ett och annat år betat renar i trakterna väster om Ljusnan. Renarnas uppehåll har varje gång i allmänhet varit relativt kort inom L...s by och Ransjö by. I södra området allenast en eller annan dag. Turnell saknar kännedom om den lappby renägarna tillhört. - Då skulle den genomgången vara klar.

Adv.: Med anknytning till genomgången av uppgifterna som lämnats av ortsborna till skillnad från de samer som hördes; anser du att ortsbornas uppgifter är förenliga med de uppgifter som framkommit från samerna själva, de uppgifter som nu har angetts här ifrån ortsbefolkningens sida? är de förenliga så att säga med de uppgifter som i övrigt framkommit? Vt.: Du menar om de överensstämmer.

Adv.: Ja. Vt.: Ja, i stort.

Adv.: Vi har tidigare, innan du hade möjlighet att närvara, kommit att uppehålla oss vid de slutsatser som Elof Huss drog. Då är det så, att han har uttalat sig på det sättet, att han gjort en viss reservation. Först har han hänfört områdena som ligger vänster om gränsen, som han benmnt som T, (sid. 335 i Huss' utredning), där han då sagt att dessa markområden, som för närvarande är att hänföra till lappars i Jämtlands läns sedvantrakter, till allra största delen kan anses ligga inom området . . . Men sedan har han samtidigt sagt, att utan att det särskilt angivits finns i detta område ibland sin storlek ej obetydliga. Men det är inte bara inom Härjedalen han talar om, utan det är även norröver. Då finns det icke obetydliga områden, som lappar icke besökt med renar under ifrågavarande tidsperiod. Så nämner han som exempel där så varit fallet ett markområde i Hammerdals kommun. Och så säger Huss:

Förhållandet torde vara enahanda beträffande bland annat vissa områden i Svegs kommun, som ligga söder om Sånfjället mot vägen Sörvattnet-Sveg." Då skall jag lägga på en annan karta här. Det är den karta som vi hänförde oss till i går vid den genomgång, som du inte hade möjlighet att ta del av.

Jag kan säga till rätten, att jag har korrigerat uppgifterna om årtal beträffande vinterbetningen vid Sånfjället sedan i grå utifrån de uppgifter som fastighetsägarna redovisade.

Då skulle det alltså enligt dessa uppgifter ha förekommit vinterbetningar vid Sånfjället 1917, 1929, 1935 och 1937. Inom den tidsperiod, som Huss då reserverade sig för, eller som han hänförde sig till, så var det tidsperioden 1926-1958, så är det tre vinterbetningar som ägt rum då i området Sånfjället. Sedan skulle då området, där det var tveksamhet enligt Huss' utvärdering skulle ha varit området söder om sånfjället mot vägen som går från Sörvattnet till L.. och vidare til Sveg. I detta område skulle då föreligga tveksamhet enligt huss' uttalanden. Du har själv redogjort för de vinterbetningar som ägt rum under den här aktuella tidsperioden även i Loftsdalen, där vi har många dateringar om vinterbetningar. Vad är då din bedömning?

Du har resonerat med Huss, även om det kanske var han som i första hand gjorde uttalanden utan att kräva något svar från din sida. Vad är din utvärdering av detta förhållande när Huss har resonerat på det här sättet?

Vt.: Ja, om man då kände huss, och i denna lokal är det bara jag som gjorde det, så vet man att han var en mycket mycket noggrann och samvetsgrann ämbetsman. Han ville vara nästan hundra procentigt säker på att det han sade var rätt och riktigt. Utan full visshet så har han inte vågat säga på annat sätt än så här. Men han har ju dragit sin linje. Även om det skulle kunna vara så, att inom denna linje så skulle man kunna hitta områden som Huss kanske trodde det var sedvanerätt på, men som han inte vågade säga att det var sedvanerätt på.

Adv.: Han skulle vara tämligen förvissad själv, innan han så att säga uttalade sig om vad som enligt hans bedömning var Sedvanerättstrakter. Vt.: Ja, "tämligen" kan vi ta bort. Han skulle vara förvissad om det.

Adv.: På vilket sätt resonerade han då beträffande områden som ligger öster om den här linjen? Kan man säga något om hur han resonerade beträffande det som var öster om denna gräns som han själv drog upp? Vt.: Nej, det tror jag inte man kan.

Men utgångspunkten måste vara den, att Huss precis som länsstrelsen i Jämtlands län *■ egentligen stämde överens med*

Huss ansåg, att det fanns sedvanerätt över hela Jämtlands län och angränsande delar av Gävleborgs och Kopparbergs län.

Eftersom han då ansåg det, så trodde han, att det fanns sedvanerätt naturligtvis på dessa områden, utanför den gräns som han dragit. Men han kunde inte belägga det för att känna sig trygg och säker själv. Det är därför han dragit linjen så här. Det är liksom en linje, som han kan stå för.

Adv.: Jag kan stryka ordet "tämligen", när det gäller att han skulle vara förvissad. Du menar, att han verkligen skulle vara förvissad. Men kände han inte den förvissningen, kunde han inte belägga det på det sättet . . ?

Vt.: Huss sade ofta: Vi måste ha klart för oss att vi är en myndighet. De beslut som fattas skall vara väl underbyggda, och vi skall kunna stå för dem. Det var vad han sade. Likadant var det för övrigt också med landshövding Tottin.

Adv.: Du har själv gjort ett uttalande, ett utlåtande till tingsrätten beträffande vinterbetningar som under din ämbets tid har ägt rum öster om den linje, den gräns som Huss drog upp. Kan du redogöra helt kort för de förhållandena?

Vt.: Jag kan inte redovisa med någon stor säkerhet vilka områden det exakt är. För när jag har skrivit detta, har jag hållit mig dels till Huss, och så har jag hållit mig till dessa årsberättelser, årssammanträdesprotokollen, som lappfogdarna gjorde. Om man då går till dem och tittar, som alltså gäller fram till 1971, då kan man se vilka områden det är som detta gäller. Men jag har inte velat göra någon jättegenomgång utav det, utan jag har till den verkan det hava kan bara påstått här, och jag står för det. Får jag bara säga också, att det är en brist i dagens läge. 1971 slutade man registrera var samerna höll till med sina renar. Då kom den nya renbeteslagen. Nu är det ingen som gör det. Det finns inga dokument att hävda sig med. -----

Adv.: Beträffande de senast nämnda områdena som ligger öster om den gränsen som drogs upp så sade du: "Kan jag från min minämbets tid bestyrka, att vinterbete regelbundet ägt rum. Dessa områden sträckte sig söder ut och öster ut till en linje, som i huvuddrag går mellan Ytterhogdal, -----, Sveg, Lillhärdal och Särna." Vt.: Ja, det står jag för.

Adv.: Det är bilaga 8. Men det var ingivet ett yttrande från vår sida den 1 oktober 1993, aktbilagerat som 812.

Beträffande renskötseln har vi haft tillfälle att under förmiddagen lyssna på docent Olof Rune såsom sakkunnig vad gäller de biologiska aspekterna. Har du någon kommentar? Sammanfaller detta vad docent Rune säger på något sätt med dina erfarenheter? Vt.: Ja, i allra högsta grad. En av mina första uppgifter när jag började var helt enkelt att då försöka åstadkomma en förbättring av renskötselförhållandena i södra länsdelen, som det hette, alltså från söder om järnvägslinjen Östersund-Storlien. Då hade man t.ex. Mittådalens sameby, som ansågs vara ett skräckexempel i landet på den tiden. De hade oerhört många helöringar. Man kunde då avläsa tillståndet i en sameby, om man utgick från antalet helöringar.

Detta gjorde då, att vi försökte göra planer i varje lappby hur man skulle komma till rätta med sådana här problem. Min uppgift var då att inte precis leva med samerna men ändå att vara ute och skaffa mig information. Det gjorde jag på så vis att jag var tillsammans med samerna. Jag var tillsammans med dem och såg hur de samlade renarna sommar som vinter. Jag följde aldrig med på flyttning; men jag besökte dem på vinterområdena. En av de första saker som jag fick revidera ganska omgående, det var nämligen det, att jag nästan på ett provocerande sätt talade om för dem att jag tyckte det var bedrövligt att renarna styrde och ställde med allting, att människorna, atast renskötarna inte kunde ta befälet över renarna. Det var mycket smärtsamt att uppleva, att jag hade fel. Men fel hade jag, och det upptäckte jag då bland annat när jag var tillsammans med Edvard Villenfeldt, som är åberopad i Huss' utredning vad gäller rensamling i *Väp* -----fjällen bort emot Norge. Det är som docent Rune säger här. Jag har inte kunnat redogöra för detta på sådant sätt som han har gjort, för jag har inte biologi i botten som han har. Men det är så. Renarna går i stort sett dit de vill. Men sedan kan naturligtvis människor då med hjälp av teknik och annat, som man har till hands, styra och ställa i någon mån med detta; men man måste veta, att detta är en mycket väderkänslig verksamhet som man håller på med. Jag tror det är få produktioner som jämsides med jordbruket är underkastade elementens prövningar i så hög grad som just rennäringen. Jag är glad, att jag har lärt mig mycket av vad docenten Rune har sagt idag.

Adv.: I samband med förarbetena till 1886 års renbeteslag, som behandlade den frågeställningen från särskilda utskottet i anknytning till vad som har sagts här från er sida och till vad som avhandlades under förmiddagen av Olof Rune, skulle jag anknyta med en frågeställning. Jag vill först då citera från utskottet. Där säger man beträffande diskussionen om möjligheterna att dra någon gräns, att "utskottet har anfört hurusom renens olika levnadsbehov vinter och sommar, att han av naturdrift besöker trakter där han år efter år vant sig att få sina behov tillfredsställda, att fjälltrakterna som under sommaren erbjuda vad därtill fordras, icke göra det under

vintern; i övrigt att det kan då renen jagas av hunger, snöstormar eller vilda djur ingen renvakt ha makt med honom, och till följd av allt detta det lika ofta är renen som bestämmer lappens vistelseort som tvärt om. Härav torde vara klart, att hur den geografiska gränsen för ett lappterritorium än bleve uppdragen, skulle likväl aldrig vinnas trygghet för att lappen ej kunde under vintern -----

Nödtvång att överskrida denna gräns. Ett effektivt uppehållande av gränslinjen skulle ha förutsatt, att det var möjligt i många fall för lappen ----- undergång för hans renhjord." Är detta något som du menar kan sammanfalla med den tidigare bedömningen utifrån dina erfarenheter också?

Vt.: Ja. Så är det fortfarande. Adv.: Det är väl också på det sättet, att det från tid till annan framförs kritik mot rennäringen, hur renskötseln fungerat, att det rått oordning o.s.v. Åter igen med anknytning till detta, är det riktigt att du under din ämbets tid har fått uppleva med återkommande intervaller kritik, som uttalats mot oordning i renskötseln?

Vt.: Ja, det har jag. Detta med renskötseln följer - det är ungefär som ekonomin i samhället. Man har toppar, och man har dalar, toppar och dalar. Om man då har en topp i renskötseln, och det är alldeles för mycket renar, och alla vet om att det är för mycket renar; om man då har möjligheter i goda förhållanden, det är goda vintrar, och över huvud allting stämmer, då kan man tillgodogöra sig dessa vinster och slakta av det övertaliga renantalet. Är det däremot så, att det är en dålig vinter, och det går inte att slakta renar, renarna är skingrade över stora områden, då blir det ungefär något som jag skulle vilja kalla Tjernobyl-effekt.

När jag slutade 1986, då visste jag att det var för mycket renar i de allra flesta byarna. Vi hade ett program för hur man då skulle få bort de övertaliga renarna. Vi hade till och med gjort upp planer på att göra renstängsel, som skulle sträcka sig ända upp ifrån Ljungdalen i stort sett och till Grundsjöarna. Från Grundsjöarna är det ett renstängsel ner till Ljusnan. Då 1986, när det var detta stora renantal, då inträffade Tjernobyl-katastrofen, och man kan alltså inte sälja en enda ren. Det är väl ingen som köper sådana renar, som då är nedsmittade av radioaktivitet.

De renarna är kvar, och sedan kommer nästa kalvskörd, och renhjordarna växer till. Det blir alltså en progressiv tillväxt. Det är ingenting som man kan kontrollera. Det är en katastrofsituation på alla sätt och vis. Och ingen skall tro, att samerna, renägarna, renskötselutövarna tjänar pengar på detta. Tvärt om är det så alltså, att de förlorar; men detta måste man ta itu med på olika sätt och vis, och man måste se till, att de har goda planer. Man måste jobba hängivet för det, även om man inte får betalt för det. För detta är alltså saneringsåtgärder, som måste göras. Sanering, vad det nu än kan vara, tror jag aldrig har blivit billiga eller lönat sig så här tvåårt, men på lång sikt gör de det. Såvitt jag förstår - jag har ju ingen kontakt numera med min gamla bransch; men såvitt jag förstår, håller de på nu med detta. Adv.: Om vi nu tar extremfallet med Tjernobyl, . . . Vt.: Ja, men du har stora oredans tid, som man har pratat om förut. Adv.: Ja, jag tänkte återanknyta till det. Du har kommenterat den s.k. stora oredans tid. Vi har under huvudförhandlingen redogjort för det. Det var lappfogde Alrik Dahlqvists tjänstemän 1896, där han beskriver att renarna fick gå okontrollerat, och att samerna följde efter -----

Kollen! *7*
Som man kom i kontakt med. Sedan beskriver inte lappfogden Dahlqvist och ger inte någon förklaring till det förhållandet. Är detta ett tidigt exempel på att det i och för sig kan uppstå viss ordning, vissa svårigheter för renskötseln beroende då på andra, yttre faktorer så att säga? Hur bedömer du det? Vt.: Jo, visst är det så. Men han är liksom den som börjar med det, och vad man gör nu då om man heter Alrik Dahlqvist och är företrädare för mig, och jag skulle vara lojal egentligen då med en f.d. kollega; men vad man gör ständigt och jämnt är, och så är samhället i övrigt också nu - man beskriver symtomen oerhört noga och väldigt detaljrikt, men aldrig någonsin förklarar man varför det har blivit så här. Vilka omständigheter är det som har lett fram till det här, att renarna kutar före renskötarna ner till de här trakterna? Det spelar ingen roll vilken utredning man tar: 1930 års, 1948 års utredning och alla andra: Symtom, symtom, symtom - aldrig andra motiv.

Adv.: Nu vet vi inte orsaken till de symtom som du kallar det hela, som alltså är beskrivna här. Men vad är antagligt beträffande de exempel som du nämner på stora oordningens tid?

Vt.: Ja, det finns bara tre orsaker: dåliga betesvintrar, rovdjur, och den tredje då . . .

Adv.: Dåliga betesvintrar, vad innebär det? Är det med anknytning till vad vi hörde under förmiddagen?

Vt.: Ja, exakt, att det är låst som det heter på tekniskt språk. Adv.: Är det din uppfattning, att det är speciella förhållanden som inträder? Men tydligen återkommer sådana

speciella förhållanden med viss regelbundenhet, dåliga vintrar exempelvis. Det är inget som man kan gardera sig för.

Vt.: Man kan prata med gamla renskötare, vilket jag har gjort; men man kan också gå till länsstyrelsens ämbetsberättelser.

Lappfogdarnas årsberättelser är i stort sett

verksamhetsberättelser som för en förening eller vad som

helst. Får jag säga nu, så att inte någon tror att jag hela tiden då har varit någon sådan där banérförare som har lett samerna i tid och otid. Så har det inte varit. Jag har känt ansvaret så som det uttrycktes i den gamla

lappfogdeinstruktionen. Där stod det mycket noga på

framträdande plats, att den nästan viktigaste uppgiften för lappfogden var att verka för goda förhållanden mellan

renskötselns folk och övrig ortsbefolkning. Det tycker jag har varit viktigt. Har jag kunnat hjälpa till på något sätt till förmån för rennäringen, har jag hoppats i vart fall, och det har jag sett ibland också, att det har också varit bra för fastighetsägare och andra. Adv.: Du har nämnt här helt kort, -

Vad är ditt huvudintryck när du har gjort genomgången av dessa lappbyprotokoll vad gäller noggrannhet, när de inledningsvis började att föras? Med noggrannheten menar jag, att man anger precisa förhållanden. Kan du kommentera det?

Vt.: Jag tror, att lappfogdarna har gjort så gott de har kunnat. Men man måste också ha klart för sig, att när man började med dessa årssammanträden fanns det inga samlingslokaler, knappast lyse, man hade fotogenlampor och annat; det kanske var i någon primitiv bystuga eller bryggstuga där samer bodde på vintern.

Om man hade årssammanträde på sommaren var man i någon kåta. Den som har varit det vet, att det inte är enkelt att hitta någon bekväm skrivarställning där. Jag har själv stått på knä 6-7 timmar en gång vid ett sådant årssammanträde i Tossåsens sameby. Det är jobbigt att stå så där alltså och ta upp dessa uppgifter. På slutet tänker man: nu får det inte komma så mycket mer. För man blir både fysiskt och psykiskt trött. Jag tror, att lappfogdarna har gjort allt vad de har kunnat; men det har varit svårt för dem att göra det här såsom jag skulle vilja att de gjort det, och att man haft mer heltäckande redovisning av var samerna varit med renarna.

Adv.: Det är i och för sig en bra ambition, och det ger ett underlag för att göra vissa bedömningar, men man kanske inte har en fullödlig redovisning. Är det så du menar? Vt.: Ja.

7.B.
Ledamot: I de protokoll från årssammanträden som det nämndes tidigare här, som lappfogden hade, -----

Så var det en återkommande punkt, att man skulle utse gode män. Det gällde också under den tid som du höll dessa sammanträden. Igår gjordes det från fastighetsägarsidan gällande, att när det från lappbyns sida utsågs gode män, så var det på något sätt att de skulle mer eller mindre vara verksamma, såsom vi uppfattade det, på den plats där de bodde, om jag uttrycker mig så. Skulle du vilja kommentera litet hur det gick till inom lappbyarna när man utsåg gode män under den tid som du själv kan överblicka och med din kunskap?

Vt.: Ja, för det första skulle det vara en man, som samerna och renskötselföretreädarna litade på. Sedan ingick det, att han skulle vara kunnig. Han skulle kunna jordbruk och hur renskötselföretreäda också. För det andra skulle han vara tillgänglig på något sätt, nästan alltid hemma. Då var det normalt så, att om det var t.ex. Herbert Öster i Ljungdalen, så hade han Ljungdalen; men han fungerade hela vägen i den dalgången ända ner emot Börtan och de trakterna, även om det fanns en man i Börtan alltså. För var Börtan-mannen upptagen och man ville snabbt komma till uppgörelse, då tog man alltså Herbert Öster. Detta med de gode männen var ju en jättefiness.

*nr 11
mån 3.1.
2008
53-86??*

Jag fattar inte, att man tog bort det när man gjorde rennäringslagen. För då hade samerna en man, jordbrukarna och fastighetsägarna hade en man, och tillsammans utsåg de en tredje man. Så hade de ett litet ting, och så kom de överens om det. För det mesta skrev man inte ett ord om detta, utan man enades på det sättet, där det var påstådda skador elelr om det var skador. Och så fick markägaren betalt. I båda sammanhang skildes man och var på bra humör. Jag var med till en början på sådana här förrättningar.

Lm.: Det var väl så på din dit också, att de var utsedda sockenvis. Vt.: Ja, det var mest praktiskt att man började med Ljungdalen och tog sig neråt. Då får man upp alla ----- där samerna höll på. Lm.: -----

Vi håller oss då till Härjedalen, Så var det resonemang om detta i alla byar. Vt.: Ja, jag kan säga i hela länet.

Lm.: Om man ser detta litet i tidsaxeln också, har du någno kommentar till, hur du har uppfattat situationen, om det var samma resonemang även före 1953 och över huvud taget om det här -----systemet? Vt.: Det vet jag int; men det torr jag. För många av dessa uppdrag var nästan livstidsuppdrag, som de hade. L.: Man kan då säga, att de var ganska lång tid verksamma inom hela sitt jurisdiktionsområdet, om man får kalla det så. Vt.: Ja.

Fastighetsägarnas advokat:

Om vi tar det sista bara. Det jag så att säga hängde upp mig litet grand på i detta var, att för Tännäs 1910 står det, att man förordnade arrendatorn John Söderlund i Sörvattnet inom L. Och Lillhårdals socknar. Det förefaller mig något långsökt, att man av det skulle kunna dra slutsatsen, att det förekom skador inom hela L.:s och Lillhårdals socknar, som John Söderlund i Sörvattnet skulle besiktiga. Det är ju rätt stora områden då. Då förefaller det mig troligare, att om man hade haft skador över hela området hade man tagit någon fler som bodde litet bättre till. Vad tror du om det?

Vt.: Nej, jag tror inte det. Söderlund var samernas man. Sedan hade fastighetsägaren, den skadelidande en man, och sedan skulle de ta en tredje man. De kunde ta någon tredje då för att tillgodose det anspråk du då framförde.

Det var ju tre man. Men det är bara vad jag tror. Jag vet ingenting om det där 1910. Adv.: Säger en sådan här benämning någonting om var skadorna har inträffat inom socknarna?

Vt.: Om vi vänder på det och säger: Om de inte befarade krav på skadestånd, så skulle de inte heller behöva ha någon god man. Gode man var trygghet för renskötseln. Adv.: Vad jag menar är: Om du har Lillhårdal, som är så här ungefär, och så utser du någon där ute i Sörvattnet, säger detta något om eventuella skadors inträffande i den andra ändan? Kan man dra några slutsatser av det över huvud taget? Vt.: Nej, det är som jag sade förut: Man var nog rädd för att det skulle bli skador, och då var det bra att ha en man. Adv.: I Sörvattnet? Vt.: Ja.

Adv.: Jag skulle ställa några mer övergripande frågor. Om vi börjar med Huss: Har du sett några belägg i hans utredning på vinterbete utanför den här linjen?

Vt.: Det kan jag inte svara på på rak arm faktiskt. Jag skall vara sanningsenlig. Jag tror, att det finns belägg för det. Men jag är inte redo att ta fram det som bevis nu. - Får jag avvika tillfälligt och hämta några papper?

Adv.: Men du kan inte påminna dig några sådana uppgifter i alla fall. Vt.: Nej. Men jag har hela tiden då hållit mig till Huss och vad han har sagt. Jag har bara citerat honom.

Adv.: Det är därför jag frågar. Finns det några belägg i hss' utredning om vinterbete utanför linjen? Vt.: Det skulle i så fall vara den allmänna reservationen som Huss har.

Adv.: Men har han några konkreta belägg? Det är vad jag är ute efter. Du har redovisat dessa vittnesmål. Är det något utav det som ligger utanför den av Huss angivna linjen?

Vt.: Ja, tyvärr måste jag nog gå och hämta de där papperna. Ordf.: Ja, var så god.

Vt.: Ja, herr ordförande, nu är jag beredd att svara. Utanför den heldragna linjen har jag inte hittat någonting.

Adv.: Känner du till några andra belägg än Huss och årsprotokollen för tiden fram till 1970 om vinterbete?

Vt.: Ja, i så fall har vi länsstyrelsens ämbetsberättelser också, om vi lägger till dem. Adv.: Är det femårsberättelserna du tänker på då? Vt.: Ja. Adv.: Men därutöver inget?

Vt.: Nej. Adv.: Det du har skrivit och sagt om den här linjen då, avser det tiden efter Huss, alltså under din ämbetstid?

Vt.: Ja, det gäller naturligtvis under den tid då jag verkade.

Adv.: Vi träffades, kommer du ihåg, för jag var litet oklar över vad samebyarna egentligen ville höra dig om. Jag frågade dig då om belägg för detta som du skrev, att vinterbete förekommit i icke oväsentlig omfaattning utöver vad som redovisats i sammanträdesprotokollen. Sedan frågade jag om linjen. Då sade du så här till mig, att du hade svårt att erinra dig när och var bete hade skett utanför Huss' linje. Du uppgav, att Tännäs hade betat i Dalarna, att Tännäs hade betat kring -----

Och Lövnäsullen, och att det hade varit på 60- och 70-talen, och sedan att Tossåsen hade betat i trakten av Ytterhogdal under mycket sen tid. Är det de belägg du kan komma på?

Är det något mer? Vt.: Nej, det är det. Adv.: Det är det du kan komma på. Vt.: Ja.

Adv.: Sedan funderar jag på en sak, detta med oordningen. Finns det inte en annan orsak också utöver det du nämnde, nämligen att det var dålig skötsel, att det var oordning i byarna helt enkelt? Vt.: Jo visst, man kan inte friskriva renskötselns folk från allt, absolut inte. Men vad jag har reagerat emot är, att ofta i dessa sammanhang har man då framställt samerna som lata, och de har levt laglöst och allt sådant. Det är möjligt, att det är några som har gjort det utav dem också. Men jag har en absolut känsla av att de allra flesta har velat göra så bra som möjligt, men de har tappat greppet över det här. Vi har ju hört av docenten Rune hur det liksom smygande inträffar litet då och då, och jag försökte på mitt sätt att åskådliggöra det också. Adv.: Jag bara undrar, för det står i 1948 års Jämtlandsutredning så här:

"I vissa byar syntes ordningen inom renskötseln delvis vara stadd i upplösning." Det kan ju vara en bidragande faktor. Det är bara det jag undrar över. För du nämnde inte det.

Vt.: När jag började där uppe och hade centrala sammankomster, lappfogdesammanträden, och så var det lappfogdar i hela Norden, och då fick jag alltid höra talas om det här, att Mittådalen hade nästan världsrekord i helöringar = omärkta renar och sådant där.

En helöring är en sådan ren, som inte har märke.

Då kunde man auktionera bort, eller då sålde man, och så fick bykassan pengar, men den enskilde renägaren, som betalade det här egentligen, han fick aldrig någonting för det. Men det var också då en signal att se till, att det blev en ändring. Det var därför jag sade för ett tag sedan, att alla dessa utredningar från 30 och 48, vad det nu kunde vara, de har ständigt jobbat med symtomen men aldrig förklarat varför. Det var ett exempel här också: "Renskötsel stadd i upplösning".

Adv.: Om man ser till din ämbetsperiod i stort så att säga, från 1953 till 1986, hur skulle du vilja beskriva utvecklingen av renantal och betesområden? Ungfär hur var det 1953, och hur var det 1986 i renantal och areal, där man betade på vintern?

Vt.: Ja, 1953 var det egentligen väldigt mycket renar också, alldeles för mycket renar. Det var oordning kan man säga då i alla dessa byar söder om banan.

Då gällde det att få till något vettigt och riktigt utav det. De som har hållit på med detta förut, tyckte jag, . . .

Min ambition var att aldrig göra om de misstag som gjorts förut. Jag ställde mig då i spetsen för vissa aktioner i dessa byar. Jag var ingen lappfogde som talade om för samerna att de skulle göra så eller att de skulle göra så. Vi var ute och levde i verkligheten. Jag fick reda på saker och ting när jag var ute med dem vid kaffeeldar på kvällar. Det fanns ingen TV eller någonting, utan man pratade om det här liksom.

Vi försökte arbeta fram ett förtroendefullt samarbete.

Då var det så, att jag förstod att de gör inte detta utan vidare, utan det måste finnas olika delar i denna verksamhet. Då delade vi upp det hela rörelsemässigt, näringsmässigt. Det innebar då, att vi hade dessa planer som jag beskrev här förut, och så kollade man naturligtvis att man levde efter dem. De utsåg fullmäktige i byarna, som var liksom min mellanhand till dem, och man levde efter detta. Sedan kom tekniken in i bilden. Snöskotern kom någon gång i mitten på 60-talet, kanske tidigare, jag tror 1963. Man fick lös pengar till att bygga renstängsel. Vi fick slakterier.

Min inställning var den, att om samerna, renskötselfolket, krävde att vi skulle skaffa pengar till att göra olika saker och ting, t.ex. slaktierier och allt vad det var, så frågade jag ständigt: Okej, vad är ni beredda att göra? Vi gjorde någonting då tillsammans som var bra. Vi ordnade till t.ex. detta, som nu så tjuvigt heter infrastruktur. Det byggdes vägar, det drogs fram elström, det vart moderna, beboeliga hus, eftersom vi då också ordnade med att lånebestämmelserna förändrades så, att samerna kunde låna pengar till hus och annat precis som andra. Detta gjorde, att ganska snart började detta på att gå bra. Människorna trivdes på sina arbetsplatser. De trivdes när de kom hem. Det var fint och bra på alla sätt och vis. Detta pågick kan man säga till någon gång mellan 1970 och 1975. Då kom nästa stopp. Då var det på väg att bli för mycket renar igen. Då måste man göra något annat. Vi försökte också då att dra nytta av vad vi hade lärt oss, samebyarna och vi på renskötselmyndigheten. Vi klarade, tror jag, den toppen. Sedan kommer det ända fram till början av 1980 och framåt 1985. Då ökade renantalet progressivt, och man hinner inte med att slakta undan. Vi gick in och gjorde de planer som jag berättade om. Men vi hann alltså inte före Tjernobyl, utan det vart då denna olycka. Man kan säga, att det var väl kanske - jag kan inte gissa, men det var flera renar 1986, när jag slutade, än vad det var när jag började 1953. Men då var det också mycket renar.

Adv.: Hur mycket flera ungefär? Har du något tal ungefär?

Vt.: Ja, det blir ganska meningslöst, om jag skall gissa. Vill du att jag skall gissa, visst kan jag gissa: 10000-15000 renar flera 1986 i byarna söder om banan än vad det var 1953.

Adv.: Sedan kom Tjernobyl. Adv.: Ja. Adv.: Innebar det, att man betade över större områden också 1986 än vad man gjorde 1953? Vt.: Det gjorde man. Adv.: Det har så att säga skett en expansion, om man säger så, under den 30-årsperioden.

Vt.: Ja, visst har det expanderat på alla vis.

Adv.: Jag tänkte inte gå in och diskutera det du har skrivit, utan jag tänkte redovisa det jag har skrivit sedan. Jag har inga nämnvärda frågor att ställa på det. Men det är bara en sak som jag skulle vilja kolla med dig, så att det blir korrekt. Det är en liten detalj i det hela. Du skriver i ett utlåtande här, aktbil 8, 1998, om åren 1929-1932 i Tännäs, att samebyns renar betat hela året inom samebyns eget område. Det står alltså i protokollen. Och så skriver du sedan: "Min förmodan är, att det är dåligt bete till följd av isbildning på laven inom vinterbetesområdena som gjort, att renarna hållits i fjällen." Har du tittat i protokollen? Vt.: Nej, jag har förmodat det. Jag frågade, det kan jag ärligen säga, Edvart Villenfeldt. Adv.: Jag tänkte bara kolla det, för det står i protokollen för 1931. "Betesförhållandena voro under åren någorlunda tillfredsställande, under hösten 1930 goda." Sedan står det 1932: "Betesförhållandena hava varit i stort sett goda, ehuru blidvädret i januari efterföljdes av skare." Vt.: Hur många renar var det där vid den tidpunkten? Adv.: 1932 tycks det ha varit 1237.

1(5)

Hovrätten för Nedre Norrland	
01 09 28	ex
2001-09-17	bil.
Nr. T 58-96	Aktbil. 325
Med posten	
Ingiven av	R. 21

----- = Ohörbart

Vittnesförhör med Manfred Andersson

Fastighetsägarnas advokat: Var är du född någonstans?

Vt.: I Råndalen. Adv.: Har du levt i Råndalen sedan också, eller har du bott någon annanstans? Vt.: Nej, men jag har bott tolv år i Hede. Adv.: Är dina föräldrar också från Råndalen?

Vt.: Ja, båda två. Adv.: Vad har du haft för sysselsättning?

Vt.: Till en början jobbade jag åt Bergvik & Ala, hette det på den tiden, fram till 1960. Då var jag mest i skogen som virkesmätare och dagsverkare, kallade man det på den tiden. Adv.: Vad har du arbetat inom för distrikt?

Vt.: Det blir dels inom Råndalen och dels ner mot Dalsvallen inom Ransjö. Adv.: Söder om Sånfjället? Vt.: Ja, på södra sidan. Adv.: Hur har lantbruket sett ut i Råndalen under den här perioden? Vt.: Ja, ifrån början var det ju -----

Det var ganska litet odlat, utan man höll sig mycket till skogs ----- *Högräsgräs - Kungs Skog*

De använde sig av renlav, och det gav de korna två gånger om dagen. Den tog man företrädesvis på norra sidan upp mot Sånfjället och Ransundet. -----

Adv.: Hade ni fäbodvallar också? Vt.: Ja, det hade vi.

Ända till 1912-1913 hade de två fäboddar, en på försommaren och en på sensommaren. Adv.: Var låg de? Vt.: Den de hade på försommaren ligger 6 km. från Råndalen mot Loftsdalen till. Höstfäbodarna låg uppåt Hammarsjövålen, 9 km från Fjällsjön.

Adv.: Hur långt ifrån Råndalen och i vilken riktning?

Vt.: Till höstfäbodarna var det ungefär 13 km. i västlig riktning. Adv.: Det är inte så långt från Högvålen då.

Vt.: Nej, det är det inte. Det är någon mil därifrån.

Adv.: Hade ni korna på skogen då? Vt.: Ja, det hade de ända fram till 40-talet. En del hade det ända in på 50-talet.

Adv.: Vad har du för minnesbilder av vinterbete med ren då?

Vt.: Ja, det var väl en gång 1932, när det kom in renar vid Översjön, en sjö som är utdikad nu. Man dikade ut den, jag tror det var 1974 eller 1975. Men i övrigt fanns det ingen ren där. Det visade ju att de hade sitt skogshö ute.

En del kunde stå ute ända till våren. Man hörde aldrig talas om att det blev något förstört. Adv.: Råndalens bönder hade skogshö ute på vintern. Vt.: Ja, och en del stod ute ända tills de forslade hem det på skaren på våren. Jag har inte varit med om det; men jag minns det. Adv.: Förekom det skador på höet? vt.: Nej, ingenting. Adv.: Ja, förutom detta 1932 då? Vt.: Ja.

Adv.: Om man går litet mer norr om Råndalen, har du något minne av renar vintertid i det området? Vt.: Jag tror det var 1928 första året. Jag är inte säker precis på året.

Men det var nog då, att det var Nils Nilsson-Schein från Mittådalen, som hade renar där ----- *pt Protophygen*

Adv.: Just när det gäller Schein, finns det uppgifter som Lars Thomasson har nämnt, att det skulle finnas något spår efter en kåta i Lillråndalen. Är det något som du hört talas om eller sett? Vt.: Jo, jag har hört talas om den där.

Men vad jag förstår, måste det vara något missförstånd.

För jag har frågat så många om det här. Det är en ----- Lydia Olofsson, som lever ännu och är 99 år idag, och jag frågade henne för en 5-6 år sedan. Men hon har aldrig hört talas om det. Hon tror inte heller, att det någonsin har funnits något sådant. Det är nog en förväxling. För det var en process mellan 1932 och 1937 med en som hette Vestlund.

Tittar man i vittnesförhören där så är det en Pelle Persson från Ransundet. Han säger att han hört talas om att det för 60-70 år sedan hade funnits en lappkåta sydväst eller väster ut från Ransundet, ungefär 5-6 kilometer från Ransundets område. Då blir det på Tännäs marker. Adv.: Men då får vi väl ändå anta, att man skulle ha hittat någon form av spår efter någon form av bostad i Lillråndalen. Vt.: Men det finns inte. Jag har frågat flera äldre Randalsbor, och det finns ingen som vet om att det finns något som helst spår. -----

Det skulle gälla det här, detsamma som Pelle Persson säger.

Adv.: Var ligger Storråndalen då? Vt.: Ja, det är själva Råndalen, och om den säger man Storråndalen, och så säger man Lillråndalen om den andra. Adv.: Storråndalen går mot

Ransundet. Vt.: Ja, den går till Ransundet och upp emot

----- Det är där uppe, där kåtan skulle ha funnits, om det var det som Pelle Persson nämnde. -----

Adv.: Skulle det ha kunnat vara så, att det funnits ren på området utan att ni har sett det? Vt.: Nej, det skulle det inte. Dels har de hö, om man säger ända uppifrån gränsen mot Högvålen, ända neråt Ransjö. Det är mycket myrar och ängsmarker där. På norra sidan är det mera bergigt och torrare marker. Där tog de mossor, dels från Lillråndalen och uppöver mot Skärsjövålen, och dels i området där landsvägen går nu, och dels upp mot Sånfjället. Jag har själv varit med vid Björnvålen, öster om Björnvålen, -----

Men jag har aldrig hört talas om att det fanns spår där av någon ren. Adv.: Om vi går förbi det här 1928 med Schein; när förekom det nästa gång renbete i Sånfjälls-området, som du minns? Vt.: Jag vet ingenting om det, innan Igesund, om de arrenderade ut det eller lovade ut sina marker till Mittådalen. Det var väl någon gång i slutet av 60-talet.

Då förekom det en del i Sånfjällets nedre del på södra sidan. För deras flyttled kom förbi i närheten av en myr, som heter Högmyren. Sedan gick den norr om den köl som finns där.

Det vet jag, för i början på 70-talet byggde vi en ----- upp mot Skärsjövålen, och där hade man en god utsikt över hela detta område. Då såg man, att renhjordar gick där på hösten, och i nedre delen av Sånfjället och betade på väg ner mot

Dalsvallen ----- Sedan gick de mellan Björnvålen och ett av de där -----
----- De gick mot Dalsvallen, och där ----- Det är det ena renbete jag vet om, när de flyttade fram och tillbaka.

Adv.: Du berättade tidigare, att du inte kan minnas några skador på höstackar förutom detta 1932. Har det senare skett skador på grund av vinterbete med ren i Råndalsoområdet?

Har det blivit skador på skog eller liknande? Vt.: Ja, på skog är det väl skador, ganska omfattande på hyggen där.

Det har jag själv gått och kontrollerat.

Men höet - det upphörde väl mer och mer ~~med~~ skogsslåttern.

Under 50-talet upphörde det helt. Och lika var det med den renlav de tog. Det vet jag. 1966 var det en jordbrukare som tog renlav just där renstängslet finns idag, renskiljningsgårdet. I det området hade de mossor 1966.

Adv.: Var ligger det gårdet? Vt.: Det ligger efter landsvägen mellan Råndalen och Hede. 5 km. från ----

Det var inga renskador då, för där fanns det ingen ren.

Adv.: När började skogsskadorna? Vt.: I själva Råndalen är det väl ungefär från 1980-talet, sedan de byggde renskillningsgärdet. Det är sedan de började ha renar i Råndalsområdet. Jag vet, att på Råndalens marker har det förut inte funnits några renar. Adv.: Rengärdet längs vägen mot Hede är alltså ganska nytt. Vt.: Ja, det är det nog. Jag minns inte året. Men det är nog i början på 80-talet. Adv.: Det var ungefär vid den tiden som skogsskadorna började. Vt.: Ja, efter det började de släppa ner renar i *Råndalen*

Samebyarnas advokat: Som jag förstod dig, så svarade du på en fråga från Leif Andersson som ett tecken på att det inte fanns renar, och om det skulle ha funnits renar där, så skulle man ha sett det. Vt.: Ja. Adv.: Då sade du som ett sådant tecken, att man tog mossar. Gjorde man det på vintern? Vt.: Ja, man tog hem den på vintern. Man gör det på hösten och tar hem det på vintern. Adv.: Då lägger man det helt oskyddat, menar du? Vt.: Ja, det låg oskyddat. Adv.: Hur många sådana platser var det i det här området? Vt.: Ja, jag kanske hade behövt en karta. man kan ju ta ----- Väster om den ner mot Lillråndalen, in på kronans mark där, och Skärsjö-området. Sedan har vi området där nurvarande landsvägen går mot Hede. Adv.: Talar du nu om ett och samma år? Vt.: Nej, det där pågick många år. De hade ju olika områden ikring där. Det höll på hela 1900-talet fram till 1950, ja, 1966 var sista året. Och det är väl sedan 1800-talet. Adv.: Och renar på området från 50-talet, vilket det finns andra belägg från, de skulle alltså inte ha angripit dessa ihopplockade mossaställena du pratade om. Vt.: Att renarna har angripit dem, nej. Där fanns ingen ren. Adv.: Det är din uppgift. Men det finns andras uppgifter också.

Adv.: Du fick en frågeställning från motpartsombudet Leif Andersson angående belägenheten av någon gammal kåta. Det var en frågeställning som hämtats från uppgifter redovisade av Lars Thomasson. Innan jag ställer frågan, skall jag citera från Lars Thomasson, som skriver följande:

"Thomas Larsson i Dalsvallen i Linsell hade berättat, att Lars Holm med flera samer haft kåtor dels i Gældåsen och dels i Lillrådalen, samt att kåtorna i Lillrådalen enligt vad han hört av äldre personer varit bebodda av samer redan på 1820-talet." Är det det som du menar? Är det den uppgiften du har hört och som du håller för osannolik? Vt.: Ja, jag håller den för osannolik, för det finns ingen av de äldre Råndalsborna som känner till något sådant. Min farfar var född 1858. Han säger, att han aldrig ört talas om att det fanns några renar där. Adv.: Men däremot skulle det i övre delen av Råndalen enligt din uppfattning ha kunnat finnas någon gammal kåta. Vt.: Ja, det var en uppgift som fanns i samband med rättegången som gällde Vestlund i Ransundet, som sagt att han hört talas om att det fanns en kåta ovanför Ransundets skifteslag ^{är på kartan} Adv: Är det den uppgiften, att man då är 5 är 5 km. från Ransundet? Vt.: Ja, från deras gräns. Det blir nästan en mil från Ransundet. Adv.: Är man i övre delen av Råndalen då? Vt.: Ja, det är övre delen av Storråndalen.

Fastighetsägarnas advokat: Bara så att vi är klara över var Storråndalen ligger, så att vi inte menar olika saker.

Vt.: Storråndalen är till vänster -----

(Vittnet visar på en karta var Storråndalen är belägen.)

Adv.: Här har vi Sånfjället, och sedan har vi Råndalen där.

Här är Ransundet. Vt.: Storråndalen är där. Adv.: Här är

Storråndalen. Vt.: Ja. Lillrådalen ser man inte riktigt.

10.58
14.00
14.00

46
135 = 2 + 12
1(46)

Hovrätten för Nedre Norrland	
Ink.	01-09-28ex 2001-08-29bil.
Nr.	T 58-96 Aktbil. 313
Med posten	
Ingiven av	R. 21

----- = Ohörbart

Vittnesförhör med Lars Thomasson

Advokat för samebyarna:

Jag vill inleda med en frågeställning vad gäller dina kvalifikationer du har för att kunna uttala dig i fråga om dagens avsnitt i första hand, d.v.s. den renbeteslagstiftning som ägde rum under 1880-1890-talen men också vad gäller de frågeställningar som var aktuella i Härjedalen under denna tid beträffande rennärningen i förhållande till de kolliderande markägarintressena. Vill du då inledningsvis ge oss information om vad du själv anser vad vi bör ta till oss i fråga om ditt underlag att kunna uttala dig.

Vt.: Ordförande, jag är född i Åre 1928 av samiska föräldrar, och jag har studerat i Uppsala och tog en fil. Kand. 1954 och fil. Mag. 1955. Sedan hade jag några lärartjänster och blev rektor vid kommunala realskolan i Hällefors 1963, och sedan blev jag rektor vid grundskolan där och skolchef 1971. De sista fem åren av min tjänstgöring har jag varit förvaltning för barnomsorg och skola. Kommunen genomförde nämligen en integrerad verksamhet av det slaget som den förssta kommunen i landet. Jag har också varit -----inspektör under åren ----- Jag har haft några offentliga uppdrag. För ögonblicket har jag fått förtroendet att vara kommunfullmäktiges ordförande. Jag är nämndeman vid Lindesbergs tingsrätt och vid länsrätten i Örebro län. I samiska angelägenheter har jag varit ledamot av Svenska Samernas Riksförbunds styrelse. Jag har varit dess sekreterare mellan 1961 och 1966, och vice ordförande från 1967 till 1982. Jag har varit ledamot i styrelsen för Same Etnam, en förening för samisk kultur. Numera kallas den för Riksorganisationen Same Etnam; 1961-1972. Jag var vice ordförande där 1961-1967 och ordförande 1967-1972.

Jag har varit ledamot av Nordiska Samerådet. Nu är det enbart Samerådet. Jag har varit ledamot av styrelsen för Samernas Folkhögskola två år. Jag har varit suppleant i rennäringsnämnden 1962-1971. Det var ett rådgivande organ till lantbruksstyrelsen. Jag har varit ledamot av samefondens kulturdelegation ----- Jag har varit ledamot i någonting som

kallades för Nordiska Samarbetsorganet för samespörsmål och renskötsel frågor från 1973 till 1983. Det var ett samarbetsorgan mellan regeringarna i Finland, Norge och Sverige. Jag har varit ledamot av den statliga sameutredningen 1971-1975, den som leddes av landshövding Gösta Elving i Falun. Jag har också varit ledamot av styrelsen för ----- Slutligen fick jag förtroendet att vara ledamot i sametingskommittén 1992-1993, den kommitté som fick regeringens uppdrag att förbereda det första sametinget. Sedan har jag haft uppdrag som specialgranskare för Norrländsk Uppslagsbok, som är under utgivning och för Nationalencyklopedin. Jag fick då den hedern att bli utnämnd till hedersdoktor vid Umeå universitet 1994. Det är min bakgrund.

Adv.: Du är ombedd att belysa förhållandena åren på 1880 i huvudsak till 1900, vad gäller i första hand de första renbeteslagarna men också i perspektiv av det kulturklimat som då rådde vad gäller rennäringen i Härjedalen. Jag lämnar ordet fritt för dig att göra din framställan.

Vt.: Får jag först då tillägga också, att jag har forskat kring frågor kring Jämtlands-samernas historia de senaste åren. Resultatet har jag då redovisat framför allt i Jämtlands och Härjedalens historia, femte delen, den som omfattar just den tidsperioden, som är utgiven av Jämtlands läns museum. Sedan har jag en pågående artikelserie i Samefolket, som inleddes i februari 1985, och som nu i oktober 1995 har uppnått 117 bidrag. Jag har då i en separat sammanställning redovisat till dessa arbeten för rätten. Jag har också medverkat i artiklar om samerna i Nationalencyklopedin.

Jag har velat att som ett inslag i denna process ge några inblickar i samefrågan i Jämtland och Härjedalen. Man kan nämligen enligt min mening inte förstå hur striden om äganderätten vuxit fram om man inte samtidigt har en uppfattning om i vilket kulturklimat och under vilka förhållanden den samiska folkgruppen haft att leva och verka som samer och som samhällsmedborgare. Det har skett i en gentemot dem tidvis både mästrande och oförstående och ibland

till och med ringaktande omgivning. Jag vill alltså ge en uppfattning om i vilket kulturklimat och under vilka förhållanden som samerna har levat. Jag har gjort det genom att ur källmaterial återge saker, som jag funnit vara belysande för förhållandena för samerna både gentemot majoritetsbefolkningen och mellan samerna inbördes.

För att spegla kulturklimatet vill jag skildra vissa processer rätt ingående. Jag har då tillställt tingsrätten ett mycket komprimerat skriftligt material, som strukturerats under ett antal kapitelrubriker. Min avsikt är också att vid ett senare tillfälle få ge en samlad överblick av det. Idag är det däremot 1880- och 190-talen som står i fokus.

Innan jag går in på det vill jag ändå inledningsvis göra en kort sammanfattning på det här viset och säga:

Samerna i Jämtland och Härjedalen utgör en minoritet inom den samiska minoriteten. De har haft enligt min uppfattning en mera utsatt position än samerna i de övriga sameområdena.

Kampen för sedvanerätten är hundraårig här, och den är ett led i en kulturkamp i vidare mening.

När man går igenom dessa hundra år så slås man utav två olika slag av renskötsel: en teoretisk renskötsel på papperet hur den borde vara, och den verkliga renskötseln hur den har varit och hur den kan vara. Myndighetskontrollen har framträtt mycket starkare i söder än i norr för samerna. Motståndet mot en samekultur i tiden har slagit hårdare mot samerna i Jämtland och Härjedalen än längre norrut. Sedan har samerna här också varit utsatta för en större segregation från det omgivande samhället. Samtidigt har de utsatts för en större kulturpåverkan utifrån. Här har det också varit en större splittring inom samegruppen av en från början mera homogen samegrupp. Synen på samerna har beklagligtvis ofta varit mycket negativ.

Kulturkamp kan samerna sägas ha fört på olika sätt och på olika fronter. Det kan gälla motstånd mot olika intressen, som med varierande styrka konkurrerar med renskötseln och nyttigheter i samernas fall, men också kampen för rätten till ett kulturliv på i största utsträckning egna villkor för alla

samer oberoende av yrkesverksamhet och bostadsort. Vi befinner oss nu i Härjedalen. Jag har ofta fått den frågan:

"Du som är same, hur är det egentligen för samerna i Jämtland och Härjedalen?" Jag brukar svara så här:

"Förhållandet mellan samerna och de bofasta i Jämtland är ganska gott, under det att det i Härjedalen är mera ömtåligt." Så kan jag svara idag den 11 oktober 1995. Sedan är det ju märkligt då, att sådant här finner man i särskilda utskottets utlåtande: Det är ganska gott. I Härjedalen är det nu fråga om förhållandena, de mest ömtåliga. Det är så att säga ett hundraårigt läge.

Det är en front då naturligtvis på grund av att renskötselns och jordbrukets intressen tidigare kolliderade. Motsättningarna mellan samer och bofasta bottnade ifrån början i konkreta intressekonflikter i ----- i jordbrukets utmarker, på samiska ----- i fjällen. I de sydligaste områdena kulminerade motsättningarna i Härjedalen i slutet av förra seklet. Men det fanns naturligtvis många andra ingredienser i motsättningarna här. Det var t.ex. förhållandet mellan bönder, som ägde renar i vård hos samerna och markägare utan renar. Motsättningarna och missförhållandena och i sin ytterlighet till och med fiendskap kom att uppfattas som en kulturkamp i första hand mellan lappar och bönder, renskötsel och jordbruk. Uttrycket kulturkamp är egentligen myntat av författaren Gustaf af Geijerstam, som i sin bok "Kulturkampen i Härjedalen" formulerar sig så här: "Det är en kulturkamp mellan å ena sidan en nomadstam, vilken anser sig ha och i själva verket också har rätt till fjällen och deras angränsande trakter, som kämpar den ssita kampen för sin existens mot en ras, som har en övermakt; å andra sidan en bofast befolkning, som sida vid sida med lapparna under de mest ogynnsamma förhållanden kämpar för att avtvinga den hårda naturen ett njuggt underhåll och samtidigt bryter ----- den förut uppodlade vildmarken." Detta var en kännetecknande uppfattning, att man kämpade den sista kampen för sin existens. -----

Motsättningarna var starkast under 1880-talet och åren kring 1890. Vissa underströmmar från den tiden har legat kvar och då och då gett sig tillkänna i enskilda människors eller grupper attityder och utfall. Renproblemet, hur det nu än skall definieras från olika parter sida, så verkar Härjedalen också få leva med det även fortsättningsvis.

Före 1880-talet talade man om skattelappar och skattefjäll. Det gällde då enskilda samer, som betalade skatt för de fjällområden som du brukade. Men avyttringen hade gått hårt fram mot samerna. Vilka vittgående konsekvenser åtgärderna fick för samerna belyses utförligt i en rapport om avyttring i ----- socken, som överdirektören vid lantmäteriet -----

Den kommitté som 1882/83 förberedde den första renbeteslagstiftningen konstaterade, att de motåtgärder som tidigare vidtagits kom för sent för att göra någon verklig nytta. "Det av ----- vid avyttringen blivit gjort, kunde därigenom ej göras ogjort." Läget i Jämtland och Härjedalen beskrivs av den förste lappfogden i Offerdal, Adolf ----- på följande sätt i hans första årsberättelse till länssyttrelsen; och det är ju ett tidsvittne, eftersom han var med ganska tidigt. "En blick på kartan visar obestriddighen huru lapparnas intressen nästan överallt givits till spillo. De har blivit trängda åt sidan till fjälllen, då bönder och nybyggare tillagts huvudsakligen all gräsbärande mark och med sina ägor framtränga så långt möjligt, medan de egentliga fjällbeteslanden ----- ..."

Att skattefjällen och omgivande hemman gränsade direkt till varandra medförde naturligtvis tidvis stora problem. Det var särskilt vår och höst, då samerna måste vara med sina renar så nära de de bofastas slätterängar, fäbodvallar och till och med åkrar och ängar, att det var nästan omöjligt att hålla renarna borta från dem. Och samerna krävdes på ersättningar för att renarna gjorde åverkan på växande gröda och ungskog men framför allt på hö i stackade hässjor från utmarksslätter, som i allmänhet inte fraktades hem förrän marken frusit till om hösten. Inom fjälljordbruket spelade boskapsskötseln med ett långt utvecklat fäbodsväsen en stor roll här i västra härjedalen. Renlaven användes också som stödfoder åt

kreaturen. Bönderna var mycket noga med att tala om kreatorsmossa i stället för renlav. Förhållandena var särskilt svåra i västra Härjedalen och koncentrerades till Ljusnedals bruk med en ytvidd på c:a 6 kvadratmil, -----

Där gick bruket med sina landtungor in mellan de gamla skattefjällen. Bruksägaren, patronen ----- drog sig inte för att processa mot samerna. Han hade som landstingsman och ledamot av riksdagen också en annan maktposition i samhället. -----

Han menade, att staten genom avyttringen kringskurit samernas områden, så att de inte räckte till deras behov. Han fan också sannolikt, att samerna från den bofasta befolkningens sida fått "röna en medfart, vilken där den ej överskrider lagens åtminstone uppnår hårdhetens yttersta gräns.

De hade enligt honom helt enkelt -----

tvister och rättegångar mellan dem och den jordbrukande befolkningen. Skulle det krävas inköp eller expropriation av mark, som samer behövde, så borde staten inte undandra sig en sådan åtgärd. I riksdagen togs för i detta sammanhang alla beskyllningar och motbeskyllningar, som inblandade kunde ta fram. Det kunde t.ex. heta så här: att lapparna behandlades illa. De behövde hjälp snarast. ----- drog sig inte för att skjuta renar, som kom in på hans marker. Det kanske inte var lapparnas renar i första hand om blev skadad utan de bofastas, som både på hederligt och ohederligt sätt kommit över lapparnas renar och gjort flera av lapparna utfattiga.

Det var till och med de rikaste och mäktigaste personerna i västra Härjedalen som bedrev denna trafik. I flera fall var det personer, som man väntat sig bättre av, som namngavs till och med. Och utskottet har då åberopat, underföstått då, bara en lappgummas skrivelse. Det var en petition från samer i Storsjö och Ljusnedal genom Elisabet Thomasdotter -----.

4 Vidare: "Lapparna var riktiga plågoandar" enligt baron f.. "Dessa våra tyranner som ligga över oss hela året om", som han skrev. Ofta visste man inte vems renar som lidit skador och sköts ner, därför att renarna var omärkta och förvildade.

Lapparna var trotsiga och till och med tvingade sig in på enskildas marker med sina renar.

Lapparna hade inte någon rätt att beta renarna utanför skattefjällen, eller att de visst hade den rätten enligt gammal sedvana. De som var förtryckta i västra Härjedalen var majoritetsbefolkningen och inte lapparna.

"För att riktigt förstå lapparna, måste man känna till deras skaplynne. Lapparna var inte mottagliga för någon civilisation. De levde som de gjorde för tusen år sedan. Om lapparna kunde ta emot någon civilisation, var det i regel dess njutningar. Besvär ville de inte underkasta sig."

Bönderna följde inte föreskrifter och stadgar och medverkade på så sätt själva till de skador, som de anklagade lapparna för. De dryga skadestånden utarmade lapparna. Den som inte visste hur det var i västra Härjedalen skulle egentligen inte yttra sig om det. Om man utvidgade markerna för lapparna, skulle pretensionerna öka. Kanske hela Norrland måste exproprieras för lapparna. Förhållandet till Lapparna hade varit gott, men det berodde mest på undfallenhet och tillmötesgående gentemot lapparna. Detta var ett försök till förenklat sammandrag utav den intensiva debatt som fördes med anledning av denna Adolf ----- motion.

I denna som jag tycker mycket belysande blandning av sakargument och attityder, allvar och raljerande, fakta och förtal så finns det naturligtvis en kärna av sanning, snarare olika sanningar. Riksdagsutskottet tilltrodde sig inte heller att avgöra i vilken mån dom de olika beskyllningarna var välgrundade eller inte, och inte heller hur skulden fördelade sig på de olika parterna. Men utskottet menade att förhållandena nu krävde etet ingripande för att på det dåtida riksdagsspråket: "förhindra den bitterhet i sinnena, det till våldsamheter övergående split, den demoralisation som mer och mer alstras av den stämning mellan de bofasta och lappbefolkningen som huvudsakligen synes vara en följd av illa beräknade avyttringsåtgärder."

Regeringen kände naturligtvis kravet på åtgärder och kände, att den hade de hade ett ansvar för dessa förhållanden mellan samerna och de bofasta. Då startade ett genom alla följande årtionden och in i våra dagar nästan sammanhängande utredningsmaskineri. Det har varit utredningar varje årtionde. Problemet Härjedalen blev en följetong genom hela det lagstiftningsarbete som ledde fram till 1886, 1889/ Års renbeteslagar. Härjedalsfrågan återkom för övrigt som egen fråga en gång till i riksdagen 1891 i samband med ännu en motion av Claes Adelsköld, som ville veta hur det förhöll sig med stridigheterna mellan lapparna och nybyggarna. Han ville få till stånd en utredning om hur man skulle komma till rätta med problemet. Han hänvisade till uppgifter i lokalpressen, att omkring 300 renar hade skjutits ner i Ljusnedalstrakten det senaste året.

Den första lagstiftningen kring renskötseln resulterade i 1886 års renbeteslag. Även om den avsåg renskötseln i Sverige i dess helhet, så kom förhållandena i Jämtland och Härjedalen att dominera lagstiftningsarbetet. Det var Jämtland och Härjedalen som stod i fokus. Det kommittéarbete som föregick förslaget, 1882 års kommitté, leddes först av landshövdingen i Jämtlands län G. Asplund, och sedan denne avlidit under utredningsarbetet så gick uppdraget till landshövdingen i Norrbottens län K.A. Widmark. Ingen same fanns med i denna utredning; men anmäkningsvärt för samernas del var t.ex. att patronen ----- på Ljusnedal ingick i kommittén med hänsyn till de starka egna intressen han rimligtvis borde ha av att samefråga skulle lösas i Härjedalen. Han inlämnade själv också ett eget yttrande till kommittén, där han tog avstånd från den viktigaste punkten, nämligen den om sedvanerätten.

Både i kommittébetänkandet och i propositionen till 1886 års riksdag föreslogs då, att samerna nu i lag skulle tillförsäkras rätt att under vinterhalvåret ----- Nyttja de vinterbetesmarker utanför skattefjällen som de tidigare gjort enligt gammal sedvana. Detta var ju principiellt något mycket viktigt, av mycket stor vikt. Jag vill stanna litet grand inför detta kommittéarbete.

Och man kan fråga sig: Vad var det som man lyfte fram vid argumenteringen? Hur argumenterade man för det här, och hur övertygande låter det på oss idag? Nu följer ett urval av citat. Det är naturligtvis ett subjektivt urval, men citaten är valda efter det jag har uppfattat som principiellt viktigt. Jag har inte heller velat återge innehållet med någon moderniserad svenska, eftersom vissa nyanser då säkerligen skulle gå förlorade. Jag tycker också att det gamla språket, även om det synes omständigt, i sig har en inneboende kraft, som annars skulle försvagas, om det inte återgavs i sitt ursprungliga skick.

6

Så här säger kommittén inledningsvis:

"Inom Härjedalen har såvitt kommittén kunnat utröna, icke förefunnits någon lappmark i den bemärkelse som detta ord har i Norr- och Västerbottens län samt även i provinsen Jämtland. Lapparna ha emellertid antagligen därinom uppehållit sig och idkat renskötsel lika länge som i de nordligaste delarna av Sverige." Detta var alltså kommitténs uppfattning, att här hade då samer varit lika länge som i övriga delar.

"De lappar som höra till Jämtlands län ha vid avyttringen fått sig för uteslutande bruk tilldelat område under benämningen skattefjäll. Sommartiden, månaderna maj, juni, juli, augusti och september äga de ej överskrida dessas gränser. Den enahanda rätt till vinterflyttningar, vilka tillkomma de trenne nordligaste länens lappar, synes jämväl enligt gammal sedvana tillkomma lapparna inom Jämtlands län.

Man har understundom sagt, att syftet med den områdestilldelning, som vid avyttringen i jämtlands län gjordes åt lapparna, varit att anvisa dessa allt vad de av utrymme behövde; att lapparna inom nämnda län fördenskull ej äga att någon tid av året gå utom sina land, samt att således de vinterflyttningar, dem de efter avyttringen faktiskt utövat, varit allenast en sedvana, med vilken man haft fördrag utan att därtill vara förpliktad. Frågan huru härmed rätteligen förhåller sig är av väsentlig vikt."

U. 571

"Det i 1841 års brev föreskrivna förfarande åsyftar enligt kommitténs uppfattning endast avsättande av vissa gränser intill vilka jordbruket skulle få gå; men å andra sidan om vilka lapparna skulle äga att med jordbrukets utestängandevistas och väl även fastställande av lapparnes rätt till betesmark sommartiden. Men huvuvida de om vintern skulle hava någon rättighet utom den odlingsgräns, vilken sålunda uppdrogs, den frågan vidrördes varken i ansökningen eller genom de med anledning därav anbefallda åtgärderna."

(7)

"Ägde lapparne före avyttringen inte att företaga sina vinterflyttningar i kraft av verklig sedvanerätt, då torde de heller inte nu hava dylik rättighet. Men bestodo deras vinterflyttningar såsom en sådan rättighet, då lära de väl hava denna rättighet ännu idag. Avyttringen och därmed sammanhängande åtgärder hava därutinnan icke medfört någon förändring."

"Då nu inom Jämtlands län lapparne från ålder och intill våra dagar fått under vintern opåtalat flytta kring med sina hjordar och först å de allra senaste tiderna från den jordbrukande befolknkngens sida några invändningar däremot förnummits, som ostridigt är, att odlingen trängt in på stora områden, vilka ursprungligen endast av lapparne begagnats, så synes det antagandet fullt berättigat, att lapparnes flyttningar vintertiden inom Jämtlands län äro grundade i sedvanerätt."

Detta förslag mötte kraftigt motstånd från konungens befallningshavare i Jämtlands län, landshövdingen friherre John Eriksson och från vissa fjällkommuner i Jämtland, som alltså mer eller mindre ifrågasatte sedvanerätten. Bakom detta låg nog hur i 1841 års kungliga brev angående bestämmande av särskilda gränser för lappallmoggens i Jämtlands län Skulle tolkas. För enligt KB hade samtliga renbetesmarker både sommar- och vinterbete blivit bestämda genom brevet, "som lämnar ingenting i övrigt att önska i avseende på tydlighet." Visserligen medgav KB då att skattefjällen inte var helt ändamålsenliga i fråga om hur de fördelade sig och hur de

kunde utnyttjas, och att en utvidgning av själva skattefjällen därför var nödvändig. Men i fråga om sedvanerätten sade KB, att länets laglydige och trogne undersåtar inte skulle utsättas för en så lika oförtjänt som våldsamt ingrepp i deras i lag dem tillförsäkrade fria disposition över deras skattehemman."

I F.: säryttrande i kommittén står det:

"att renskötseln bör med alla lagliga medel skyddas och upphjälpas, vore det klokt och med avseende å de personliga rättigheterna för lapparna rättvist, -----

att offra den skattedragande bonden och tvinga honom att dela sina ägor med vilken renägare som helst och sålunda göra renskötseln till ett slags 'fribytarenäring', kan jag icke finna varken klokt eller rättvist." Får jag fästa uppmärksamheten på ordet "fribytarenäring".

"Med de genom avyttring för lapparna bestämda, säkra gränser, avsågs blott att skydda lapparna mot intrång av de bofasta men icke de bofasta mot intrång av lapparne, så att alltså gränserna skulle hava givit lapparne endast rättigheter men icke några skyldigheter. Sedvanerätten som ej känner några gränser kunde icke gå förlorad för lapparne men väl för jordägarne, som av ålder nyttjat betydliga områden inom de renbetesfjäll, som i dag ----- tillades lapparne. ----- . . ."

"Den sjukliga filantropi och undfallenhet som i synnerhet på senare tider varit så verksam för att bereda lapparne privilegier på den jordbrukande befolkningens bekostnad har säkerligen icke bidragit till att lyfta denna folkstam, allra minst i moraliskt avseende. Knappast någon näring i vårt land kan drivas med så få och ringa kostnader och med så stor vinst som just denna. Detta har dock gjort, att lapparne i allmänhet ligga under för en beklaglig *öfver* . . ."

Så kommer då landshövningens, länsstyrelsens, KB:s remissyttrande.

"Det kungliga brevet den 20 april 1841 lämnar ingenting i övrigt att önska med avseende på tydlighet. Det angiver sig

vara tillkommet för att ordna om säkra gränsers bestämmande för lappalmogens renbetestrakter. Men de åt lapparna anvisade skattefjällen äro måhända och sannolikt i vissa avseenden icke fullt tillfredsställande för ett ändamålsenligt bedrivande av renskötseln, och utvidgningar på åtskillliga håll är därför av nöden." Det medger alltså landshövdingen.

"men det är vanskligt att avögra, huruvida en sämre vård av renarna på senare tider mot förr eller de bofastes med en tilltagande odling av högre avkastning följande större känslighet för intrång varit den huvudsakliga orsaken till osämja. Lagbestämmelser behövs, om allvarliga och beklagliga sammanstötningar skola undvikas. Det är redan icke ovanligt, att å ena sidan renar och å andra sidan hundar skjutas. Och steget för att skjuta på varandras djur till att skjuta på varandra är icke så stort."

"Otvivelaktigt är, att lappbefolkningens ställning såväl ekonomiskt som i moraliskt hänseende inom detta län på senare tider på ett iögonfallande sätt försämrats. Den alltför nära beröringen med en överlägsen ras är huvudorsaken till lappens olycka. Därtill kommer, att familjebanden blivit lösare, och att det patriarkaliska förhållandet mellan husbonde och tjänare hos Lappen i lika hög grad som hos hans bofaste granne försvunnit."

"Lappen är i följd av både natur och vanor föga fallen för ordning och en avgjord fiende av all ordning som lägger hemska på hans fria kringdrivande. Den ekonomiska lättsinnighet som man i regel finner hos vildar och nomadiserande folk träffas även i hög grad hos lappen. Renskötseln i lappens hand är ur statsekonomisk synpunkt utan värde. Det är närmast av humanitetsskäl bakom de uppoffringar och omsorger staten särskilt ägnar lappens och hans renskötsel."

Jag överlåter åt rätten att själv bedöma i vilken utsträckning det är sedvanefrågan som man då analyserar.

"Kommitténs åskådningssätt och lagförslag äro ett det fullständigaste åsidosättande av varje ordnat samhälles grund, äganderätten. Måste på det ivrigaste och underdånigaste anhålla, att Eders kongliga majestäts laglidyge och trogne undersåtar i detta län icke måtte träffas av ett så lika oförtjänt som våldsamt ingrepp i deras i lag dem tillförsäskade fria disposition över deras skatthemman att dem odla och bruka liksom andre svenskar . . . "

Det var två frågor, som på detta sätt särskilt markerades. Den ena var, att barmarksområdet måste utvidgas.

Skattefjällen måste utvidgas. Det andra var, att vinterbetet måste tryggas. Vinterflyttningarna måste ske med lagens stöd. Justitieminister Nils von Steyerⁿ klargjorde 1886 tydligt regeringens uppfattning, att samernas vinterflyttningar som han skriver: "å de trakter som de av gammal sedvana hittills ha besökt måste vara icke blott av den bofasta befolkningen tålt intrång utan en verklig rätt, även om något uttryckligt lagstadgande till stöd för denna rätt icke förefunnits.

Men är sålunda lapparnes flyttning vintertiden för dem en verklig rätt, kan denna rättighets upptagande i och närmare begränsning i lagstiftning icke innebära ett tillspillogivande av skyddet för den privata äganderätten eller någon inskränkning i den rätt som nu enligt lag tillkommer den enskilde jordägaren att fritt disponera över sin fasta egendom. Det innebär icke något annat än ett tillbörligt skydd för en rättighet, vilken kräver lika värn för äganderätten, av vars åsidosättande statens förnuftiga intresse ingalunda tillåter." Jag har på varje sådant här blad en källhänvisning. Det har inte synts på alla tidigare. Detta är propositionen 1886.

Majoriteten inom högsta domstolen hade vid lagrådsremissen ifrågasatt den rättsliga grunden för förslaget som kränkande den bofasta befolkningens ägande- och besittningsrätt. Men justitieministern fann inte, att sedvanerätten innebar någon inskränkning i jordägarnas rätt att fritt disponera över sin egendom. Det är fyra av sju justitieråd som avstyrker lagförslaget, "Enär detsamma vilade på den ohållbara grund,

att den sedvana lapparna haft att under vissa tider av året med sina renhjordar genomströva det nedre odlade landet samt där beta sina hjordar, jaga, fiska och taga nödigt virke skulle upphöjas till en genom lag stadgad rättighet, varigenom den bofasta befolkningens i dessa trakter ägande och rätt till jorden skulle i hög grad kränkas." Det var justitieråden Olivecrona, Lindhagen, Östergren och Lindstedt i Högsta Domstolen 1884. Av de fyra justitieråden fanns det också säryttranden. Detta är då ett intressant yttrande från justitierådet Olivecrona: "Ett för allt framåtskridande till högre civilisation gällande oföränderligt villkor hos varje folk är, att detsamma äger fasta bostäder. De folkstammar, vilka icke vilja lämna nomadlivet, måste med nödvändighet stanna på en lägre kulturgrad, giva vika för de mera civiliserade, bofasta stammarna och slutligen efter ett tynande liv utdö. De nomadiserande lapparna måste vara underkastade samma lag och gå under, därest de icke efter hand vilja ägna sig åt jordbruk eller sysselsättningar, som endast äro förenliga med stadigt hemvist."

Vidare enligt Olivecrona: "Det är därför i det hela stridande mot statens plit att främja civilisationens och den högre kulturens berättigade intressen att nu söka legalisera lapparnas fortsatta strövtåg utom gränserna för lappmarkerna och de jämtländska skattefjällen, att uttryckligen berättiga dem till intrång på den befintliga bofasta befolkningens jordegendomar och därigenom för all framtid genom lagstadganden lägga hinder i vägen för en fortskridande odling i trakter, där en högre kultur visat sig vara både möjlig och gagnande."

"Det är den gamla striden mellan den lägre och den högre civilisationen, mellan en kultur som kämpar den sista kampen för sin tillvaro och den kultur, som utsträckande sina välsignelser åt alla håll ensam har framtiden i sin famn. I Jämtlands län är en demarkationslinje uppdragen, inom vilken lapparnas rätt att nyttja och bruka marken är fullt erkänd.

Därinom böra de ock för framtiden förbliva." Det var sedvanerätten det gällde. Enligt Olivecrona är det den gamla striden mellan den lägre och den högre civilisationen.

Justitierådet Lindhagen: "Det är stor skillnad att godvilligt ordna ett intrång i sin ägande- och nyttjanderätt och att få få sig genom lag lida ett sådant intrång. Den bofaste ser lappens framfärd med mera jämnmod och likgiltighet så länge han vet sig äga rätt att när som helst avvisa den objudne gästen från sina ägor; och lappen å sin sida är, så länge detta förhållande varar, helt naturligen mera försynt och försiktig i sitt uppträdande."

"Helt annorlunda måste saken gestalta sig, om sedvanan upphöjes till lag." Utskottet fäste i sin tur uppmärksamheten på att staten vid avyttringen i Jämtlands län försummat att göra samma förbehåll som inom Norrbottens och Västerbottens lappomarker, nämligen att lapparna även efter avyttringen skulle vara berättigade till det dem tilldelade område med eller utan inskränkning till viss årstid såsom förut söka bete för sina renhjordar. Avyttringen hade enligt utskottet kringskurit området för lappen, så att det blivit mindre än det nödvändiga. Och de bofasta som därigenom hade fått uppfattningen att lappen icke ägde någon rätt till vinterflyttningen hade börjat bestrida den rätten. "Men", - fortsätter utskottet: "inte har själva rätten innan bestridandet kunnat bliva mindre än den i och för sig var. Hade rätten börjat bestridas, måste den genom positiv lag åter bringas till giltighet."

Om man jämför kommittébetänkandet och vad F.. säger i sitt yttrande, och vad som presenteras i propositionen här, vilka synpunkter justitieråden i HD anför och för till torgs och slutligen riksdagsutskottet, så tycker jag att det är först i utskottsbetänkandet som man får något exempel på en adekvat analys. Utskottet säger så här:

"Lappens besittningstagande var icke till sin natur sådant, att det inneslöt alla de befogenheter, vilka tillhöra äganderättens begrepp. Det sträckte sig icke till andra än dem

nomadlivets inskränkta behov fordrade. Det avsåg endast jordens utnyttjande till bete för renarna, under sommaren i fjälltrakterna, under vintern i skogslandet. Lappens rätt till jorden var fördenskull allt ifrån begynnelsen till sin natur sådan, att den icke hindrade uppkomsten så att säga bredvid sig av äganderätt i kultursamhällets mening."

"Staten hade försummat att vid avyttringarna i Jämtlands län göra samma förbehåll som i Norr- och Västerbottens lappmarker, nämligen att lapparna även efter avyttringen var berättigade att utom det dem tilldelade området såsom förut söka bete för sina renhjordar, samt kringskurit utrymmet för lappen så, att det blivit mindre än det nödvändiga och kollisionen med de bofasta därigenom uppkommit. Det hade ingivit de bofasta den föreställningen, att lappen icke äger någon rätt till vinterflyttningar och börjat bestrida denna rätt. Men icke har själva rätten allenast genom bestridandet kunnat bliva en mindre än den i och för sig var; och hade den börjat bestridas, måste den genom positiv lag åter bringas till giltighet. Man glömmer, att lappens rätt var äldre än statens, att staten ej kunnat upplåta jorden med bättre rätt än han själv innehade, att lapparnas flyttningsvana såväl före som efter avyttringen var för den bofasta befolkningen i jämtlands län väl känd, att den utgjorde så att säga en synlig på länets jord vilande servitut."

I utskottet reserverade sig landshövdingen i Jämtlands län John Eriksson, som var ledamot av första kammaren. Han yrkade, att Jämtlands län skulle undantagas från den föreslagna lagen och få sina renbetesförhållanden ordnade i en särskild lag, först sedan skattefjällens gränser utvidgats.

KB i jämtlands län hade också inhämtat synpunkter på betänkandet från fjällkommunerna och samebefolkningen vid särskilda sammanträden. KB ville med en mycket ledande frågeställning höra deras uppfattning om förslaget att göra vissa trakter av Jämtland likställda med Norr- och Västerbottens lappmarker med därav följande inskränkning till renskötselns förmån i jordägarnas hittills fria dispositionsrätt över skog och mark. Det var ju en ledande

frågeställning. I dagens språkbruk ungefär: Vill ni, att det stiftas en lag som tillåter renar vintertid på era marker, så att ni inte längre kan förfoga över dem precis som ni vill? Med den frågeställningen var det inte svårt att få kommunerna negativt inställda till kommittéförslaget. Landshövdingens fråga uppfattades också som provocerande, när den kommenterades av justitieministern i riksdagens debatt den 17 april 1886. Utförligast verkar Hotagens kommunalnämnd ha gått igenom betänkandet. Protokollet därifrån innehåller också ett till kommunalstämman inlämnat skriftligt yttrande. Det är osignerat men troligtvis från den samiske kateketen och läraren Daniel mårtensson, som förespråkar en särskild lag, lapplag, med äganderätt för samerna till skattefjällen och bildandet av särskilda lappkommuner. Han säger också, att kommittéförslaget borde ha upprättats i samråd med samerna. Den kommentaren är faktiskt kommunalstämman i Hotagen ensam om.

Landshövdingen själv ledde ett sammanträde i Funäsdalen den 25 oktober 1883, till vilket han kallat både samer och bofast befolkning. Till det sammanträdet inlämnades olika skrivelser, en från 63 jordägare genom Östen Hansson i Tännäs och en annan från 12 samer genom handlanden O. Olsson, Funäsdalen. ----- De 63 jordägarna frågar då, om de skall drivas ut från sina urgamla hemman, där lapparna av ålder icke vistas med sina renar och menar, att betänkandet funnit skäl att öppna dörren för renägarna på vid gavel, så att varje försvar från vår sida mot intrång av renar omöjliggöres. Men samerna å sin sida kräver en noggrannare undersökning av renskötseln av sin helhet i Härjedalen, varigenom faktiskt skulle bevisas, skriver de, "att våra förfäder och vi på samma gång genom avyttringen förlorade en stor mängd vinter- och sommarstamhall, som lades till Storsjö kapell, Ljusnedals bruk och Tännäs' sockens hemmansägare, och vi trängdes till de nakna fjällen." I diskussionen inför landshövdingen hävdade handlanden Sjöstedt i Funäsdalen, att det var regeringens plikt att tillse, att hemmanägarna skyddades mot intrång från den lapska befolkningen och ingalunda bifalla förslaget att upplåta jordägarnas mark till lapparna. Olsson som förde

samernas talan och fjärdingsmannen M. Långström bestyrkte behovet för samerna att kunna flytta utom sina områden. De hade vid avyttringen förlorat sina vinterstamhåll, "som äro för dem av nöden."

(10) I riksdagsdebatten förklarade landshövding John Eriksson sedvanerätten i jämtlands län så, att när en lapp med sina renar flyttar ner på en bofasts ägor, så gör han upp med ägaren att få vara där, betalar vanligen en liten penning för den skog som han tar. Han påstår också, att det goda förhållandet med ens skulle upphöra, om sedvanerätten upphöjdes till lag. "Det blir ett krig på liv och död; ty det ligger i sakens natur, att lappens uppträdande är helt annat när han icke har någon rätt mot när lagen förklarar, att han har rättighet att komma ner på bofastes ägor och inte behöver betala ersättning för den skada han gör." Då kan man bara fundera, att det är länets landshövding, kunglig majestäts förlängda arm i länet med det ansvar som det innebär, förklarar att det kommer att bli ett krig på liv och död.

Men regeringen slog fast, och justitieministern vidhöll de två grundsatserna i lagförslaget vilade på enligt hans mening, nämligen för det första lapparnas uteslutande rätt till fjällregionen, och för det andra deras sedvanerätt att vissa tider besöka andra trakter. Men han medgav, att det kunde vara lämpligt att senarelägga lagens ikraftträdande i Jämtlands län, så att en utvidgning av skattefjällen för tillräckliga vår- och höstbeten först skulle kunna vidtas. I

riksdagsdebatten erinrade justitieministern landshövding John Eriksson om att dennes företrädare som landshövding Asplund hade en mot John Eriksson helt motsatt uppfattning om sedvanerätten i Jämtlands län. Asplund hade påbörjat kommittéarbetet men avlidit under utredningstiden. Asplund hade dock arbetat fram ett förslag till lydelse av första paragrafen i lagen med inledningsorden:

"Lapparne äro berättigade att uppehålla sig och idka renskötsel på de trakter, vilka de efter gammal sedvana hittills hava besökt." Förslaget fanns i koncept, på vilket

Asplund också skrivit sin namnteckning. Det kunde justitieministern berätta.

Landshövding John Eriksson ironiserade då i riksdagen över vandringar som var nödiga och sådana som var onödiga. Som exempel på det första gav han då samefalmiljen ----- "vars familj består", säger han, "av redbara personer, som utmärkt sig för ordning och hava alltid skött sig väl, och som efter överenskommelse med jordägarna betade sina renar inte långt borta. Men onödiga och åtminstone för renskötseln tyckte han däremot de vandringar var som t.ex. Frostvikssamer som han sade "för ros skull eller åtminstone i helt andra syften företog ner till kusten. "Där göra de affärer, sälja skidor och lappsor, träffa folk, köra städernas damer i ackjor o.s.v. ■.." Men lika litet som John Eriksson fick V. F. gehör för sina motargument. Och om samerna hade sedvanerätt, sed eller osed, funderade man, behövdes det ingen lagstiftning. För att åskådliggöra för riksdagen vad det handlade om, frågade han som jämförelse mellan samernas sedvanerätt och böndernas marker: "vad Stockholms rike män och husägare månne säga, om man ville tillåta samhällets olycksbarn rättighet att vistas i deras överflödiga och tidtals obegagnade lägenheter."

U

"Äga nämligen renägarna de rättigheter för bete på andras ägor, som denna lag vill tilldela dem, så kan icke någon särskild lag i detta avseende vara erforderlig. Men äga de icke dessa rättigheter, huru kan då konung och riksdag meddela dem sådana rättigheter till skada för all framtid utan att äganderätten därigenom kränkes?"

Sedan kommer då detta citat: "Vad månne Stockholms rike män och husägare skola säga, om man ville ----- Samhällets olycksbarn rättighet att få vistas i deras överflödiga och tidtals obegagnade lägenheter under föregivande, att de icke göra ägarna någon eller i alla fall ringa skada? Och om de göra någon skada, då få väl de som lida den hålla syn och värdering därutöver och söka ut dem."

Diskussionerna i riksdagens bägge kamrar var mycket livlig. De som yttrade sig hade tydligen granskat positionerna i utskottsbetänkandet mycket noggrant. En riksdagsman Unger har lusläst detta förslag och han säger då så här:

"Vidare har jag föreslagit den förändring av denna paragraf, att det icke skulle stå i punkt 2 att lapparna skulle uppehålla sig", utan det skall stå: "beta sina renar". Såvitt jag förstår, är detta en avgjord redaktionsförbättring, ty lappen läre väl ej mindre än andra männskor vara oförhindrad att uppehålla sig var han behagar. Han får uppehålla sig här i Stockholm om han vill, blott han icke gör någon skada." Man vet inte, om det var med allvar eller skämt som han gjorde det inlägget.

Riksdagen antog detta lagförslag, och lagen trädde i kraft i Jämtlands län först 1889, för att man under tiden skulle kunna utöka de gamla skattefjällen i den utsträckning som det behövdes. De fastigheter som därvid förvärvades uppläts då genom kungligt brev 1891 till samerna att användas i likhet med skattefjällen. Då hade riksdagen 1887 beslutat, att avkastningen från skogsavverkning inom renbetesfjällen fick användas till att förvärva dessa fastigheter. 1888/89 och åren närmast därefter skedde då inköp av hemman och lägenheter. Samtidigt myntades uttrycket "De jämtländska renbetesfjällen" som gemensam benämning på de gamla skattefjällen och de inköpta utvidgningshemmanen. Arbetet med förvärv av utvidgningshemman hade 1886 uppdragits åt en särskild kommitté under skogsinspektör Silverhjälms, förste lantmätaren F.V. Jonsson och den tillförordnade lappfogden *Sumu*

Men legaliseringen av sedvanerätten i 1886 års renbeteslag hade ju i Jämtlands län kraftigt motarbetats, i synnerhet från KB:s sida. Det var därför inte särskilt överraskande, att det blev trögt i portgången, när lagen skulle börja tillämpas. KB i Jämtlands län skriver till regeringen den 21 maj 1891 och rapporterade, att kringströvande renar från Storsjö lappby årligen trängde in på den bofasta befolkningens ägor och förorsakade skador. Det är alltså nuvarande Funäsdalens och Mittådalens samebyar. - Det hade lett till en mängd

ersättningstvister och enligt KB lett till att markägare börjat skjuta renar för att freda sina ägor. Vad som närmast avsågs var tvistigheterna mellan -----

Och ----- bruk och samerna i västra härjedalen, och den nerskjutning av renar som F.. fick bära ansvaret för. För att få samerna mera ansvarig, begärde KB att få lappby och vissa sngränsade områden förklarade som skadeersättningsområde med skyldighet för samerna att gemensamt ersätta den skada som renarna åstadkommit. Regeringen biföll KB:s begäran och gav samtidigt KB att inkomma med förslag om ändringar i renbeteslagen och övriga åtgärder som kunde utjämna motsättningarna mellan samerna och de bofasta i Härjedalen.

Länssyttrelsen i Jämtlands län hade tydligen mycket svårt att komma över detta beslut om lagfäst sedvanerätt. I KB:s femårsberättelse 1886-1890 ges 1886 års renbeteslag hela skulden för de enligt KB försämrade förhållandena. Han beskriver: "Lappen uppträdde nu övermodigt och gav ingen synnerligt akt på den skada hans djur förorsakade", Samtidigt som det låg i sakens natur, att de bofasta sedan osämjan väl kommit i gång beredde samerna obehag och förluster. I den efterföljande femårsberättelsen för tidsperioden 1891-1895, då motsättningarna nådde sin kulmen och därefter avtog, så tillkommer som orsak också tilltagande vårdslöshet från lapparnas sida i vården av deras hjordar.

Detta förhållande att markägare började skjuta ner renar uppmärksammades naturligtvis i pressen. Jämtlandstidningarna fylldes med notiser, debattinlägg och ledarkommentarer. Stockholmspressen förmedlade nyheterna vidare.

I Dagens Nyheter gjorde författaren Gustaf af Geijerstam i augusti-september 1890 en artikelserie, som året därpå gavs ut i bokform med titeln: "Kulturkampen i Härjedalen". Ur den boken har jag citerat tidigare: "Kulturkampen i Härjedalen förs mellan lappar och bofasta." Heijerstam hade gjort en ---- - i Ljusnedal och varit patron F.:s gäst. I sina artiklar tog han i stort sett F.:s parti. På samernas sida ställde sig jämtlandsbördige Jonas Stadling, skriftställare och debattör,

(13) som fick Aftonbladet som sin plattform. Stadling skildrade bland annat hur de nedskjutna renarna -----

Man brukade skära bort tungan, de bästa stekarna . . . och till och med hur skttarna vintertid först skall ha skutit ner renarna och sedan roat sig med att uppresa de vackra djuren på benen. Han skrädde inte heller orden och använde uttryck som "våldsgärningar, lappfiender, utrotningskrig". Om sitt engagemang i denna fråga har han berättat för Folke Thomasson i en intervju i Samefolkets egen tidning, som det då hette, inför sin 80-årsdag 1927. Av intervjun framgår bland annat, att Stadling besökt samerna i ----- och där fått ta del av synehandlingar över påstådda renskador. Han hade då funnit, att vid vissa syneförrättningar markägarna ensidigt värderat skadorna. Dessa intervjuer finns också återgivna i Stadlings: "Minnen vid slutet av vägen" 1930.

I jämtlandstidningarna togrfördes argument för och emot samer och bönder, vare sig de var renägare eller inte.

Generaliserande omdömen finns det därför mycket gott om. Både Jämtlandsposten och Jämtlands Allehanda och Sedermera Jämtlands tidning hade sina egna artikelserier för att så allsidigt som möjligt belysa sakfrågan.

Jämtlandsposten började sin seria artiklar den 28 mars 1891 under samlingsrubriken: "Striderna i Härjedalen", och .

Jämtlands Allehanda sina fem artiklar, den 17 april samma år med "länets lappfolk" som samlande rubrik. Jämtlands Allehanda återkom året därpå med ett par artiklar i en ny serie, som kallades -----

Om aftonbladets -----

hette det i Jämtlandsposten, att han låtit sig förledas av hörsägnen. "Man kan inte ge hela västra Härjedalen skulden för våldshandlingarna, vilka som en skamfläck fästs vid namnet Härjedalen. Det är ett fåtal som är ansvariga för dem. Man viskar vilka de är. Man nämner till och med namn. Man talar om personer icke skrivna i Härjedalen, icke konfirmerade, som icke ens kunna läsa.

I Tjämmtlands allehanda hette det om samernas förhållande, att det är våra grannar det är frågan om, och att vi till och med är ansvariga för den beklagansvärda ställning, -----

De klagar inte såmycket, eftersom de är okunniga om sin belägenhet. Men de har också ett -----

Skaplynne, påstår artikelförfattaren. "Då man kommer till lapparna för att ta reda på deras förhållanden, så är de mycket återhållsamma. Det är ganska bra, säger de. Det finns ingenting att klaga över. Men stannar man hos dem ett par dagar, då blir de snart meddelsamma och berättar öppet om det man vill veta. De bofastas klagan däremot är både mångstämmigare och vida bittrare."

Jämtlands Allehanda brännmärker också spritlangarna och spritlangarnas roll vid inköp och renslakt.

I sin andra serie argumenterar artikelförfattaren i Jämtlands Allehanda starkt för att de bofasta också höll renar.

"osämja kan inte existera då", hette det. "Renskötseln skulle bomstro, bli billigare och effektivare med större renhjordar. Ju flera lappar i fjället desto större -----
..."

Östersundsposten behandlar också härjedalsfrågan i flera olika ledare. Under rubriken "Till sin spets" konstaterades den 10 mars 1896, att man för att ordna sina mellanhavanden inte längre vädjade till lag och rätt utan till det öppna våldet, till Remmingtongeväret. "Det är statens plikt att förebygga det förnedrande skådespelet, i synnerhet som man från deras sida, hos vilken styrkan ligger, hos vilken humaniteten borde ligga, griper till våld -----
..."

Geijerstams artikelserie i Dagens Nyheter kommenterades av Östersundsposten på det sättet, att författaren haft för kort tid att studera frågan utomhus, och att de personliga ikattagelser han varit i tilfälle att göra av striden på

närmare håll skett under det troligtvis enda gästfria tak i Ljusnedal, som stått honom till buds.

Ett debattinlägg i Jämtlandsposten den 3 december 1899 reagerar mot vad som uppfattas som en begynnande segregation bland samerna i samband med att skattefjäll utnyttjas för nya fastigheter. "Vem har genom dessa åtgärder blivit gynnad, om ej endast lappfamiljer som hava renhjord -----
frågar signaturen men lämnar själv svaret:

"Det finns många familjer med få eller inga renar, som på olika sätt slagit sig ner i fjällen som bofasta. Men det har lagstiftaren inte tänkt på. Och de måste få lika rätt att föda och uppehålla sig på renbetesfjällen som den nomadiserande lappen." Och det skulle bli en av de mera ömtåliga frågorna några decennier senare. "Kommer det en fattig lappfamilj till byn, strax roopas det, i synnerhet från överkalssarna, att det är de bofasta renägarna som gjort fattiglappen till hela svenska folkets nådehjon", påstås det i ett debattinlägg i Östersundsposten den 3 december 1890.

"Men då glossören, snobben, medlemmen av de överste tio tusen däremot däremot blir ruineerad, brukar man eljest säga att det var hans lättsinniga slöseri och hans nöjeslystnad som var orsaken. Men om en stackars okunnig lapp faller i samma snaror, då är det renägarnas fel." En annan insändarskribent tycker, och det tycker jag är ganska intressant.

"Det finns betydligt större bekymmer i Härjedalen än de som renarna åstadkommit. Staten åser med korslagda armar, hur trävarubolagen lägger under sig by efter by, socken efter socken, införande livegenskap, slaveri och elände utan att blanda sig däri; -----

----- . . ."

På samernas sida kom också konstnären Johan Tirén att ställa sig. Han hade redan framträtt med flera samemotiv. 1892 skapade han den stora oljemålningen "----- . . ."

Den hängdes upp då i riksdagens korridorer. Gustaf Näström karakteriserade tavlan i Jämten 1935 som ett stycke socialt måleri med tendensen klart riktad mot den bofasta befolkningens övergrepp. Erik Westin i Jämten 1936 säger: "såsom ett samlat uttryck för Tiréns stora rättskänsla."

Karl-Göran Ekerwald har uppfattat, att Tirén framställt samerna som civiliserade och de som sköt som barbarer. Konstverket har därför givit uttryck för kulturkampens rätta innebörd. "Men om tirén hade lyckats återge snittet i renkons öron, så kanske det befunnits, att skällkon tillhörde en storbonde i socknen." Så betecknade det Tännäs-bonden, förre riksdagsmannen ----- Bergman i Härjedalens Tidning den 5 mars 1948. I Jämtlands Allehanda kommenterades konstverket den 19 september 1892 på så sätt: "Den artist som målade tavlan, borde även ha utställt en pendant till den föreställande några tomma höhässjor, några utsvultna magra kor och i bakgrunden en trasig bondhustru på en snödriva, omgiven av halvnakna ungar." Det skulle troligen bli ett lika gripande aktstycke ----- . . . "

Att V. F. På Ljusnedals bruk hade en central roll i dessa motsättningar och i den upptrappning av dem som skedde eftr hand, det framgår av flera olika källor. Kronolänsmannen J.A. Ling i Funäsdalen lämnade tre mycket intressanta rapporter till KB. I sin första rapport av den 9 september 1890 skriver han, att det tyvärr är en sorglig sanning, att renar olovligen skjuts ner, i synnerhet inom Ljusnedals bruks område, och detta inte bara under innevarande år utan även under 2-3 närmast föregående år. Till en början dödades endast några stycken, men antalet har ökat varje år, och i år till ett ganska betydligt antal." Så skriver han i sin första rapport. I sin andra rapport av den 3 april 1891 hävdar Ling, att F. inte bara var anstiftare till nedskjutningarna av renar utan leder helt och hållet jakten på renarna. Någon direkt befallning om denna verksamhet hade han säkert aktat sig för att ge. Men bevisligen har han upprepade gånger yttrat, att ----- . . . Antalet nedskjutna renar var ingalunda så stort som man tidigare uppgav; men Ling uppskattade, att 250 renar skjutits ner.

Det är en intressant iakttagelse, att Claes Adelsköld i sin motion inför riksdagen redovisar bara den andra rapporten, inte den första utan den andra. Och liksom att den första

rapporten återfinns i den skrift: "Rättsförhållandena mellan lapparna och de bofasta i Härjedalen", -----

191, enligt Jonas Stadling hade ----- engagerats av F. För att föra dennes talan. Han uppgav då den ena rapporten och Adelsköld den andra. En förklaring kan vara, att Lings rapport av den 3 april 1891, den andra rapporten alltså, var mera graverande för F. Till den återkom Ling, medan rapporten av den 18 september 1891 var kritisk mot samerna och till och med innehöll generella omdömen om dem, som inte riktigt hörde hemma i en sakrapport, som Ling som kronolänsman hade att lämna KB. Det hette: "Lappen är med andra ord bortskämd och bortfjäsad av dels egennyttiga, dels känsloamma människor, som anser det orättvist att lappen uppe på fjället i sin kåta icke kan njuta av samma bekvämligheter, som finnas att tillgå i civilisationens brännpunkt." Ling var i sin första rapport också irriterad över vad Stadling skrivit i Aftonbladet och ville avvisa allt tal om att det skulle finnas lappfiender. Det finns i källmaterialet också en brevväxling mellan F. Och landshövding Eriksson. F. Klagade i brev hösten 1890 över att hans många anmälningar och klagomål hos de administrativa och dömande myndigheterna inte lett till något. Han ansåg sig därför nödsakad att tillgripa den mest motbjudande av alla utvägar och genom nödvärn söka värja mig."

Men denna sista utväg, -----

Så ville han anmäla det hos KB, samtidigt som han reserverade sig mot allt ansvar. Men landshövdingen svarade omgående och erinrade F. Om att om hans planer skulle medföra någon lagöverträdelse, så skulle hans anmälan ingalunda kunna tas som någon ursäkt eller medföra frihet från ansvar.

I en tredje rapport till KB i augusti 1891 antydde länsman Hing, att det hos F., ----- dock finns så mycket bevisning, att det enligt mitt förmenande icke skulle kunna undgå att straffas lika med dem som utövat våld." Nu är det intressant, att den här tredje skrivelsen finns i en aktsamling i landsarkivet i Östersund, som fått rubriken:

"landshövding Erikssons handlingar angående lapparna". Det är anmärkningsvärt, att det var en aktsamling, som inte var diarieförd. Det finns på brevet antecknat, att det inte skall

registreras. Det kan inte tolkas på annat sätt än att det skulle undanhållas allmänheten som icke offentlig handling. "Det vore en välgärning att få bruket ur F.:s hand", skriver den förste lappfogden, -----

i Funäsdalen till landshövdingen i december 1891. Det finns också i denna akt. I ett annat brev till John Eriksson i oktober samma höst beklagade sig finansministern Fredrik von Essen över att F. Besökt honom och "jämrar sig värre. Mycket slikt obehag skulle förebyggas, om ett köp av Ljusnedal kunde ske", hette det avslutningsvis. En lösning som finansministern också kände sig för om var, att förflytta några lappbyar till annan ort i Västerbottens län.

I den mängd debattinlägg som förekom i lokalpressen är det också litet överraskande att finna så många skrivna av Ljusnedals ägare med hänsyn till alla de möjligheter för alla att ge sin mening till känna.

Efter olika skriftväxlingar mellan regeringen och länsstyrelsen i Jämtlands län så överlämnade Kb den 15 februari 1892 till kungl. Maj:t ett förslag till ny renbeteslag för jämtlands län, trots motgångarna som KB hade haft vid sina tidigare försök att förhindra, att sedvanrätten blev lagfäst. Lagförslaget förutsatte, att sedvanerätten togs bort, och att samerna för sin renskötsel skulle vara hänvisade till renbetesfjällen. I motiveringen för en särskild lag för Jämtlands län framförs de här argumenten. Landshövdingen skriver då till kungl. maj:t och ber, att det skall bli en särskild lag för Jämtlands län. "Lappen tillhör ingen kommun, betalar ingen skatt och har inga kommunala rättigheter. De bofaste renägarna behandla i allmänhet lappen endast som ett föremål att draga vinst av ----- . . .

Han har ingen vänskap att påräkna i bygden, och hans s.k. vänner begagna sig ofta av hans svagheter. Staten är den enda han har att stödja sig på. Lappfogden är hans vän och hjälp, om det går honom illa. Staten avlönar lärare för hans barn, lånar präster som ger dem religionsundervisning. Staten underhåller den gamle och orkeslöse lappen, då han skulle ha haft fattigvård, om han tillhört någon kommun. Åt lapparna äro

upplåtna stora sträckor mark, och dessa marker utökas numera årligen genom inköp." Detta finns alltså i motiveringarna för en särskild lag. Jag behöver inte kommentera dem ytterligare. I senare skrivelser anhöll länsstyrelsen också, att kungl. Maj:t skulle tillsätta en ny kommitté för att få förslag på nya utvidgningar av renbetesfjällen. Det skedde också 1893. Men det litet anmärkningsvärda med den kommittén tycker jag är, att den också fick i uppdrag att undersöka, om kronan kunde förvärva så mycket mark för renskötseln, att samerna fick egna, heltäckande -----marker, d.v.s. områden också för -

Kommittén blev identisk med den föregående förut
om att överjägmästaren -----

Den arbetade snabbt under sommaren och hösten 1893. Man inbjöd alla intresserade såväl lappar som bofasta till överläggningar. Sådana hölls på nio olika orter. De kommitterade företog dessutom exkursioner i fjällområdena. När samer och kommunföreträdare i norra Jämtland träffades i Gäddede, då anförde samerna t.ex. att så stora inköp i regel inte skulle kunna göras, så att behov av vinterbetesland skulle kunna tillgodoses fullt ut. Fortfarande måste de flytta nedåt landet. Ja, om än hela Frostvikens socken bleve åt dem upplåten, skulle vinterbetet ändå vara otillräckligt. De bofasta motsatte sig inte, att samerna vintertid betade sina renar på deras ägor, bara det inte blev några skador på deras höhässjor, eller om det blev det, att de fick ersättning för skadorna. Bönderna i Hotagen och Kall ville först en del däremot, att sedvanerätten skulle försvinna. Men samerna skulle ändå få komma in på deras marker under vintern, bara man på förhand träffade avtal med varandra om det. Ett steg längre gick bönderna i Undersåker. De ansåg t.ex., att Vallbo, ----- och Vålådalen förvärvats av staten, och att om Vallbo, -
----- och vålådalen förvärvats av staten, så skulle de ha renarna året om i de trakterna. Den största förståelsen för behovet av vinterbete visades vid sammanträdet i Hallen. Där hette det, att det inte mötte något hinder, eftersom skador egentligen inte förekom, och att förhållandet mellan samer och bofasta alltid varit gott. Vid ett sammanträde i Storlien var ett av förslagen både från samer och bofasta, att

de i stället för att inköpa all mark som behövdes skulle ges bidrag åt bönderna för enkla lador eller stängsel kring höstackarna. Mest oroliga för skador var nog markägarna ----- I Storsjö. -----

Storsjö byamän var mycket rädda om slätterängarna söder om Storsjön. Hemmansägaren Olof Ersson i Klockarberg som ombud för Hede byamän ansåg, att samerna var mycket ----- Vintertid kunde renarna komma ända ner till Hede och göra skada på ung skog.

Kommittén skulle lämna förslag på villka områden som samerna behövde för renbete; men det fanns inga direktiv som sade, att de skulle föreslå alterantiv till sedvanerätten. Det är därför litet anmärkningsvärt, att i sammanträdesprotokollen hette det, att kommittén anser, att enda bästa sättet för att lapparna skola under vintern få vistas i berörda områden vore, om de själva träffade avtal med de bofasta om sådant. Sedvanerätten borde med andra ord ersättas av privata avtal. Det var också samerna själva som skulle åstadkomma avtalen. Skulle staten däremot göra sådana avtal för samernas räkning, skulle de bofastas ----- bli alltför stora, menade kommittén.

Det blev inget omedelbart ställningstagande från regeringens sida till en särskild lagstiftning för renskötseln i Jämtlands län eller för sedvanerätten där, förrän en ny utredning hunnit genomföras. Kungl. Maj:t. utsåg en ny utredningskommitté 1895, den s.k. lapplagskommittén under ledning av först landshövdingen i jämtlands län John Eriksson, och när denne under utredningsarbetet avlidit förre hovrättspresidenten -----

Komittén fick i uppgift att revidera 1886 års förslag och därvid ta ställning till behovet av en särskild ämbetslagstiftning för jämtlandslän. Sedvanerättsfrågan, d.v.s. om sedvanerätten skulle vara lagfäst eller inte, blev på det sättet ånyo akatuell. Angående sedvanerätten ställde den nya lapplagskommittén ett antal frågor, som de ville få besvarade. Frågorna lös ungefär så här:

Kan renskötseln begränsas till renbetesfjällen? Är vinterflyttningar nödvändiga för alla lappar som är verksamma

Måste flyttning ske till alla orter dit de nu sträcket? Flyttar man nu mera med lagligt stöd än tidigare? Kan avtal med markägare ersätta den lagliga rätten? Kan vinterbetestiden på enskildas marker inskränkas? Kommittén sammanträffade med samer och Ortsbor i Funäsdalen den 29 juli och i Föllinge den 4 augusti 1895. Samerna i Härjedalen uppgav, att även efter inköpet av Ljusnedals bruk brukade flytta till de trakter, som de efter gammal sedvana besökt, en rätt som var särskilt viktig -----

Ljusnedalsbruk hade nämligen inköpts till renbeteslandet ----- 1893. Lappfogden ansåg däremot, att samerna i Tännäs' lappby skulle få tillräckligt renbete på de egna markerna, medan samerna i Storsjö lappby skulle tvingas göra avtal med markägarna eller annorledes förvärva rätt till renbete. Sockenombuden hävdade, att de föreslagna markinköpen skulle vara tillräckliga för renbete året om.

I den skrivelse som inspektoren Carl -----

Inlämnade för samerna hette det, att det inte finns några verkliga skäl till att sedvanerätten skulle tas bort, eftersom lagbestämmelserna tillkommit som han skriver "på lappbefolkningens hundraåriga bönerop och klagan, då den såväl av ortens sansade befolkning som över hela vårt land vunnit allmänt bifall. Det är ett obestridligt förhållande heter det vidare, att Härjedalens och Jämtlands fjäll och närmast därtill hörande skogsland äro från urgamla tider nomadernas och renarnas vistelseorter." För att ange skäl för sitt påstående anger han ett antal samiska ortnamn.

Frostvikens samer ansåg sig vid sammanträdet i Föllinge inte kunna inskränka sina långa flyttningar, eftersom trakterna närmast skattefjällen var fattiga på renmossa, medan kustlandet hade rikligt därav. Genom att man bärgade skörden tidigare i kustlandet, så var det också lättare att beta renarna där, utan att det gjorde någon skada. De närvarande sockenombuden ansåg för sin del samfält, att samernas vinterflyttningar borde som oundgängligen nödvändiga

fortfarande förbehållas dem i lag. Det var endast kyrkoherden C.F. Stenborg, som förordade avtal med enskilda markägare.

I protokollet från Föllinge finns det inledningsvis den intressanta uppgiften, att KB i Jämtlands län inför sammanträdet överlämnat ett protokollsutdrag från Offerdals kommunalstämma den 14 juli 1895, som utvisade att stämman beslutat att ej utse ombud för detta sammanträde, samt att stämman ville vitsorda att såväl i äldre tider som under gällande lagbestämmelser städse mellan lapparna och den bofasta befolkningen inom socknen rått ett gott förhållande, och att där ifrån den ena eller andra sidan gjorts skada, ersättning därför alltid genom ömsesidigt tillmötesgående i godo erhållits. Man kan fråga sig kanske, om uttalandet från Offerdal möjligen kan uppfattas inte bara som ett uttryck för att förhållandet mellan samer och bofasta över lag var mycket gott där men också en reaktion mot allt utredande i samefrågan som förekom vid den här tiden. Några andra socknar var inte heller företrädna vid sammanträdena.

----- och Ström hävdade, att sedvanerätten borde upphöra.

"För lapparna tycks det vara omöjligt att under vintern vistas inom den för dem avsatta land; men renarna kunna nog vistas där. Vinterflyttningarna mot kusten ansågs vara för lapparna själva ett nöje men för renarna nog en plåga. Vården av renarna hade också minskat efter tillkomsten av 1886 års lag. Lapparnas färder efter 1886 har snarare ökat än minskat, påstods i skriften från Ström, vilken för övrigt behandlar samerna mycket nedlåtande.

"avtal med de bofasta har aldrig förekommit", heter det.

"Samerna draga fram genom socknen pockande och bettlande.

Bettlandet sägs vara orsakat av lapparnas plägsed att draga fram med sina renhjordar genom de enskildas marker ända ner till kusten, och inte i brist på födoämnen för renarna.

Man sägs också vara övertygad om att det är bara lappar med mindre renhjordar som gör sådana flyttningar, medan förmögna lappar med större antal renar mestadels vistas i fjällområdet året runt.

Samerna i Ovikens lappby inlämnade senare en skrivelse till kommittén, där de talade om att de inte i tid hade kallats till sammanträdet, vare sig i Funäsdalen eller Föllinge, varför de uteblivit; men att de till lappkommitténs samvetsgranna övervägande ville göra ett uttalande, grundat på vår erfarenhet vid utövandet av vårt näringsfång. Skrivelsen var undertecknad ----- och hade 34 namnunderskrifter. Ovikssamernas förslag var, att den sedan urgamla tider existerande i 1886 års lapplag fastslagna sedvanerätt fortfarande vidhålls utan inskränkning eller intrång.

I skrivelsen från Åre genom förre riksdagsmannen Gunnar Eriksson i ----- för åre kommuns jordbrukarbefolkning heter det, att sedvanerätten bör upphöra och KB:s förslag till renbeteslag för Jämtland antas.

Inga tvister eller strider såsom t.ex. i västra Härjedalen har förekommit, påpekas det, "men renskador har genom 1886 års lag förvisso ökat. Med lagfästandet av sedvanerätten influerades Lappen i en tro, som växt till övermod, och att han med denna sin sedvanerätt och med lagen därav i sin hand kunde med sin boskap husera var som helst och hur som helst. Det är växande gröda och bärgat foder som de bofasta måste ha fredade för sin utkomst; och det kan uppnås om ej lagstiftningen och en på detta område okunnig opinion fostra lappfolket till varelsor som anses kunna leva endast på statens uppoffring och de bofastas slit och släp. Om lapparna endast vilja vårda sina renhjordar möta de ej hinder att utan ersättning på vintertiden, när det behövs, vistas på enskildas utmarker."

För Jämtlands-samernas del är också ett sammanträde som hölls med jordbrukarbefolkningen i Västernorrlands län i Sollefteå den 7 augusti 1895 av visst intresse, eftersom där också Frostvikssamernas flyttningar var på tal. Landshövding G. Rydning upplyste om att under de 15 år han innehaft sitt ämbete hade han inte haft anledning att handlägga något mål rörande samer. Han hade under sina många ämbetsresor, sade han, heller aldrig hört några klagomål mot dem utan tvärt om alltid erfarit, att de var välkomna i de trakter som de besökte.

Det fanns alltså delade meningar om sedvanerätten, även om merparten av de tillfrågade talade för att den borde bibehållas. Från deras sida som förordade avtal anfördes i första hand som skäl den bättre ordning i renskötseln man förutsatte skulle följa med avtalen. "Om lappen av lagen vänjes och fostras att vårda sin egendom renarna och respektera de bofastas egendom, skulle han säkert med markägarens tillstånd få flytta in på hans skogsmarker som alltid förut utan ersättning vare sig därför eller för bränsle eller ----- Så skrev förre riksdagsmannen Gunnar Eriksson, i Åre.

De samer som deltog i sammanträdet i Funäsdalen befarade dock, att det kunde uppstå svårigheter med enskilda avtal. Det kunde nämligen tänkas, att en markägare kunde motsätta sig flyttning på sin mark till längre bort liggande mark som upplåtits av mark. Om avtal skulle träffas innan samerna kom in med sina renar på enskild mark, så kunde det också bli svårt att på förhand bestämma till vilka trakter man skulle flytta beroende på väderleksförhållandet och annat, och då skulle man i förväg bli tvungen att betala ersättning med flera markägare bara för säkerhets skull. I diskussionen i Funäsdalen gick ----- till och med ett sten längre genom att avstyrka också särskilda avtal om renbeten. Det vore enligt honom rent av skadligt, ty då lapparna väl någon gång för viss tid erhållit löfte att vistas med sina renar på enskildas mark, så hava de redan sett sig berättigade att utan vidare därmed fortsätta. Det fanns också spekulativa personer, som skulle för egen del upplåta renbete och få tillfälle att lättare handla med samerna. Ombudet för Storsjö, som också tyckte att sedvanerätten borde tas bort, trodde för sin del att det skulle bli svårt för samerna att få till stånd avtal ----- för den mark som de ägde, -----

Vinterflyttningarna påbörjades enligt protokollen både från Funäsdalen och Föllinge inte någonstans förrän i mitten eller i slutet av november. Men vid sammanträdet i Funäsdalen var det bara lappfogden, som kunde tänka sig en inskränkning av sedvanerätten november-april i stället för oktober-april.

Vid sammanträdet i Föllinge var däremot samtliga bofasta ----
 - att det inte kunde förmenas lapparna, åtminstone för vissa
 fjäll, att flytta redan 1 oktober. De bofasta hade inte heller
 funnit att renarna gjorde någon nämnvärd skada i april månad
 och önskade däråför ingen ändring i fråga om återflyttning.
 Den samiske läraren ----- Nordfjäll, som hade lämnat en egen
 skrivelse till kommittén, sade att han hade blivit uppmanad
 till detta av kronofogden Cederberg att också besvara frågorna
 i kommitténs PM. Han gjorde den här kommentaren. Han försökte
 förklara vari svårigheterna låg.

"En häst kan jag köra efter min vilja; en ko kan jag leda och
 komma fram på någorlunda bestämd tid. Men med renkreaturen är
 detta en omöjlighet. Under ett dygn kan sådant inträffa som
 omöjliggör ett beslut dagen förut. Lapplivet är ett sådant
 liv, där man aldrig med bestämdhet kan säga: Så skall jag
 handla." Han försökte förklara, att det inte gick att i förväg
 staka ut precis hur man skulle förfara.

Om vilka föreskrifter som behövdes för samerna vid
 vårflyttningen, om vilka föreskrifter som behövdes för att
 samerna vid vårflyttningen skulle få med sig alla renar
 tillbaka, hur man skulle komma tillrätta med skador som redan
 hade förorsakats var andra delfrågor. Det var särskilda
 skadeersättningsområden som samerna kunde beta; det var en
 lösning. Skulle kronobetjeningen eller lappfogden kunna ge
 order om särskild ihopsamling av renar? Skulle kvarlämnade
 renar enligt vissa villkor få avlivas? Hur skulle renarna
 kunna skuddas mot ofredande och skadegörlser från de bofastas
 sida? Samerna i södra delen, alltså i Jämtland och Härjedalen
 menade, att om de renar som utan deras förskyllan blev kvar på
 vinterlanden skulle få avlivas av markägarna, då fick de
 bofast härigenom så gott som löfte att anfalla lapparnas
 egendom. Även de bofasta, och det gällde också norra
 länsdelen, ansåg en sådan rättighet för dem som en allt för
 sträng påföljd för samerna och förordade i stället böter för
 vårdslöshet och skyldighet för samerna att ersätta skadan.
 En ovillkorligt krav på märkning av renar skulle också få
 samerna att hålla bättre ordning. Inte heller ville samerna ha
 några order om ihopsamlande av renar. De kunde komma att

trakasseras, trodde de, om sådana ordeet skulle kunna utfärdas. Lappfogden och länsmannen Helander tyckte dock, att ett sådant stadgande var bra, -----

Från norra länsdelen. Samerna där kunde också tänka sig beordrade ihoopsamlingar, bara de inskränkte sig till tiden maj-oktober. Men det fanns önskemål om hårdare tag mot samerna, och det framfördes av ----

I Åre, medan på samiskt håll samerna i Oviken intog en litet tuffare attityd mot både bofasta och övriga samer.

"Den som skjuter renar måste straffas enligt allmän lag", tyckte de. Fick man inte tag på gärningsmännen, borde kommunerna betala en slags kommunal ersättning. Att tolerera nedskjutning av renar var nämligen att möjliggöra systematiska och -----

I fråga om de bofastas rätt att hålla renar hos samerna var man vid sammanträdet i Funäsdalen inse om att den rätten borde tas bort. Om man bara nöjde sig med att inskränka rätten, skulle den ändå inte kunna kontrolleras. I den norra länsdelen var antalet renar, som tillhörde bofasta, betydligt lägre än i den södra länsdelen, men bruket hade spritt sig norrut. Samerna hade därför inte något emot ett dylikt förbud, vilket de bofasta bestämt yrkade på förbud.

Vid kommitténs sammanträde med lappfogdarna, som hölls i Stockholm, gjordes en genomgång av de frågeställningar som då bedömdes vara oklara efter sammanträdet med samerna och orsbefolkningen. Man kan utgå ifrån att lappfogderns synpunkter i slutskedet vägde ganska tungt. Det ges också exempel på det i protokollen. Trots den samfälliga uppfattningen då, at oktober borde ingå i tiden utanför renbetesfjällen, även om flyttningarna kommit någon gång ----- senare, så ansåg lappfogden -----, att man för Jämtlands län kunde bestämma, att samerna inte fick flytta tidigare om hösten än 1 november. I norra Jämtland skulle samerna -----

Men det skulle ändå vara möjligt, även om -----
ovanliga vederleksförhållanden, -----

De längre flyttningarna kunde i varje fall inte -----

Förrän det kommer tillräckligt snö och vattendragen frusit till. För de bofasta skulle inskränkningen till den 1 november betyda, att de skulle kunna få hem utestående hö, innan renarna kom. Likaså ansåg lappfogden att en föreskrift om nedskjutning av kvarblivna renar under sommaren var nödvändig, om man ville hålla renarna borta från enskildas marker under den tid de inte fick vara där. Men dock skulle fmsamerna få reda på detta i tid, så att de skulle kunna hämta tillbaka renarna, så att nedskjutning ej onödigtvis behövde ske på begäran av någon kitslig hemmansägare.

Då det gällde renskador på hässjat hö redogjorde lappfogden för hur i Jämtlands län de bofasta endast undantagsvis brukade stänga till sina höstackar och hässjor. Det gällde både i fråga om hemman som skatteländ, efter den s.k.

Västerbottensmetoden -----

Det hände till och med att samerna kunde bekosta sådana inhägnader för att förhindra renskador och allt obehag i allt umgänge med jordägarna. Lappfogden ansåg, att en sådan stängselskyldighet var angelägen i länet under den tid renbetning pågick, trots att det kunde medföra ytterligare en pålaga för markägarna.

Lapplagskommittén konstaterade i sitt betänkande då, att vad som tidigare utretts om renbetesfjällen i jämtlands län och renarnas förflyttning utanför dessa i allt väsentligt var korrekt och tillförlitligt. Kommittén redogjorde också för åtgärder som vidtagits efter 1886, d.v.s. efter utökningen av samernas rätt och för de svårigheter som fortfarande gjorde sig gällande: en kraftig ökning av renarnas antal, -----, mängden omärkta renar o.s.v. Kommittén medgav, att sedvanerätten i någon mån kunde ha bidragit till missförhållandet, att lapparna under det första intrycket av de förändrade förhållandena icke förmå tillägna sig den sans och måtta som den nya rättighetens grannlaga utövande tagit i anspråk kan ej vara oväntat, helst då denna befolkning icke befinner sig på en högre utvecklingsgrad än i allmänhet är fallet med den lapska. I alla händelser kan den

omständigheten att rättigheten blivit missbrukad icke utgöra anledning till dess upphävande."

Den känsliga frågan om renar som bliviti kvar på vinterlandet skulle få dödas eller inte, så menade kommittén, att så borde få ske som ett skydd för bofasta. Man borde alltså få skjuta renarna. Men varje sådant dödande skulle bara få utföras genom myndigheternas försorg. Det ansågs som en brist i lagen att de bofasta inte hade några medel att bli kvitt kvarblivna renar. Därför sade också kommittén, att hade det ansetts nödigt att genom lag åt den bofasta inom låglandet lägga tullar av att lägga sina renar -----

Så kräver å andra sidan rätt lika mycket som billighet att lagens ord om att man sommartid skall vara kvitt samma renar även haver verklighet."

Mot detta förslag reserverade sig kommittéordföranden.

Hans reservation var en stark markering av vad han uppfattade som samernas rättighet. De bofasta kunde egentligen inte kräva att ha sina marker helt renfria. Det är samerna och inte de bofasta som ursprigen befolkat och förfogat över de bygder, om vilka här är frågan. Det är lappen som lider intrång av odlingen. När därför lagstiftaren fastställde gällande rätt till lag, så var det inte för att utvidga lappens rättigheter utan för att pålägga den bofaste förut okänt ■..

utan för att rädda åt lappen så mycket av hans forna rättigheter som är nödvändigt för hans existens -----

Att besväras av renar måste den vara beredd på, som vågar risken att inlåta sig på jordbruk i trakter, där renskötsel av ålder bedrivits och fortfarande idkas. Det fanns också en fara däri, att det officiella skjutandet skulle framkalla ett privat renskytte. Den vilda renstam, som enligt kommittén hade vuxit upp i nedre Norrbottens och övre Västerbottens kustland, som samerna inte heller betraktade som sin egendom, undantogs dock från reservationen. Von Steueln reserverade sig också emot förslaget -----

Över detta kommittébtänkande hördes samerna i särskilda sammanträden med lappfogde.

Det är så, herr ordförande, att förfaringssättet att genom lappfogden höras i en fråga var aktuellt långt in i våra dagar. Det var det enda sätt som användes när man ville veta vad samerna själva tyckte. De kom i regel till ett sammanträde, där man då föredrog ärenden, och så skulle man då på några timmars tid uttala sig om det. Det var först genom de s.k. lappriksdagarna, som man kallade dem för, 1918, 1937 och 1948, och sedan bildades Svenska Samernas Riksbund, som bildades 1950 som samerna själva tog hand om remissarbetet och utformade yttrandena utan mellanhänder. Det var väl sådana åsikter som i slutänden presenterades. Lappfogden Dahlqvist, som efterträdde ----- mötte samerna vid olika sammanträden i juli-september 1896, dels ensam med samerna och dels tillsammans med den bofasta befolkningen. Han hade i några fall också sammanträden bara med de bofasta. Av protokollen framgår det, att frågan om rätten att avliva kvarblivna renar liksom tidigare mötte starkt motstånd från samerna. Att döda sådana renar kunde enligt Frostvikssamerna till och med medföra, att den lapp bleve mest lidande som mest vinnlagt sig om att bevaka sina renar. En tam renflock visar inte rädsla och sprider sig inte, även om vart enda djur nedskjutes; då däremot de djur som varit mindre väl vårdade under samma omständigheter är svåra att åtkomma."

Fjärdingsman Olsson, som var ombud för Ljungdalens byamän, ---
--

ansåg bestämmelsen som orättvis och hård mot samerna och demoraliserande för befolkningen. "Allt nedskjutande av renar vare sig av samer eller bofasta borde enligt hans mening förbjudas.

De bofasta inom Alanäs' socken sade, att de hade en bitter erfarenhet som lärt dem, att det var lönlöst att försöka få ersättning. Om samerna inte frivilligt ersatte skada, så var det omöjligt att visa, att den uppstått av vårdslöshet. De tckte också, att bestämmelserna var för stränga för dem.

De kan nämligen bli ersättningsskyldiga, även om det skedde --

Renarna var rädda och sprang vid skall från främmande hundar och kunde därför -----

Ja, till och med av hund som hölls i god hävnd på gården, om renarna kom i närheten av boningshuset. De ville ha en tydlig tolkning av uttrycket ofreda.

Det finns en plump i dessa protokoll, och det är från det sammanträde som hölls här i Sveg den 29 september 1896. Där inlämnade ombudet för L^l:s socken Sven Erik Modin ett av Loftsdalens byamän upprättat yttrande, daterat den 10 juli 1895 och var förmodligen avsett att inges redan vid lappkommitténs sammanträde i ----- den 29 juli 1895.

Innehållet går ut på att samerna inte har någon sedvanerätt inom ^{Lingbo}----- socken, och att de inte har någon vård om sina renar. "Man får ofta läsa i tidningarna hur lappfogde och bönder utarma lappen; men vilken nation kan leva ett så lättjefullt liv som lappen nuförtiden gör? De flesta gör ju ingenting. De vårda sig icke om sina renar, vare sig för varg eller skador. Det enda de gör är att skjuta ner några renar för dagen. Det övriga av sin tid tillbringa de med supande och kortspel snart sagt både dag och natt. -----

Och när de skall ut i något ärende, kanhända icke något ärende heller, då sola de hava skjuts och åka fint, inköpa all slags lyx de ser. Och ändå är det lappar som sätter flera tusen kronor på banken varje vinter." Det framgår inte vilken del han själv har i denna skrivelse; men han har tyhdligen inte haft några betänkligheter mot ordalydelsen i sin roll som budbärare. Erik Modin skulle senare äras och belönas för sitt framstående kulturarbete både i Härjedalen och i Ångermanland. "Härjedalens ortnamn och bygdesägnar" 1901 och "Gamla ^{Tamn}----- . . ." 1916 räknas till norrländska klassiker, som gav Modin både hedersdoktorat och festskrift

-----.

Både regering och riksdag följde i allt väsentligt kommitténs förslag utom i fråga om tiden då sedvanerätt fick utövas och i fråga om lantmätarnas rätt att avliva kvarlämnade renar. I bägge de fallen fick von Steuelns reservationer ligga till

grund för regeringspropositionen och riksdagens beslut. Det blev således ingen begränsning av tiden oktober-april; och de renas som fick dödas utanför renbeteslanden var bara sådana, som ----- år efter år fortlevde i trakten och förorsakade de bofasta skada. Det lagutsjkott som behandlade propositionen ansåg det som en grannlaga uppgift att avväga och jämkla mellan två så skiljaktiga och mot varandra stridande näringar som jordbruket och renskötseln och som närmast ogörligt att undanröja eller råda bot mot alla slitningar och svårigheter som kunde tänkas uppstå. Utskottet behandlade också de petitioner som lämnats i anledning av propositionen. De två kommittéledamöterna Jesper K. Och Lars Dahlstedt vidhöll i en motion yrkandet att ----- skulle tas bort från -----tiden, --- Joch för Jämtlands län att all skada på höstackar och höhässjor även under den tid de fick beta på bofastas marker skulle ersättas, oavsett om skadan tillkommit med uppsåt eller inte. -----

Utskottet ansåg att detta var en grannlaga uppgift. I riksdagsdebatten böljade debatten för och emot en minskning av sedvanerätten, hur bönderna skulle skydda sitt foder och samerna förmås hålla renarna borta från hässjor och höstackor, och om ersättnigsskhyldighetern för samerna skulle vara beroende av grov vårdslöshet eller enbart vårdslöshet etc.

"Jag har mottagit lapparnas böner om hjälp", sade ledamoten Berg i första kammaren. "De hava sagt mig, detta egendomliga men ytterst intelligenta och meriterade folk, de hava icke någon målsman hos statsmakterna. Hälsa därför konungen, har de sagt, när Ni kommer till Stockholm och be honom, att han hjälper oss med sin mäktiga arm, att vi få leva och behålla så mycket för nybyggarnas och hemmansägarnas påträngande, att vi kunna leva och dö i ett land som vi älska så högt."

- "Det var lätt att slå på känslosträngar", tyckte friherre von Kremer, "Men det är nu en gång så är i världen, att den lägre kulturen så småningom skall duka under för den högre. Det är av vida större vikt för vårt land, att den bofasta befolkningen där uppe ökas än att en i alla fall utdöende lappbefolkning något litet lngre bevaras."

Ledamoten Cederberg ville inte försöka som vissa andra inlåta sig på någon beskrivning av lapparnas liv och hurudana lappen är", och så har han en fin formulering:

"Hurudan han är, betyder intet för mig, honom vars rätt
----- . . ."

Om man då tittar, finns i KB:s femårsberättelse 1896-1900 en översiktlig redovisning av läget i Jämtlands län.

REN
17

Renbeteslagen 1886 följdes av en ny 1898, och den var närmast
----- En genomgripande förändring mot den första, -----
det var indelningen i lappbyar. De enskilda samernas rätt
till skattefjäll och kollektiviserades då, och
renbetesfjällen indelades i lappbyar. De räntor som faststälts
för varje skattefjäll och de -----brev för de enskilda samerna

Redan 1891 sammanslogs Åre och Storsjö till Åre lappby.

Jag har en karta här över lappbyindelningen.

Det var 1889 Frostviken, Hotagen, Offerdal, Kall och -----

1891 var det en sammanslagning av åre och storsjö till -----

1915 blev det ytterligare en uppdelning. Det gällde 14
lappbyar. ----- (Vittnet hänvisar till ovannämnda karta.)

Det är intressant att se. Hur motiverade man detta då?

18

"ju större en lappby varit, ju sämre har dess renhjörd år från
år blivit." Det skriver lappfogden ----- 1913.

"Vidare kunna lapparna ej av sig själva rycka upp sig själva
att återgå till en ordnad ----- och för en verklig rendrift
torde ej annat återstå än att genom lämpliga åtgärder för att
framtvunga en sådan."

Med den första renbeteslagen kom också lappfogde och
ordningsmän. 1882 års kommitté hade då föreslagit särskilda
tjänstemän under namn av uppsyningsmän på vissa orter, där
förhållandet mellan lapparna och den bofasta befolkningen var
mindre gott. Där stridigheter och dylikt förekommit skulle man
alltså tillsätta särskilda uppsyningsmän. Man tog då Norge som

1207
 förebild med ----- i Troms fylke. Man var snabb med att utse den förste lappfogden 1885. Den förste lappfogden var då som jag sade länsmannen i Offerdal Adolf Syve, som fick då förordnande som lappfogde i Härjedalens, Ovikens och undersåkers lappmark, men det kom att omfatta så gott som hela Jämtlands län som arbetsområde. Enligt instruktionen skulle lappfogden i stort övervaka gällande lagar, bibringa samerna och den bofasta befolkningen kännedom om deras rättigheter och skyldigheter och i övrigt verka för ett gott förhållande. När Adolf Syve tillträdde tjänsten, så förelåg inte ännu 1886 års renbeteslag. Därför kände han sig föranlåten i den första årsberättelsen 1885 anmäla, att "Jag i avsaknad i många avseenden av lag och författningar huvudsakligen sett mig hänvisad att med moraliska medel och bevekelsegrunder arbeta för ernåendet av det åsyftade ändamålet."

19
 Detta medförde då att 1885 kom den första lappfogdetjänsten. 1886 års renbeteslag trädde i kraft för Jämtlands län 1889. Det kom då en renmärkeslag för första gången. Man gjorde lappbyindelningar. Man utsåg lappbyordningsmän. Man hade årliga lappbysammanträden. De hölls inte av samerna själva, utan de hölls alltid inför länsman eller lappfogde. 1898 revideras renbeteslagen, och då reviderades också renmärkeslagen. Det blev märkesskyldighet för inregistrering hos häradsrätten. Lappbyordningar tillkom, ett mycket detaljerat ordningsreglemente. Man begränsade samernas inflytande genom ordningsmän. Enligt 1886 skulle lappbysammanträdet välja ordningsman, och så valde man en sådan. Sedan skulle han förordnas av länsstyrelsen. I detta fall fick länsstyrelsen möjligheter att ta avstånd från detta och avvisa det förslag som lappbysammanträdet lämnade, om man inte ansåg honom mogen sin uppgift. Anmälningsskyldighet infördes vid vinterflyttning till vederbörlig länsman eller till annan utsedd mottagare. Där skulle man då inom åtta dagar anmäla till länsmannen, att man då befann sig i kommunen då eller i socknen på vinterflyttning, och så utfärdade man också direktiv att det fanns särskilda bofasta, som kunde ta emot flyttningsanmälan. Dessa byordningar är något alldeles för sig. Dem kan man jämföra med ett slags ----

exercisregemente. Så här stod det t.ex. i byordningen för Oviken 1900:

26 "Under den tid av året då renarna skola vara församlade i en hjord, skall för varje hjord finnas 12 renvaktare, 6 om dagen och 6 om natten, vilkas göremål skall dem emellan fördelas sålunda, att tre skola vakta hjorden och tre hava till uppgift att återföra möjligen kringströvande renar.

Då hjorden under sommarbetning är delad i två delar, en på --- --fjällen och en på -----

Fjällen, räcker det för varje avdelning med åtta vaktare, fyra om dagen och fyra om natten." Detta var alltså det reglemente, som samerna skulle arbeta efter.

Detta med att man inrättade kollektiva lappbyar fick en större social inverkan än man tror i förstone. Detta har

Karl Lindhagen förklarat i en motion 1898 till riksdagen.

21 "Före 1886 års lapplag var skattelandet detsamma för lappan som hemmanet är för bonden. Det gick i arv från far till son, så länge de voro nomader. För detta land som han på grund av införsel kunde kalla sitt erlade han skatt till krona och prästerskap. Det var hans färdernetorva och egentliga hem, och där hade han inrättat allting efter sitt behov. Inom dess område ägde han att under alla årstider använda renbetet och ordna sin renskötsel som honom bäst syntes utan att bliva ofredad av andra lappars renar." Nu skulle man kollektivt ha sina renar tillsammans.

1886 års renbeteslag fick också den följd, att den slår sönder de mindre enheterna. Familjerna hade sina renar för sig. Och den tvingar samerna att ha större hjordar tillsammans. -----

Detta blir utgångspunkten för en kraftig utveckling från intensiv renskötsel till extensiv. Och jag vill med några ord beröra det, innan jag är färdig. I den intensiva renskötseln har man små hjordar. -----

Det var småhjordar därför att familjen var ju själv då på sitt skattefjäll, och där kunde man ha små hjordar och ha tama renar.. Mjölknigen var viktig. Renen var drag- och lastdjur.

Kött och andra produkter ingick i självhushållet. Det var intensiv vallning till fots och på skidor. Traditionella instrument, flera renskötare, lasso och ackja, man lever nära renarna i samspel.

Detta finns det många vittnesmål om. "Vi var tillsammans med renarna året om. De kom när vi ropade på dem. De behövde inga stängsel, när vi hade kalvning." Så berättar Britta Torkelsson i ett samiskt dokumentationsmaterial, Som läns museet i Östersund har arbetat med.

----- *Don*
 Han sade så här i en intervju, som jag hade med honom 1986:
 "man lärde känna renarna bättre under vinterflyttningarna.
 På morgnarna skilde man renhjorden för att se efter, att alla renar var kvar. När vi stannade för att koka kaffe, lade sig också renarna i snön."

1913 hade jägmästaren Erik von Südow i uppgift att undersöka hur det var med förhållandena för lapparna. Han skriver så här: "i *lappby* är det en *monstergill* renskötsel.
 ----- *lappby*

På våren vid kalvningstiden -----

| Man mjölkade varje dag. ----- . . ."

----- Samernas Riksförbunds ordförande berättade för mig också, att hans morbror -----
 berättat, att på ----- fjäll
 uppförde man sommartid -----

B Renarna blev så tama i den skymmande röken, att de självmant sökte sig -----

Det var inte nog med att de yttre förändringarna skedde, utan också inom samevärlden sker det denna gradvisa övergång från intensiv till extensiv renskötsel. Det sker inte från dag till annan, utan det sker under en lång period. Därmed växer renskötelsen, och det blir större hjordar naturligtvis.

----- Omläggningen ger i första hand större köttproduktion för avsalu. Minskad mjölkning kräver mindre bevakning. -----
 Det blir annat bosättningsmönster. Nu kan man ha en mera stationär bostad. -----

Om man analyserar detta, måste man kanske säga, att denna utveckling inte kan återges på annat sätt än -----

Det är varierande yttre och inre förhållanden.

Tilgången till -----

naturliga geografiska gränser har naturligtvis påverkat det här tillika buffertzonen mot andra intressenter och i förhållande till den omgivande befolkningen, graden av exploatering av jakt- och renskötselområden, sammansättningen av renskötselområdena. -----

Om lappbyn omfattar en enda familj eller släkt med starkt gemensamt intresse, då är det naturligtvis lättare eller flera näringsutövare utan större intressegemenskap, kanske till och med konkurrenter med varandra, och hur renägarna fördelar sig mellan större och mindre renägare har också en betydelse.

I detta dokumentationsmaterial lämnades också detta vittnesmål: "Inom den samiska kvinnovardagen finns ingen aktiv renskötsel längre. Unga flickor växa upp i samebyarna men ha ingen uppgift att fylla. Medan den intensiva renskötseln pågick, var hela familjen sysselsatt."

Ja, herr ordförande, då kan jag stanna vid det.

Advokat Andersson: Jag bara undrar: Detta du var inne på på slutet om övergången från intensiv till extensiv renskötsel, under vilken period skedde övergången?

Vt.: Ja, det råder det mycket delade meningar om. Jag skulle vilja säga med en enkel teckning här:

Detta var alltså en gradvis utveckling. Det är en varierande utveckling. Det är olika yttre och inre förutsättningar.

Jag skulle tro att man kan säga: Kanske någon gång under denna tid som den blir genomförd. Men Olle Blind kom från Arjeplog till Jämtland 1945, och han införde ett slags intensiv renskötsel. Han kom hit också då för att återföra närheten mellan människa och djur. Det går inte att säga precis när.

Men Ernst Manker har ju då för varje sameby i Jämtland försökt forska fram det, de uppgifter han kunde få då av de levande sagesmännen. Den boken kom ju på 40-talet, så han var ju närmare den tiden.

Samebyarnas advokat: Till vilken tidsepok hänför Manker övergången från intensiv till extensiv renskötsel?

Vt.: Jag tror han säger, att på 1920-talet är den genomförd. Men han säger också, att renen var då både lastdjur och dragdjur; men klövning av ren har inte förekommit i Jämtland sedan sekelskiftet. Det finns vissa delar av den intensiva renskötseln som naturligtvis till och med kan återfinnas i dag, skulle jag tro. Men det är också en definitionsfråga. Detta med kännedomen om renarna; det finns ju de som säger sig känna igen sina renar, och det är naturligtvis en intensiv renskötsel. Men i vilken grad är svårt att säga.

Hovrätten för Nedre Norrland	
01 09 28	ex
----- = Ohörda	akt. 2001-09-17bil.
Nr. T58-96	Aktbil. 324
Med posten	
Ingiven av.....	R. 21

1
(17)

Fortsatt vittnesförhör med Lars Thomasson

Lars Thomasson: Herr ordförande, jag ville anknyta till det jag inledningsvis sade vid det första tillfället. Min målsättning har varit att i domstolen ge uttryck för de förhållanden, som Jämtlands-samerna haft att leva i de senaste hundra åren. Jag vill idag försöka göra det litet mera översiktligt. Jag vill då peka på några sådana förhållanden. De är naturligtvis valda subjektivt. De är valda ur ett nätverk av förhållanden, som för mig framträtt allt tydligare under den tid som gått.

Ordf.: Jag kan säga, att allt vad du alltså har skrivit ingår i processmaterialet, så vi har tagit del av det.

Vt.: Jag vill ta det så här då litet kort.

Det är en minoritet inom minoriteten i en mera utsatt position än i de nordligare sameområdena. Kampen för sedvanerätten är hundraårig och är ett led i kulturkampen. Jag sade också, att det är ett gap mellan den teoretiska renskötseln och den verkliga renskötseln. Myndighetskontrollen framträder starkare i söder än i norr. Motståndet mot en samekultur i tiden slog hårdare mot Jämtlandssamerna, samerna i Jämtland och Härjedalen. Jag har också funnit, att det har varit en större segregation från det omgivande samhället, men samtidigt också en större kulturpåverkan utifrån. Det har varit en större splittring av en ifrån början mera homogen samebefolkning. Synen på samerna har ofta varit nedvärderande.

Om man då börjar med det första, att samerna här varit en minoritet inom minoriteten, så har de varit det antalsmässigt, språkligt och geografiskt i ett ytterområde. Språkligt är det inte bara med hänsyn till det antal samer som talar samiska, utan också till hur samiskan används och har använts som vardagsspråk i förhållande till de andra samiska dialekterna; t.ex. tillgång till litteratur på sydsamiska i jämförelse med samisk litteratur i övrigt. Detta är ett geografiskt ytterområde, och det har medverkat till en tidigare viss isolering ifrån de folkrikare samebygderna i norr,

och det har också bidragit till en slags inomsamisk värdering från andra samers sida. Samerna här har haft en mera utsatt position än de nordliga samerna. Det har bland annat tagit sig uttryck i att det varit svårare gränsförhållanden med omgivande marker. Skattefjällen och tillkomsten av renbetesfjällen är en process, som man i norr har varit befriad ifrån. Det är inga skyddande buffertzoner som i norr. Här har man också ifrågasatt sedan lång tid tillbaka hur långt samernas hemortsrätt sträcker sig. Den debatten har man inte behövt höra på andra håll. Det har varit ständiga klagomål över huvu renskötseln bedrivits. Sydsamerna har också varit utsatta för en mängd utredningar och åtgärdskrav.

När det gäller 1917 och framåt, en proposition i lappfrågan, så avsåg man då att man skulle återföra samerna till det nomadiska livet. De fick inte bli bofasta, för då skulle det vara till men för renskötseln. Bostadsfrågan var väldigt viktig, hur man bodde. Man skulle inte tillåtas uppföra bostadshus på renbetesmark. I propositionen säger då regeringen, att lagförslaget har tillstyrkts av alla hörda myndigheter och ej heller föranlett erinran från lapparna i de nordligaste lappmarkssocknarna, där som bekant renskötseln står högt. Det är alltså en form av gradering av renskötseln och dess värde i olika delar av Samelandet. Jag vill fästa uppmärksamheten på att man börjar med att konstatera, att den tillstyrkts av alla hörda myndigheter, och i andra hand att det inte förekommit några erinringar från samernas sida.

När samerna för första gången då ansträngde sig för att gemensamt kunna diskutera sina angelägenheter i ett gemensamt riksmöte år 1918 i Östersund, så gjorde Olof Bergqvist i Luleå i riksdagen det här uttalandet:

"Östersund är en trakt där lapparna som mest kommit bort från nomadväsendet; våra lappar som dock äro de verkliga lapparna -
---- . . ." Det sammanhänger med att Karl Lindhagen då hade motionerat om ett anslag av statsmedel för att kunna hålla detta möte.

Kulturkampen i Härjedalen, vilket var det vidare begreppet, har man då tänkt sig som i första hand striden om sedvanerätten. Jag skall inte gå in på det som jag talade om förra gången. Men jag vill bara konstatera, att sedvanerättsfrågan varit uppe sedan, ett antal gånger också. 1919 års lappkommitté gjorde detta principuttalande:

"Sedvanerätten som grundar sig mindre på lapparnas vilja än renarnas behov av föda får därför inte utan vidare betraktas som upphävd därför att en längre tid förflutit mellan lapparnas besök." Jag sade inledningsvis att samerna varit utsatta för många utredningar. Vi hade en utredning 1940, som kallades för Jämtlandsutredningen. Det var samtidigt utredning också om Västerbottens och Norrbottens förhållanden.

Vi hade en utredning 1948. 1940 säger utredningen på det här sättet om sedvanerätten: "Det vore förödande för renskötseln, om sedvanerätten skulle underkännas eller lapparna låta sig skrämmas att använda sin sedvanerätt." Jag tycker också, att man kan titta ett ögonblick på vad samerättsutredningen säger i sitt huvudbetänkande: "Det bör av rennäringslagen framgå, att renskötselrätten bygger på urminnes hävd och inte på lagstiftning eller upplåtelse;

och att den samiska bruksrätten kan jämföras med servitut, som belastar alla fastigheter inom renskötselområdet.

Missuppfattningar om den rättsliga grunden för renskötseln är nämligen vanligen förekommande. Den omständigheten att det finns renar på ett område upplevs av många som något som visserligen kan tolereras, men inte som något som följd av en särskild rättighet för renägarna. Missförstånd på den punkten leder också till onödiga konflikter. Missuppfattningar om samernas stadgade bruksrätt bör därför skingras."

Det var Samerättsutredningen i sitt huvudbetänkande.

Sedan tycker jag, att man kan spåra en linje beträffande renskötseln i detta område, att det är en renskötsel som man har haft i praktiken, och en annan renskötsel som man ville ha i teorin. Och jag tycker, att man kan tala om den teoretiska renskötseln och om den verkliga.

Jag har också funnit, att det var stora gap mellan den renskötsel man bedrivit och den renskötsel myndigheterna trodde sig kunna åstadkomma. Det är två olika verkligheter. Man skulle kunna travestera det som ibland sägs inom orienteringsvärlden, att om naturen och kartan inte stämmer, så gäller kartan. Man får den uppfattningen, när man tar del av allt material, att det var den teoretiska renskötseln såsom den skulle bedrivas, som var den riktiga. Det som avvek ifrån den var inte bra. Men naturligtvis finns det anknytningar till det verkliga förhållandet. När länsstyrelsen yttrar sig över 1948 års utredning om renskötseln i Jämtlands län så säger den att man måste acceptera vissa icke önskvärda företeelser som är en oundviklig följd av den expansiva renskötseln. Men det framgår inte riktigt vad man menar med icke önskvärda företeelser.

Vi har haft bland sydsamerna ett antal män och kvinnor som har trätt fram och försökt föra deras talan och visat myndigheter och andra på de förhållanden som verkligen rådde. En av dem var framlidne Jonas Årén från Frostviken. Han dog vid 82 års ålder 1968. Han var mycket engagerad i alla frågor för sydsamernas del. Han sade då i samband med denna utredning, att man får nog lov att utgå ifrån verkliga förhållanden, som är rådande, om man skall kunna komma till rätta med renskötselns problem.

Jag vill också uttrycka det så, att myndighetskontrollen har framträtt starkare i söder än i norr. Det har jag tolkat så, att reaktionerna mot myndighetskontrollen också varit starkare. Jag har fattat det på det sättet. Det gäller naturligtvis den lokala lappadministrationen, om man kan kalla det så, som framför allt tog sig uttryck i lappbyorganisationen och lappbybegreppet. Det lagstiftades 1886, att samerna då skulle utgöra lappbyar tillsammans. Lappby blev då ett geografiskt renbeteslområde men också den samfällighet som samerna inom det området utgör. Med den samfälligheten hade så att säga ingen egen kraft, ingen egen rättighet. Årssammanträdet skulle hållas inför lappfogde eller landsfiskal. Lappbyordningen reglerade alla detaljförhållanden.

Lappfogdar var beredande, sammankallande, ordförande och sekreterare. Jag vet själv, att jag som barn följde min far på några sådana här lappbysammanträden. Jag fick då redan det intrycket, att man inte visste vad som skulle förekomma vid sammanträdena, som man blev kallad till. Där satt då samerna i en grupp, och ordföranden, lappfogden, föredrog ärendena, och så tog man ställning till det. Men det var ingen som helst medverkan från samernas egen sida. Ordningssmannaskapet, då man inrättade tjänster som lappbyordningsmän, och ordningsmannen skulle väljas av lappbyn; men han var som tjänsteman underställd lappfogden och länsstyrelsen. Han var alltså vald av renskötarna för att företräda deras intressen. Men samtidigt skulle han då företräda myndighetens intressen.

Jag tycker det är väldigt viktigt att man vet, att det alltså inte förekom någon lappby som fattade några beslut, som blev fattade på egen hand igenom egna sammanträden, utan det är bara sammanträden som försiggår under lappfogdens ordförandeskap. Det är först från 1971 och den nya organisationen i samebyar, som det blir egen styrelse och egen stämma, som är en sen företeelse. Det är först då, som samerna får eget inflytande och verkligen kommer till tals.

Samerna mötte då motstånd ----- samekultur i tidenen.

Man ville följa med i all annan utveckling. Men här kände man, att det fick man inte riktigt. Det mest typiska är ju den här -----frågan, som det sägs i samband med 1917 års utredning:

". . . Det var ett försök att tvinga samerna att leva som nomader, . . . " och tvinga fram en renskötsel . . . att vända tillbaka till en intensiv renskötsel.

Det förklarar regeringen då i propositionen, att renskötelsen kan i allmänhet ej utan stora olägenheter förenas med ett fast levnadssätt. "Erfarenheter talar för att det är i nomadlivet som lapparna utveckla sina bästa egenskaper." Naturligtvis sägs det då särskilt om Jämtlands-samerna, att vad angår Jämtlands län har en icke obetydlig del av den därvarande befolkningen förvekligats i sådan grad, att utsikterna för deras återförande till nomadlivet ej är stora.

26

27

28

Den dåvarande lappfogden Abraham Staf tillåter sig att säga, att lappar som ej tåla att bo i kåtor äro alls ej dugliga till renskötande lappar.

30
32
Detta var en viktig fråga för regeringen, och debatterna i riksdagen var hårda. Det föranledde två ministrar att tala i var sin kammare. Justitieminister Sten O. Stenberg säger då i den ena kammaren: "När barnen skola börja med fädernas näringar, äro de förvekligade, dåliga och ointresserade renskötare, som längta efter det mera lugna livet i stugan." Civilministern Oskar von Südow, som hade varit landshövding i norrbotten säger: "Renen och lappen höra ihop. Renen är lappens rikedom och glädje. Lappen är i mångt och mycet ett barn. Han har inte så lätt att skaffa sig den vida framtidssynen utan ser ofta nog mer till dagens bekvämlighet." Det fanns naturligtvis också ledamöter av riksdagen som hade ett annat synsätt. Dit hörde E.F. Hellberg, provincialläkare i Västerbotten: "Systemet med förbud att uppföra bostadshus kommer att på ett våldsamt sätt återföra Västerbottens och Jämtlands lappar till förhållanden, som för dem ligger långt tillbka i tiden." Han sade också, att man aldrig skall föreställa sig, att vi lyckas tvinga lapparna att förbli lappar. Han hade också klart för sig hur det hela gick tillväga: "Lapparna hava aldrig sjäva satts i tillfälle att framställa sin syn på saken och sina önskemål. Om lapparna hörts över förslagen, så var det ändå ämbetsmännens åsikter men icke lapparnas som kommo till synes."

Det som fått de allvarligaste verkningarna på sikt tror jag har varit den större segregationen inom samhället. Man har varit i samhället men ändå utanför. Det tog sig framför allt uttryck i de särskilda lappförsamlingarna. Det var icke territoriella församlingar, som alltså inte överensstämde med de andra församlingarna. Efter hand blev det fyra lappförsamlingar. Det hade varit en ifrån början. Detta gav samerna en undantagsställning jämfört med samerna i Västerbottens och Norrbottens län, där de då tillhörde de vanliga församlingarna. Samerna kom på detta sätt utanför de bofastas församlingsgemenskap.

Det medförde svårigheter för deras mantalsskrivning. Det medförde, att de länge saknade rösträtt. De saknade kyrkoråd och kyrkostämma. De var således helt utan inflytande. Detta bestod ända till årsskiftet 1941-1942. När det skulle tas bort, mötte det starkt motstånd från prästerna. De bar den fina titeln Pastor Laponiae. -----

Det intressanta är, att när detta då skulle avvecklas, vad sade man då? Vad hade man för skäl mot en avveckling?

Det togs första gången upp på 1920-talet av landshövdingen -----

Då fick dessa pastores Laponiae ----

Den i Undersåker sade då, att lappstammen är i utdöende och kommer att allt mer kräva en omvårdnad, som man är skyldig en döende. - I Hotagens lappförsamling sade Edvard Larsson:

"Lappbefolkningen är till kynne, levnadssätt och vistelseort så avlägsen från den övriga befolkningen, att den bör behandlas som en särskild del. Att utplåna deras församling och införliva den med den rent svenska församlingen skulle bidra till att förstöra den självständighet de ännu äga och böra få behålla." Jag har inte fått någon klarhet i vilken självständighet som man avsåg.

När det sedan andra gången blev aktuellt i samband med ett kyrkoherdeval i Frostviken, då det ifrågasattes, om samerna skulle kunna deltaga i kyrkoherdevalet eller inte; och det visade sig då, att de blev avvisade. De fick inte delta, därför att de inte tillhörde församlingen.

Så gick det ut på ny remiss då för ett avskaffande. Detta är då mitt under kriget med de strömningar som förekom då.

Då säger kontraktsprosten Gösta Ullberg i Kall:

"lappbefolkningen utgör en i kulturellt och socialt avseende genom sina rasgränser sluten befolkningsenhet."

En ledamot av domkapitlet konstaterar, att en upplösning ur själavårdssynpunkt är betänkelig. Men sedan kommer det:

"Det fanns inget önskemål om att lappbefolkningen blandas med och alltmer uppgår i den svenska befolkningen."

Då kan man fråga sig: Vems önskemål är det? På vilket sätt blev det önskemålet framfört?

"Varje åtgärd som försvagade lappens stamhörighet och raskänsla och främjade hans övergivande av sin fäderneärvda näring borde undvikas. I stället borde åtgärder i motsatt riktning eftersträvas, oavsett vad en eller annan av lapparna själva kan önska."

En och annan av lapparna själva var t.ex. Jonas årén och Rickard åström, som var född i Undersåker.

Även här fanns det naturligtvis sådana som såg det på ett annat sätt. Kyrkoherden i Frostviken, Johan Söderholm, tyckte, att förändringen kommer att innebära en icke föraktlig förbättring av lapparnas medborgerliga ställning.

- Jag fäste mig vid att det står "En icke föraktlig förbättring".

42

Jonas Årén själv, som var orädd och modig och sade vad han tyckte i alla lägen; han tyckte, att detta närmast var en folkbokföringsangelägenhet, som medförde förbättringar för samerna. Men så kom han med litet självkritik också, och så säger han: "Samerna skulle få bättre medborgerliga villkor och och tas ur den isolering och bristande tilltro till sig själva, som de ofta levde i och i stället bli delaktiga och ansvarsmedvetna i fråga om samhällsförhållandena."

42

Till församlingarna hörde också den särskilda lappfattigvården. Det var också en undantagsställning i jämförelse med samerna i Norr- och Västerbottens län. Den ombesörjdes av lappförsamlingarna, och orsaken var kyrkobokföringen där. Samerna fanns ju inte kyrkobokförda som kommun- eller församlingsmedlemmar. Det utgick ett särskilt statsbidrag till detta ända fram till 1980. I Jämtlands län bekostades lappbidraget, all kostnad från 1852 till 1927. Samerna var utan inflytande i lappförsamlingarnas fattigvårdsstyrelser. I något undantag fanns det någon same med. Men det var undantag. Annars var det prästen och någon hemmansägare, någon jordbrukare alltså. Kostnaden gällde i huvudsak de icke renskötande samerna. Det var motstånd från kommunerna mot förslag om kommunalisering av lappfattigvården. Förslaget var alltså, att den skulle överföras till kommunerna.

44 Kommunerna skulle då också svara för samernas fattigvård, barnavård och åldringsvård, precis som för alla andra medborgare. Men trycket var naturligtvis stort. Johan Lindén som var utredare stod inte emot trycket helt och hållet, utan han sade då: "Ett statsbidrag var ändå behövt på grund av synnerligen starka humanitära och sociala skäl, och egendomligheter i naturförhållandena och i lapparnas levnadssätt." Jag blev litet förvånad när jag läste detta, för han var ju landshövding i Jämtlands län från 1907 till 1921, så han skulle ju känna till förhållandena. Vad var det för egendomligheter han avsåg då?

Detta går ut på remiss, och detta är på 1920-talet. Remissyttrandena tolkade litet grand stämningarna och attityderna. Kommunerna med några få undantag var motståndare till att överta lappfattigvården. Någon kommun säger, att det skulle bli deras ruin. Längst gick Tännäs kommun, som då sade, att kommunen då kommer att drabbas av väsentliga pågagor. "till en folkras, från vilken den svenska folkstammen hittills känt sig rätt främmande."

Det var ett remissyttrande från Tännäs kommun.

46 Dåvarande landshövdingen Sven ----- i Östersund ansåg tydligen denna fråga och dessa remissyttranden så viktiga, att han inte inte nöjde sig med att ha fått in det från kommunerna, utan han gjorde också en sammandragning, dels med samerna för sig och dels med kommunföreträdare. Om man då läser protokollen från dessa överläggningar, så har jag tagit ett par ytterligheter där. Det är ----- Mårtensson i Frostviken som säger, att staten borde stå för fattigvården åt lapparna, som icke vore till någon stor nytta för den kommun, där de voro bosatta. F.d. riksdagsmannen ----- som företrädde Tännäs kommun säger, att lapparna i Härjedalen betraktades dock alltså som inkräktare, med vilka man ej kände någon större samhörighet.

45 Ett förslag från Åre kommun, min gamla hemkommun:

"Bidrag kan utgå också till fattigvård för en lapp, om han jämställs med utländsk undersåte." -----

När frågan var uppe i riksdagen så var de jämtländska riksdagsmännen i elden naturligtvis. Johan Olofsson i ----- säger, att lappfattigvården var statens uppgift. En kommunal fattigvård blir för dyr för Jämtlandskommunerna och strider för övrigt mot den allmänna uppfattningen i Jämtland.

Det kunde bli krångel. Laparna äro icke av samma kynne som lantbefolkningen och tarva därför större fattigvård.

Men ----- Eklund i Östersund hade sysslat en del med fastighetsfrågor, och han säger: "I längden tror jag, att då vi vant oss, kommer det inte att bli en så stor börda för kommunerna som man i allmänhet tror."

Detta aktualiserade också mantalsskrivningen och frågan om beskattning. Det blir då mantalsskrivning och skatteplikt, vilka är förutsättningar för delaktighet och jämlikhet. Om man skall ha lika rättigheter, måste man också ha lika skyldigheter. Förutsättning för en kommunalisering av den lapska fattigvården var att samerna måste mantalsskrivas. De måste likställas med övriga medborgare i fråga om både rättigheter och skyldigheter. Skattefriheten för inkomster av renskötseln måste då upphöra. Mantalsskrivningen av samerna i Jämtlands län påbörjades först 1912. Samerna fick mantalsskrivas inom vissa bestämda kommuner allt efter de lappbyar de tillhörde. Men detta var inte smärtfritt, eftersom lappbyarna kunde sträcka sig över flera kommuner. Beträffande skatten var det så då, att man betalade s.k. lappränta på skattefjällen. Det upphävdes i samband med 1887 års lagstiftning. När det upphävdes, innebar det skattefrihet sedan. Det gällde då, att samerna skulle betala inkomstskatt och skatteplikt för renskötsel. -----

Det infördes 1928. Det gjordes då en beskattning från en beräkning -----

Hur skulle man då beskatta inkomsten av renskötseln? Skulle man deklarerera? Hur skulle man beräkna inkomsterna? Någon deklarationsplikt infördes inte.

Det sades då, att genom renlängderna och genom lappfogden kunde man för taxeringsarbetet få tillräckliga upplysningar om förhållandena. Det var dessa förhållanden: Renlängderna och lappfogden, utan att man i detta hänseende behövde vända sig till lapparna själva, och de själva skulle alltså inte ha någon del i denna beskattning. De skulle inte avge någon egen deklARATION. Man skulle bara göra en granskning utifrån.

Bland samerna var detta naturligtvis ingenting som man såg fram emot. Det var med stor tveksamhet man tog emot förslaget om inkomstbeskattning. För renskötelsen hade så många förlustkonton, och den var beskattad redan.

Lappen hade renar ena året men det andra få eller inga alls. Men Jonas Årén, som jag återkommer till flera gånger här, han sade naturligtvis, att vi måste betala skatt för att bli jämbördiga med övriga svenska medborgare.

Även remissyttrandena om beskattning talar sitt eget språk. Tännäs' kommun säger: "Talet om lapparnas skattskyldighet till kommunerna torde fullständigt sakna betydelse vad Tännäs angår. Det torde för övrigt bara vara en tidsfråga när renskötelsen upphör." ----- Bergman säger: "Om lapparna fick fattigvård av kommunen, borde de också bli skattskyldiga; men denna skattskyldighet kunde också innebära en fara, om det i en framtid gjordes gällande, att då lapparna betalade skatt i likhet med övriga svenska medborgare de också i övriga avseenden jämföras med dessa." - Det fanns fara då enligt hans mening, att blev de jämförda i skatteavseende, kanske de skulle också göra andra anspråk.

51
Jag har nu begränsat mig till lappförsamlingarna och lappfattigvården; men det fanns andra system också, men de berörde inte samerna särskilt. Det gällde ju t.ex. också nomadskolan, att de renskötande samernas barn skulle ha en egen skolgång, en segregering från de andra barnen.

Den ena skolan är kommunens skola, den andra skolan är alltså statens skola. I statens skola går samebarnen. De har samma skolgård men en komplett mur emellan. Det var barn då som skulle växa upp och leva tillsammans och dö tillsammans och arbeta tillsammans. Men de var segregerade på det sättet.

Befrielse från värnplikt i fredstid var en annan sådan segregerande bestämmelse. Det medförde, att samerna då inte fick denna samhällsorientering som värnplikten ändå medförde. Sedan finns det också en mängd andra bestämmelser. Det var t.ex. förbud att avsluta en affärsuppgöfelse med alkohol. Det fanns alltså en särskild föreskrift om det, och den gällde till in på 1960-talet, där det stod att man vid handel med lappbefolkningen icke fick använda alkohol. Det fanns till och med en bestämmelse om lägre giftermålsålder in på 10-talet, där en sameflickas ålder räckte med 15 år. Jag har inte tagit upp de sakerna, för det ligger utanför detta mål.

Sedan är det då den större kulturpåverkan utifrån för samerna här än för samerna i norr. Det mötte naturligtvis genast en uppfattning om kulturens skadliga inverkan på samerna. Kulturen är naturligtvis då majoritetssamhällets kultur. Turismen får bära skuld för mycket. "Turisterna draga ofta lapparna från nomadlivet. De uppmuntra ej sällan lapparna till tiggeri genom gåvor eller köp till orimligt pris utav av lapparna förfärdigade husgeråd o.dyl. Några finna naturligt nog lapparnas liv strävsamt och föga tilltalande och uraktlåta ej att i beklagande ord för lapparna framhålla, att de förtryckas och misshandlas." Det var lappfogden ----- som gjorde den kommentaren 1899. Sedan har det i samefrågorna då funnits en mängd experter. Så fort någon har forskat i någonting, så är man lappexpert på samernas alla frågor. Karl Bernhard Viklund, som var den förste professorn i finsk-ugriska språk i Uppsala var en sådan expert, som anlätades i alla sammanhang. Han sade så här: "Så länge lapparna förblev nomader, så länge skall samekulturen leva. En fast bosättning är ett hot mot framtiden, särskilt på platser där turisttrafiken och en högre grad av ----- där kan den för lapparna bliva en olägenhet och utsätta dem för ogynnsamma inflytelser." Men då ser man inte det ur en samisk synpunkt utan ur en helt annan.

Lappfogden Abraham Staf, som nog var en duktig ämbetsman i och för sig, och som man får respekt för när man läser handlingarna, men han säger ändå:

"Tror någon, att en lappyngling eller flicka, som under några år fått njuta den bofastes bekvämligheter såsom varm bostad, bäddad säng, dukat bord m.m. med glädje återvänder till nomadlivets enkla förhållanden?"

Som ett led i alla dessa utredningar, så reste Erik von Südow i Jämtland. Han som var agronom hade tillsammans med Claes Österberg och lappfogde Erik Bergström utrett förhållandena i Jämtland på 1910-talet. 1913 års renbetesdelegerade kallades de för. Han säger då, att lapparna av det yngre släktet verkade vara mycket försvenskade, medan de äldre däremot voro lapska i sitt uppträdande och utseende. -----

Sedan blev samerna naturligtvis föremål för artiklar i Turistföreningens årsskrifter genom åren.

Ernst Beckman, som varit i Oviksfjällen säger, att Ovikens lappar höra till de mest bildade lapparna. Så moderna saker som kikare och livförsäkring finner man hos dem. De sikta - för att begagna lappbyordningsmannens egna ord - närmare civilisationen och draga därav mycken lärdom.

----- Forslund, ----- han var också här och konstaterade, att det fanns bofasta i Storvalllen, alltså i Mittådalen;

"... väntade nöjdamma och lärorika upplevelser och bekantskaper; lappar som icke blott äro bofasta utan också ha handelsbod. De ha tavlor på väggarna och en kammare med skrivbord och bokskåp, väggur i jugendstil och en fiol därunder; ..." ----- telefon. - Det är en företeelse som man inte är van att kombinera med lappar. - Han hade besökt en same där, som verkligen var med sin tid. -----

Jonas Årén säger så här: "Man kan tänka sig huru samerna här uppe äro efter i upplysning." Så här såg man då. Jonas Årén, som jag nämnde, han blev då som den förste samens man i en statlig utredning, nämligen i 1919 års kommitté.

Då skriver han ett brev till min farfrån Norrbotten, som jag sedan hittat i hans ägor. Då skriver han så här till min far:

"Man kan tänka sig huru samerna här uppe voro efter i upplysning. Ja, det torde nog dröja länge, innan de bliva självmedvetna. Beklagligt, att man här i norr betraktar sydsamerna som om de kommit bort från färdernas näring och gå sin undergång till mötes. Civilisation och upplysning är ju vår lösen." Han kände till sydsamernas situation och det inomsamiska synsättet. Denna utveckling har alltså medfört en splittring av en ifrån början mera homogen grupp. Man kan konstatera då att Jämtlandssamerna länge betraktades som en homogen grupp. Man delade de utnyttjade markerna för renbete, jakt, fiske o.s.v. Man gjorde ingen skillnad på vem som nyttjade detta. Lappfogden Abraham Staf säger så här:

"I praxis har lapp alltid betraktats som lapp. De förvaltande myndigheterna har alltsedan lagens tillkomst tillämpat den som gällande alla slags lappar." Och så frågar han:

"Var skulle dessa här och där i fjällen och tidvis på bygden bosatta lappar ha hållit till, därest ej andra än renägande lappar ansetts äga renbeteslanden?"

Åke Holmbäck, som gjorde utredningen om lappskattelandsinstitutet 1922, skriver så här:

"I princip torde väl de icke renskötande lapparnas rättigheter sträcka sig lika långt som de renskötandes. Liksom dessa torde de äga nyttja skogen samat bruka jakt och fiska, allt med de restriktioner som stadgas för de renskötande lapparna."

1917 försökte man i proposition i 1917 års riksdag att renodla gruppen renskötande lappar från andra samer genom att ersätta ordet "lapp" i lagtexten med "renskötande lapp".

Lidén säger i sin utredning 1927:

"De flesta lappar med rätt att driva renskötsel -----
lär icke kunna undvikas. Lapp är självfallet varje person av lapsk härkomst. Däremot borde man tala om vilka lappar som lagen skulle omfatta."

Länstyrelsen i Jämtland förstår, att detta inte kan vara riktigt så bra och säger då: "Problematiken med överbefolkning i norrbotten enligt renbeteskommissionen 1919 får inte medföra generella försämringar för Jämtlandssamernas del."

Så är man framme vid 1928 års renbetslag, och då sker detta som har varit litet olyckligt, att man särskiljer mellan renskötande och icke renskötande. Alla naturarättigheter, jakt, fiske etc. följer renen, d.v.s. tillkommer bara derrenskötande. Detta har från samisk sida betraktats då som en delning. Lagen har skurit som en rakkniv, rakt igenom samegruppen och delat den i två delar.

Detta gör, att man ofta i samiska sammanhang talar om Värdet av ett dubbelt kulturarv. Men det finns också ett dubbelt främlingsskap. Just denna gränsdragning har för många inneburit det.

I det dokumentationsmaterial som tagits fram genom arbete bedrivet vid museet i Östersund, så säger en gammal samekvinna så här: "Jag skulle kunna tala så länge som helst om mina känslor för det sameliv jag levat. Men jag är rädd för att bli missuppfattad. Och därför får det vara kvar inom mig." Det är då just denna segregation också inom samegruppen.

En annan säger så här: "Det är nästan svårare att komma hem till min barndoms by än att komma därifrån och till ett svenskt samhälle. Så är den som inte längre är med, utanför." En annan uttrycker sig mera drastiskt:

"Man känner sig litet som en utböling, när man hälsar på i sin gamla sameby; och ändå tänker jag inte ta ifrån dem någonting, -----" -----

En same sade så här till mig: "De kommer hem sommartid, och då kommer de till rengärdet och skall hjälpa till. Jag har nästan inte hjärta att tala om, att de nästan bara är i vägen och egentligen inte alls gör någon nytta." När jag berättade det vid ett tillfälle, så sade en person till mig:

"Men snälla du, det där känner jag igen." Han berättade vidare: "Det var så, att på somrarna kom min pappas två bröder, som bodde i Stockholm, för att hjälpa till i höbärgningen. Och tänk, på natten gick min pappa ut och rättade till det de hade gjort fel. Men han hade inte kraft att säga till, att det där kan ni inte."

Det allra sista är då synen på samerna och nedvärderandets roll. Jag har gett så många exempel på det, så jag skall egentligen inte behöva ge några fler exempel. Jag vill bara säga, att dessa attityder och bedömingar var farliga. De var farliga därför att de ofta kom från inflytelserika personer, från personer i samernas omgivning och med den påverkan de personerna hade på sin omgivning. Det var allmänt accepterat, att man kunde säga så här om samerna. När lappfogden Adolf ----- t.ex. säger: "Ju mera det från det allmännas sida görs till lapparnas fromma, desto högljuddare pocka de på alla upptänkliga friheter och förmåner utan att vilja vidkännas några skyldigheter, och desto mera klaga de över allt som görs för dem." Då var det naturligtvis också lätt för andra att stämma in i en sådan kör. Ett exempel skall jag ta, som jag tycker är rätt symptomatiskt också. Det är Sven Johan Kardell, som var lektor i latin och historia vid Östersunds läroverk och bibliotekarie vid Jämtlands bibliotek, ledamot av andra kammaren och kanske en av de främsta kulturpersonligheterna, om man kunde säga så, i Jämtlands län, gjorde detta uttalande i riksdagen: "Lapparna äro sedan gammalt fieneder till de bofasta. De äro ett misstänksamt folk och komma ihåg gamla oförrätter." Jag är rätt intresserad av Kardell, och jag slog upp svenskt geografiskt lexikon bland annat för att få uppgifter om honom. Där står det om honom, att hans gladlynthet, hans sinne för rättvisa och vänliga förståelse gjorde honom allmänt populär. Inom kollegiet var han respekterad som utjämnare av motsättningar och för sitt praktiska förstånd. - Han var känd speciellt som utjämnare av motsättningar, och så kunde han då samtidigt säga, att lapparna äro ett misstänksamt folk, och de komma ihåg gamla oförrätter. - Ja, det händer ju olycksfall i arbetet ibland.

Detta var nog ett olycksfall tyvrr också hos länsstyrelsen i Jämtlands län, när de gjorde en sammanställning av rennäringen i länet 1985. Det står faktiskt så här: "Vid val av samebyns funktionärer är det kanske inte de bästa som utses utan andra, som bättre passar in det mönster som majoriteten önskar sig." Jag tror det var i Svenska Dagbladet man raljerade med detta i en liten blänkare och sade: Vad skulle stockholmarna säga, om man sade, att i Stockholms stadsfullmäktige sitter kanske inte de bästa utan de som passade in i det mönster som majoriteten önskade sig?

Herr ordförande, detta är då bara brottstycken. Men ur brottstycken kan man ändå få en viss uppfattning. Det kanske kan uppfattas som partiska brottstycken, det är möjligt. Men då inbjuder jag gärna till andra brottstycken, som motsäger det här. I det klimat så uppstår naturligtvis attityder och förhållanden, som inte är bra. Vi går ju mot framtiden, och då önskar man en annan värdering.

Nu anser jag, att jag har fått säga det jag ville ha sagt.

"En blick på kartan visar obestridden huru lapparnes intressen nästan öfverallt gifvits till spillo.

De hafva blifvit trängda åt sidan till fjällen då bönder och nybyggare tillagts hufvudsakligen all gräsbärande mark och med sine egor framtränga så långt möjligt mellan de egentlige fjällbeteslanden å ömse sidor"

(Ur lappfogdens årsberättelse, 1885)

Tidiga intressekonflikter

- svårare gränsförhållanden med omgivande marker
- inga skyddande "buffert-zoner" som i norr
- markerna går in i varandra (jordbruk och renskötsel)
- bete på fäbodvallar
- gröda på inägor
- hö från uteängsslåtter
- konkurrens om renlaven - "böndernas kreatursfoder"

- lapparna behandlades illa
- de behövde hjälp snarast
- Farup inte drog sig för att skjuta ner renar som kom in på hans marker
- det kanske inte var lapparnas renar som i första hand gjorde skada utan de bofastas
- bofasta på både hederligt och ohederligt sätt kommit över lapparnas renar och gjort flera av lapparna utfattiga
- det t.o.m. var de rikaste och mäktigaste personerna i västra Härjedalen som bedrev den här trafiken
- det i flera fall var personer som man väntat sig bättre av (några namngavs)
- utskottet åberopat "en lappgummas skrivelse" (en petition från samer i Storsjö och Ljusnedal genom Elisabet Thomasdotter Kant)

- lapparna var riktiga "plågoandar" för patron Farup, "dessa våra tyranner som ligga öfver oss hela året om"
- man ofta inte visste vems renar som gjorde skada eller sköts ner, därför att renarna var omärkta och förvildade
- lapparna var trotsiga och t.o.m. tvingade sig in på enskildas marker med sina renar
- lapparna inte hade någon rätt att beta renarna utanför skattefjällen
- de visst hade den rätten, den hade de efter gammal sedvana
- de som var förtryckta i västra Härjedalen, det var majoritetsbefolkningen, inte lapparna
- för att riktigt förstå lapparna måste man känne till deras "skaplynne"
- lapparna var inte mottagliga för någon civilisation, de levde som de gjorde för tusen år sedan

- om lapparna kunde ta emot någon civilisation så var det bara i regel dess njutningar, besvär ville de inte underkasta sig

- bönderna inte följde föreskrifterna att inhägna sina stackar, de medverkade på så sätt själva till de skador de anklagade lapparna för

- de dryga skadestånden utarmade lapparna

- den som inte visste hur det var i västra Härjedalen skulle egentligen inte yttra sig om det

- om man började utvidga markerna för lapparna, skulle pretentionerna öka, kanske hela Norrland måste exproprieras för lapparna

- förhållandet till lapparna hade varit gott, men det berodde mest på undfallenhet och tillmötesgående mot lapparna

"Inom Herjeådalen - - - har såvidt komiterade kunnat utröna, icke förefunnits någon lappmark i den bemärkelse som detta ord eger i Norr- och Vesterbottens län samt äfven i provinsen Jemtland.

Lappar hafva emellertid antagligen derinom uppehållit sig och idkat renskötsel lika länge som i de nordligare delarne af Sverige"

(1882 års kommitté)

"Egde Lapparne före afvittringen icke att företaga sina vinterflyttningar i kraft af verklig sedvanerätt, då torde de ej heller nu hafva någon dylik rättighet.

Men bestodo deras vinterflyttningar såsom en sådan rätt - då lära de väl hafva denna rättighet än i dag.

Afvittringen och dermed sammanhängande åtgärder hafva derutinnan icke medfört någon förändring."

(1882 års kommitté)

"synes man med fullt skäl berättigad antaga, det Lappar-
nes flyttning under vintern å
de trakter, som de af gammal
sedvana hittills hafva besökt,
måste vara icke blott ett af
den bofasta befolkningen
tåldt intrång utan en verklig
rätt, äfven om något uttryck-
ligt lagstadgande till stöd för
denna rätt icke förefunnits"

(prop. 1886:2)

"Men icke har sjelfva rätten allenast genom bestridandet kunnat blifva mindre än den i och för sig var." - - - Och hade den börjat bestridas, måste den genom positiv lag åter bringas till giltighet".

- - -

"Man glömmmer, att lappens rätt var äldre än statens, att staten ej kunnat upplåta jorden med bättre rätt än han sjelf innehade den, att lapparnes flyttningsvana så väl före som efter afvittringen var för den bofasta befolkningen i Jemtlands län väl känd, att den utgjorde, så att säga, en synlig på länets jord vilande servitut."

(Särsk. utskottet 1886:1:1-2)

"Det goda förhållandet skulle med ens upphöra, om lagen kommer till stånd, och det skulle blifva krig på lif och död,

ty det ligger i sakens natur, att lappens uppträdande är ett helt annat, när han icke har någon rätt, mot när lagen förklarar, att han har rättighet att komma ned på de bofastes egor och icke behöfver betala ersättning för den skada han gör."

(landshövding Ericson i riksdagen 1886)

"Hvad m anne Stockholms
rike m n och husegare skola
s aga, om man ville till-
advocera samhällets
olycksbarn rättighet att få
vistas i deras öfverflödiga och
tidtals obegagnade lägen-
heter

under f regifvande, att de
icke göra egerne någon eller i
alla fall ringa skada, och om
de göra någon skada, så f r
väl de som lida den, hålla syn
och värdering deröfver och
söka ut den?"

(herr Farup i riksdagen 1886)

De gamla skattefjällen

+ inköpta fastigheter
(kallade utvidgningshem-
man)

kallas sedan med ett
gemensamt namn för

”de jämtländska renbetes-
fjällen”

= samernas året-runt-
marker

En kulturkamp mellan
”å ena sidan en nomadstam,
hvilken anser sig ha och i
sjelfva verket också har rätt
till fjellen och dess omgrän-
sande trakter, --- och som
kämpar den sista kampen för
sin existens mot en race som
har en övermakt ---

å andra sidan en bofast be-
folkning, som sida vid sida
med lapparne under de mest
ogynnsamma förhållanden
kämpar för att avtvinga den
hårda naturen ett njuggt un-
derhåll och samtidigt bryter
bygd inom den förut ouppod-
lade vildmarken.” (G.af Geijestam,
Kulturkampen i Herjedalen, 1891)

- - - att man för att ordna sina mellanhavanden "icke längre vädjar till lag och rätt utan till det öppna våldet - remington-geväret."

Det är statens plikt "att förebygga det förnedrande och skådespelet",

i synnerhet då man från deras sida "hos vilken styrkan ligger och hos vilken humaniteten borde ligga, griper till våld av det råaste slag"

(Östersunds-Posten 10 mars 1891)

"Har det ansetts nödigt att genom lag å den bofaste inom låglandet lägga tungan af att vintertiden å sine egor mottaga renhjordarna, så kräfver å andra sidan rätt lika mycket som billighet, att lagens ord derom, att han sommartiden skall vara qvitt samma renar, äfven varder verklighet"

(1895 års lapplagskommitté)

Det vore för-
örlande för renskötarna
om sedvanerätten
skulle underkännas,
"eller lapparna låta
sig skrämmas att
använda sin sed-
vanerätt"

("Jämförandsutredningen,
1940")

Lappbyindelningar:

1889: 9 lappbyar =
Frostviken, Hotagen, Offer-
dal, Kall, Åre, Oviken, Storsjö
(Skärvagsdals, Mittådals, Ljungris och
Grönfjällets skattefjäll), **Tännäs** (Rut-
fjället), **Idre** (Särna norra kronopark med
derinom belägna Lung- och Slugefjället)

1891 (sammanslagning av Åre och Storsjö
till) **Åre-Storsjö**

1915: 14 lappbyar =

Utöver Hotagen, Kall, Tännäs och Idre
Frostvikens norra, mellersta
och södra, Offerdals västra
och östra, Tossåsen, Anaris
och Tranris, Mittådalen, Han-
dölsdalen

Motiveringar:

1891 "på förekommen
anledning" (Länsst. kung. 15 dec. 1890)

1915

"för att uppnå en bättre ren-
vård" (lappfogdens årsberät. 1912)

"ju större en lappby varit, ju
sämre har dess renvård år
från år blifvit" (lappfogden till K.B. 1913)

"Vilja eller kunna lapparne ej
af sig själva rycka upp sig och
självmant återgå till en
ordnad och verklig rendrift,
torde ej annat återstå --- än
att genom lämpliga ändringar
försöka framtvinga en sådan."

(lappfogdens årsberät. 1913)

1885 lappfogdetjänst

1886 renbeteslag (i Jämtlands län
i kraft först 1889)

renmärkeslag

lappbyindelningar

lappbyordningsmän

lappbysammanträden

(inför länsman eller lappfogde)

1898 reviderad renbeteslag

- " - renmärkeslag

(märkesskyldighet och registrering)

lappbyordningar

begränsat inflytande vid
val av ordningsman

Anmälningsplikt vid vinter-
flyttning till vederbörande länsman
eller annan utsedd mottagare

"Under den tid af året, då renarna äro samlade i en hjord, skola för hvarje dygn finnas tolf renvaktare, sex å dagen och sex å natten, hvilkas göromål skall dem emellan fördelas sålunda, att tre skola vakta hjorden och tre hafva till uppgift att återföra möjligen kringströfvande renar.

Är hjorden under sommarbetningen delad i två delar, en på Hundshögs- och Tossåsfjällen och en på Anaris- och Sällsjöfjällen, räcker det för hvarje afdelning med åtta vaktare, fyra å dagen och fyra å natten."

(Byordning för Ovikens lappby, 1900)

"Före tillkomsten af 1886 års lapplag var skattelandet det-samma för lappen som hemmanet är för bonden. Det gick i arf från far till son, så länge de voro nomader, och för detta land som han dessutom på grund af införsel kunde kalla sitt, erlade han skatt - - -

Härom var visserligen ingenting i lag bestämdt, men den gamla goda sedvanan, att hvar och en respekterade den andres rätt härutinnan, hade så länge praktiserats, att det knappast var någon lapp som icke trodde, att hans skatteland var i lag skyddadt mot intrång från andra."

Tror någon, att
en lappungling eller
flicka, som under några
år fått njuta den
brästa bekvämligheten,
såsom varm bostad, bäddad
säng, dukat bord m.m.
med glädje återgår
till nomadlivet
enkla förhållanden "

(Lappbygden Abraham Staaff, 1907)

Lapparna af yngre
 släktet verkade vara
 mycket förvånade,
 medan de äldre
 däremot voro kända
 till sitt uppträdande
 och utseende samt de nog
 hade svenska kläder

(Enir v. Sydow om Ovikens
 Lappby, 1913)

Hos en befest lapp i Stor-
vallen (Mittådalen) väntade
vänliga och ljuvliga
upplevelser och bekantkypor.

Lappar som icke blott äro
befasta utan också ha
handelsbord, ha teflor på
väggarna, ha en kammare
med skrifbord, bokskåp,
väggar i jugendstil, en
fiol därunder.

Lappar - jugendstil - telefon,
det är en företeelse som man
inte är van att kombinera

(Karl Erik Forsslund i STA, 1909)

Ovikenas lapper höra
till de mest bildade
lapparna, och vi
moderna saka som tåla
och livsförsäkning finner
man hos dem. De vilja för
att begåva lappbygd-
ningssamfundet ord,
när man civilisationen
och draga deraf mycket
lärdom.

(Evert Beckman i STA, 1902)

Renskötset kan i all-
mänhet ej utan stora
olägenheter frias med
föd lernadssätt.

— — —

Erfarenheten talar
för att det är i ungdomslivet
som barnen utveckla
sina bästa egenskaper

(1917 års prop. i "Lärplanen")

Jämtlands samernas
 bostadspågen aktualiseras
 i samband med 1917 års
 prop. i "Lappfrågan"

Frösö

att tvunga samerna att leva
 som nomader (förbud mot att
 uppföra bostadshus)

att tvunga fram en reskötbel
 därefter

Vad angår fjärthands
 län har f. ö. "en
 icke obetydlig del av
 därnär befolk-
 ning förkligats i
 sådan grad att ut-
 sikterna för dens åter-
 frände till normalitet
 ej äro stora"

(1917 års prop. i "Lappfrågan")

Systemet (med
 förbud att uppföra
 bostadshus) kommer
 att på ett våldsamt
 sätt återföra Väster-
 botten och fjärrlands
 läppen till förhållanden
 som för dem ligger
 långt tillbaka i tiden

(Motiv E. F. Kellberg m. fl.
 i Riksdagen, 1917)

"Lapparna har aldrig
 själva setts i tillfälle
 att framställa sin syn
 på saken och sina önskemål

— — —

Om lapparna hört över
 förslagen, så var det ändå
 ämbetsmännens åsikter
 men icks lapparnas som
 kommit till synes "

(Motion E. F. Hellberg m. fl.
 i Riksdagen, 1917)

"När barnen ska böja
med fädernas näringar,
är de förrekligade, dåliga
och ointresserade ren-
skötare, som längta efter
det mera lugna livet i
slagen."

(Justitiemin. Steno Stenbäck
i Riksdagen, 1917)

"Renen och lappren höra ihop.
 Renen är lapprens rikedom
 och glädje ---"

Lappen är i mångt och
 mycket ett barn. Han
 har inte så lätt att
 skaffa sig den vida
 framtidssynen utan
 ser ofta nog mer till
 dagens bekvämlighet "

(Civiltjänst. Oscar v. Lybom
 i Riksdagen, 1917)

"Intensiv renskötsel"

- små hjordar
- rätt så tama renar
- mjölkningen viktig i hushållet
- renen drag- och lastdjur
- kött och andra produkter i självhushållet

(Man tar tillvara allt från renen)

- intensiv vallning

("till fots" och "på skidor")

- "traditionella" instrument (flera renskötare, renvallarhundar, lassot, ackjan, kniven etc.)

- Man lever "nära renarna"

(olika årstidvisten, samspel människa-djur)

"Extensiv renskötsel"

- större hjordar
- lägre tamhetsgrad
- omläggning till i första hand köttproduktion för avsalu
- minskad mjölkning kräver mindre bevakning - "kantbevakning"
- andra instrument (färre renskötare, tekniska hjälpmedel, motorisering etc)
- Annat bosättningsmönster (mera stationär bostad, övergång från kåta till stuga)
- Kvinnornas arbete minskar
- Annat förhållande till renen

Ständiga klagomål över "bristfällig renskötsel" (försumlighet och bristande förmåga)

i en verklighet, där

- betesmarkerna maximerar renantalet
- konkurrensen om markerna ökar
- samarbete och / eller konkurrens inom samebyn / samebyarna växlar
- det ekonomiska utfallet måste öka medan årsproduktionen renar är konstant
- kombinationsnäringar blir allt viktigare
- fördelningen av renarna och antalet renägare inte bara är en ekonomisk fråga
- behovet av markanvändningsplaner och produktionsplaner blir viktigare
- möjligheten att hantera konflikter mellan olika intressen blir en viktig förutsättning för en stadigvarande renskötsel

Den här utvecklingen kan inte återges på annat sätt än med några översiktliga utvecklingsdrag.

Varierande yttre och inre förhållanden för lappbyarna i fråga

- tillgången till eller frånvaron av naturliga geografiska gränser
- tillräckliga "buffertområden" mot andra intressenter
- förhållandet till den omgivande befolkningen
- graden av exploatering av varierande art i renskötselområdena
- sammansättningen av renskötsel företag, om lappbyn omfattade en enda familj eller släkt med starkt gemensamt intresse, eller flera näringsutövare utan större intressegemenskap, kanske t.o.m. i konkurrens med varandra
- hur renägandet fördelade sig mellan större och mindre renägare

- ifrågasättandet av hur långt tillbaka samernas hemortsrätt sträcker sig

- ständiga klagomål över hur renskötseln bedrivs

- mängden av utredningar och åtgärdskrav

38
Det bör av rennäringslagen
framgå,

- att renskötselrätten bygger på urminnes hävd (inte på lagstiftning eller upplåtelser)
- att den samiska bruksrätten kan jämföras med ett servitut, som belastar alla fastigheter inom renskötseområdet.

Missuppfattningar om den rättsliga grunden för renskötelsen är nämligen vanligt förekommande.

Den omständigheten, att det finns renar på ett område, upplevs av många som något som visserligen kan tolereras men inte som något som följer av en särskild rättighet för renägarna.

Missförstånd på den punkten leder också till onödiga konflikter. Missuppfattningar om samernas starka bruksrätt bör därför skingras.

(Samerättsutredningen 1989. SOU 1989:41)

- "icke territoriella" församlingar från mitten av 1700-talet
- efter hand fyra lappförsamlingar
- undantagsställning jämfört med samerna i Norr- och Västerbottens län
- samerna på det här sättet utanför de bofastas församlingsgemenskap
- medför svårigheter att få deras mantalsskrivning löst, något som medförde, att de länge saknade rösträtt
- församlingarna saknade kyrkoråd och kyrkostämman - samerna således helt utan praktiskt inflytande
- består fram till årsskiftet 1941 / 42
- motstånd från prästerna (pastores lapponum) mot förslag om avveckling

Lappbefolkningen är till
kynne, levnadsätt och
vitselsort så avlägsen
från den övriga befolkningen
att den bör behandlas som
en särskild del.

Att utplåna deras församling
och införlia dem med den
rest wenska församlingen
" skulle bidra till att för-
störa den hjälpsamhet
de ännu äga och bör få
behålla "

(Ewald Larsson
i Helsingfors 1926)

Det här var närmast en folk-
 bokföringsangelägenhet, som
 medförde förbättringar för
 samerna

Samerna skulle få bättre med-
 borgarligna villkor, tas ur den
 isolering och bristande tilltro
 till sig själva som de ofta
 levde i och i stället bli
 delaktiga och ansvarsmed-
 betna i fråga om samhälls-
 förhållandena

(Jonas Åhrén, 1940)

- undantagsställning jämfört med samerna i Norr- och Västerbottens län

- ombesörjes av lappförsamlingarna

orsak:

- Kyrkobokföringen där

Samerna fanns ju inte kyrkobokförda som kommun- och församlingsmedlemmar

- särskilt stasbidrag 1852 - 1980
(i Jämtlands län all kostnad 1852 - 1927)

- kostnader i huvudsak för "icke renskötande samer"

- motstånd från kommunerna mot förslag om kommunalisering av "lappfattigvården"

44
Ett statbidrag var ändå behö-
ligt på grund av "synnerligen
starka humanitära och
sociala skäl" --- "och
egendomligheter i naturförhål-
landena och i lapparnas
levnadsrätt"

(JOHAN NIDÉN i SOU 1924:58)

45
ETT FÖRSLAG FRÅN
ÅRE KOMMUN ÄR
OCKSÅ ATT BIDRAG
"KAN UTGÅ OCKSÅ TILL
FATTIGVÅRD FÖR EN
LAPP " OM HAN JÄMSTÄL-
LES MED UTLÄNDISK
UNDERSÅTE "

(REMISSTTTRANDE FRÅN
ÅRE KOMMUN, 1925)

46
LAPPARNA I HÄRJE-
DALEN

"BETRÄKTADES DOCK
ALLTJÄMT SOM IN-
KRÄKTARE, MED
VILKA MAN EJ KÄN-
DE NÅGON STÖRRE
SAMHÖRIGHET"

(JNGEBRIKT BERGMAN
i TÄNNÄS, 1925)

STATEN BORDE STÅ
FÖR FATTIGVÅRDEN
ÅT LAPPARNA SOM

"ICKE VORE TILL
NÅGON STOR NYTTA
FÖR DEN KOMMUN
DÄR DE VORO BO-
JATTA "

(EDV. MÅRTENSSON
i FRÖSTVIKEN, 1925)

48
LAPPFATTIGVÅRDEN VAR
STATENS UPPGIFT.

EN KOMMUNAL FATTIGVÅRD
BLIR FÖR DYR FÖR JÄMT-
LANDSKOMMUNERNA,

OCH STRIDER F.Ö. MOT

DEN ALLMÄNNA UPP-

FATTNINGEN I JÄMT-

LAND

(JOHAN OLOFSSON I DIGERNÄS
I RIKSDAGEN, 1927)

"LAPPARNA ÄRO ICKE
AV SAMMA KYNNE
SOM LANTBEFOLK-
NINGEN OCH
TARVA DÄRFÖR
STÖRRE FATTIG-
VÅRD

(PER PERSON I TRÅNGEN
I RIKSDAGEN, 1927

10
"J LÄNGDEN TROR JAG,
ATT VI DÅ VANT OSS,
KOMMER DET INTE
ATT BLI SÅ STOR
BÖRDA FÖR KOM-
MUNERNA SOM MAN
I ALLMÄNHET TROR
NU, OCH INTE HELLER
TILL NÅGOT MEN FÖR
LAPPARNA "

(VERNER HEDLUND I ÖSTER-
SUND I RIKSDAGEN, 1927)

"Lappränta"

- knuten till innehavet av skattefjäll
- upphävs i samband med 1886 års lagstiftning

period av **Skattefrihet**

Skatteplikt för inkomst av renskötsel
från 1928

"Schablonbeskattning" utifrån en beräknad
kalvningsprocent

Ny rennäringsbeskattning börjar
tillämpas vid 1979 års taxering, sedan 1975 /
76 års riksdag infört såväl bokförings- som
deklarationsplikt

GENOM RENLÄNGDERNA
OCH "GENOM LAPPFUGDEN"
KAN MAN FÖR TAXERINGS-
ARBETET FÅ TILLRÄCK-
LIGA UPPLYSNINGAR
OM FÖRHÅLLANDENA
"UTAN ATT MAN I DETTA
HÅNSEENDE BEHÖVER
VÄNDA SIG TILL LAPPARNA
SJÄLVA"

(JOHAN WIDÉN I SOU 1924:59)

Skytteanska skolan i Lycksele
(1632)

Lappskolorna vid lappmarkens
huvudkyrkor (1700-talet)

Lappskolan i Föllinge (1748)

Missionsskolan i Undersåker
Fridsbergs barnhem i Ström
(bägge 1870-talet)

Statens nomadskolor (1913)

- "vandrande nomadskolor" - "vistesskolor"
- "fasta nomadskolor" - "byskolor"

Efter hand omfattande reformarbete

Nuvarande förhållanden:

- sameskola
- samisk skolstyrelse
- statens ansvar fortsätter

----- = Ohörbart.

Vittnesförhör med Inger Zachrisson

Hovrätten för Nedre Norrland	
Ink.	01-09-28 ...l.o. 2001-08-29bl.
Nr.	758-96 Aktbil. 312
Med posten	
Ingiven av	R. 21

Advokat för samebyarna:

Jag skulle vilja först be, att du lämnar en presentation av dig själv och sedan de förhållanden som kan utvisa, att du har kompetens att uttala dig i de frågor som du är beredd att avge utlåtanden om i detta mål.

Vt.: Herr ordförande och rättens ledamöter, jag skall göra en kort presentation. Jag kommer ifrån Stockholm, och 1957 började jag studera det som i Sverige heter nordisk arkeologi vid Uppsala universitet och tog en fil. Kand.-examen och en filosofie licentiatexamen och specialiserade mig på vikingatida föremål från Sverige och Norge. Sedan flyttade jag så småningom till Umeå och fortsatte min verksamhet där i någon mån vid museet och också vid universitetet. Jag sändes ut att undersöka en plats 1970, som ingen riktigt visste vad det var, på en holme i Storuman. Och det visade sig bli en samisk björngrav. På det sättet kom jag in på arbeten som berörde samisk kultur, som jag hade haft mycket obetydliga kunskaper om dessförinnan. Vid det laget hade ett stort forskningsprojekt lett av prof. Evert Baudou startat. Han hade då sin verksamhet kvar i Stockholm men kom snart till Umeå efter det. Jag ombads medarbeta med en publikation om de samiska björngravarna. Sedan fick jag i uppdrag att sammanställa ytterligare ett par arbeten. De utgavs på engelska i den forskningens publikationsserie. Det arbetet gällde att försöka avgöra vad som tillhörde samisk kultur och vad som tillhörde nordisk kultur av det arkeologiska materialet från norra Norrland. Det innebar också vissa historiska översikter, och det berörde järnålder, medeltid och också nyare tid. Jag höll på i flera år med det här och byggde upp naturligtvis goda kunskaper om detta material, och publikationen kom 1976. Då hade ingen av oss några tankar på området söder om Ångermanälven, eftersom vetenskapssynen var så fast vid att där gick gränsen för ett äldre samiskt område, och ingen hade heller orsak att betvivla det. Det var inte det laget. 1975 var arbetet för Norrlands-projektet avslutat för

min del. Jag hade några år innan flyttat till Stockholm och fått en tjänst på statens historiska museum, som ju är vårt arkeologiska centralmuseum trots namnet. Jag arbetade en period vid riksantikvarieämbetet inför en planerad stor vattenkraftsutbyggnad av flera älvar och höll också på med utgrävningar av samiska offerplatser med renhorn. Sedan arbetade jag sju år på museets utåtriktade sida, framför allt med nordisk vikingatid. Från 1983 har jag en tjänst som första antikvarie i museets avdelning för järnåldern. Jag lade så småningom fram en doktorsavhandling om samiska offerplatser och metalldepåer för Evert Baudou i Umeå, och efter ett antal år blev jag docent vid Uppsala universitet. Men 1982 hade jag råkat se på en del vikingatida fynd, som ligger i magasinen på mitt museum från just platsen Vivallen, utgrävda i början på 1900-talet. Till min oerhört stora förvåning kunde jag inte undgå att se, att det här måste röra sig om samiska gravar. Jag blev naturligtvis nyfiken och insåg, att detta var ett kontroversiellt ämne så småningom, men att man måste även i det fallet ta in det nya som kommer. En norsk arkeolog och jag lyckades starta ett mindre arkeologiskt osteologiskt samarbetsprojekt med nordiska medel. Vi kallade det för "sörsamsika projektet", som berörde Hedmark, Härjedalen och Jämtland. Vi koncentrerade oss just på Vivallen och nya fältundersökningar där, och vi lyckades lokalisera den boplats som hörde till gravarna och fick fram en hel del information. Jag skall komma in på det i sammandrag sedan. Vi fick så småningom allmänt erkännande av vår tolkning av platsen såsom samisk. Det ledde bland annat till att norska samerättsutredningen utvidgade det mandat som två historiker då hade att beskriva det sörsamiska områdets historia till att också innefatta två språkforskare och två arkeologer. Sedan dess har jag under de senaste tre åren arbetat med medel för ett tvärvetenskapligt projekt om samer och nordbor i mellersta Skandinavien, hur de samverkade under järnålder och medeltid. Det är med medel från humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Det skall leda fram till en publikation. Manuskriptet skall vara klart i vinter. Projektet är knutet till mitt museum, där man är mycket intresserad av vad jag håller på med. Jag har också mött ett väldigt stort intresse

från övriga Sverige liksom från andra länder, vilket har inneburit många föredrag, artiklar o.s.v. Jag har nu också årligen återkommande undervisning i samisk arkeologi vid universitet och högskolor i mellersta Sverige och handleder studenter och doktorander både där och på norska sidan. Det var alltså för att jag så pass många år hade hållit på just med Härjedalens historia som jag fick i uppdrag att författa det häfte, som lämnades in till tingsrätten 1992.

(Vittnet visar en karta.) Jag har bara tagit med den här från en allmän publikation. Den är inte helt skalenlig, som ni ser. Stenåldern har man förkortat för att få rum med de senare perioderna. Men vad jag kommer att tala om här är ju perioden från järnålder till och med medeltid. Det är den tid då det finns skrivna källor, även om de äldsta är mycket almäna, men de talar dock om detta begrepp "Fenni", finnar = samer. De blir rika här framme. Vivallenundersökningarna som vi skall se, täcker ju den här perioden. Jag kommer att lägga fram olika samiska forn- och kulturlämningar, som sträcker sig över hela denna tid strax före Kristi födelse och framöver. Jag åberopar att det fanns kontinuitet i samisk bosättning i Härjedalen och också i omgivande områden. Detta är den karta som inlämnades till rätten 1993. Med den vill jag oerhört förenklat, för man måste förenkla om man skall kunna göra tydligt vad man vill säga i detta fall, visa situationen under låt oss säga tiden första årtusendet efter vår tideräknings början med ett stort område längs norska kusten och här, där man tydligt kan se en samverkan och en existens av såväl samisk som nordisk kultur. Jag har lagt in Vivallen, och Härjedalen kommer här. Det är en bra utgångspunkt, om vi tänker oss samiska kulturen lodrätt linjerad, och den nordisk-germanska med horisontala linjer.

Det finns olika åsikter, om man anser att arkeologi kan utsäga någonting om samer i Härjedalen i äldre tid. Man får olika svar från olika arkeologer. En del säger, att arkeologin som vetenskap över huvud taget dåligt ägnar sig att säga någonting om folk- och kulturtillhörighet, och att man då skulle besvara

frågan med nej. Andra anser, att arkeologin oundvikligen är en socialt och ideologiskt förankrad vetenskap, och att frågan kan besvaras med ja. Jag kommer att lägga fram enkla definitioner också på detta för att visa vad jag menar.

Man kan väl ändå säga, att det finns en consensus idag om att denna plats är samisk. De flesta skulle också skriva under på att under vikingatid och tidig medeltid har vi gott om belägg för samisk bosättning i detta område. Problemen gäller snarast perioderna dessförinnan.

Vivallen-platsen, som vi bara har börjat med undersökning av, innehöll ju ett större gravfält, ett 20-tal gravar. Vi har nu fått fram två kåtaplatser, som är väl daterade med olika slags dateringsunderlag och olika dateringsmetoder i någon mån inom C14-metodiken. Där fanns renben, och det fanns också ben av get eller får och också produkter av getskinn. Man kan se påverkan från olika håll, inte minst från nordisk kultur i form av norska mynt. Den rikaste mannen var iklädd en linnetunika av liknande slag som man finner i Birka och i nordiska bygder men som kommer från sydöstra Europa kanske. Bältebeslag o.s.v. är av den typ vi finner runt Östersjön. Detta har varit välbärgade människor som förmodligen har sin rikedom att tacka för pälshandeln. Det står också klart, att det har funnits andra människor, som inte var samer, i närbelägna områden ungefär samtidigt. Då tänker jag framför allt på bygderna i Jämtland och det som vi har mycket svårt att bedöma i Häärjedalen, dessa gravhögar från yngre järnålder som finns där. Denna karta är den bild som lades fram 1994 av prof. Claes-Göran Selinge vid riksantikvarieämbetet, som anses väl idag vara den främste kännaren av fornlämningar i Sverige. Den ger en god bild av det första årtusendet, större delen av järnåldern, i mellersta Norrland. Han har också varit klok nog, vilket vi inte alla tänker på, och inte jag heller alltid, att lägga in en gräns för redovisningsområdet, så att man vet vilka områden som är behandlade. Det intressanta här är att han mycket tydligt säger, att järnåldern berör

----- Järnåldersgravar i Norrland och Dalarna finns i två helt olika miljöer med till största delen olika fornlämningstyper. Det har jag utvecklat mera i yttrandena. Han säger, att de här s.k. insjögravarna, fångstmarksgravarna, måste tolkas utifrån sin miljöns förutsättningar. De har samband med de små svaga spår av bosättning som finns här och skiljer sig alltså på olika sätt från bygdens lämningar. Men vi ser att vi har alltså ett område här uppe i Härjedalen, som alla anser svårtolkat. Selingé själv tolkade det tidigare som tillhörigt fångstkulturen, om man får använda det uttrycket. Svårigheterna är också, att i bygden finns det ortnamn och annat material som gör att man kan definiera den tidiga bondekulturen där som nordisk. Men vi har inte på samma vis språkrester och annat som kan definiera dessa gravar, som i så fall tillhör en samisk fångstkultur, även om allt pekar på det. Sedan påpekar också Selingé, vilket är viktigt för diskussionen, att de äldsta av dessa insjögravar, till vilka de mycket kända gravfälten från Härjedalen hör, Krankmårtenhögen och Smalnäset -----, Krankmårtenhögen vid Härjedalens Storsjö nära Storsjö kapell är äldre än de äldsta bygderna. Bygderna tillväxer medan fångstkulturens område minskar. Det är en gradvis process som sker. Jag anser, att man kan jämföra den processen med vad som idag sker längst uppe i norr. Det är en fortgående ackulturation och assimilation av en samisk befolkning i nordiskt samhälle. När vi kommer till medeltiden är det oerhört svårt att avgöra - då får vi också samiska små gårdsbruk och annat - vad som går att definiera som det ena och det andra.

Jag har tagit med ett typiskt nordiskt föremål, även om det inte är med i några bilagor tidigare, bara för att visa på vissa skillnader. Detta är ett mycket känt, förgyllt bronsspänne från Storskjöbygden i Jämtland på 500-tal. Den här kartan visar sena fångstboplatser, fångstkulturens boplatser. Den har i samma stora nationalatlas, Sveriges nationalatlas som alltså med detta band kom ut förra året, lagts fram av Lars Forsberg, som just nu är tillförordnad professor i arkeologi i Umeå. Han har också som ni ser här en rad fyndplatser med de röda prickarna, som han har lagt in.

Det är då s.k. fångstbooplatser. Han säger att de flesta är från tiden 1500 f.Kr. till 500 e.Kr. De sträcker sig alltså så långt in som vi har bygder framvuxna vid kusten och i Jämtland framför allt. Också han har denna åsikten om de två olika kulturerna.

Som jag sade, är det alltså svårare ändå att få ett grepp om fångstkulturen som dessa representerar. Här har vi då norra Härjedalen, som sträcker sig nedåt. Men vad man kan säga är, att dels finns det många drag i denna fångstkultur som är gemensamma med vad som senare kom att utmärka traditionell samisk kultur. Det är alltså många drag gemensamma med ett större finskt-ugriskt område och också med hela det större cirkumpolära området, som vi kan se ända bort till tjuktjerna, som jag skall ge exempel från i östligaste Sibirien, och som inte har några drag gemensamma med vad vi kallar för nordisk kultur.

Jag har i yttrande 1994 lämnat med den här utmärkta illustrationen av Jan Sundström, som nu är biträdande länsantikvarie i Umeå och tidigare var den antikvariearkeolog vid länsmuséet i Östersund som hade ansvaret framför allt för Härjedalen. Den som har tecknat är Anders Hansson, hans kollega, arkeolog som nu har det ansvaret vid länsmuseet här. Han talar där om de två olika parallella levande systemen på ett mycket fint sätt och deras samverkan. Då ser vi här bygden med sina långhus, förmodligtvis med lerklinade väggar och stora, kanske torvtäckte tak. Husbehovsfiske, järnhantering, även om det första stadiet av järnhanteringen av docent Gert Magnusson, som väl är en av de ledande inom vår järnforskning idag, anser kanske förr bör läggas till den samiska kulturen men på uppdrag ifrån bygden. Det är ändå med bygdens teknologi. Vi ser hur man har tänkt sig fångstmiljön. Det har gjorts oerhört få arkeologiska undersökningar i fångstmarkerna i inlandet. Vi finner en mängd eldstäder, som måste ha legat i någon form av byggnad. Det är alla ense om. Men skall man finna spåren av dem, som vi då fann vid Vivallen, den svaga vallen, och som man också fått fram på norsk sida, då måste man verkligen veta vad man letar efter.

Vi har älgen här. Älgen har också varit en bygdens jaktvilt. Det ser vi fårn Storsjöbygden i Jämtland. Sedan ser vi här hur man utbygger produkter, där pälsvarorna säkerligen har varit mycket väsentliga, och hur sedan bygdens män fungerar som port utåt. Vi vet också, att detta schema får man tillämpa när det gäller Härjedalen lika mycket mot norsk sida. Vi får inte glömma, att Härjedalen tillhörde Norge så långt tillbaka som vi kan se. Jag har samrått med norska kollegor om hur man skall se på tidig medeltid, då vi inte har goda utsagor om Härjedalen i skrivna källor. De säger, att man måste se till det arkeologiska materialet. Man kan väl ändå se en rätt stor skillnad mellan närdvästligaste Härjedalen, som ingår i ett norskt område vad gäller fornlämningar från hela järnåldern och fram, medan sydöstra Härjedalen har haft en mycket mer naturlig och nära anknytning till våra dagars Hälsingland.

Man kan ju också fråga sig, tycker jag, varför inte fasta kåtor får kallas för fast bosättning. Det sägs ofta, att det finns ingen fast bosättning. Det finns inga spår av bosättning i inlandet. Vi har så tydligt dessa gårdar vid kusten. Det är något annat att se på. Om man nu tänker sig, att det här långhuset i bygden haft väggar i lerklinat flätverk, så har ju ändå kåtan i fångstamrken haft väggar av stående trävirke täckt med näver och torv. Det är alltså en relativt stabil konstruktion. Men byggnadstekniken är så pass olika och lämnar olika spår. Huset har haft stolpar stuckna ner i marken, och det lämnar spår till oss att se det, medan kåtan i detta fall har vilat på marken. Men man kan ju ändå fråga sig varför inte fasta kåtor får kallas fast bosättning bara för att de bott i dem också torde ha haft flyttbara kåtor sommaritd. I så fall borde också gårdagens nordbor som haft fäbodan och dagens svensk med sommarbostad kallas för nomadiserande och utan fasta boplatser. Det är alltså en skevhet i bilden där.

Jag har med i ett av mina senaste yttranden en lista över olika indikationer på denna fångstkultur, som man måste se som en självständig kultur i förhållande till bondekulturen.

Jag kommer att gå igenom dem på mina kartor litet närmare. Kåtatomber torde väl vara ganska odisputabelt. Härdar av samisk typ har definierats under senare åren. Det är en tydlig typ, som vi just har på Vivallen. Asbestgods av en viss typ som sträcker sig inte längre fram än ungefär 300 efter Kristus är något allmänt antaget som typiskt för den samiska kulturen. Näversvepningar i gravar har också utmärkt samisk kultur. Att ha näver som sjök i en grav, det kan man ha till och med i Västergötland; men detta att svepa in den döde, förmodligen ett sätt att transportera de döda från början, om man hade två huvudbostadsplatser, det kännetecknar den samiska kulturen. Detta kommer jag att återkomma till, detta att offra, skulle jag säga idag med tanke på de paralleller som finns österöver, offer av horn och kranier eller ren på gravar. De här omdiskuterade skinnskraporna är så väl kända bland såväl etnologer som fenno-ugrister och har ett väldigt typiskt utseende, som vi skall se. Pilspetsarna av järn av samisk typ, som finns på många håll i södra Norge och mellersta Sverige, de är väl publicerade av svenska arkeologer, senast behandlade av vår nuvarande riksantikvarie i ett licensiatarbete. Hängen av samisk typ har heller inte varit omdiskuterade. En liten fågelskulptur finns av typisk samisk stilkaraktär. Detta är något som jag hållit på en del med. Det är också godtaget, att man kan se vissa typiska funktionsförändringar i och med att man övertar föremål från en annan kultur. Detta är något som jag lämnat med som en bilaga nu på slutet, fastän det var en artikel som kom på 1980-talet, där jag sammanställer olika belägg för hur man kan se att man sent har använt en teknik som innebär att man slår till stenredskap hårda stenarter, kvartsit inte minst. Det är fångstkulturens gamla sätt att arbeta. Den har levt kvar ända in i medeltid uppe i nordligaste Finland t.ex., och den finns nere i Dalarna. Skidor av samiska typer är också väl definierade av forskarna i Sverige. De anses idag ha i regel lagts ner i myrarna antingen av rent tekniska skäl, och det är alltså lokalbefolkningen som har lagt ner de där, för att träet inte skulle slå sig under sommaren. Det finns också de som tror, att detta kan vara förknippat med någon form av riter, vilket är mera orsakert, tycker jag.

Den kända samiska schamantrummehammaren från Rendalen i Norge representeras av det här och en vävkamm, textilredskap av samisk typ har vi från norska kusten. Jag har beskrivit dessa företeelser i olika sammanhang och bitvis ganska utförligt.

Jag kommer nu till de kartor som jag lämnade in i somras, där många av dessa drag finns med. Vi har alltså Vivallen här. Vi har fynd av pilspetsar, som jag har lagt in på det här sättet, men väl att märka, de ingår nu i Funäsdalens museums samling och torde härröra från det här området. Men vi har inga fasta uppgifter om exakta platser, medan ett antal pilspetsar av samma typ, som alltså är väl belagda, finns på Vivallen och i de stora offerplatsfynden i Norge. De finns också i detta område på norsk sida. Vi har kåtatomter i norska fjällområden liggande här och här uppe. Vi har kåtatomter också här och en samisk offerplats här. Den vävkamm jag talade om är funnen ute vid kusten. Vi har skidfynd. En 1200-talsgrav av Jämtlands läns museum karakteriserad som samisk, ett osäkert föremål som ändå klassas som en samisk seit, men den är enbart pollendaterad, vilket är mera osäkert. Vi får ändå fram en bild, där vi bara ser toppen av ett isberg, som jag skrev. För det är enbart mycket typiska, mycket tydliga föremål, daterade föremål, som vi kan lägga in på detta sätt.

Jag har med en bild - den är väl beskriven i text, men den är inte avbildad i handlingarna förut, av den kända trumhammaren från Rendalen i Norge. Vad de norska kollegorna framhåller är, att ena sidan har samisk ornamentik, den andra nordisk. Så det är verkligen ett tecken på den samverkan och påverkan som fanns i det sydliga området på samisk kultur. Den ser vi väldigt klart. Det är svårare att se påverkan åt andra hållet. Men det är helt naturligt att majoritetskulturen påverkar minoritetskulturen. Det är något vi kan se jorden över.

När vi sedan kommer ner i en tidigare period, då får vi fram det här. Jag har lagt ihop det för att ge en helhetsbild.

Det är fortfarande de kartor jag har lämnat in. Nu ser vi dem i färg. Här är fynd av de typiskt samiska skinnskraporna, typiska för det finsk-ugriska området i sin helhet. Det är också några skidfynd.

Jag skall bara några minuter uppehålla mig vid de här skraporna. Denna illustration finner vi i Israel Ruongs översiktliga verk om samerna, hämtad från den store lappologen Itkonen i Finland. Vi ser de här väldigt typsika, z-formiga skinnskrapor, och hur de har varit skaftade. Det är en odisputabel samisk redskapstyp. Redan på 1980-talet diskuterades den i Sverige. Jag hade med några sådana från Arjeplog i mitt arbete på 70-talet. Gösta Berg, vår store etnolog, som dog häromåret och som väl var den kunnigaste när det gällde föremål, han hade sitt berömda arkiv om alla möjliga detaljuppgifter; han hade diskuterat saken med Åke -----strand, som nu är professor i arkeologi i Stockholm. Gösta berg betonde detta, att man aldrig funnit sådana skrapor i nordisk kultur. De är funna i kvinnogravar dessutom i norra Dalarna från 500-tal och 700-tal. Skinnberedning var ju också den samiska kvinnans stora uppgift i äldre tid.

Jag återgår till kartan här. Jag kan nu lägga åtskilliga belägg från en äldre period, den äldre järnåldern som vi säger, 500 f.Kr. till ungefär 500 e.Kr. Då får vi in de här blå prickarna. Vi ser att mönstret blir allt mer heltäckande. Skidåkningen kommer jag inte att komma in på. Den beskrev jag i det här Sapmi-häftet inlämnat 1992. Vi kan se här, att väldigt många markeringar hamnar vid Horrmundssjön i norra Dalarna. Vi kan också se denna asbestkeramik, de olika fynden av den, hur det kommer fram fler och fler längre och längre söderut. Horrmundssjön uppe i nordligaste Dalarna har betonats på senare år av en av våra få medeltidshistoriker, docent Nils Blomqvist vid riksantikvarieämbetet. Han har ett stort manuskript, som ännu inte är publicerat men legat klart några år. Det är ett arbete om Moras medeltidsarv. I kapitlet om sörsamer och skattmasar - jag lämnade in en del uppgifter om det i mitt senaste yttrande - där berättar han en ganska

spännande historia. År 1355 utfärdades i Magnus Erikssons nman . . . Han var då kung både i Norge, Sverige och Skåne. Det var en skrivelse till alla män i Österdalarna, som det heter, med anklagelser mot dem som trotsat gammal sedvänja, och vissa brev som skulle ha utfärdats av kung Håkon Magnusson, hans företrädare, och velat tillägna sig sjön Hormunden och Fuludals skog. Det området var nämligen norskt kronogods. Men det finns också en annan handling som berättar, att 1354 hade samme kung, Magnus Eriksson, stadfäst en lagmansdom, som delade Horrmunden mellan Lima sockenbor och invånarna i Våmhus tillhörande Mora socken. Nu frågar sig Blomqvist hur vi skall betrakta dessa anmäkningsvärt långväga intressen som kolliderade under medeltiden. Han anser att det erinrar direkt om regalanspråken på beskattning och varuutbyte med samebefolkningen, det som på norska kallades finnskatt och finnköp. "De äldsta uppgifterna om samerna beskriver dem ofta som stora leverantörer av pälsverk och andra exklusiva fångstprodukter till omgivande samhällen", säger Blomqvist. I källor av västnordiskt ursprung får vi höra, att samerna var skattskyldiga till enskilda stormän också. Blomqvist anser, att den ivriga uppmärksamheten som från två rikens sida riktiades mot Horrmunden och ----- närmast tyder på att där funnits en mötesplats, där den lokala fångstbefolkningen träffat samman med ett slags uppbördsmän eller birkarlar. Han pekar på bynamnet Bergkarås, i Mora, som år 1440 omtalades i formen Birkarleås. Om detta bynamn har en grupp birkekarlar urskiljts. Till sista påekar blomqvist, att skinnskatterna som utgick från övre Dalarna äger stor likhet med birkarlarnas avgifter, som är kända från Vasa-tidens början. Birkarlar är ju ett begrepp för de skatteuppbördsmän som svenske kungen hade längst uppe i norra Sverige.

Vi har nu kommit fram till platserna med offer av horn- och kranietak av älg och ren i gravar, som är representerade just i Härjedalen med tre gravfält från äldre järnålder. Det är tiden kring Kristi födelse och fem hundra år framåt vi har dateringarna ifrån. Det är alltså fångstmarksgravar med offer av horn- och kranietak av älg och ren. Den seden är också känd från samtida gravar i Lappland och på samiska

offerplatser, som vi sedan har där. Detta bruk tillhörde den gamla, traditionella religionen. Jag har tagit med ett fotografi ur en publikation, som jag åberopat men inte har visat bild ifrån förut, för att exemplifiera. Detta är alltså ifrån Krankmårtenhögen. Det är inte några små renhorn det rör sig om. Det är från tiden kring Kristi födelse. Det intressanta här är att man har alltså huggit av, så att man får med en bit av skalltaget. Man har inte tagit med några fällhorn. Det är stora rentjurar, slaktade på hösten det gäller. Det gäller också de älgar som finns där. Den seden är inte känd, varken från Sydsverige eller från de nordiska bygderna i norr. Djurben i gravar blir där vanliga först på 500-talet efter Kristus, åtskilliga hundra år senare. Då är det ofta ben av hela hundar, ibland också en häst, som ligger i graven, eller slaktavfall från någon offermåltid, huvud och fötter av getter och får t.ex., som bränts på bål tillsammans med den döde. Det är en ganska annorlunda sed.

Hos de renskötande tjuktjerna i östligaste Sibirien offrade man renhorn på gravarna ännu vid 1900-talets början, och det är det som finns med här en bild av i det arbete som jag åberoopat. Där påpekas särskilt, att fällhorn skulle man inte använda, utan man skulle just hugga av en bit av skalltaget också och lägga ner det. Släktingarna lade ner på de mera betydandes gravar årligen nya horn på det här sättet.

Jag tycker mig med det här kunna ganska klart visa, att Vivallen inte har varit någon isolerad plats, utan det har funnits en mängd andra platser, och att vi kommer att finna ännu fler när vi väl har blivit uppmärksamma på det.

Till slut skall jag nämna några ord om de skrivna källornas uppgifter. Då koncentrerar jag mig på två norska, som är de som ger de bästa uppgifterna; och som sagt var, Härjedalen hörde vid det här laget definitivt till Norge. Den ena är de norska lagarna, kristenrätterna ur Eidsgivatingslag och Borgartingslag, som har nedtecknats före c:a 1120 och som talar om samerna som om de inte tillhörde själva rättsområdena utan befann sig i kanten av dem. Det är de enda kända norska

lagarna som har förbud mot att fara till samer och uppsöka samer eller fara till deras områden för att låta sig spås. Det var till och med ett sådant bortt, att det inte kunde sonas med böter. En norsk professor i nordiskt språk, Elsi Mundal, anser också att det innebar att man i södra Norge for till samerna där för att få bot mot sjukdomar. Det innefattas i begreppen. Det var alltså de hedniska samerna det gällde. Det fanns naturligtvis också sådana som vid det laget var kristna. Man säger, att faran för samisk schamanism måste ha varit mera aktuell på Östlandet än på Västlandet. Det är en norsk historiker Robberstad, som har arbetat med dessa begrepp. Här har vi de två: Borgartingslagsområdet med sitt tjärnområde. Detta är en karta om förhållandena på 1200-talet, som är bättre kända. Eidsgivatingslagens område och det område norrut det gäller. Man anser, att det har varit något mindre områden, när vi kommer tillbaka till tiden kring 1100. Vi befinner oss alltså definitivt i södra Norge och i gränstrakterna mot Sverige. Sedan har vi Historia Norvegiae, den första stora krönikan över Norges historia, nedskriven c:a 1190 på latin, som beskriver hur Norge då såg ut. Man delar Norge i tre zoner på längden, från väster till öster räknat, först kustlandet. Det är framför allt den här delen som då var begreppet Norge, men man får inte utesluta områden ovanför också. Först kustlandet, sedan upplandet, d.v.s. bergen och så skogslandet, längst i öster: *Silvae Finncorum* = samernas skogar. Det är skogszonen, Finnmark räknas här som en del av Norge. Det har alltså gått 100 år, nästan 200 år. Sedan står det i själva det kända kapitel, som beskriver samerna, som ingår i samma arbete som nyligen är utgivet på svenska helt och hållet: "En väldig ödemark gränsar således till Norge och skiljer detta land i hela dess längd från de hedniska folken. Denna ödemark bebos av samer och vilda djur", alltså i hela dess längd från söder mot norr. "Samerna är mycket skickliga jägare, ensamvandrare och nomader som bor i skinntält eller nävertält." Det finns olika skrivningar. ". . . i stället för hus. Dessa tar de på skuldrorna, fäster glättade bräder under fötterna och förflyttar sig jämte hustrur och barn snabbare än fågeln genom snödrivor och över bergssluttningar, varvid renarna drar dem." Det talas alltså om dragrenar vid 1100-

talets slut. "De flyttar ständigt sina boplatser allt efter tillgången påvillebråd." Det beskrivs också en samisk schamantrumma. Där sägs det, att trumman var ett kärl som liknade ett soll fyllt med bilder av valar, renar med seldon och skidor. Nu har det också gjorts språkvetenskapliga undersökningar av den här texten av förre professorn i nordiska språk i Oslo, Halvarsen, som säger att de flesta ortnamnsuppgifterna berör de här delarna av Norge, och han anser, att det är främst förhållandena där som har legat till grund för denna text. - Ja, jag skall sluta där.

Adv.: Jag har inte många frågeställningar, för vi har fått en mycket god belysning. Men jag skulle vilja anknyta till den gräns som har nämnts. De förhållanden du redovisar här anknyter till ett område söder om den s.k. skandinaviska kulturgränsen. Vt.: Ja, det är i viss mån en gräns, eftersom det är en nordgräns för de nordiska bygderna, de nordiska ortnamnen o.s.v. Huvudsaken är, att man inte ser det som en gräns mellan samer och nordbor utan en nordgräns för ett tydligt nordiskt område. Då åberopar jag den första kartan jag visade med stora rutiga mellanområden.

Adv.: Det förhållandet att din undersökning på 70-talet begränsades till områden norr om Ångermanälven, kan du utveckla vad det hade för anledning? Vad var orsaken till detta? Vt.: Det var den allmänna vetenskapssynen. Jag tror inte, att någon ifrågasatte det på 70-talet. Det var så stadfäst sedan 1900-talets början, att så skulle det bara vara. Jag ifrågasatte det vid det laget inte och inte många andra heller, skulle jag tro, även om det säkert fanns redan vid det laget andra röster också. Det är ett rent vetenskapshikstoriskt synsätt, som har legat kvar och som har fått ett så kraftigt fotfäste. Man kan väl säga, att det var i och med Ingemar Nilsens arbeten på 80-talet i Norge som det blev etablerat. Dessförinnan ansågs det ju att samer hade funnits i hela Norden, medan man hade en helt annan vetenskapssyn bland alla, både historiker och språkforskare på 1800-talets mitt. Man ser där hur de stora trenderna dominerar också och gör oss blinda allihopa. Det är inte förrän man får fram konkret material, som man kan börja tänka i andra banor.

Adv.: Om jag förstått saken rätt, så är det möjligt att också andra spår kan ha lett fram till kompletterande undersökningar av Vivallen. Undersökningarna där hade gjorts i början av 1900-talet. Men det var alltså dina förvärvade kunskaper om samiska föremål, som du då kunde iakttaga, som var utgrävad ifrån Vivallen på ditt museum då. Vt.: Ja, lika mycket. Det kan man säga. Vivallen utmärks ju av en kombination av föremål från östligt håll, alltså finskt-ryskt, och från nordvästra Europa, som vi kallar för nordiskt eller germanskt och samiska föremål och dessa funktionsförändringarna i och med att man tagit in vissa föremål från de andra kulturkretsarna i hela denna sammansättning. Det är ett sent material. Vivallen sträcker sig in i 1200-talet. Vi har inte så sena gravar kända från Storsjöbygden i Jämtland t.ex. Där finns en mängd indikationer. Om vi betänker att det inte är så väldigt långt till Trondheim med kyrkan som fick fotfäste där i början på 1000-talet, så är det anmärkningsvärt sent här. Den rikaste graven är från slutet av 1100-talet. Från Gotland har vi någonting liknande samtidigt, men mälardalen och Storsjöbygden är sedan länge ordentligt kristnade.

Hovrätten för Nedre Norrland	
-----! = Ohörbart.	09-28EX
Ink. 2001-08-29	bil.
Nr. T 58-96	Aktbil. 310
Med posten	
Ingiven av	R. 21

Vittnesförhör med Rolf Sjölin

Advokat för samebyarna:

Du har avgivit utlåtanden i målet som berör något som benämnts "samernas utanförskap i Jämtland och Härjedalen". Men innan vi går in på det, och innan du får utveckla detta, så skulle jag vilja att du redogör för domstolen och för oss på vilket sätt du har studerat detta och vad du har för bakgrund att uttala dig i denna fråga.

Vt.: Jag är född och bor i Västergötland, i Ulricehamn. Jag blev folkskollärare 1960. Jag flyttade till Kiruna för att arbeta som lärare där och kom i kontakt med nomadskolan där och fick vänner där uppe och fascinerades av kulturers möten på Nordkalotten. Efter ett par år flyttade jag tillbaka till södra Sverige och utbildade mig i statskunskap, och jag kom att skriva uppsatser där om valdeltagandet i fjällbygd och om samernas flyttningar, -----

I den ena uppsatsen fanns det uppgifter som uppmärksammades och sändes in till statsmakterna, som faktisk föranledde en del förändringar av vallagen. Det gjorde jag på 60-talet. På 70-talet när sameutredningen arbetade, blev jag också anmodad att hjälpa till med att samla material utöver det jag hade tidigare. Det blev så pass mycket, att jag återvände till statsvetenskapliga institutionen i Göteborg som forskarstuderande i tre år, där jag då hade en målsättning att ta reda på de samefrågor som har funnits i svensk politik. Boken jag skrivit heter alltså: "Samer och samefrågor i svensk politik", där jag då frågar mig vilka frågor som har funnits i svensk politik, och i vilken mån samer har medverkat där. För att ta reda på detta har jag i mitt fältarbete studerat material från kommunarkivet här i Svea, i Jämtlands-kommunerna, i Västerbotten och Norrbotten ända till Karesuando. Jag har också varit i landsarkiven. I kommunarkiven har det då varit sockenstämmo- och kommunalstämmoprotokoll och andra handlingar som legat i anslutning till detta. Jag har alltså i riksarkivet och på landsarkivet studerat framför allt då det stora

uredningsmaterialet. Det finns väl ingen grupp i detta land, som det varit så mycket utredningar om. Redan på 1840-talet, och det finns dossierer på landsarkivet, dels s.k.

Kommittéarkiv och sedan dosier från regeringen och i riksdagssammanhang. Dem har jag läst igenom. Jag har också varit på landsarkiven och sett de dossierer som givit underlag för de s.k. landshövdingeberättelserna, som finns i ordnad följd ifrån början av 1800-talet. Det är alltså då underlagen för dem, och sedan finns landshövdingeberättelserna först från 1837 vart tredje år och sedan vart femte år fram till 1910. Jag har studerat den samiska organisationens tillväxt eller framväxt från sekelskiftet och framåt. Dels finns deras protokoll, och dels finns det även i utredningsarkiven uppgifter om det. Det är den allmänna bakgrunden till det arbete, som har utgivningsåret 1981. Men jag har alltså inte lagt fram någon avhandling förrän 1977, då jag blev heltidspolitiker i landstinget i Älvsborgs län. För att uttrycka det kort, så trodde jag att jag skulle kunna både forska och vara politiker, men det gick inte.

Jag har nu skrivit det här med de fordringar som finns på källkritik och källanvisningar och sådant, som jag har framför mig och som i stort sätt är underlaget och hänvisningar till allt jag har att framföra.

Adv.: Då vill vi ge dig tillfälle att föredra de huvudpunkter du anser föreligga i detta begrepp "utanförskap" för samernas vidkommande med belysning av förhållandena i Härjedalen och Jämtland, där detta är markerat.

Vt.: Ordet "utanförskap" gäller alltså samhällsprocesser och det man med en modern term kallar politik. Definitionen på politik inom statsvetenskapen är de samhällets ordnade åtgärder att samla ihop krav och att fördela samhällets resurser. Man kan observera, att det ligger ingenting av demokrati i detta, utan då får man komma med tillägg. Den allmänna definitionen på politisk verksamhet är den ordnade verksamheten som samhället gör, och sedan den organisation som man skaffar sig för detta. Den klassiska organisationen för politisk verksamhet i Västerlandet bygger på att man har beslutande sammanhang. I Sverige och i Västerlandet har man riksdag och fullmäktigeförsamlingar och i ett mellanläge de

regionala församlingarna, som jag inte har tagit upp. Det är den beslutande makten. Sedan har man den verkställande makten: tjänstemännen och de som förbereder och verkställer de beslut, som de beslutande organen tar. Sedan har man då den väldigt viktiga delen rättsprocessen, domstolarna som skall bevaka både de styrande och då även samhällsmedborgarna, om man bryter mot de lagar som har stiftats. Det är de klassiska delarna i inflytandet i samhället. När man i moderna sammanhang talar om inflytande, och när man analyserar hur mycket folk som deltar i val o.s.v., så frågar man sig då: Hur kan man ta del av den information som ligger till grund för de beslut man skall ta för valdeltagande o.s.v. i moderna sammanhang? Det är ju något som även gäller för äldre tider. Vilken information nåddes medborgarna av? Sedan brukar man också tala om: På vilket sätt känner sig medborgarna inom ett visst område, en stat, att de hör till den maktorganisation som finns. Det benämner man med ordet legitimitet. På vilket sätt betraktar medborgarna den organisation som finns som legitim gentemot individen? Det går ju att tillämpa på alla tider, även om detta är det moderna sättet att uttrycka det. Detta som jag har arbetat med och i detta fall är aktuellt, det är delvis i slutet av 1700-talet och 1800-talet och möjligtvis in på 1900-talet. Vad är det som påverkar sådana här saker? Det är naturligtvis, att under 1800-talet så ökar befolkningen. De skulle ha mat. Här i landskapet fördubblades i stort sett befolkningen från knappt fem tusen till bortåt tio tusen under 1800-talet. Staten ville ha skatteintäkter. Man hade förlorat Finland 1809. Av den anledningen var staten synnerligen angelägen om att se till, att jorden blev skattelagd. Man kallar 1800-talet den politiska moderniseringens århundrade. Den tekniska revolutionen började komma, och det var helt nödvändigt att modernisera samhällsmaskineriet, som då fick t.ex. vår nya grundlag 1810, när Sverige i stort sett var slut som stormakt. Den franska revolutionen hade kommit med sina omtumlande idéer. Även ute i lokalsamhället fungerade inte det gamla. De gamla socknarna som i stort sett hade hand om det kyrkliga började av praktiska skäl ges funktioner, som var icke-kyrkliga. För att få det att fungera, så kom kommunala reformer i form av

sockenförordningen 1817, 1842 och 1862, den 1862 som i stort sett är grunden för den kommunala självstyrelse vi har ännu i dag. 1866 försvann den gamla ståndsriksdagen, och vi fick ett representationssystem. Över huvud taget kan man säga, att trots att den tekniska revolutionen började på 1800-talet, så var det ännu så länge de agrara intressena som var de starka på 1800-talet, och genom de rösträttsregler som kom att finnas så hade bönderna en stark ställning både i bondeståndet 1810-1866 och i riksdagen under slutet av 1800-talet. De var alltså starka.

Efter denna inledning är det naturligtvis då viktigt, att jag då koncentrerar mig och frågar mig: Hur var det i Härjedalen? Dels på grund av den uppgift jag blivit ombedd att göra, så har jag delat in det i två delar.

1: De formella politiska rättigheterna. Det är naturligtvis mitt huvudbidrag att helt enkelt titta på de lagar och regler som styr medborgarnas deltagande i deteta och att redogöra för dem. På det viset vill jag markera, att jag har tittat på dem och använder ordet innehållsligt. Jag har alltså inte tittat på dem ur vilka resultat de har gett. Men det är klart, att när jag undersökte detta, och när jag kommer in på vissa saker, måste jag naturligtvis titta på: Vad är det man sysslar med? På det viset kommer man inte undan det. Men huvudbudskapet är alltså de formella politiska rättigheterna. Då börjar jag med att kommentera dem från mitten på 1700-talet och till 1810.

Jag vill börja med att markera, att samerna rent kyrkobokföringsmässigt på 1840-talet skrevs på särskilt ställe i kyrkböckerna, som sedan kom att kallas de s.k.

lappförsamlingarna. En beskrivning av dem finns på flera ställen, bland annat i den skrivelse som lämnats in från landshövding Jan Eriksson 1892, där han skriver till Statistiska Centralbyrån och redogör för detta. Där finns en historisk beskrivning av lappförsamlingarna.

Som kommentar till detta kan man säga, att för samerna i Jämtland var denna skrivning mycket olycklig, som påverkade som jag ser det deras möjligheter att komma med i nästan 200 år. Sedan frågar jag mig: Samerna tillhörde den s.k. menigheten, allmogen, och bondeståndsledamöterna valdes i

södra sverige vid häradsting, och här var det lagmansting. Där kunde man alltså välja bondeståndets ledamöter. Det framgår inte riktigt av den tidens grundlagar på vilka grunder de valdes förrän 1772, Gustav III:s statskupp och den grundlag som kom från honom, där han hade väl intresse av att hålla sig väl med bönderna, att han bestämde då, att vid häradstingen skulle bondeståndets ledamöter väljas av bönder som hade i mantal satt jord. Sedan finns det då en avhandling av Mårtensson, som går igenom de ledamöter som fanns från bondeståndet under ståndsriksdagen, och där finns inga samer med.

Vid dessa tillfällen var det ting, och de rättsliga verksamheterna föregick också, och nämndemännen kunde, som jag tolkat den historien som jag läst i K.G. Westmans redogörelse för den svenska nämnden, utses av domaren fram till 1820-talet, då sockenstämman valde nämndemän med viss ordning, så att häradsnämnderna försågs med nämndemän. Dessa nämndemän blev också oftast i de sammanhang där det behövde s.k. gode män. ----- I övrigt finns det i litteraturen, och jag vill hänvisa till Lars Tomasson. Den tidens informationsorgan var kyrkan och gudstjänsterna, då prästen läste upp kungörelser, och samerna hade särskilt under vissa delar av året svårt att komma dit, och på det viset missade de den tidens information. Där vill jag nämna, att jag har frapperats av att i länen Västerbotten och Norrbotten bestämdes det under början av 1800-talet i Lappmarkens ecklesiastikverk, som alltså var en organisation särskilt för Lappland, att t.ex. kungörelserna i kyrkan skulle läsas upp även på samiska. Något sådant har jag inte hittat, som berör Jämtland och Härjedalen.

Tiden 1810-1832, då den nya grundlagen kom till; för att delta i bondeståndet fordrades innehav av i mantal satt jord. Det var alltså för att på stämman sände man i väg elektoror till häradet, där ledamöterna sedan representerade häraden. Elektorerna hade då en rösträtt i form av att de hade vissa mantal med sig. Sockenstämmorna fick ökade uppgifter, bland annat val av nämndemän och gode män. Samerna satt fast i lappförsamlingarna.

Där står "övrigt", som egentligen hör till punkten 2. Men jag har alltså nämnt, att jag inte har funnit att det har funnits samer som varit tjänstemän i form av lantmätare och dylika tjänster. Då kan man fråga sig varför jag tar upp en sådan sak. - Jo, i inflytandediskussionerna inom statsvetenskapen säger man så, att det naturligtvis inte räcker med att man har människor i de beslutande funktionerna, utan det gäller också att ha folk i administrationen och verkställigheten, som har samma tankar, samma kultursyn och sådant för att det skall fungera väl. Det är liksom tankarna bakom varaför jag har frågat mig och sett efter. Naturligtvis skulle det kunna finnas någon same som har gått på skola i Östersund, som fanns där och blivit tjänsteman. Det kan man direkt se på namn. Men jag har inte funnit någon. Jag har frågat Lars Tomasson och de som har forskat ännu mera än jag i det hela. Men jag har inte funnit någon. Jag vill påpeka det. Fortsatt hade samerna svårt att nås av information. Den skule fortfarande gå genom kyrkan.

Tiden efter 1862-1866, då det skrivits en modern kommunallag, och det är då faktiskt grunderna för den vi arbetar efter ännu. För medlemskap och rösträtt fordras, att man är mantalsskriven och betalar kommunalskatt. Samerna hade ett annat skattesystem och var ej mantalsskrivna och var fortfarande i lappförsamlingar. Det drabbade inte bara samerna i Jämtland och Härjedalen utan även i Västerbotten och Norrbotten.

1866 blev det en ny representationsriksdag och där inkomster och skatteregler uteslöt samerna från rösträtt. Där kan jag också peka på att de centrala myndigheterna inte kände till så bra hur det fungerade uppe i Norrlands inre. När jag själv, som läst statskunskap, skulle börja undersöka detta, fann jag att när jag tittade på både hur lokal styrelse och den centrala styrelsemakten fungerade i inre Norrland, så stämde det inte med vad man hade fått lära sig om hur det fungerade i södra Sverige, utan det var så långt avstånd. Det fanns inte TV och radio och datorer, utan det var för långt

borta. Det fanns en del lokala initiativ för att få det hela att fungera.

I anledning av 1862 och 1866 års dels sockenreform och dels representationsreform så skrev landshövdingen i Västerbotten och Norrbotten, att detta inte fungerar av den enkla anledningen, att varken samer eller icke-samer är mantalsskrivna. I den tidens regionalpolitik hade man för att inte samer och andra skulle rymma till Norge gett dem skattefrierheter, så att de var inte mantalsskrivna. Det betydde, att de fick inga medlemmar i sina socknar, och ingen enda var röstberättigad till riksdagen i nuvarande Lappland förrän år 1873. Det tog alltså tio år för att rätta till sådant. Som en liten information hur det kunde fungera så frågade då regeringen de olika delarna där uppe, om de ville ha beviljning, som då skulle föra med sig att de fick rösträtt och sådant, då var det de som sade: Vi bryr oss inte om rösträtten, om vi slipper skatt. Men det blev att Norrland fick inkomstskatt, och medborgarna utom samerna mantalsskrevs, och de fick alltså rösträtt; men inte samerna i Jämtland och Härjedalen och icke heller i Norrbotten och Västerbotten. Det är ju ganska anmärkningsvärt. Samerna hade fortfarande svårt att bli valda till nämndemän och gode män. Det har alltså inte funnits några. Det är för att gardera mig, att någon enda kan ha varit vald. Men varken jag eller Lars Tomasson har kunnat finna någon; medan man då kan konstatera, att i Norrbotten och Västerbotten valdes redan på 1600-talet samer till nämndemän. Det finns rätter på 1600-talet, där alla nämndemän var samer. Men sedan eftersom nybyggarna ökade, så blev det fler nybyggare i nämnden. Men ända in på 1900-talet var samerna garanterade en plats som nämndemän för att man ville ha garanterat, att samisk rätt skulle kunna representeras.

Nu är jag inte specialist på det; men det är det som citeras i en bok som jag läst om det av Fristedt, att man ville ha samer i nämnden av den anledningen. När det var mord, där antingen samer fanns med på båda sidor, eller att det var samer inblandade, så fann man det lämpligt. Det var fortfarande svårt att nå dem med kungörelser och information.

Fortfarande har det då inte funnits samiska kronofogdar och lantmätare och andra tjänstemän.

Genom 1886 års lag tillattes det lappfogdar, som egentligen var en polisiär myndighet. I vanliga fall när man skulle stifta en lag, så skulle övervakningen av den skötas av landets vanliga rättsövervakande. Men man tillsatte då en specialfunktion, som skulle övervaka renbeteslagarna och som sedan kan nämnas fick uppgifter som inte var polisiära. Han skulle sitta med i fattigvårdsnämnden, för samerna fanns inte med i kommunen här, utan det fanns speciella pengar från staten som gick till samernas fattigvård, och där fanns lappfogden med. Han skulle senare vara med och ta ut värnpliktiga. Han skulle över huvud taget utse vilka barn som skulle gå i nomadskolan o.s.v. Denna funktion som kom från renbeteslagarna från 1886 har sedan kommit att nästan likna - åtminstone för Jämtland och Härjedalen - tecken på vad en kommun har att göra för vanliga medborgare.

Som sista punkt står det där, att socknar motarbetade länsstyrelsen, när denna sökte få saker skrivna där. I landshövdingeberättelserna från 1850-60-talet och framåt noterade man varje gång, att samerna inte var mantalsskrivna och inte kunde tillhöra kommunen. Men den landshövding som kom i början på 1900-talet han fick 1810 fick nämna att samerna skulle mantalsskrivas, alltså skrivas på församlingar och då i socknar där de låg närmast till att finnas. Men en del socknar ansåg då, att dessa saker inte skulle vara skrivna där. Då har jag i dessa sockenstämmoprotokoll hittat då hur kommunstyrelsens ordförande fick i uppdrag att överklaga sådana mantalsskrivningar. Det fanns alltså en spänning när samerna skulle komma in i de ordinarie samhällsfunktionerna. Adv.: Vilken tidpunkt är vi framme vid nu? Vt.: 1910. Jag nämnde, att när jag gjorde denna fältforskning från dessa trakter ända upp till Karesuando och inte hittade vissa saker, så måste jag ställa mig frågan: Fanns det några andra vägar som då i detta fall samerna har något inflytande på? Jag har ju gått igenom och direkt sagt, utifrån lagar och förordningar som rör deltagande i riksdag, i sockenstämmor och

sådant och om att vara nämndemän där det direkt står och man kan dra slutsatserna, att de inte är med. Man måste ändå ställa sig frågan: Har de då inte varit med någonstans? Det var frågan som jag fick ställa mig och som jag har skrivit om både i min bok och nämnt nu. Jag har ett antal punkter här, som jag kort skall redogöra för. Det kan i och för sig vara riktigt att börja med att en del samer blev fastighetsägare. De skaffade sig ett nybygge. I det fallet kunde de alltså få rösträtt och få tillträde till stämmor i form av fastighetsägare.

De hörde alltså inte till den samsika identitetsgruppen på det viset, utan de hörde till de renskötande samerna, som bara var skrivna på renbetesfjällen och skattade för dem, och det var de som inte kom med i detta system. Det är klart att man kan fråga sig: Den som både hade kvar som nybyggare ----- sin solidaritet; var fanns de? De var troligtvis fortfarande samer, åtminstone i någon generation. Sedan kommer vi till detta med 1841 års brev och avyttringen, som en central del i detta sammanhang, där det står då att samerna skulle kallas genom sin länsman. Jag har skrivit i mina inlagor, att där fanns alltså samerna med. Det finns då i det material som fastighetsägarna lämnat in exempel på det. De finns delvis i arkivet för 1886 års lag, som jag har sett redan tidigare. Men jag har ändå vissa funderingar kring det och hade det redan tidigare. När 1820 års avyttringsstadga, där man avyttrade utanför Hede, alltså Hede, Tännäs och Storsjö, där nämndes alltså inget om samerna att de skulle vara med; medan då i avyttringsförordningarna och i förordningar för nybyggen i lappmarken står det, att det skulle finnas en samisk gode man med vid utskiljningen av nybyggen. Sedan fanns det då när rätten registrerade nybyggen som skattlades, fanns det också samer närvarande, i varje fram till mitten av 1880-talet. Det finns i min bok. Att samerna var med vid avyttringen är ju otvivelaktigt, men jag vill ändå påpeka en sak som jag har med i min avslutning, som just detta är exempel på. Avyttringen var ett utslag för att centralmakten dels skulle se till, att den ökande befolkningen i Sverige fick mat. I mina hemtrakter var det storskifte. Här i Norrland var det avyttringen. Man tog av de stora markerna som staten

hade och tillförde nybyggen och skattlade dem, och staten fick skatt för det. Det kom pengar till länstyrelsen i Jämtlands län. Då tittade man på det. Då fanns det jordeprov från socknen. Alla som var registrerade för ett -----

De kom alltså i detta system, som centralmakten hade. De skulle komma med vid avyttringen, medan då samerna kallades; och man kan fundera på: Blev alla samer kallade till detta precis som fastighetsägarna på den tiden automatiskt blev kallade? Alltså de fanns med i systemet; medan de andra fick arbeta sig in i systemet. Det är liksom de funderiongarna man har. Kort svar på frågan, om samerna inte fanns med någonstans. Jo, innan renbeteslagarna kom, fanns det senare i alla fall fullmäktige i byarna, där samerna träffade lappfogden. Man kan konstatera, att fullmäktige i lappbyarna, som det tidigare hette, var alltså direkt underställda lappfogden, och det ingick inte i något officiellt, konstitutionellt system. Sedan är det då viktigt att säga, att när mantalsskrivningarna började 1910, och samer efterhand skrevs på socknar, då fick de naturligtvis rösträtt och tillhörde en kommun och kunde gå på stämma där. Men enligt Lars Tomasson tog det från 1910 och ända fram till 1942 - det står nog 1940 här - innan det var riktigt klart med mantalsskrivningen och till vilka kommuner de samerna skulle höra.

Hittills har det varit en redogörelse för samernas konstitutionella rättigheter, där jag då har kunnat belägga det. Avslutningsvis skall jag säga enligt punkt 2, att i ett samhälle finns det mer än formella saker, som styr människors beteende och som samhällsmedborgare, där var och en naturligtvis i sin tid och med sina speciella inslag ----- Men om man gör de reflektioner jag har gjort kring det här så är frågan: Varför är det så olika i Jämtland och Härjedalen mot i Västerbotten och Norrbotten i en del? En del likheter finns naturligtvis, detta att samerna inte var mantalsskrivna. Då skall jag kort säga, att man konstaterar, att det varit en kamp om marken. Det är ett stort kapitel i den här boken. Det heter kampen om marken. Med en ökande befolkning, och när människor inte kunde åka till Amerika, och det fanns inga

fabriker, då var man tvungen att ge sig ut och leta efter mark för att producera mat. I en skrift från 1796, av ----- som gjorde en resa hit på statsmakternas uppdrag för att söka efter metaller, och på sid. 117 och sidorna runt omkring beskriver de även mötet med samer. Där står det då, att det var ett ständigt krig mellan lapparna och bönderna och bruksägarna om betesmarken sommartiden.

"Men om gammal hävd gäller som lagars rätt, så blevo verkligen lapparna förorättade, och det har även senare år varit vid tinget och därvid ingenting uträttat." Jag bara konstaterar, att landshövdingeberättelserna och kommitté-, ariiv- och de redogörelser som finns, de pekar tyvärr på att det varit starka motsättningar av och till i denna landsdel, som i och för sedan förflyttade sig norrut, så att 1898, då 1895 års kommitté, då hade de sina stora rötter i motsättningar även i Västerbotten. 1928 års lag, som föregicks av ett 20-årigt utredningsarbete, det hade sina huvudorsaker i motsättningar i Norrbotten. Denna våg av motsättningar hade sin början här i söder och går norrut naturligtvis eftersom det blir fler icke-samer i dessa bygder, och det blir motsättningar.

Vidare finns det under slutet av 1800-talet en syn, som grundar sig på idéer av nationalromantiska föreställningar om odlingen. Kultur betyder ju odling. Odlingen var alltså en högre livsform än andra, så även då européerna som drog ut i världen och lade under sig andra länder, då det blev sagt att den europeiska odlingen, kulturen, stod över andra kulturer. När man läser berättelserna i kommittéerna, och det finns riksdagsdebatter, och det finns även i Högsta domstolen. Det fanns inget lagråd i riksdagen då, utan det var högsta domstolen som tittade på lagarna. Där talade man även om odlingens företräde. Det fanns då även föreställningar om att samerna skulle försvinna genom att det kom rapporter om att en del samer tog anställning hos bönderna som drängar för att de fastboende hade skötesrenar. Då tänkte man att detta skulle komma att fortsätta,, så att samerna skulle komma att försvinna. Jag har här i boken en promemoria från landssekreterare Rissner, som var landshövdingens närmaste man. I den promemoria som låg till underlag för

landshövdingeberättelsen skriver han: Samerna kommer att amalgeras med de svenska nybyggarna." De kommer att sammansmältas, assimileras. I och för sig var det väl ingen orimlig tanke, att man trodde att de blir nog lantbrukare. De kommer att försvinna. Men det var kanske allvarligare tankar än så. I en bok om Jämtland av samme man skriver han 1866: "Jämtlänningen är nämligen en telning av den huvudstam, som under de senaste årtusendena gått och än går i spetsen för odlingen och civilisationen, den germanska, samt deltagar således och är medarbetare i mänsklighetens strävanden till att större och större fullkomning. Lappen däremot är av den tjudiska stammen, den finsk-ugriska i språksammanhang, en stam som med några få undantag såsom i Ungern och Finland visat sig nästan oförmögen av odling, ja så fientlig mot densamma, att den efter vad det vill synas hellre går sitt avtynande och sin undergång till mötes än den avstår från sitt råa, halvvilda levnadssätt och inträde på den mänskliga odlingens bana." Detta är tankar som började i slutet på 1800-talet i den darwinistiska tankarna, de socialdarwinistiska om olika kulturens -----

Han skriver 1914: "man skall inte gifta sig med samer, finnar och tattare. Det är i en skrift från 1814. Vidare finns det en läsebok, som gick ut i skolorna. Där står det: "den lapska rasen hör icke till de högre." Så står det alltså i en bok som barnen får läsa. Det är ingen bra grund för synen på varandra. Det blir en kulturkamp.

Innan jag avrundar vill jag dock också påpeka i dessa sammanhang, att samerna är en internationell grupp, som har pendlat över gränsen allt ifrån birkarlarna, och när tre länder tog skatt av dem. Det var kodicillen 1751, och på 1840-talet var det kommissioner ----- som arbetade med en slags internationell fråga. Sedan mot slutet av 1800-talet arbetade man i flera tiotal år för att kodicillen gick ju ut, och fråga var om den skulle förlängas eller inte. Det var stora långdragna förhandlingar, som sedan fördes in i unionsstriden, där då befästningarna, utrikespolitiken och renbetesfrågan var

de tre stora förhandlingsfrågorna när man i Karlstad gick till slutbehandling av det. Den som var sekreterare i detta, i hans anteckningar står det, att den lapska frågan inte är så viktig, men vi måste hålla på den. Han hette Johan Widén och blev sedan landshövding i jämtland.

När man i landshövdingeberättelserna skriver gång efter gång, att samerna inte var mantalsskrivna och inte tillhörde kommuner, så frågar man sig varför man inte gjorde något åt det, för det gjorde man i de andra länen. Bondeståndets siste talman hette Larsson i ----- Han var ifrån Jämtland. Han satt med i den kommitté som arbetade fram kommunalförordningarna 1862. Men det nämndes ingenting om det. När man kom underfund med att samerna varken fanns med där i kommunalförordningarna eller i Lappmarken och representationsreformen, så tillsatte man en kommitté, och där uppmärksammades att samerna inte var med. Man kom då fram till att man inte skulle göra något åt det varken i Jämtland eller i Lappmarkerna. Så de hamnade alltså utanför där. Man kan ju fråga sig varför man gjorde det. Men det är klart, att i 1882 års kommittés handlingar kan man skriva: "Betänker man hur föga ägnat ett lappsamfund är att förhandla till gemensamt beslut och ingå avtal samt till samfällt gagn använda inflytande medel, så finnes lämpligast att åt konungens befallningsman uppdraga ärenden." Då blev det så, att man alltså tog systemet med lappfogdar.

1872 skrev Statistiska Centralbyrån, vars chef hette Sidenblad, och han var också jämte, och han frågade om dessa lappförsamlingar, varför de inte hade rösträtt och varför de inte fanns med i kommunerna. Detta material finns i kommittéarkivet för 1919 års lapputredning. Jag kan inte hitta vägen fram dit, men han kom tydligtvis tillbaka och frågade om det på 1890-talet, och då svarade alltså landshövdingen som det står här:

"Med anledning av herr Överdirektörens skrivelse av den 17 sistlidne augusti med begäran om upplysning på vilka grunder de å renbetesfjällen nomadiserande lapparna icke anses tillhöra någon kommun får konungens befallningshavande äran

meddela, att något kungligt brev eller förordning som direkt skall ordna lapparnas ställning icke kan upphittas."

Det var alltså svaret. Det står, att ingen annan än staten är skyldig ----- den omvårdnad som de bofasta äga att påräkna inom en kommun. Samerna var något slags statliga medborgare.

På det viset vill jag sammanfatta, att vad jag funnit är att rensamerna, som sysslade med renskötsel, har varit utanför det konstitutionella begreppet. I den mån de varit med, så har de fått kämpa sig in ifrån sidan, t.ex. när de i dessa utredningar har fått skriva. Det har ofta skett under motstånd från intressen. Med intressen menar jag naturligtvis kampen om marken. Men då är det viktigt att säga, att kampen om marken berodde på att det var för mycket folk i dessa trakter för att detta system skulle fungera. Det var för mycket folk som skulle leva på de areella näringarna, och det gav en strid. Men i dessa sammanhang finner man också, att idéer, okunskap och även fördomar har legat till grund, när dessa ärenden har behandlats. Samerna har kämpat sig in vid sidan genom att uppvakta, och de har varit talesmän. Som ytterligare bevis på att de inte har funnits med i systemet är, att man har fått tillsätta så mycket utredningar. I stort sett från 1880-talet och framåt har det varit minst en utredning i varje tiotal år för en så liten grupp människor. Det är också bevis på att man inte hittar det vanliga systemets maskineri för att lösa det.

Naturligtvis har de figurerat i domstolar, i brottmål och civilmål. 1841 års kungliga brev gav samer möjlighet att medverka i den senare delen av ett avyttringsärende. Men om man tar den samlade -----processen, så pekar jag på att jag funnit, att samerna under de senaste ----- åren varit utanför.

Adv.: Vi kan alltså konstatera då, att det finns en klar skillnad i detta system mellan dem som ägnat sig och kvaarblivit i renskötseln och de samer som har då skaffat sig på det ena eller andra sättet fastigheter. Vt.: Ja, det bör ha varit så, att med detsamma man skaffat sig en fastighet så har man skattskrivits, och man har fått skatta för den. Då har han skrivits också i en socken, i en församling.

Då kan man fråga sig: Var fannss han kvar med sin identitet? Men rent formellt bör han alltså klart ha varit skriven på det viset. Men jag har inte gått igenom det. Men för att fastställa det exakt, så borde man gå igenom det.

Adv.: Var församlikngarna något som var uteslutande för Jämtland och Härjedalen? Vt.: Ja, de fanns inte.

Församlingarna och socknarna i den inre delen av Norrbotten var avskurna från de stora floddalssocknarna, som från början sträckte sig från Bottenviken och ända upp till norska gränsen. Eftersom befolkningen växte, skars de av, och det inrättades nya socknar. Arjeplog och Jukkasjärvi inrättades för samerna. Det var huvudsakligen samisk befolkning i den delen av landet. År 1800 fanns det 12000 invånare ungefär i nuvarande Lappland. Hälften var inbyggare och hälften var samer. Det var då inte så trångt, medan det i Härjedalen fanns 5000, och några år senare 10000.

----- = Ohörbart

1 (27)
1

Hovrätten för Nedre Norrland	
01-09-28	
Ink. 2001-09-06	
Nr. T 58-96	316
Med posten	
Ingiven av	R. 21

Vittnesförhör med Evert Baudou

Advokat för fastighetsägarna:

Då vill jag be dig, Evert Baudou, att du lämnar oss en redovisning över de utlåtanden, som du har skrivit, och som vi har givit in i dessa mål.

Vt.: Det arkeologiska målet för processen här är ju att reda ut etnicitet, kontinuitet och renskötselns förekomst. Detta är frågor som är väldigt mycket diskuterade i arkeologin när det gäller etnicitet och kontinuitet, renskötseln i mindre grad. Nu har Inger Zachrisson vid ett par tillfällen ansett, att jag inte är kompetent att medverka i detta mål, och därför vill jag gärna ta upp frågan om min egen kompetens också. Jag har alltså så gott som uteslutande arbetat med sten- och bronsålder, står det där, "perioder i förhistorien som har helt andra material och frågeställningar än de som är aktuella för denna process. Det kan vara en förklaring till att han inte beaktar historiskt källmaterial, något som för en forskare om järnålder och medeltid är en självklarhet och ett absolut krav ur vetenskaplig synpunkt. Han har vidare ej närmare sysslat med samisk kultur. Jag vill därför ifrågasätta, om han har den särskilda kompetens som krävs för att bedöma de förhållanden i vår förhistoria, som är relevanta för den pågående sedvanerättsprocessen i Härjedalen."

Då vill jag nämna något kort om min kompetens. Jag började arbeta i Norrland 1957, och det har snart gått 40 år sedan dess. Jag har arbetat inom väldigt många områden, i nästan alla landskap i norrland. 1975 blev jag professor i Umeå. Jag var den förste professorn i arkeologi där, vid en ny institution således. Det är ett stort arbete att bygga upp en ny institution. Vi fick efter tio år fram de första doktorerna, och de arbetade med norrländskt material. I detta norrländska material, som vi tagit upp, finns både den agrara kulturen, järnålderskulturen, som i viss mån är känd förut men också den samiska delen. Ifrån 1977 har vi arbetat med den samiska delen, och det pågår ju fortfarande ett sådant arbete.

Jag var ledare för dessa undersökningar. Jag har inte publicerat de här själv, för det var andra som skulle överta dem. Jag har alltså lett arbeten både inom den agrara järnåldersarkeologin och det som brukar kallas för samiska arkeologi. När undersökningarna började upp i Sirkas sameby, så ledde jag fältarbetet där. Sedan tog andra över. Vi har flera stycken avhandlingar inom det samiska området publicerade.

Den här kartan gjordes omkring 1985, möjligen 1984. Den visar platser där vi haft fältundersökningar i Norrland. Sedan var jag kvar ytterligare 5-6 år, och det borde finnas ännu fler prickar här. Men som man lätt ser, så ligger det en stor prickar där längst upp i norr inom det samiska området. Det är både inom det skogssamiska och det fjällsamiska.

Utmed kusten gäller det framför allt agrar kultur, och sedan nummer 19 där har vi inte gjort så mycket åt. Det är läns museet i Östersund, fornborgen. Till detta kommer, att innan jag började vid institutionen i Umeå, så hade jag bedrivit fältundersökningar sedan 1957, nästan 20 år, på ytterligare en rad platser. Antalet prickar skulle väl egentligen, om det skulle vara helt rättvist, fördubblas. Till detta kommer, att vi haft undersökningar i Österbotten under de senaste tio åren, där jag medverkat 5-6 år, och sedan har institutionen fortsatt. Jag vill framhålla detta institutionsarbete, därför att det ställer ju höga krav, om det över huvud taget skall bli någonting, och i ett sådant fall när professorn öppnar en ny institution, så är det han som är initiativtagaren. De som började där var ju studenter, som hade läst några andra ämnen men inte läst arkeologi. Praktiskt taget alla var nybörjare. Vi började så att säga få en nollpunkt och byggde upp det här. Det gör att professorn själv inte har så mycket tid att skriva. Det är rätt naturligt. Man kommer till en punkt, där det är andra som fortsätter det arbete som man inte själv hinner slutföra eller kan slutföra. Man upptas också, bortsett från institutionsarbetet, av en massa uppdrag. Jag har nämnt i en utav mina skrivelser, aktbilaga 820, sid. 3 och följande, där finns en del uppräknat. Jag vill bara säga helt kort,

att jag har suttit i 6 år i forskningsrådet på alla möjliga poster där. I Norge, för Norges allmänvetenskapliga forskningsråd ledde jag en utvärdering av deras stora, tvärvetenskapliga forskningsprogram "Samiskt och kvänskt språk, historia och kultur". De andra i denna evalueringskommitté var Louise Beckman, själv same, och professor Erling Vandt i finsk-ugriska språk och direktör Aslak Nils Sara från Kautokeino. Det var ett mycket stort uppdrag, samisk forskning, som bedrivits under tio år i Norge. För närvarande, fortfarande idag är jag sakkunnig i något som kallas för NOSHO = Nordiska samarbetsnämnden för humanistisk forskning. De har en särskild arbetsgrupp, ett nordiskt samarbetsinitiativ som gäller arktisk, humanistisk forskning. I den ingår mycket samisk forskning. I den gruppen är vi tre stycken som sitter. Det är Ole Henrik Magga, som ni säkert känner, den norske sametingspresidenten, prof. Pekka Samalahti i Uleåborg och jag. Jag tycker nog att dessa uppdrag tyder på att andra forskare har ansett, att jag har kompetens på detta område. Jag vill också nämna på tal om en bok, som Inger Zachrisson nämner, som jag också har tagit upp, Thomas Wallerström, som skrivit en avhandling i medeltidsarkeologi, som berör Norrbotten och de europeiska förbindelserna. Det är en väldigt bra avhandling. Den kom upp i Lund nu i våras, och jag satt där i betygsnämnden såsom sakkunnig på området. Det gällde äldre medeltidsarkeologi uppe i norr i det fallet. Jag lämnar den punkten.

- Ja, en sak tappade jag bort här, som bör nämnas. Jag har trots allt skrivit lite om de här sakerna. Det är järnplderspublikationer och publikationer som rör samisk kultur. Jag skall inte gå in på det; men det kommer att lämnas in också. Det går att kontrollera, om någon har lust. Det är 21 publikationer, som rör detta område, som Inger Zachrisson menar, att jag inte har sysslat med något särskilt.

15 ligger inom Norrland och 6 utanför Norrland. Jag har till och med räknat efter sidorna för att vara säker på vad jag säger: 357 + 250 sidor = över 600 sidor. Jag har bara tagit upp det väsentligaste här. Till detta kommer åtminstone 10-20 till, som jag inte har räknat med.

Då kommer vi till punkten 3. Arkeologins karaktär och tolkningar. Där har jag 906, sid. 3 och följande skrivit om detta. Det är ju så, att om man hittar en stenyxa, så är det i och för sig ett faktum. Yxan existerar. Man kan mäta den. Man kan bestämma bergarten och mycket annat. Men frågan är: Vad betyder den egentligen? Vad har den använts till? Då visar det sig, att det inte är så lätt att svara på. En yxa kan naturligtvis vara ett arbetsredskap, som man hugger ned träd med eller använder över huvud taget att hugga med. Men det visar sig i många stenåldersgravar och också i järnåldersgravar, att yxan kan vara ett värdighetstecken, ett socialt tecken således. Yxan är en symbol samtidigt. I andra fall kan yxan vara en symbol i ett religiöst sammanhang. Man kan hitta yxor offrade i mossar t.ex. i religiösa sammanhang. Detta innebär, att man alltid måste komma med tolkningar. Nu kan man resonera på olika sätt hur man kommer fram till tolkningarna; men ett sätt som har använts nu under lång tid är att ställa en hypotes och att pröva den hypotesen. Vad är det som stöder? Hur skall man kunna kontrollera, att det är t.ex. ett värdighetstecken? Då visar det sig, att det är väldigt svårt att komma fram till en hundra procentig säkerhet. Det handlar om sannolikheter nästan hela tiden. Jag håller med Inger Zachrisson om att gravarna vid Vivallen sannolikt är samiska. Det har jag skrivit flera gånger. Det har jag skrivit i tryck också. Från början var jag väldigt osäker, och det var alla. Men där har Inger Zachrisson gjort en insats. Men jag säger alltså, att det är sannolikt att de är samiska. Det kan betyda, att vi faktiskt får nya fynd som gör att vi måste ändra på vår slutsats. Säkrare är inte arkeologin. Vi arbetar hela tiden med sannolikheter. Att direkt säga utan reservationer, att gravfältet på Vivallen är samiskt, det är väldigt riskabelt. Om fem år kanske vi blir tvungna att säga något helt annat. Men med den kunskap vi har nu så är det sannolikt. Det håller jag med henne om. Jag håller med henne om det, därför att min definition av etnicitet, hur man bestämmer etnicitet, passar bra in på Vivallen. Hon använder inte min definition. Hon avvisar den. Men i det här fallet passar den verkligen mycket bra.

När man kommer längre tillbaka till stenåldern, så kommer vi i en helt annan situation. Antalet föremål blir visserligen stort. Stenarna bevaras ju väl. Men att tolka dem blir svårare och svårare ju längre tillbaka i tid vi kommer; i synnerhet när det gäller etnicitet och folk. Hur skall vi kunna veta egentligen vilka människor det var som kom till Norrland för 9000 år sedan, alltså c:a 7000 f.Kr.? Hur i all världens da'r skall vi kunna veta det? Det vi har att gå på är ju fyndmaterialet; och när det gäller historisk tid är det relativt lätt. Det går att komma tillbaka till vikingatiden på det ena eller det andra sättet, och ännu längre tillbaka går också bra när det gäller järnålder, reellt bra. Sedan blir det svårare och svårare, därför att man måste utgå ifrån det man känner till, och det man känner till är läget idag. Då fordras det att det inte blir brott i kontinuiteten när man går bakåt. Det första allvarliga brottet som vi har kommer i det som kallas förromersk järnålder c:a 500 efter Kristi födelse. Både Inger Zachrisson och jag menar, att när det gäller den samiska etniciteten kan man gå ännu längre tillbaka. Men det är inte alla som håller med om det. De flesta menar, att man faktiskt måste stanna omkring Kristi födelse. Säkrare är inte dessa resonemang. Men på denna punkt är vi i alla fall något så när överens då det gäller den befolkningens karaktär.

Men då kommer vi ytterligare ett steg tillbaka. Enligt min mening går det att följa tillbaka till kanske 700-800 f.Kr., men då är vi bara c:a 3000 år tillbaka, och vi har 9000 år att resonera om, alltså 6000 år utav händelser där vi faktiskt enligt min mening inte kan bestämma någon etnicitet alls. Det hänger samman med att befolkningarna förändras i väldigt hög grad. Nu kan man tala om etnicitet på olika sätt. Det kan handla om genetik. När det gäller genetik har jag skrivit i mina papper, så går det väldigt dåligt här i Norrland. För vi har få skelett att arbeta med. De undersökningar som prof. Lars Bäckman i Umeå har gjort och ett stort forskarlag går knappast längre tillbaka än tusen år eller något sådant. Jag kommer tillbaka till det. Då är frågan den: Hur skall vi resonera om denna mycket tidiga befolkning?

Kan den vara samer, under dessa tusentals år som vi inte kan kontrollera? Vi kommer enligt min mening fram till att det inte går att svara på den frågan. När vi först får en befolkning i Norrland, så kommer den dels väster ifrån, från norska Atlantkusten uppenbarligen; men vi har fynd också som kommer öster ifrån, landvägen över finska Lappland och svenska Lappland. Det finns fullt med fynd, rätt många fynd som tyder på en sådan förbindelse. När sedan landhöjningen sker, så att östra Mellansverige sticker upp ur havet, då får vi folk, som kommer därifrån också. Det är alltså en blandning från alla möjliga håll. De arkeologiska materialen är väldigt olika. Det är ju så, att arkeologiskt material är ju signaler samtidigt, tecken på olika saker. Det har jag sagt när det gäller stenyxorna. Men där gäller det funktionen. Men ett värdighetstecken är också något annat än det vanliga. Det går utöver den vanliga funktionen. För den ingår i det sociala livet samtidigt. Så kan man resonera om alla fornsaker. Det är sådana sociala tecken som bygger upp en etnicitet. Etniciteten är sådant som människorna i gruppen själva erkänner, och som de känner igen varandra på. Sådana grupper finns det gott om under stenåldern. Det är alltså inte ett folk, utan det är en förfärlig massa troligen. Men vi kan inte komma åt dem. Därför står det längst ner på punkt 3: "Svar kan inte ges." Vi är tvungna att lämna det öppet. Arkeologin klarar inte av sådana saker. Vi klarar av mer och mer, alltså ju fler fynd vi får, dessutom ju fler teoretiska resonemang vi får. Arkeologin tar övr väldigt mycket fårn kulturantropologin, från sociologi och andra vetenskaper, och även etnografi och sådant. Det är resonemang som stödjer sig på de nu levande folken eller folk från 1600- och 1700-talen som man känner genom skriftliga källor väldigt väl. Så måste arkeologerna arbeta. De teoretiska resonemangen blir alltså bättre och bättre de också. Vi får ny kunskap dels genom nya fund men också genom allt mer utvecklade metodiska och teoretiska resonemang. Jag tycker det är väsentligt att komma fram till den sista punkten som står på 3, att vi inte kan svara på allting. Vi måste lämna öppet.

Då kan vi inte heller få samerna tillbaka till stenåldern, inte nordborna heller för den delen. Det är också en viktig konsekvens.

Inger Zachrissons anförande, som vi hörde för en stund sedan, var väldigt fritt från polemik och var utmärkt och intressant att höra. Men det som hon lämnat in till rätten är inte fritt från polemik. Det innehåller mängder med saker, som man helst inte skulle vilja läsa där och helst inte skulle vilja ta upp. Men jag måste nog göra det i alla fall här.

Jag skall börja med en bild, som är densamma som hon har. Den här är väl i och för sig inte polemisk, och det var inte det hon sad heller; men hon drar slutsatser här, som är frågan om, om man verkligen kan dra. Det står: "Samverkan och resurser, lätttrörda grupper och bofasta". Detta har Jan Sundström gjort, precis som hon sade. Det är en dualism, två grupper utav kulturer eller "kulturformer" är bättre att säga och riktigare. Till vänster åkerbrukarna, till höger de som skulle syssla med fångst. Då säger hon så här i aktbil 895, sid. 2, strax ovan mitten: "Så följer en teckning av Sundström samt hans text till den om de två olika kulturerna i Jämtlands län under vikingatid. Bilden är för övrigt ritad av Anders Hansson, Sundströms efterträdare vid museet i Östersund. Även om ordet "samer" inte nämns, talar t.ex. teckningen av fångstkulturens bostäder av kåtatyp sitt tydliga språk." Det hon säger här är, att Jan Sundström och även Anders Hansson faktiskt menar, att det som vi har till höger handlar om samer, och det till vänster är då nordbor. Hon har gjort en tolkning av detta material, som Jan Sundström inte har gjort. Jag har läst uppsatser av Jan Sundström, och jag har flera med mig här; han använder inte dessa folkbeteckningar med flit. Jag har frågat honom vad han menade med denna bild. Han säger, att han inte vill ange någon beteckning för samer eller nordbor. Han lämnar det helt öppet. Enligt hans mening vet vi faktiskt inte det. Detta innebär, att Inger Zachrisson på denna punkt har gått alldeles för långt och dragit en slutsats, som författaren inte har framfört. Hon har övertolkat bilden.

Flera gånger har Inger Zachrisson kritiserat den gräns mellan övre och mellersta Norrland, som jag har på förslag dragit. Det handlar inte om ett staket, som hon säger ironiskt, utan det är självklart att det är en mycket öppen gräns. Så har hon citerat Lars Forsberg. Den bilden tycks jag inte ha med här. Men det spelar ingen roll. Här är texten till den: "Stenåldersboplatserna i Norrlands inland härrör från olika tider och har besökts vid olika tillfällen." Inger Zachrisson visade den här bilden från Nationalatlasen. Det är den svenska texten, som Lars Forsberg har skrivit där, och Lars Larsson, professor i Lund, har medverkat. Inger Zachrisson har lagt in min gräns på den kartan. Förargligt nog vet jag inte vad jag har gjort av den. Och så kommer hon fram till att den gränsen inte spelar någon roll alls, och att Lars Forsberg inte har visat att det finns någon sådan gräns. Lars Forsberg, tillförordnad professor i arkeologi vid Umeå universitet har publicerat denna karta. Här finns heller ingen gräns från öst till väst, står det. "Dessa fångstboplatser går i tid fram till c:a 500 e.Kr.", skriver Forsberg. Det är alltså samtidigt som nordiska bygder finns i kustlandet och vid Storsjön i Jämtland. Nu är det så, att hon citerar många arkeologer, som yttrar sig om den här dualismen som finns och ibland också om gränsen. En som verkligen har bearbetat detta vidare är just Lars Forsberg. Han har gjort den här kartan också. Han har alltså arbetat med ett annat material än vad jag har gjort. Jag har utgått från den s.k. asbestkeramiken, och han har utgått från helt andra saker. Han har kommit fram till den här bilden. Man ser i detta fall tre områden. Och så kan man läsa hans slutsats längst ner. Först står det på engelska, att de etniska gränserna, etniciteten kan vara problematisk att användas i historiska kontexter såsom Olsen har påpekat. Sedan kommer han så småningom fram till sista meningen. Han testar min hypotes. Då står det, att ytskalan som dessa variationer finns inom tyder på att det handlar om stammar på en dialektnivå, alltså en högre nivå i detta fall. Det är den bästa beteckningen att använda. Sedan kommer sista raden: "Sålunda kan inte Baudous tolkning av den etniska gränsen förkastas utan tvärt om." Han stöder den, men Inger Zachrisson har sagt precis motsatsen. Här har Inger Zachrisson . . .

Jag vet inte vad jag skall säga - för det här handlar inte om en övertolkning, utan möjligen har hon förbisett den. Denna karta är ppublicerad på tre ställen. Resonemangen finns på åtminstone två ställen.

Jag tar fram det här som hon har visat. Den översta kartan är Nordeuropa c:a 2500-200 f.Kr. Frågetecknen är den gräns som hon påstår är min. Den har jag talat om då under första årtusendet f.Kr. Varför hon har lagt in den på en karta som handlar om tredje årtusendet vet jag inte. Men den fungerar naturligtvis inte. Det är självklart. Frågetecknen där visar ingenting och kan inte göra det heller, för jag har aldrig påstått detta.

Sedan kommer man ner till den undre kartan. Där beror det litet på hur man ritar sådana här saker. Hon har dragit ut den på ett sätt, som jag inte har gjort. Man får den här staketkänslan, precis som hon säger i sin text. Det har aldrig varit meningen.

Så kommer man till den bild som hon hade framme nyss också, den till vänster. Det är Sehlingers karta "Järnåldersgravar i norra Sverige". Där ser man plötsligt hur den gränsen fungerar väldigt bra. Det borde den göra också enligt mitt resonemang. Det är så, att jag fick fram den här gränsen, som jag hämtade ifrån finsk forskning och fortsatte resonemanget på 70-talet. Det gick före de samiska undersökningarna vi hade i norr. Men det räcker inte med att konstatera något längst i norr. Det måste finnas något söderöver också, och man borde åtminstone försöka belägga vad som finns söderöver. Det går också. Jag har en karta på det också, som jag kommer fram till så småningom. Nu har jag tagit det som står där om att övertolka.

Jag har Lars Bäckman också. Då skall jag ta den punkten. Lars Bäckman, som är forskare i genetik vid Umeå universitet och universitets förre rektor har ända sedan 50-talet bedrivit genetisk forskning i Norrland. När han har gjort det, har han utgått ifrån en stor provtagning, som gjordes på omkring 5000 värnpliktiga i början på 60-talet. Det är alltså från levande människor, från levande material. Det leder fram till olika kartor, som visar samspelet mellan samer, samiska gener, finska gener och svenska gener, om vi säger det så förenklat. Det är i övre Norrland. Det är det som har undersökts, alltså Västerbottens län och Norrbottens län. Nu säger Inger Zachrisson på sid. 2 i aktbil. 895: "Tolkningen är väsentlig. De som vid c:a Kristi födelse uppbar denna fångstkultur i Härjedalen bör betecknas som urbefolkning i juridisk mening." Jag bortser från det. men sedan kommer parentes: "(Jämför inlägg av prof. Lars Bäckman vid offentligt seminarium vid Umeå universitet 30/9 1994: 'att om genetiska studier hade gjorts i Härjedalen, vore han säker på att det skulle ge precis samma resultat som det gett i norrbotten och Västerbotten, att samerna där är urbefolkning'.)" Nu har han faktiskt inte kommit fram till det här i Norrbotten och Västerbotten helt enkelt därför att man inte kommer längre än c:a tusen år tillbaka eller med litet god villja kanske man kan pressa det till 2000 år. Men det som står om Härjedalen är ju en överraskning. Han har alltså inte gjort undersökningarna. Men han påstås ha sagt, att han skulle komma fram till samma resultat. Jag vet inte vad Lars Bäckman har sagt. Jag har inte frågat honom om det. Jag skickade de här papperna till honom för att han skulle se vad han sagt; men sedan har jag fått svar på ett annat sätt. Det är bilagan till det som jag skickade in nu för några dagar sedan, som naturligtvis kom väldigt sent. Det är bilaga 2 i den senaste skrivelsen. Där har Lars Bäckman skrivit om befolkningen i Norrland. Det är i Norrländsk Uppslagsbok, del 3, som nu kommer ut i november. Det kanske fördröjs något till i december eller januari. Där talar han om befolkningen,

och han betonar mycket väl, att de historiska källorna är klena. För övre Norrland nämner han det som jag sade om samer, finnar och svenskar. Men sedan när det gäller Jämtland och Ångermanland för han fram: "I delar av Jämtland och Ångermanland förekommer frekvenser av blodgrupperna 0 och Rh -, vilket får anses tyda på ett västeuropeiskt inflytande." Han säger, att samma finns i Trøndelagen i Norge. "När det gäller Hälsingland och Gestríkland är de homogena i fråga om ärftliga blodegenskaper och har likheter med den mellansvenska och sydsvenska befolkningen." Det är alltså inte på något sätt några enhetliga samiska genetiska belägg från mycket lång tid tillbaka. Tvärt om; han delar det i tre grupper här. Det som står här stämmer inte med vad Inger Zachrisson har skrivit. Men i och för sig kan man missuppfatta vad som sägs vid ett föredrag. Det är möjligt. Jag vill i alla fall avvisa det som står på det stället. Jag räknar det till övertolkningarna också. Jag skall inte belasta med alltför många belägg här.

Jag talar under punkt 4 om Zachrissons bruk av tidigare forskning. Hon använder väldigt många namn; och det är ofta så, att det är forskare t.ex. Sehlinge, som har skrivit på 70-talet eller i början av 780-talet eller något sådant. De har då yttrat sig om något gravfält eller någon plats och säger, att här kan det handla om en fångstbefolkning, och den kan vara samisk. Men man har inte diskuterat frågan om etnicitet. Detta är väldigt viktigt, därför att nu i mitten av 90-talet står vi på en helt annan ståndpunkt än på 70-talet, när det gäller teoretiska resonemang om etnicitet. Det går inte att citera på det här viset enligt min mening. Det hon gör är att hon bortser från tidigare forskningssituationer. Det gjorde hon inte idag i det föredrag som hon höll, i anförandet. Hon framhöll mycket klart, att läget på 70-talet var helt annorlunda. Det är helt riktigt. Men så står det inte i dessa inlagor. Det är en skillnad. Sedan står det där vilseledande uppgifter. Med det menade jag t.ex. ----- karta över stenåldern med en inlagd gräns, som jag inte har någonting alls med att göra. Det tycker jag är vilseledande.

Då kommer jag över till punkten 5. Det gäller definitioner av etnicitet. Jag skall faktiskt börja med det hon tog upp själv här. Hennes resonemang består av två delar, dels att det finns en fångstkultur och en agrar kultur, och de står i motsats till varandra; den agrara kulturen i framför allt mellannorrland och Södera Norrlands kustland plus Storsjöbygden. När det gäller fångstkulturen finns den i övre Norrland och i inlandet hela vägen ner. Då frågar man sig: Vilket etniskt innehåll finns det? Då har hon kombinerat denna utgångspunkt med det hon visar på en bild. Hon räknade där upp 14 olika karakteristiska drag, som skulle definiera eller peka mot att det handlar om samer. Det var kåtor, härdar, asbestgods, näversvepning, deposition av horn och kranier o.s.v. Det är 14 olika typer. Om man nu tittar på t.ex. trumhammaren, näversvepningen, så är det sena drag; och vävkammen, det är sena drag. Går man däremot till asbestgodset, så handlar det om bronsålder och äldre järnålder. Tar man kåtatomber, kåtor, runda eller ovala; vi känner några sådana från Mellannorrland och väldigt många i övre Norrland. De är kända också i Norge i stort antal. Men de är ofta stenålder. Om man går till härdarna, är det möjligt att det kan finnas någon typ som är särskilt vanlig hos samer. Nu finns det en doktorand i Umeå, som arbetar med härdar. Han har gått igenom hundratals eller möjligen tusentals vid det här laget. Det är rätt tidigt att yttra sig om det här. Men åtminstone flertalet av härdar kan man säga lugnt, att det inte går att etniskt bestämma dem. De är från alla tider, från den tidigaste stenåldern och fram långt fram in i historisk tid. Det sträcker sig över nio tusen år. Denna lista på 14 typer, som verkar så förtroendeingivande först, består alltså av en hel massa olika saker. Dels finns det sådant som jag kan hålla med om från min egen utgångspunkt när det gäller etnisk bestämning, t.ex. funktionsförändringarna, det är det vi har vid VivalLEN. Det är alldeles utmärkt. Det har Inger Zachrisson kommit på. Det är en positiv insats. När det gäller asbestgodset, så tror både hon och jag på att det är helt riktigt. Det är alltså positiva etniska karakteristika.

När det gäller slagna stenredskap som hon tar, så hör det också till gruppen av sådant som inte är etniskt bestämbar. Det finns slagna stenredskap ute vid kusten mitt inne i jordbruksbygden. Ibland är de samtida som jordbruksbygden; ibland kan de vara äldre. Det är svårt att bestämma alltihop. Man får här ett fåtal tidsbestämda etniska drag, som är användbara. Men tar man hela listan, så får man en helt annan bild. Det gäller också kartorna som hon sade här. Hon lade över en karta från en annan tid. Då får man en mycket tätare bild självklart.

Men man är tvungen att faktiskt granska var enda prick på kartorna. Hon säger på något ställe i sina skrifter, att detta är toppen av ett isberg. Ja, det tror jag också, om man resonerar på det här viset. Men det man måste utgå ifrån är ju den teoretiska utgångspunkten. Vad är det som verkligen kännetecknar etnicitet? Då är det bara vissa utav dessa drag, men inte huvudparten. Om det vore så, och då kan jag gå ett steg tillbaka till stenåldern; utav detta finns härvar och kåtor under stenåldern. Nu är det uppfört här så att de hamnat med bland de samiska dragen. Det är frågan om hon verkligen menar det när det gäller stenålder. I alla fall fungerar det inte på något sätt när det gäller stenålder. Vi har kåtatomter uppe i övre Norrbotten. Om vi t.ex. tar Vålerim i Jokkmokks socken, och så jämför vi det med det som finns vid Lillberget i Överkalix, så är det kåtatomter på båda ställena. Men fyndmaterialet är totalt olika. I Överkalix finns det sådana ----- boplatser av samma typ som i Finland, men i Vålerim finns det inte sådant. Det finns inte en keramikskärva. Det finns tusentals skärvor, och det är inte särskilt många mil mellan de här platserna. Det är kåtor på båda ställena. Övriga kännetecken är helt olika. Naturligtvis är det härvar på båda ställen också. Jag menar att denna lista är riskabel. Man måste diskutera den punkt för punkt.

"Zachrissons skrift 1992" har jag skrivit. Det är så, att vi hörde ett anförande igår, som gick tillbaka på just denna skrift. Den tog upp mycket stenålder. Inger Zachrisson hade inte stenålder idag, men det var uppe igår.

Då talades det om dualismen. I detta fall är det alltså en annan typ. Det är längst upp i norr, och så finns det en gräns vid Dalälven eller norra Uppland mot Värmland, Oslo o.s.v. Det är en grupp i norr och en grupp söderöver. Jag har tagit upp detta i någon inlaga. Den sydliga gruppen känner vi rätt väl. Det är åtminstone tio olika kulturer, som man brukar tala om, som utgör den. Den är alltså inte ett dugg enhetlig. Då är frågan, om den nordliga är enhetlig. - Nej, det är den naturligtvis inte. Jag har redan nämnt Vålerim och Överkalix, som är helt olika varandra. Skillnaden där är -----

Från 1970 ungefär - 1975 började institutionen - ungefär 25 år har vi haft en intensivare forskning i Norrland. Men i södra Skandinavien handlar det om upp emot 150-200 år.

En del av den bild som vi har, som dessa kartor visar, är helt enkelt en forskningsbild, inte en bild utav olika folkgrupper eller sådant. Men det märkliga är, att den där bilden som alltså visar stenålder ända tillbaka till 6000-7000 f. Kr., den kallas för protosamisk eller församisk eller med någon annan beteckning. Och så sägs det längre fram, och det hörde vi igår också, att den samiska etniciteten uppstår så småningom. Det är en sammansmältning av olika saker. Och så sades det också, att man diskuterar när det skedde. En del menar omkring Kristi födelse, andra menar ett eller två tusen år före Kristus. Det är riktigt. De resonemangen finns. Men om man säger, att samisk etnicitet uppstod låt oss säga tusen år före Kristus eller första eller andra årtusendet före Kristus, vad gör man då med alla fynd som ligger 5000-6000 år f.kr.? Dem vet man ingenting om. Vad är församisk för någonting? Det är något som inte är samiskt. Det har man sagt i och med det. Redan utav det som sägs i denna skrift som kom ut 1992 är det faktiskt klart, om man läser texten, att det inte alls handlar om samer fem eller sex tusen år före Kristus; men möjligen tusen år f.Kr. eller vid Kristi födelse. Det handlar inte om nordbor heller. Inger Zachrisson vill ju gärna tala om detta med nordbornas övervikt. Det är riktigt. Det har funnits en väldigt nationalistisk arkeologiskrivning i Sverige precis som i de flesta europeiska länder, t.ex. i Finland.

Men det måste man bortse ifrån och hålla sig till de nutida vetenskapliga resonemang som vi har idag och inte dra fram Montelius eller någon annan. Det spelar ingen roll vad de har sagt utom ur forskningshistorisk synpunkt. Då är det intressant.

Sedan har jag tagit upp tre namn som hon nämmer där:

Ingvar Swanberg, Lars Gunnar Larsson och Gösta Holm.

Jag vill minnas att jag har det i den sista inlagen, som jag skickade. Det är så, att Zachrisson flera gånger hänvisat till Ingvar Swanbergs skrift "Sockenlappar, en etnologisk studie av bofasta samer och deras nomadiska förfäder i Mellansverige". Mellansverige i detta fall, om man läser Swanberg, betyder nordvästra delen av Uppland, Dalarna, Gestrikland, Hälsing, medelpad, Ångermanland och Jämtland. Så säger han uttryckligen, att inga uppgifter om dessa samer är äldre än 1600-talet. Hur kan man då använda de uppgifterna i ett förhistoriskt resonemang? Jag har citerat Swanberg:

"Det är dock inte som tiggarlappar vi möter sockenlapparnas förfäder i Mellansverige utan som jägare och nomader med en speciell renskötarkultur, som kännetecknades av små hjordar, utnyttjande av skogs- och myrmarker som betesområden."

Sedan fortsätter han: "Som framgår ovan är det som företrädare för en boflyttande renskötar- och jägarkultur som samerna presenteras i källmaterialet. Tyvärr är materialet magert på uppgifter, varför det för närvarande är omöjligt att ge en mer uttömmande bild av vad man kan kalla för en skogssamisk kultur av sydlig upprinnelse." Sedan på sid. 57 i en not:

"Det kan ju naturligtvis röra sig om en auktoton lapsk restbefolkning, vilket dock är föga sannolikt. Men man bör påpeka, att det föreligger arkeologiska fynd från Mellansverige som eventuellt kan knytas samman med samer. Det rör sig om ett par träidoler från Hälsingland och Dalarna, vars datering är otillfredsställande." Sammanfattningsvis kommer man fram till att ingenting i Swanbergs bok för tillbaka sockenlapparna till medeltiden och ännu mindre längre tillbaka i tiden. Hans undersökning kan alltså inte användas såsom stöd för en forntida eller medeltida utbredning av samerna till Uppland eller sydliga Norrland.

Men nu kompliceras detta av att Lars Gunnar Larsson, som är professor i finsk-ugriska språk i Uppsala, har tagit upp detta resonemang. Han publicerade 1992 en uppsats, som hette: "Gemeindelappen und Schweden" = Sockenlapparna och Sverige <Uppsatsens titel kan också översättas: Sockenlappar och svenskar.> Den har jag också lagt med här. Där visar han en karta, som täcker hela Norrland. Den är streckad utom vid kusten. Där står det: "Den nordsvenska jägarkulturens utbredning" (på tyska). Man kan säga om kartan med en gång, att den alltså går ner till söder om Dalälven. Grunden för denna karta är riksantikvarieämbetets inventeringar utav fasta fornlämningar i samband med vattenregleringarna. Det är det som utmärks här. Av den anledningen är kusten nästan tom på jägarkultur i Norrland under forntiden. Det är en överraskning, för jägarkulturer vid kusten är de tätaste som vi har i själva verket. Där finns olika ekologiska zoner: havszonen med fisket och säljakten, kustlandet och närheten till skogen. Där finns allting. Som vi vet nu, så borde denna karta vara tätast vid kusten, och den visar motsatsen. Det är alltså ett fel. Men det spelar ingen roll för detta resonemang.

Men om ju nu här översätter direkt från hans tyska text, där han talar om kartan, så står det så här:

"Ifrån Zachrissons arbetn framträder en bild där den samiska utbredningen och de samiska lämningarna omfattar området ända ner till Mälardalen, d.v.s. långt sydligare än ovan citerade forskare tidigare har antagit. Tidsmässigt förlägger Zachrisson den samiska befolkningen till en äldre period än man vanligen brukar göra. Även om det finns välbekanta svårigheter i varje försök att identifiera en arkeologisk kultur med dem som talar ett bestämt språk, så måste dock anmärkas att Zachrissons teorier går långt vidare än tidigare diskussioner, och den går långt sydligare än Jämtland där lapparna t.ex. under 1300-talet antas ha funnits."

Det som Lars Gunnar Larsson har gjort här är, att han har tagit Inger Zachrissons resultat, och han har också tagit med Swanbergs resultat och arbetat in dem i sin forskning.

Han har ett samiskt dokument, som kom fram i Gävletrakten i Vallbo socken på 1780-talet. Han tolkar det såsom ett dokument skrivet på en sydsamisk dialekt. Viklund har skrivit om detta redan 1912, och han tolkar det såsom Åsele-dialekt. Sedan har en religionsforskare i Uppsala skrivit om detta också 1994, alltså efter att denna uppsats kom fram, och han kallar det också för Åsele-dialekt. Men om man kopplar samman detta med att Lars Gunnar Larsson tänker sig att han har hittat en ny lämning av en sydsamisk dialekt, kopplar samman det med vad Ingvar Swanberg säger eller antyder . . . Han är väldigt försiktig i själva verket. Han säger inte så mycket, men han antyder. Om man tar till då Inger Zachrissons karta här, så får man plötsligt samerna ända ner till Uppsala-trakten under stenåldern faktiskt. Det är ett sätt att arbeta, som jag tycker är fel. Jag är inte språkforskare, och jag kritiserar inte alls hans bestämning av det hela såsom en sydsamisk dialekt eller en Åsele-dialekt eller vad det nu kan vara, utan det jag visar är hur han har använt detta material. Jag vill också visa, att det finns andra forskare som förmenar, att man kan förlägga dialekten till Åsele-trakten och inte alls längre söderöver. Här menar jag, att Lars Gunnar Larsson varit orförsiktig och använt materialet på ett sätt, som man inte kan göra. Men det är förklarligt, när man går över till en annan vetenskap. Det är sådant som man helst bör undvika.

Sedan har jag skrivit Gösta Holm också. Han har också tagit upp detta. Han har samma karta, men det intressanta är att han inte kallar det för nordsvensk jägarkultur, utan han kallar det för norrländska boplatser av stenålderskaraktär, och det är helt objektivt. Det är vad det är. Det är så de har karakteriserats av riksantikvarieämbetet också. Säger man norrländska boplatser av stenålderskaraktär så ligger det egentligen ingen tolkning där annat än att det kallas för stenålder. Det stämmer inte. Det är stenålderskaraktär, och det kan man hålla med om. I det finns ingen tolkning. Där har Holm varit försiktigare. Lars Gunnar Larson talar i stället om den nordsvenska jägarbefolkningen,

och det är den "jägarkulturen", och det är det farliga. Han talar inte om norrländska jägarkulturer, som det ju faktiskt handlar om utan "kulturen", och då får man fram en enhet som är skenbar och som beror på forskningsläget. Vi har inte hunnit längre.

Då skall vi se vad Gösta Holm säger egentligen om denna karta. "Experterna i Sverige på lapparnas historia har sedan länge ansett, att lapparna före 1500-talet inte hade nått längre söderut än till norra Jämtland. På senare år har en omsvängning kommit. Nya signaler har givits av en arkeolog, en socioetnolog och en fenno-ugrisst. Arkeologen är Ingrid Zachrisson, socioetnologen Ingvar Swanberg och fenno-ugristen Lars Gunar Larsson. Det första tecknet på en omsvängning var en uppsats av arkeologen Inger Zachrisson 1985. Hon hade gjort utgrävningar i VivalLEN i Härjedalen och ansåg sig ha funnit starka indicier på att där har funnits lapsk bosättning under vikingatiden och 1100-talet." Han fortsätter på det viset. Han menar alltså, att det har skett en omsvängning i forskningen. Han är där inne på samma linje som Lars Gunnar Larsson således. Men han har alltså inte utvärderat denna karta, den arkeologiska delen. Han har varit för optimistisk när det gäller Ingvar Swanbergs material, mera optimistisk än vad Ingvar Swanberg själv har varit. Därför menar jag, att man måste se upp med denna typ av resonemang. De är förrädiska.

Sedan kommer vi till punkten Barts definition.

Det är så, att när jag har kritiserat Inger Zachrissons etniska resonemang här, så har hon menat att jag inte har något alternativ. På så sätt har hon mer eller mindre dragit in mig i en diskussion här. Egentligen skulle jag skriva om hennes olika resonemang och inte framföra mitt. Det är inte mitt resonemang som skall bedömas utav tingsrätten, utan det är hennes. Då kan man påstå att det är ologiskt av mig att dra fram det här; men det gör jag i alla fall, därför att såsom hon formulerar det, kan man tro att det inte finns något alternativ. Jag har alltså utgått från en litet annan utgångspunkt än vad hon har gjort.

Jag skall inte gå in i detalj. Det tar för lång tid och är väl inte heller helt nödvändigt. Men en del måste ju sägas. Bart är en norsk socialantropolog, minst sagt världsberömd, om man nu skall tala om kända män såsom Inger Zachrisson brukar göra. Han ligger då inte illa till. Jag har tagit fram tre punkter här. "Etniska grupper är kategorier av tillhörighet och identifikation bestämda av aktörerna själva. Utmärkande för etniska grupper är således, att de organiserar växelverkan mellan människor." Det är en typ av definitioner som jag tror att de flesta håller med om. Men sedan kommer svårare saker. "Det som skiljer etniska grupper åt är för det första öppna signaler eller tecken, de särskiljande drag som människor ser efter och uppvisar för att visa identitet, oftast sådant som dräkt, språk, hustyp eller allmän livsstil. Det andra är grundläggande värderingsskalor, vilka avgör vad som räknas som det rätta för moral och för bedömning av individernas beteenden." Nu talar Bart inte bara om etniska grupper, kanske mera om sociala grupper. Denna gruppindelning eller försöket till ruppindelning kan användas på många olika sätt. Jag har använt det såsom etniskt utmärkande. Då gäller naturligtvis de öppna signalerna. Vad är det som människor ser efter? Ja, det är naturligtvis klädedräkt t.ex. och liknande saker. Det kan vara hus också. Det kan vara gravar, som har mycket speciella drag. Det är helt tänkbart.

Eftersom Inger Zachrisson tar upp historiska källor, tog jag med en sådan. Jag råkade hitta en mening från Paulus Diaconus, "Langobardernas historia", där skridfinnarna nämns och skidåkningen nämns. Där står det i samband med Germanien, att sju män hade legat i många år utan att ta skada, och och det är en sägen. "Av deras klädedräkt kan man sluta sig till att de är romare." Det är precis det som ligger i Barts resonemang, att man kan sluta sig till vart människor hör med hjälp av klädedräkt och olika tecken. Det kan vara etniska grupper, men det behöver inte vara det. Det kan vara en hövding t.ex., eller det kan vara en ogift kvinna och en gift kvinna klädda på olika sätt, eller de har håret på olika sätt, och de har olika huvudbonader.

Det är väldigt litet som blir kvar i det arkeologiska materialet därför att organiskt material förssviner. Men däremot finns det t.ex. keramiken. Den bör helst vara ornerad, och det är denna keramik som både Inger Zachrisson och jag talar om. Den är ornerad. Vi är inte de första som tar upp det här. Det finns en känd uppsats från mitten av 1970-talet, en norsk uppsats, som diskuterar detta. Det är väldigt intressant att se kommentarerna till den uppsatsen. För de är väldigt negativa. Men det var på 1970-talet. Mycket av det som står där kan man säga, att det är helt tidspräglad. Det är så, att bestämning av etnicitet var något som bedrevs i hög grad utav nazistiska arkeologer i Tyskland och även av kommunistiska arkeologer i Östeuropa under lång tid. Ända fram till våra dagar har det skett i Östeuropa. Det fick dåligt rykte. För det var inte bara etniciteten man talade om, utan man talade också om gruppernas värde, rasernas värde och folkens värde. Det gjorde, att efter kriget blev det en väldigt stark reaktion mot detta, och man slutade att bedriva denna forskning. En del av dessa reaktioner från mitten av 1970-talet, negativismen mot Kleppes resonemang, kan faktiskt ha en sådan bakgrund, och likaså i Sverige har man varit förfärligt negativ. Inger Zachrisson och jag hör väl till de tidigare som sysslat med det här. I Norge sysslar man mycket med det numera. - Nåja, i vilket fall som helst har vi där Vivalden, som jag menar är samiskt av det skälet, att det finns nordiska föremål där; men några av dem är omvandlade på ett sätt som aldrig finns i nordiskt material. Därför tolkar jag dem såsom samiska. De har anpassats till samiska förhållanden. Det finns fler detaljer som tyder på detsamma.

Går man sedan till Tisjön, en plats där Inger Zachrisson har skinskrapor, så är det skinskrapan, menar Inger Zachrisson, som skall avgöra om det är samisk etnicitet eller nordisk. Övriga föremål där är nordiska i väldigt hög grad. Skinskrapor av denna typ används ju i norra Sibirien över jättelånga avstånd, tusentals kilometer och utav många olika folk. Enligt min mening är det därför att det funktionellt sett är ett utmärkt redskap. Därför kan det användas av många olika folk och olika etniciteter.

Huvudparten av dem tillhör väl finskugriska folk, men jag vet inte om alla gör det. För övrigt är finsk-ugriska folk många i och för sig, och de skiljer sig åt på många olika sätt också. Då har jag mycket svårt att förstå varför nordbor, som då inte har så förfärligt långt ifrån dessa samiska områden som ligger litet längre norrut, varför de inte kan använda samma typer av skrapor. Det är enligt min mening ett lån i det nordiska materialet. Det menar inte Zachrisson. Men om man nu har en 10-15 nordiska föremål och ett som är annorlunda, som är funktionellt betingat, så menar jag att det funktionellt betingade inte kan väga över de andra sakerna.

Om man tar Krankmårtenhögen som hon nämnde också, så finns där gravar som har ett väldigt speciellt material och gravar som är speciellt beskaffade. De har många drag, som man känner igen från Mellansverige. Eftersom de nu ligger inom det jaktområdet, det fångstområdet, så hänför hon dem till det samiska materialet. Till hennes slutsats bidrar det som hon nämnde, att det finns offer av renhorn, inte bara renhorn utan delar av skalltak på det här. Liknande skall inte finnas när det gäller nordiskt material. I den senaste inlagan som jag skickade, tog jag med en bild ifrån Uppland, där det är en nordisk jordbrukarbosättning, där skallrester ligger runt omkring en fornlämning på samma sätt som uppe vid Krankmårtenhögen. Men det är inte renar där, utan det handlar om kor och grisar i stället. Det är rätt klart. Det är en annan kulturgrupp, men det är samma typ av offer. Om man sedan tar detta med horn och skalltak, är det nog riktigt att det kan finnas en skillnad där. Men den skillnaden finns redan under stenåldern. Det finns i Bälsås i Ångermanland, innersta delen av Hotingsjön vid Bälsås, så finns det älgkranier med fastisittande horn. Det är samma företeelse som vid Krankmårtenhögen, men flera tusen år tidigare, kanske tre tusen år tidigare. Det är ingenting som är begränsat till denna samiska kultur, utan det kan finnas i helt andra grupper också. Jag menar alltså, att stöden för att säga att Krankmårtenhögens gravar är samiska tycker jag inte håller.

En huvudsak här är ju kontinuitetsfrågorna. Det är självklart. Dem har man tagit upp tidigt. Såvitt jag kan se, finns det många saker från vikingatid, från kanske 10000-11000-talet runt Vivallen. Inger Zachrisson drar fram pilspetsar och litet av varje. Jag har ingenting emot det. Det stämmer bra med mitt eget förslag också, att här handlar det om en samisk befolkning. Men den har inte kontinuitet under hela medeltiden. Den har inte kontinuitet bakåt i tiden, utan här handlar det om en väldigt kraftigt utvecklad samisk kultur i övre Norrland, som har förbindelser utmed fjällområdet och ner till Vivallen. Sedan måste man säga här, att nu pågår det en utgrävning inte så långt från Vivallen som leds utav Anders Hansson. Han har tidigare i Jämtland fått fram fyra gravar uppe i fjällområdet, gravar som inte är markerade särskilt, som innehåller vikingasvärd, spjutspetsar, yxor och sådana saker. Det är ett material som alla arkeologer brukar anse vara nordiskt. Det skulle innebära, att det finns en nordisk befolkning, som utnyttjar fjällområdet för jakt. Det är det enda tänkbara. Där har han alltså inte bebyggelse lämningar. Men då har han resonerat så, att bebyggelse lämningar har vi i Härjedalen, och han har gått till Hedningagärdet och utfört undersökningar där. Platsen är känd sedan tidigare. Inger Zachrisson nämner den också. Det han finner där är, att dels finns det jaktbara djur i ----- i avfallshögarna. Han har undersökt två stycken. I en är det upp till 70% ren, han menar vildren, och i den andra är det en lägre procent. Resten är boskap av olika slag. På platsen finns det husrester, ett inhägnat område, och det finns spår av åkermark. Han tolkar det såsom nordiskt. Han kopplar samman det med fynden i Jämtland, trots att det är ett geografiskt avstånd. Han menar, att det är två företeelser som hör samman. Han talar om ett jaktjordbruk. Det är alltså en blandning som naturligtvis inte alls är konstig, men som Inger Zachrisson delar upp i två olika etniska grupper. Han för samman det i stället. Det övervägande här är enligt honom det nordiska materialet. Gravarna är alltså inte markerade ovan mark. Men däremot finns det andra gravar i Härjedalen, det är högarna som finns i fjällområdet, och som tyvärr är plundrade för det mesta eller nästan alltid.

Han menar, att hans teori som han då fått ifrån andra undersökningar är, att högarna markerar boplatser. Uppe i fjällområdet behövde inte gravarna markera några boplatser. Därför ser de ut som de gör. Man har helt enkelt begravt den döde, bränt honom och lagt hans vapen där. Men en hög var inte nödvändig. Högen är en ägomarkering också, och på jaktmarkerna markerar man inga ägor på det viset. Men det gjorde man däremot vid gården. Det är hans resonemang.

Nu är detta en undersökning som pågår. Enligt min mening är denna lika viktig som Vivallen. Det finns flera liknande. Det innebär, att vi har samiska inslag vid Vivallen; men det finns också nordiska. Om man för över dessa resonemang från Krankmårtenhögen och från gravarna i Dalarna, som jag för, så får man att hela östra Härjedalen har en nordisk befolkning. Man får i östra Härjedalen en nordisk befolkning, i fjällområdet en blandad befolkning. Säkert finns det olika blandgrupper mellan de här, som är svåra att komma åt. Det är nog så, att de haft nära samband med varandra. Men man kan inte göra Härjedalen till samiskt och säga, att Härjedalen är samiskt. Det finns samer vid Vivallen och troligen på flera håll. Det visar en del av Inger Zachrissons fynd. Men de tar en väldig skillnad. Man måste tänka på det nordiska också när man för dessa resonemang.

När det gäller språk är jag inte språkforskare. Därför vill jag undvika det. Jag skall naturligtvis inte säga något om språk, självklart inte. Men däremot kan man föra en del andra resonemang omkring språkliga uppgifter. Inger Zachrisson har i en uppsats tagit upp namnet Härjedalen. -----

Det får hon från Snorres nordiska kungasagor och Olav den heliges saga. Hon har skrivit en uppsats om det. Hennes citat är inte fullständiga. När man läser det, får man egentligen ingen riktig uppfattning om vad det handlar om. Nu skall jag ta samma men fullständigt i sätlet.

"Sedan seglade kungen tillbaka till Finland och härjade där. Han gick i land, och allt folket flydde till skogs och tog med sig all egendom från bygderna. Kungen gick långt in i landet och genom några skogar. Där låg det dalbygder som kallades Härdalarna. De tog en del byte men fick inte tag på några människor. Dagen led mot sitt slut, och kungen vände åter ner till skeppen. Men när de kom in i skogen, kom manskap emot dem från alla håll och sköt på dem och angrep hårt. Kungen sade till sina män att skydda sig och slå tillbaka så gott de kunde. Men det var inte lätt, eftersom finnarna lät skogen ge skydd. Innan kungen kom ut ur skogen förlorade han många män, och många blev sårade. På kvällen kom de till skeppen. Finnarna orsakade under natten oväder och en storm på havet med hjälp av trolldom. Men kungen lät dra upp ankaret och sätta segel, och de seglade under natten lngst landet. Kungen lycka var som vanligt starkare än finnarnas trolldom. De fick medvind vid Bålegårdskusten under natten och kom därifrån ut på havet. Finnarnas här drog fram den inre vägen, medan kungen seglade den yttre vägen." Jag har försökt rita ut detta på en karta. Det finns nämligen två tolkningar här. Finska arkeologer framför en annan tolkning. Den finns med i den senaste översikten över Finlands förhistoria, som kom för ett par år sedan, skriven av Torsten Edlund, som är chef för forskningsavdelningen vid Helsingfors' museiverk, centrala organet. Då har jag gjort så, att jag har ritat ut Inger Zachrissons resa med rött. Det står nämligen, och det kanske jag gklömde säga, att de seglade från Ösel. Ösel ligger här nere då. Om man följer Inger Zachrissons förslag, så måste man för att komma till Härjedalen stiga i land någonstans. Det gjorde de ju och drog igenom skogen. Då bör de ha stigit i land vid Hälsinglands-kusten. Men sedan har de alltså dragit i väg därifrån och upp till Härjedalen, sägs det. Nu vet vi inte precis var Härjedalen låg då. Det kan ha sträckt sig längre utåt här. Det vågar vi inte säga. Men så väldigt nära kan det inte ha legat. För denna kust är jämförelsevis tätt bebyggd med en svensk befolkning under den här tiden, 1000-1100-talet. Det finns bland annat runstenar där, så man har full säkerhet. Det betyder, om man ser på skalan där, att åtminstone 10-15 mil kanske de gav sig i väg inåt land,

och så lämande de skeppen kvar här ute på den svenska kusten för att kriga mot samerna här uppe, som skall ha levt i symbios med svenskarna. Sedan drog de tillbaka. Och så sägs det, att på kvällen, dagen och kvällen nämns. Man kan få intrycket, att det handlade bara om en dag. Är det så, så faller detta resonemang fullständigt. Men man behöver inte tolka det så. Det kan vara någon kväll senare eller någon dag senare så kommer de fram. Det skulle teoretiskt sett ha kunnat sträcka sig över längre tid. Sedan drog de i väg och seglade. Jag ritade det söderut. För det måste det vara. Det sägs, att de sedan fortsatte til Danmark. Under tiden tågade finnarnas här, d.v.s. den samiska hären utmed kusten, medan rövarskeppen seglade i väg här. Det betyder, att den samiska hären drog igenom det svenska bondlandet som låg här ute. Jag tycker inte, att det är helt sannolikt. Därför har jag föreslagit att man håller sig till den finska tolkningen i stället. Man seglar ifrån Ösel upp till kusten, som är nämnd ett par gånger. Här går man in och plundrar. Sedan seglar man en bit utmed kusten, medan den finska hären - finnarna således och inte samerna - försöker komma åt dem. Och så drar man i väg söderöver mot Danmark.

Här står två tolkningar mot varandra. Språkligt vill jag inte alls ge mig in på det här. Men geografiskt tycker jag nog att detta fordrar en förklaring.

När det gäller de historiska källorna så kan man diskutera dem mycket. Det gäller Adam av Bremen och hur man tolkar honom. Det är så, att man kan resonera om skridfinnarna såsom Inger Zachrisson gör. Men det är inte särskilt enkelt heller. Paulus Diaconus som jag nämnde förut, från omkring 700, omkring 690 någon gång, han nämner skridfinnarna längst uppe i norr, där solen är borta en hel del av året, och havet är fruset o.s.v. Det tyder på att det skulle vara väldigt långt norröver. Läser man däremot Adam av Bremen kopplas de samman med Hälsingland i hög grad. Man talar om ett "civitas" som är bundet till Hälsingland. Civitas betyder vanligen stad eller samhälle i den latinska texten. Sådant är väldigt svårtolkat här. Det finns några sådana svåra fall.

Resultatet av det hela är, att Nyberg som skrivit om detta menar, att i Hälsingland finns ett samhälle, som i det latinska språket skulle kunna betecknas såsom "civitas", som då skridfinnarna har stark anknytning till. Då är frågan vad skridfinnarna är för något. Var skridfinnarna verkligen samer här? Att Hälsingland spelar en stor roll under denna tid, det vet vi genom andra fynd. Kan man utan vidare svepa undan dessa resonemang som Nyberg har fört angående Adam av Bremen? Det finner jag vara tveksamt. Paulus Diaconus' förläggande av skridfinnarna mycket långt norrut är inte alls detsamma som skridfinnar senare. Skridfinnarna skulle delvis ha varit kristna dessutom.

Min mening är, att det går att framställa en alternativ hypotes. Jag har blivit provocerad till det utav Inger Zachrisson. I och för sig har hon hållit på med den forskningen ganska länge och också hållit föredrag om det. Men det går ut på att denna typ av gräns som alltså finns under bronsåldern, som jag menar finns, den är inte en tillfällighet. Mellannorrland har ända sedan stenåldern en mängd fynd, som knyter samman Tröndelagen och Västnorge med Mellannorrland. Det går att följa ända sedan isavssmältningen. Det är alltså en jättelång tradition över flera tusen år. Det är ingenting som har uppkommit plötsligt. Så har man inte framtällt det förut, utan man har bara diskuterat om denna gräns finns eller inte och fynden just då. Men frågan är: Kan man göra det troligt, att den växer upp, att den växer fram. Och det kan man enligt min mening genom att följa de äldre fynden från den äldre stenålder, från yngre stenålder. Man kan också se hur de norska dialekterna, de norska nortnamnen går igen på den svenska sidan i senare tid. Under hela tiden, under förhistorien och den tid som har följt därefter har vi dessa förbindelser från väster till öster och också tvärt om över fjällområdet. Det innebär t.ex., att de människorna måste ha känt varandra väl. Det handlar om språk som är besläktade och kulturföreteelser som är besläktade. När vi då på den norska sidan har fullt med bronsåldersföremål som hör samman med den skandinaviska kulturen,

så får man det intrycket att det är skandinavisk kultur som präglar området Mellannorrland. Norr därom är det något annat. Det är den samiska. Naturligtvis finns det blandningar. Det är självklart. Vi kan aldrig få en så exakt kunskap; men vi kan komma fram till några huvuddrag, och det menar jag är en alternativ hypotes, som jag inte skall diskutera vidare här. Den kommer i tryck också så småningom.

Här är sammanfattningen. Enligt min mening kan etniciteten inte bestämmas såsom Zachrisson försöker. Det tycker jag, att jag har motiverat rätt väl. Den vikingatida Vivaldens kontinuitet framåt och bakåt i tiden har inte konstaterats. Tamrenskötsel har inte påvisats i förhistorisk tid i Härjedalen. Det har i och för sig Inger Zachrisson inte heller direkt hävdats. Det har inte varit så mycket tal om det. Men det stod i något tidigt papper här, och därför har jag tagit upp den punkten. Så kommer metodiska synpunkter. Den arkeologiska forskningens sannolikhetskaraktär har inte beaktats. Även om vi säger att fynden i Vivalden är sannolikt samiska, så betyder inte det att det är sant till hundra procent. Ny forskning kan förändra det hela. Tolkningsproblemens svårighet har inte diskuterats. Hur man tolkar har knappast tagits upp av Inger Zachrisson, och det finns mycket att säga om det. En kritisk hållning till den äldre arkeologiska forskningen saknas. Med det menar jag, att när hon tar upp vad Sehlinger säger på 1970-talet exempelvis, tjänar det inte mycket till. Det har gått 20 år sedan. Sehlinge är en väldigt duktig forskare, som följer med, och forskningen förändras också. Men man kan inte göra så där. "Ibland sker övertolkningar, som blir missvisande", har jag skrivit. Det är när hon använder mina resonemang och sätter in dem på kartor, som inte har med saken att göra, eller också som när det gäller Forsberg säger något, som Forsberg inte alls har sagt. Han säger tvärt om motsatsen. Detta är en sammanfattning. Med det menar jag, att kärnpunkten är här: Man kan inte följa en kontinuerlig samisk etnicitet tillbaka i förhistorisk tid. - Då är jag färdig.

----- = Ohörbart

Vittnesförhör med växelvis
Inger Zachrisson & Evert Baudou

1 (9)	
Hovrätten för Nedre Norrland	
Ink. 01 09 28 2001-09-08	exbil
Nr. T 58-96	APRIL 317
e 21	

Samebyarnas advokat: Vi skulle nu vilja, att de sakkunniga hörs emot varandra. Det bör väl ges tillfälle för Inger Zachrisson att kommentera något här. Ni har ju båda nu haft tillfälle att redovisa en sammanfattning av de utlåtanden som ni har avgivit. Du har fått erkännande, att det inte var polemicerande i dein den sammanfattning som du lämnade på förmiddagen. Men har du nu sedan du tagit del av Evert Baudous till viss del kritiska synpunkter något genmäle att ge?

Inger Zachrisson: Jag har bara några korta kommentarer. Man kan säga, att detta kan upplevas som en akademisk träta mellan mig och min gamle lärare. Och det är väl det som är nackdelen med att ha sådana här arkeologiska diskussioner i rätten. Det är inte lätt för någon av oss. Jag kan väl ändå säga, att jag blev väldigt glad när jag hörde dig, Evert, tala om möjligheterna till både samisk och nordisk kultur i det mellerst skandinaviska området. Det är väl det som vi får ta som en konklusion av dagen och hoppas på bättre arkeologiska undersökningar i framtiden, så att vi kommer åt detta mera i detalj.

Sedan har jag väl några små kritiska synpunkter. Tonvikten låg naturligtvis mycket på stenålder och norra Norrland i vad vi fick höra, medan jag kanske mera då är hemma på södra Norrland och Dalarna vid det här laget, medan jag tidigare höll på mycket uppe i norr, och järnålder och medeltid. Men det finns några viktiga saker, som vi har olika uppfattning om och som är allmänmänskligt viktiga, tycker jag, som jag ser som naturliga, nämligen detta hur kulturinflytanden går. Evert Baudou talade om Tisjögraven med en skrapa av samisk typ och en massa nordiska föremål, 10-15 stycken, och det är alldeles riktigt. Men jag ser mer och mer detta, och det ser man ute i världen, hur drag går från en majoritetskultur till en minoritetskultur.

Jag tycker, att man kan jämföra med att ta dagens dräktskick t.ex. Vi tycker det är helt naturligt, att dagens samer lika ofta eller oftare går i sådana här dräkter, vanliga kläder som vi har på oss, om man nu vill kalla det för nordisk dräkt. Skulle det inte upplevas som oerhört egendomligt, om en icke-same satte på sig samisk dräkt eller delar av samisk dräkt? Det är ungefär lika märkligt som det skulle vara att hitta ett samiskt föremål i en strikt nordisk miljö, vilket vi aldrig har gjort i det material vi har gått igenom. Man kan jämföra det med språken. Vi vet, att ungefär tre tusen nordiska låneord finns idag i det samiska språket. Och hur många ord har gått den andra vägen? Jo, det lär vara en handfull. Samerna har utsatts för en massiv kulturpåverkan under lång tid.

Den lista över kriterier som jag har, tycker jag är viktig. Och den kanske gles förbi på ett sätt som jag inte håller med om. Det var alltså kriterier över företeelser under järnålder och medeltid i det sydliga området. Om denna hårdtyp t.ex. går det inte att säga, att det finns tusentals härdar. Just den här typen har i en doktorsavhandling för några år sedan preciserats vid Umeå universitet av en arkeolog, som heter Kjell Åke Aronsson. Han beskriver den i detalj och daterar den till 800-tal till 1800-tal, så det är väldefinierade saker.

Sedan är det här en annan principfråga. Evert Baudou anser fortfarande, att en arkeologisk kultur är lika med ett folk, och att det därför kan ha funnits hur många folk som helst i norra Sverige. Jag håller med om att vi vet för litet om äldre tider; men den definitionen brukar man inte längre framföra. Det är ungefär som om vi skulle säga, att när man i Sverige på 1900-talet får amerikansk import: hamburgare, jeans o.s.v., att vi då i framtida arkeologers ögon skulle ses som att nu har de blivit ett annat folk. För det finns helt andra prylar från de här människorna. Det är sådana fallgropar man får passa sig för, när man håller på.

Sedan tycker jag inte heller att man skall bortförklara Claes-Göran Sehlinge, som ju är en stor auktoritet, och som inte bara på 770-talet men också på 80-talet och 90-talet har hållit på med sina arbeten. Han är den som verkligen har arbetat med södra norrlands fornlämningar. Att jag talar om kända män, som jag fick höra, det har jag gjort mycket medvetet, för jag vill betona, att detta inte bara är min åsikt, utan det är en rad kollegors tolkningar och åsikter i sammanställning, som jag baserar mitt arbete på.

Även mitt stora kapitel om skrivna källor har ju godkänts på norsk sida av olika språkforskare och historiker där. Jag försöker så mycket jag kan att förankra det hela. Däremot kan jag hålla med om att det projekt jag arbetar med nu var tänkt mera som att belysa både nordisk och samisk kultur. Det var intensionerna. Men när jag fann hur mycket det återstod av bevisning av de samiska företeelserna långt i söder, så har det ändå fått en slagsida åt det hållet. Det stämmer. Jag tycker inte heller att Lars Bäckmans ord, som han sade i Umeå 1994 kan räknas som övertolkning av mig. För vi var ungefär hundra personer, som hörde honom säga detta om hur han såg på Härjedalens äldre befolkning. Sedan får det stå för honom själv.

Det togs väl också upp, att trumhammare och näversvempning skulle vara sena drag. Näversvepningar är belagda till järnålder i Norge och till tidig medeltid i Sverige, och trumhamrarna till tidig medeltid. Det är ju den aktuella perioden.

Jag kan för övrigt säga, att detta med samer ända ner mot Uppsala stämmer ju med en sådan helhetsbild som Pekka Samalahti i Finland har lagt fram och betonat nyligen vid den stora finsk-ugriska kongressen i Finland, som jag var med på.

Detta med kohuvuden kring en skärvstenshög, inte en grav, på bronsåldern i uppland, att jämföra det med hornoffren i norr kanke jag tycker luktar litet bortförklaring.

Det var intressant att höra detta om älgkranier vid Bälsås, som jag inte var medveten om. Platsen Hedningagärdet i Härjedalen inte långt från Vivallen känner jag väl till. För vi gjorde dateringar av den och osteologiska bestämningar på 80-talet inom mitt första projekt. Jag tror inte man skall ta till och göra en etnicitetsbestämning så rakst som Andedrs Hansson har gjort och nu också Evert Baudou citerar. För Anders Hansson påpekade just för mig, att enligt traditionen som är nedtecknad på 1600- och 1700-talen skulle den förste kände invånaren här under den tiden ha varit en Per Mittåfjäll, och namnet indikerar att han var same, som Anders Hansson sade. Vi får nog den situationen med allt fler bofasta samer under medeltiden med egna gårdar, "Bufinn", som det kallas på norskt område. Det blir väldigt mycket svårare att bedöma tillhörigheten under den tiden. Sedan kan jag också säga, att jag försökte i en stort projektansökan till Riksbanken, riksbankens kulturfond förra sommaren att få medel just för att Anders Hansson skulle kunna fortsätta sina undersökningar vid Hedningagärdet och som ett stort samarbetsprojekt med Jämtlands läns museum.

Så tycker jag till slut kanske bara, att man skall se till rimligheter. Det är sådant som vi alla kan ta till oss, att man inte får betona gränser för mycket och säga, att de beror på brist på social och geografisk kontakt, och att det också verkar orimligt att en liten folkgrupp skulle ha inflyttat till Härjedalen från nordligaste Sverige och bott kvar i 400 år och sedan försvunnit från kartan och flyttat tillbaka för att de fick hemlängtan, eller annars uppgått i något annat, och att vi sedan har samer i området igen. Det känns orimligt. Över huvud taget det gamla synsättet som bland annat Montelius och andra representerar, jag tror inte man skall glömma att de har haft en väldig betydelse och hade det långt fram i tiden. Vi måste veta om den vetenskapshistoriska bakgrunden. Det är också orimligt att en minoritet som den samiska länge har varit, skulle ha brett ut sig från nordligaste Jämtland ända ner till Dalarna. En minoritet får inte sådana möjligheter.

Evert Baudou: Bland det första som Inger Zachrisson tog upp om härden och härddypen, som var samisk enligt Kjell Åke Aronsson, säger hon. Men så sade hon dateringen också: 800-1800. Det betyder, att det inte alls behöver vara vikingatid. Det kan vara en mycket sen härd.

Sedan har vi detta med skärvstenshögen, som inte skall vara jämförbar. Det är så, att den här skärvstenshögen är byggd som en grav. Det är i princip ingen skillnad på den och den man har vid Kramkmårtenhögen.

När det gäller en i detta mål viktig sak vart Vivaldens befolkning tog vägen, är det så att vi faktiskt inte vet det. Jag menar, att vi inte har dessa samiska spåren i Härjedalen ifrån Vivaldens tid och fram till 1600-talet när man har de historiska beläggen. Vad som har hänt kan vi inte förklara; men det som behöver göras är ju att fylla ut tomrummet. Det kan vi inte göra med det arkeologiska material vi har.

Vad som sedan är minoritet och majoritet här kan diskuteras, när man vet att i varje fall hela övre Norrland var fullt av samer. Det var strängt taget den enda befolkning av betydelse under lång tid. Då är ju det ingen minoritet att tala om.

Här finns det massor med fynd under vikingatiden.

Inger Zachrisson har ju själv undersökt sådana som visar vilken styrka den kulturen hade under vikingatiden. Jag kan inte se det minsta märkliga i att den breder ut sig åt något håll.

Detta med folk som Inger Zachrisson tar upp skall man naturligtvis inte överdriva. Jag nämnde också, att det finns andra grupper, sociala grupper och allt möjligt, släktskapsgrupper. Jag tycker, att hon överbetonar något, som jag inte har menat.

Fastighetsägarnas advokat:

Du har fört fram en syn på arkeologin och sagt, att arkeologi är politik. Vill du utveckla vad du avser med det?

Inger Zachrisson: Ja, att tyvärr arkeologin är färgad av dagens synsätt. Detta har norska kollegor arbetet ganska mycket med. Det kom ett stort arbete av en norska nyligen, som hette just Arkeologi och politik, och hon tog upp situationen under andra världskriget och betonade detta med att det handlar om teori och praktik. När våra resultat används, så blir det politik, vare sig vi vill det eller inte. En annan kollega som vi känner väl, Björn Olsen i Tromsö, som inom parentes sagt är den förste professorn i samisk arkeologi, som någonsin har tillsatts, han har också skrivit mycket om det här, och han betonar att politisk kallas man bara om man går emot den vedertagna uppfattningen. Håller man sig till den, så är man inte politisk, sägs det. Det är ju så det är. Det är tyvärr dagens sanning. Det ser vi som sitter här idag.

Adv.: Ser du denna fråga om samisk närvaro i Härjedalen i förhistorisk tid som en politisk fråga här i idag?

Inger Zachrisson: Det är inte en politisk fråga för oss arkeologer. Vi försöker arbeta med det utifrån våra utgångspunkter. Vi hoppas ju att våra resultat inte skall användas politiskt. Men det kan vi aldrig förhindra. Vi kan inte sitta i något elfenbenstorn och dra oss undan vad som händer ute i världen. Men det gäller ju att handha alla sådana situationer så gott det går. Vi är tyvärr ovana vid det.

Adv.: Ser du ditt arbete som en upplysningsverksamhet?

Inger Zachrisson: Ja, det kan jag väl säga. All information om samisk äldre historia har ju länge varit ganska dåligt tillgodosedd. Det börjar man inse nu inom skolor och allt möjligt annat. Det är inte riktigt mitt område; men i förlängningen måste man ju försöka åstadkomma ny information. Bättre kunskaper är det enda som kan hjälpa till att öka förståelsen mellan olika människor.

Adv.: Du har uttryckt dig ganska kategoriskt i skriften "härjedalens äldre historia", ingående i tidsskriftssamlingen Sapmi. Sedan har du sagt, att det där var populärvetenskaplig arkeologi.

Inger Zachrisson: Jag har nog inte förklarat bort någonting, men man måste förenkla vissa resonemang när man lägger fram det i mer populärvetenskaplig form, precis som idag. Det är helt givet.

Adv.: Vad är avsikten att lägga fram det i en sådan populärvetenskaplig skrift?

Inger Zachrisson: Att öka kunskaperna.

Adv.: Är det nödvändigt att förenkla?

Inger Zachrisson: Ja, det anser jag vara ytterst nödvändigt. Tänk om vi skulle sitta med digra avhandlingar bara och inte försöka på något vis nå ut. Då skulle vi väl inte kunna vara antsällda av svenska staten. Det anser jag vara absolut nödvändigt. Det har både Evert och jag fortlöpande också gjort, försökt att nå ut med våra resultat i mer populär form.

Adv.: Inger Zachrisson sade så här till dig, att vi kan konstatera vad du har sagt idag, att det finns en möjlighet till samisk och nordisk kultur i Härjedalen. Skall vi dra någon slutsats av det att du därmed har ändrat uppfattning, att det arkeologin säger visar, att det har funnits en tidig närvaro av samer i Härjedalen?

Evert Baudou: Nej, jag har inte ändrat uppfattning. Min uppfattning framgår klart av skrifter och av vad jag sade förut idag. Jag har sagt, att jag också bedömer VivalLEN såsom samiskt. Det är riktigt. Men det innebär inte kontinuitet. Det är frågor både om etnicitet och kontinuitet. Enligt min mening känner vi ingen kontinuitet. Vad som händer senare i forskningen, det vet vi inte idag. Jag har inte ändrat någon uppfattning.

Samebyarnas advokat: Från min sida finns det ett par frågeställningar till Evert Baudou. Inledningsvis i ditt föredrag, om jag så kallar det, visade du en karta med något 20-, 30-tal undersökningsplatser, som jag uppfattade att du i egenskap av professor för denna institution för arkeologi i Umeå då hade haft ansvaret för på det ena eller andra sättet. De redovisade undersökningarna gällde huvudsakligen platser i övre Norrland. Jag kunde inte se, att det fanns någon undersökning genomförd inom Härjedalen eller riktigt i närheten av Härjedalen. Har du haft någon undersökning, som du haft ansvar för, i Härjedalen?

Evert Baudou: Jag har inte haft undersökningar i Härjedalen, men däremot i Medelpad bara någon mil från gränsen, och den är publicerad. Det var just en sådan skogsgrav och ett skogsgravsområde som undersöktes vid Holmsjön i Haverö socken. Det ligger nära gränsen till Härjedalen. När det gäller institutionen är det så, att vi hade en doktorand som skulle arbeta med Härjedalen. Hon gjorde rekognosceringar där, bland annat på Vivallen, innan Inger Zachrisson började. Vi var även i Hedningagärdet. Jag var själv med om dessa rekognosceringar. Jag har varit med om rekognosceringar i Härjedalen. Men av rent praktiska och ekonomiska skäl blev de undersökningarna sedan inte av, och den doktoranden försvann från institutionen. Så där blev det ett tomrum. Men å andra sidan har jag varit i Medelpad, innan jag blev professor, och i Ångermanland på en massa platser. Så Mellan känner jag väl, men inte just Härjedalen. Där inskränker det sig till rekognosceringar.

Adv.: Till min andra frågeställning som har viss anknytning till de kriterier, som Inger Zachrisson har lämnat för att då bestämma etnicitet. Då har Inger Zachrisson hänfört sig till skinnskrapor, som då har återfunnits. Det redovisades såväl av mig som av Inger Zachrisson fynd av skinnskrapor dels vid Tisjön i Dalarna, en från 500-tal, Holmensjön i Dalarna, skinnskrapa ----- 700-tal. Båda dess två är återfunna i kvinnogravar. Och det var en i Ränningstjärn i Härjedalen för att nämna då tre exempel. Då sade du som förklaring, att detta kunde vara lån, och att det inte utvisar något om etnicitet,

utan det kunde vara fråga om lån av skinnskrapor. Det kunde vara någon nordbo som lånat detta redskap. Varifrån skulle man ha lånat dessa skinnskrapor?

Evert Baudou: De är ju spridda över ett väldigt stort område. De skulle då vara lånade från något samiskt område eventuellt, något område där samerna har använt sig av sådana.

Adv.: Finns det något annat än samiskt område?

Evert Baudou: Nej, inte inom nära räckhåll.

Adv.: Är det inte litet märkligt då, att om inte det finns något samiskt område inom räckhåll, att låna, att man har hittat dem då på de här tre platserna?

Evert Baudou: Ja, det är en knepig fråga. Frågan är ju var vi har de här någonstans, och hur man skall bestämma dem etniskt. Det är så, att Inger Zachrisson har här skrivit:

"Itkonen säger, att dessa skrapor utmärker finsk-ugrisk kultur från samer i väst till ostiaker och voguler i öst.

De har ej förekommit inom nordisk kultur." Hur vet vi det, när de är så vanliga här nu plötsligt?

Adv.: Det var så att säga min frågeställning. Hur kan de vara vanliga här, om det enligt din uppfattning finns en samisk närvaro på först mycket långt håll och inte inom räckhåll för att låna dessa skinnskrapor?

Evert Baudou: Då är frågan om fyndluckor och sådana saker. Det kan vi inte svara på arkeologiskt. Men man måste se vad som sägs här. Itkonen har inte sagt, att de här är samiska. Det som står här är att Itkonen säger, att typen är samisk.

Men han har inte sagt, att dessa i Dalarna är samiska.

Gösta Berg säger, att man skall diskutera det. Det är ett intressant förhållande. Det kanske rent av är så, att de också är nordiska. Det vågar vi inte säga ännu.

Hovrätten för Nedre Norrland

010928
Ink. 2001-09-25
Nr. T 58-96 328
Med posten
21

----- = Ohörbart.

Vittnesförhör med Anders Lööv & Kjell Haarstad

Samebyarnas advokat: Vi har fått en redogörelse från Haarstads sida beträffande de gränsundersökningar som gjordes, som Peter Schnittler fått i uppdrag att göra för att bedöma förhållandena vid gränsen. Vad har du för kommentar till den redogörelsen?

Anders Lööv: Man kanske först av allt skall tänka sig den formulering, som han har. Nu har jag inte texten framför mig; men han skriver ju att när han träffar de där samerna, så får vi också tänka på den årstid på året när han träffade dem. Det är ju den tid då flyttningen tillbaka från områdena längre söderut, vinterbetesområdena, har ägtrum. Men hans formulering där om att det är de första här "nordanfjälls", så får vi lägga märke till den formuleringen. För då kan man ana där, att bakom detta ligger också någonting "sunnanfjälls". Vi har ju då den här byxlingen. Byxling, "byksling", motsvarar det svenska ordet arrende. Man får en viss exklusiv rätt till bruk inom ett bestämt område. I kongens -----

Som ägde rum 1743 där väster om ----- där det finns intaget i domboken för Österdal. Det normala med en sådan byksling var, att det blev kungjort inför tinget för att höra, om det var någon som hade någonting att invända mot det. Detta var ett fungerande system i det området, och det visar andra upplysningar i tingboken. Jag tänker på att ett år senare, omkring 1743, då någon av bönderna vill byksla, men då protesterar några andra och säger: Nej, men där var det att vår far hade byksel, så vi kan inte acceptera att du bykslar - ----

Okej, sade han som vill byxla. "Jag skall frångå min begäran om det, bara jag får mina utlägg tillbaka."

Det visar, att tinglysningen var ett system, som fungerade. Om inte samerna byxlade 1743 där söder om Røros, väster om ----- om de inte hade haft ett redan etablerat bruk inom detta område, så skulle folk naturligtvis ha protesterat. Men det var ingen som protesterade. De hade redan ett etablerat och accepterat bruk i detta område.

Det är klart, att Schnittler inte skriver något om de samerna; för det är också förståeligt därför att de är ganska långt ifrån riksgränsen. Det primära syftet var för honom att kartlägga var gränsen skulle dras mellan Sverige och Norge. Enkelt sagt gick ju hans frågor till folk ut på: Hur långt väster ut går Norge? Hur långt österut har vi anspråk?

Vi har också en källa från 1763, biskop ----- i Trondhjem, som skriver om Tydals-samerna 1763, att det för tiden är fem familjer i Tydalsfjällen, som en del av året uppehåller sig där är det fem familjer i Tydalsfjällen, som en del av året uppehåller sig där och en annan "sønnefor Røros", alltså samma flyttningsmönster som vi har också idag och som Haarstad redogjorde för. Var det nog svar på frågan om Schnittler?

Adv.: Ja tack.

Fastighetsägarnas advokat: Ja, Kjell Haarstad, har du något att bemöta vad det gäller denna kritik?

Kjell Haarstad: Ja, det område som det dreier seg om, som er byksla i 1743, der hevder Løøv, at de tre som byksla hadde gamle bykselrettigheter fra før, og derfor kom det ingen protest. Da er de navngitt. Jeg har sagt det før, men to av de tre var på tinget, og desamme samene klaget i 1742 over at de hadde hindra dem å flytte.

Her er det altså et vitnemål, -----

om at disse samene var nettopp i Tydal. Og da kunne de ikke ha bykselrett der -----

Dette med biskopen i Trondhjem i 1762 -----

Det kan ikke være riktig. -----

Det har skjedd senere. Det kan være, at de begynt ----

For det er veldig lavrike områder der. Men de hadde ikke flytta for godt. Fordi de samene, uavsett hva Løøv sier, så gikk de samene, som var ----- de gikk til -----

Det var streng kirketokt.

----- Men disse -----listene er helt borte nesten alle.

Der finner vi en prest i *Sellen* -----

Han førte en liste. Han tiltråtte i 1740.

Da kan vi i kirkeboka for *Sellen* ----- med Tydal se, at samene går til -----

Så da viser det jo at voksne samer, de voksne samene -----

*in Tydal m
Sellen*

Kaptein Schnittler var jo en kongelig militær og hadde en spesiell ordre om å ta seg av de omtvistede steder. Et av de omtvistede stedene var her. -----

Det andre omtvistede område var i Finnmark her. For det norske kravet er den nåværende riksgrensa; men det svenske kravet var den gang, det gikk fra -----

Dermed blir det her et omtvistet område, som det var maktpåliggende for Schnittler å skaffe vel rede på og skaffe seg bevis for at det var et norsk territorium. Men han fant bare noen husmenn her nede, og så var det Rørosbebyggelsen, som var her og lenger nord. Men han fant ingen på det store området her. Hvis det hadde vært norske samer der, så må han selvfølgelig ha visst om det og ført dem til tings.

Løøv har hevda et sted i dokumentene, at bøndene lurte ham til å tro, at det ikke var samer der. Men Schnittler var en for skarpsinnig jurist til å bli lurt av noen enkle bønder i Røros-trakten. Videre tar han opp vitnemål fra samer. Jeg tror fremdeles, at Schnittler har rett. Det har ikke vært samer til stede i Tydal i 1742.

Anders Lööv: Jag kan inte komma ihåg, att jag sagt att bönderna lurade Schnittler; men jag kommer inte ihåg alla meningar som jag har skrivit. Men jag tror inte, att jag har använt den formuleringen. Men jag måste här då säga, att han är väldigt fixerad till tidpunkten, nästan på dagen som Haarstad vill konstatera, att området öppnades för samiskt bruk. Men så har vi då det dokument som jag har nämnt tidigare idag, som talar om samer i Røros eller söder om Røros i Österdalen, som det heter. Vi har, som jag nämnde, Isak Olsen, som nämner om det 1718, och Paul Reesen nämner det under sin examination där på sin resa 1706. Han skriver som jag citerade tidigare idag: att det var tidigare flera samer i området.

Røros-verket blev anlagt 1644, och att de gradvis eftersom bönderna anlagt fler och fler gårdar inöver hade blivit efter hand undanträngda. I missionshistorien, det har jag också citerat i något av mina utlåtanden, nämns det att Thomas von Esten hade stort besvär med ----- i -----

som også er i Österdal. Det finns alltså en del upplysningar om det. Så jag kan inte dela den synen på det, att det plötsligt skulle ha öppnats i och med den här ----- skrivelsen 1742, var det väl då. Detta var ju på norsk sida. Det är väl högst sannolikt, att vi har en motsvarande utveckling på Härjedals-sidan. Vi ser också hur befolkningen och kreatursmängden ökar. Nu har vi visserligen bara siffermaterial från 1800-talet. Vi har när det gäller kreatur ingen statistik tidigare. Men det är väl sannolikt, att vi kan följa den utvecklingen baköver, och att det var en konkurrens om områdena; men samtidigt var det också stora områden som stod till disposition för en liten befolkning. Jag tror nog, att det var plats för samexistens.

Adv.: Vill du svara på detta om samexistens och även frågan om de historiska uppgifterna?

Kjell Haarstad: Ja, i hvert fall hva gjelder de historiske opplysningene. Felles for de tre som er navngitt er, at de er hva vi i historiefaget kaller annenmånsvitner. Det er ikke førstehåndsvitner. Isak Olsen f.eks. var samemisjonær men var bosatt i Finnmark lengst nord i Norge, nesten hele sitt voksne liv. Han var et år i Trondheim som lærer i samisk på en sameskole. Han har neppe utnyttet det året. Året etter satt han i København og skrev kildeskrifter.

Han har neppe hatt tid til å være der -----

Men dermed er det overmåte stor sjanse for at han var kjent med sønnen til kapelannen i Selve, som da var samemisjonær i Finnmark han også og hadde vært der samtidig med Olsen. Jeg ville tro, at Isak Olsen hadde sine opplysninger fra denne Selve-presten, -----

Og han ble misjonær for samene i Selve. Jens Blokk er en førstehåndskilde, så hvorfor gå til Isak Olsen, når en har førstehåndskilden? Det Jens Blokk skriver, det er at han tar på seg å være misjonær for samene i Selve-Tydal og Røros og --- Men det betyr ikke at det var samer her nede; men ----- samene brukte området til -----

Og inn på Brekken, som er en del av Røros, Og de gikk også inn på ----- område her. -----

Men jens Blokk skriver ikke "av Dovre", som Isak Olsen gjør. Dovre er like sør for Trollheimen, som jeg nevnte i dag, langt fra det området. Det viktige for resonemanget her er, at dette er et av Norges vildreinområder i dag. I Dovre er selve kjernen av vildreinstammen i Norge. Undersøkelser av Dovre-reinen viser, at det er den minst genemessig oppblandete reinstammen i Norge. Det er rene vildreingener de har konstatert der. Det viser, at tamrein ikke har vært i Dovre-området. Det skulle være bevis for at Isak Olsen har feil.

Reesen skulle kartlegge områdene. -----

Han reiste da fra Trondheim -----

og gikk inn i Sverige over Nandal og gikk gjennom hele Lappland og tilbake igjen i Finnmark og ner over kysten.

Han var ikke i Røros-Selve^{lv}-området.

Albert Dass var tidligere samemisjonær også og prest på Altahaug, som er lengst kysten her. Vi har også enkeltstående vitner, som man egentlig ikke skal tolke som -----

Samebyarnas advokat: Jag har en frågeställning till Haarstad. Du har ju framfört i en artikel i tidskriften "heimen 1994", där du brukat Isak Olsen som källa. Du säger att du har funnit, att hans uppgifter är relevanta i religiöst sammanhang, men att du tydligen anser att hans uppgifter vad gäller sydsamisk bosättningshistoria är det ur den aspekten fråga om andrahandsuppgifter. Är det riktigt uppfattat? Kjell Haarstad: Ja.

Adv.: Vad använder du då för definition eller begrepp vad gäller bosättningen? Det kan ju vara av betydelse för att bedöma vad som är relevant i sydsamisk bosättningshistoria?

Kjell Haarstad: Med bosetting mener jeg ikke en bosetting i hus. Jeg mener den klassiske bosettinga i tamerein-tias historie, at samene hadde et nærmere definert distrikt, der de hadde bruksrett, noe som likner skattefjell - men det fantes ikke i Norge - og at de da innenfor dette distrikt der deres bruksrett var erkjent i forhold til andre samers bruksrett flyttet omkring. Det var på små områder.

Adv.: Innebär det då, att när du talar om "sørsamisk" bosättning, så är det uteslutande renskötande samer, som har sådana disktrikt, som du då hänför dig till?

Kjell Haarstad: Jeg har per definisjon skrevet om reinskjøtende samer. Det vi i Norge kaller for buesamer, bygdesamer og slikt har stått utenfor mitt interessområde, fordi det dreiet seg om reindrift, ikke sant? -----

Adv.: Du anser, at Isak Olsen är relevant vad gäller beskrivning av religiösa sammanhang, även om du då per definition inte anser, att det gäller renskötande samer, så då accepterar du hans redogörelse för beskrivning av samer så att säga, var de har uppehållit sig?

Kjell Haarstad: Nej, det gjør jeg ikke. Ja, i Finnmark, der han bodd en lang rekke av år; men ikke i de store områder her i sør hvor han ikke har vært. Han har beskrevet noe som han ikke har sett i hvert fall med sikkerhet. Som sagt, jeg anser, at Jens Blokk er hans kilde.

Adv.: Men det var ju en beskrivning av religiösa sammanhang, som han redogör för. Han avslutar sin redovisning i detta sammanhang med hur det förhåller sig med deras kristenhet. "Det vet bara gud och ingen människa". Det är då han talat om dessa samer, som dyker upp på dessa platser som han räknar upp i denna redogörelse. Men det anser du alltså icke relevant, fastän du då säger, att han i och för sig har relevans när det gäller de religiösa sammanhangen.

Kjell Haarstad: Ja, for det religiøse skriver han om med i hvert fall den praktiske erfaring fra Finnmark.

Men det han skriver om bosettning, hans basis der er Jens Blokk.

Adv.: Det är väl vad du tror.

Kjell Haarstad: Ja, det er næreliggende å tro, fordi han var prest i området, og han var samemisjonær, og han var sønn av den som vært prest i Selva siden lenge før kirken startet i 1699.

Anders Lööv: När det gäller Isak Olsen som förstahandskälla så har jag noga redogjort för hur det förhåller sig med den saken i min bok om Isak Olsen och hans beskrivning av det inhemske Norge, som jag nämner i mitt sista yttrande.

Där blir det noga redogjort för hans förhållande till Jens Blokk. De träffades i Finnmark, och de var tillsammans högst 14 dagar på en kort resa från Östfinnmark till Västfinnmark. Jag tror inte, att han var den förstahandskälla för dessa uppgifter, utan Isak Olsen var ändå ett år i Trondhjem. Det måste vara mycket mer näraliggande att tro, att han då inhämtade sina upplysningar under tiden där. Han var ju tillsammans med Thomas von Esten. Det är klart, att de talade om förhållandena i sin närhet. Jag hänvisar till det kapitlet, där jag klart och tydligt redogjort för Isak Olsens bakgrund. Jens Blokk nämner samer i det området också, och då är han ju förstahandskälla, när han söker på Skillingen som präst, som successor till sin far där i Selve. Jag har också redogjort för det. Jag hänvisar till den boken.

Att Haarstad vill ha honom till ett dåligt andrahandsvittne är också förståeligt. Men jag tror, att de upplysningar som Isak Olsen och de andra som jag nämnde, lämnade om förhållandena i Röros inte passar särskilt bra in i den hypotes, som Haarstad har satt upp om inflyttning till området.

Fastighetsägarnas advokat: Är din vetenskap en hypotes? Vad är det som skiljer din vetenskap med den kritik du får från Anders Løøv? Vad skiljer er som vetenskapsmän?

Kjell Haarstad: For det første har jeg skrevet to bøker og flere artikler om sørsamisk historie. Det er realhistorie. Jeg tänker ikke på metodedrøfting, som det finnes mye av i historiske bøker og også i mine; men jeg tenker på at man går til kildene og finner i kildene dokumentasjon og opplysninger av konkret art, navngitte personer, grupper eller hva det kan være, og så setter en samene i denne dokumentasjon til en enhet og trekker en konklusjon. Jeg bruker kildehenvisninger og noter hele veien, slik at hvem som helst - også Løøv - kan gå inn i desamme kildene som jeg har brukt å se hva jeg har skrevet - det behøver ikke å være enighet i konklusjonen - men en får i hvert fall en kontroll på at det som er gjort er hentet fra kilder. Løøv har skrevet svært lite historie av den art. Han har skrevet en artikkel om en skoginspektør i Røros-verket, der han har 5-6 små sider realhistorie. Jeg tror ikke det er så langt fra virkelighetsbeskrivelsen.

Adv.: Jag tänkte också på att det framkommer olika uppgifter från er när det gäller källorna. Jag får uppfattningen, att Lööv har sagt här, att källorna ger inget besked. Men det verkar som om du jobbar med källorna och inte med hypoteser.

Kjell Haarstad: Ja, det er riktig. Men alle har vi vel hypoteser når vi staarter. ----- Men hovedpoenget for meg har vært å grave frem. Jeg har gjennomgått et meget stort materiale, og jeg påstår på godt grunnlag, at det er alt relevant material. Man kan aldri få tak i alt selvfølgelig; men i praksis er det alt. Det gjør da med bakgrunn av et faglig arbeid, og det er klart at jeg ser at Schnittler, utdannet jurist og embetsmann, jeg ser hans vitneverdi som betydelig større. Han kjenner jo området som sin egen bokselomme, om jeg får bruke det uttrykket. Hans vitneverdi må være mye større enn et enkelt utsagn fra samemisjonæren Isak Olsen. Schnittler skrev i et dokument til kongen, at samene i Tydal var de sørligste, og at de var invandra på 1600-talet.

Adv.: Ni har en skillnad er emellan också. Du berättade om expansionen, som inträffade vid övergången till extensiv renskötsel på 1870-talet. Lööv berättar å sin sida, att de konflikter som ni tydsigen båda är ense om inträffade på 1870-1880-talet och mot sekelskiftet . . . Det är in ense om, men Lööv lägger tonvikten vid att det beror på befolkningstillväxten bland bönderna och tillväxt av djur bland bönderna. Jag skulle vilja att du kommenterar. Det är ju två teorier så att säga, som stöter mot varandra som orsak till dessa konflikter.

Kjell Haarstad: Ja, det er riktig, at det var sterk befolkningsvekst fra 1815 i Norge. Det var det og like til 1865 på landsbygda. Men i 1865 fikk utvikklina et helt annet utslag, -----

Forklaringa er selvfølgelig enkel. Det var utvandringa, som setter inn. Bøndene brukte altså den løsningen på resursekrisen. Men samtidig satte den andre prosessen i gang, som jeg nevnte, at bøndene begynte å trekke seg tilbake fra utmarken. Når det ikke er konflikter i Selve-Tydalen og Røos, la os si omkring 1850, så kan det også skyldes, at det var

svært lite rein----- i området, slik at ----- ikke var noen konflikt. Bøndene der brukte ikke -----
Men i ----- ble det en tett konflikt.

Adv.: Du sade, att den extensiva djurdriften, att så att säga sluta med att mjölka och övergå till renköttproduktion, innebar en stor förändring med betydligt större möjligheter, och att det blev större renflokar, att det kom från Härjedalen. Det hade du en misstanke om.

Kjell Haarstad: Ja, det har jeg ingen bevis for, men jeg tror det. Det jeg har bevis for er, at Jon Thomasson og kona kom fra Västerbotten og slo seg ned her -----

De hadde da etter eget oppgift 2000 rein, mens bøndene mente det var nærmere 4000. Det var altså mange rein i motsetning til en vanlig tamereinflokk, som var på 250-500 rein, som var det vanlige. De hadde med seg den ekstensive reindriften, når de kom.

Anders Lööv: I den siste frågan till Kjell Haarstad så blandar advokat Nils Larsson faktisk två olika saker. För jag talade om Härjedalen och den expansion som ägde rum där.

På 1870-1880-talet ägde det inte rum någon motsvarande inflyttning norrifrån här som det gjorde på den norska sidan, och att den inflyttning som Kjell Haarstad redogjorde för, det har jag inga invändningar emot. Men den expansionen försiggick på norsk sida. Det blev nog ett litet missförstånd där. Jag talade om Härjedalen och ökningen i antal kreatur och befolkning här. Men den inflyttningen ägde alltså rum på andra sidan.

Adv.: Det var inget missförstånd. För det var inte inflyttningen, utan det var skillnaden mellan två teorier för konflikterna. Frågan gällde då den extensiva rendjurshållningen, att man övergick till köttproduktion, och att det också fanns i Härjedalen. Det fattade jag, att du gav ett ja-besked på.

Kjell Haarstad: Ja, jeg kan føye til, at det skjedde faktisk en inflyttning her også, nemlig Mårten Hansson og hans 3 eller 4 sønner plus hans svigersønn. De kom hit til Härjedalen.

----- Siden flytta de videre inn i Tydalen, og senere også lenger sør. Men det var innflytting her. De hade da med seg den nye form av ekstensiv reindrift.

Anders Lööv: Det var detta med olika sätt att gå till källorna. Jag måste här också muntligt kommentera det som jag har skrivit flera gånger, att jag har gjort som Kjell Haarstad. Jag har som han säger, att hans "utsagn skal kunne etterprøves". Jag har faktisk också gjort det. Jag tog ett kapitel i den sista boken. Jag fann, att hälften av citaten var felaktigt återgivna. Nu skall jag kanske inte klaga alltför mycket, för jag har skolning från Uppsala och inte från den historiska fakulteten i Trondhjem. En sådann ganska slarvig hantering av citat skulle man knappast ha godtagit i Uppsala. En annan sak som jag också påpekat är den kraftiga underregistreringen av upplysningarna i kyrkoböckerna. Det framgår av mina skrifter. I den sista nämnde jag en av kyrkoböckerna från ----- Av fyra införlar som omtalade samer har Kjell Haarstad bara fått med en. Det är en ganska liten procent. Det är genomgående så. Ordf.: Men detta är sådant som framgår av vad som skriftligen har sagts alltså.

Anders Lööv: Ja, det framgår av det.

1
(13)

Hovrätten för Nedre Norrland	
--- = Ohörbart.	01-07-28 ...ex
Ink. 2001-08-29	...bil.
Nr. 158-96	Aktbil. 311...
Med posten	
Ingiven av	R. 21

Vittnesförhör med Anders Lööv

Advokat för samebyarna:

Samebyarna avser att höra dig vad gäller källmaterial beträffande samernas närvaro i Härjedalen. Men innan vi går in på det vill jag ge dig tillfälle att informera oss om på vilket sätt du har studerat dessa frågor och din bakgrund så att säga.

Vt.: Först litet grand om språket. Helst skulle jag vilja tala på härjedalska, men det är väl fara för att det skulle bli svårt för en del att förstå alla detaljer då. Svenska är ett konstigt språk för mig. Dagligen talar jag härjedalska med norsk tillpassning, för jag bor i Trondhjem, och jag har inte talat svenska på 20 år, men jag skall försöka. Jag får be om ursäkt, om det blir litet blandat. Det är ett främmande språk för mig, och jag skulle lika gärna tala tyska eller engelska. Jag är född i Tännäs 1943, och jag har bedrivit mina studier, läste realexamen per korrespondens. Det var långt till skolor därifrån. Sedan tog jag studentexamen i Uppsala och studerade vid Uppsala universitet. Jag har studerat en del olika ämnen. Jag har språklig bakgrund med helklassiskt gymnasium med latin och grekiska. Jag studerade också efteråt en del de språken och arabiska och allmän och jämförande etnografi. Jag kom ganska fort att få en ställning vid den institutionen och undervisade en del i etnografi. Med bakgrund i språkstudierna så hade jag i början en inriktning mot studium av Mellersta Östern och tog till att bedriva en del fältstudier i Sudan för att förkovra mig i språket. Men det var för varmt för mig, så jag stod bara inte ut med den temperaturen, och jag ställde frågan till mig själv: Varför skall jag egentligen vara här, jag som är född i en snödriva? Så jag for tillbaka till Uppsala och lade om kursen och inriktade mig på studier i samisk etnografi. Jag avlade en filosofie licentiatexamen i allmän och jämförande etnografi, särskilt samsk historia och etnografi 1971. Därefter undervisade jag några år vid Uppsala universitet i institutionen för allmän och jämförande etnografi, dels allmänt i ämnet etnografi och senare också

speciellt samisk etnografi, kultur och historia. 1976 flyttade jag därifrån till Trondhjem, där jag fick en anställning vid De Kungligae Norske Vetenskapers Sällskap, som är en del av universitetet i Trondhjem som universitetsbibliotekarie och fick senare en kvalifikationsuppflyttning till förste bibliotekarie. Den titeln slopades först på 1980-talet i de norska löneplanerna, och vi kom då att ingå under samma kategori som amanuens, föreste amanuens, en efter svesnka förhållanden ganska svårförstådd titel. Jag var förste amanuens fram till för en 2-3 år sedan, då titeln förste bibliotekarie och universitetsbibliotekarie blev återinförd. Det kan vara lite titelvärdering där. Idag kallar jag mig förste bibliotekarie och filosofie licentiat.

Jag har ända från det att jag lade om kursen, som jag så ingående har beskrivit här, studerat samiska förhållanden och då koncentrerat till det sydsamiska området. Området för mina studier har jag avgränsat till Jämtland och Härjedalen, Nord- och Sörträndelag och de nordligaste delarna av Dalarna och Hedemarks fylke, alltså den sydliga delen av det sydsamiska området. Jag har skrivit en del olika publikationer och böcker och artiklar om sydsamiska förhållanden, och om jag tar med också de yttranden som jag har avgivit i olika sammanhang som är av självständig karaktär kan vi säga, uppsatskaraktär, så har jag publicerat drygt 50 arbeten. Det är till övervägande del om sydsamiska förhållanden. Jag hade också i två år, 1985-1986, forskarstipendier från Norges allmänvetenskapliga forskningsrådet för att arbeta med en större studie om sydsamerna från 1700 till 1850, som jag hade som en arbetstitel, en demografisk studie. Problemställningen, som jag enkelt brukar uttrycka det, var bara: Hur många var sydsamerna inom detta område på den tiden, och var uppehöll de sig? I samband med det arbetet har jag gått igenom kyrkoböckerna för detta område för ungefär 70 församlingar. Men den studien är inte avslutad, för jag tog till litet för kort tid, och så blev jag också under den tiden bunden av ett annat av forskningsrådets projekt, nämligen att göra en samisk bibliografi, som presenterar allt som är skrivet om samer och om samiska förhållanden och på samiska och utgivet i Norge under perioden 1945-1987. Det är en av de publikationer som

jag har arbetat med. Jag arbetade också i två år som ledare för det nyetablerade kontoret för Samisk Kulturminnevern på Snåsa. Det var då som ett nyetablerat fackorgan för tillvaratagandet av den samiska kulturen. Jag slutade där efter två år huvudsakligen på grund av familjeförhållanden. Det är inte så lätt att bo långt hemifrån med små barn. Det var något om mig och vad jag hållit på med. Det är kanske någon som har någon fråga.

Adv.: Jag lämnar fältet fritt för dig att redovisa dina synpunkter vad gäller källmaterialet.

Vt.: Ja tack. Jag tänkte inte, att jag skulle göra det här till någon längre presentation. Som sakkunnig har jag i detta mål skrivit ett flertal längre och kortare uttalanden. Tidigare har, vad jag förstått, inför tingsrätten dessa uttalanden till stora delar blivit refererade av svarandesidans ombud. Någon detaljgenomgång av mina skrivelser är därför inte nödvändig från min sida, tycker jag. Det jag i stället skall göra är att ta fram ett par förhållanden, som jag flera gånger har återkommit till, och som jag menar är av största betydelse när man diskuterar frågan om samernas närvaro och bruk inom Härjedalen i äldre tid. Den ena punkten är framväxten av arkivmaterial, och det andra är frågan om vilken möjlighet till samexistens mellan de olika befolkningsgrupper som fanns i äldre tid.

Det första uttalandet som jag avgav, skrev jag på norska, och det behandlade vilka möjligheter det finns att dokumentera samernas äldre historia i Härjedalen. Det var aktbilaga 782. Efter önskemål från vardera sidan har jag sedan försökt skriva på svenska. Och jag är mycket glad för att i modern textbehandling finns det stavningsprogram, som man kan ha god hjälp av. Det är svårt att hålla gränserna mellan svenska och norska. Men i den skriften "vilka möjligheter finns det att dokumentera samernas äldre historia i Härjedalen" så gjorde jag en systematisk genomgång av olika typer av skriftliga källor. Det skriftliga källmaterialet delade jag då in i två huvudgrupper: Dels de löpande källorna och dels tillfälliga och sporadiska källor. Innan jag gick in på att beskriva de olika typerna av skriftliga källor underströk jag, att man

först av allt måste ställa frågan: Av vem och för vem är källorna skapade? För att understryka detta extra starkt, kan jag här också citera en annan formulering som jag har använt mig av, nämligen att det arkivmaterial som finns från de sydligare samiska områdena uteslutande har växt fram för att täcka de administrativa myndigheternas behov. Det skrev jag i aktbilaga 897 sid. 9 och 10. Tilläggas bör, som jag också gjorde första gången jag använde denna formulering: att det därför också har växt fram på majoritetsbefolkningens premisser. Det är väl emellertid mindre korrekt. Majoritetsbefolkningen, när vi begynner att få ett arkivmaterial av något omfång från området, var bönder, och arkivmaterialet växte inte heller fram på dess premisser. Den växt som skedde i den världsliga administrationen på 1500-talet och 1600-talet skedde uteslutande för att stärka kungamaktens, statens ekonomiska intressen. Arkivmaterialet och arkiven växte inte ens fram på majoritetsbefolkningens premisser. När man frågar sig för vem arkivmaterialet har tillkommit och för vilket behov och vem som har skrivit det, så är det rätta svaret: För en administrerande och härskande överklass. Det är det förhållandet som förklarar varför vi har det arkivmaterial vi har idag. Den framväxt som ägde rum på 1500-talet och 1600-talet i den världsliga administrationen skedde uteslutande, som jag just sade, för att stärka kungamaktens, statens ekonomiska intressen. Det är därför också klart, att förvaltningen fick en annan utformning i norr, där det var en samisk majoritetsbefolkning än i söder där samerna var i klar minoritet. Tilläggsvis var också samerna i det sydliga området till skillnad från längre norrut en minoritet, som för de maktavande relativt sett var av liten ekonomisk betydelse. Det är här på sin plats att påminna om en formulering, som jag tidigare i mina uttalanden flera gånger har vänt tillbaka till: Mycket av de arkivupplysningar man finner om samerna i de sydligare sameområdet i äldre tid är mer eller mindre tillfälliga notiser, som avspeglar den skandinaviska administrationens framväxt och inte samernas framväxt. Som en illustration till denna formulerings riktighet skall jag visa ett diagram, som jag utarbetade i anknytning till en artikel och som återges i mitt yttrande av

den 23 augusti 1995. Vilken aktbilaga det är vet jag inte. Det blev taget ut litet ur sitt sammanhang, ett diagram som jag gjorde i anknytning till ett föredrag om val av dopnamn bland den samiska befolkningen inom det här området på 1700-talet eller fram till 1850.

Jag kan här bara först också visa ett par kartor. Detta är det sydsamiska området. Det är hämtat från ett föredrag som jag hade under en kongress i Tyskland några år tillbaka. Ett område som jag har arbetat med är det här. Det är kyrkoböckerna för det område som jag har gått igenom. Jag kan visa en karta till också. Rolf Sjölin talade tidigare ganska mycket om de olika lappförsamlingarna. Det är på svensk sida. Det är en stor skillnad mellan svenskt och norskt. På norsk sida har det aldrig varit annat än de territoriella församlingarna. Men på svensk sida var det dessa lappförsamlingar, först Föllinge lappförsamling som blev etablerad 1746, och då prästen i Föllinge, markerat med rött mitt på kartan, skulle omhänderta religionsvården bland samerna i de två landskapen, alltså en helt enorm församling. Det blev ju också ganska snart så, redan efter tio år, att man såg att det var omöjligt. Man delade då upp det gradvis i olika lappförsamlingar, som jag har visat med olika graderingar där. Men det visar jag bara som en liten bakgrund här därför att när vi tar kyrkoböckerna, så har jag här ett diagram, i vilken utsträckning de är täckande för detta stora geografiska område. Lagarna om att det skulle föras kyrkoböcker kom ungefär samtidigt, 1685 och 1686 i Norge och i Sverige. Före den tiden finns det bara några få sporadiska anteckningar. Vi ser hur existerande kyrkoböcker gradvis ökar. För detta undersökningsområde som jag har arbetat med, så uppnår vi att hela detta område är täckt med existerande kyrkoböcker ungefär år 1800. Jag laborerar här med några olika regioner. De regionerna har en ungefärlig avgränsning som det här. Detta är alltså material för att visa vilka dopnamn som har valts på 1700-talet och 1800-talet bland samerna. Valet av dopnamn avviker klart från valet av dopnamn i den övriga befolkningen. Det är ganska intressant att också följa de regionala variationerna.

När vi så ser på upplysningarna om antalet döpta, så ser vi hur det har ökat. Vi har en och annan kyrkobok, vi har en från Offerdal, en präst som förde kyrkobok mer på privat initiativ. Han var faktiskt först präst här i Sveg. Han förde in några notiser. Den boken tog han med sig till Offerdal, när han flyttade dit. Där har vi de första upplysningarna om samiska dop på 1640-talet. Vi ser här hur det ökar med kyrkoböckernas förande som ändock kommer i gång i en del församlingar under åren närmast efter att lagpåbuden kom. Då får vi en viss registrering av samiska dop i kyrkoböckerna. Men det ökar efter hand. Vi kan se, att 1714 blev missionskollegiet etablerat i Köpenhamn, och det skulle befrämjas mission bland den samiska befolkningen i Norge. Vi får då efter hand fler och fler upplysningar. Vi ser när vi kommer fram till 1746 och etablerandet av Föllinge lappförsamling, så får vi den här summan, kurvan överst här, en ganska kraftig ökning här i antalet dop. Det ökar gradvis framöver. Vi kan ju faktiskt se, att det är nog ett vist samband mellan antalet dop och mängden av kyrkoböcker och den utvecklingen. Det kanske skulle vara en idé att arbeta samman dessa diagram till ett, så att man såg ytteerligare, om de hade en sammanfallande tidsaxel. Men detta är ett exempel på att antalet upplysningar och mängden av upplysningar ökar efter hand som vi får ett rikare arkivmaterial. Detta med kyrkoböckerna är ett exempel. På motsvarande sätt får vi också mer upplysningar i annat material efter hand som det ökar.

Adv.: Skulle du kunna visa och återgå till dessa diagram för att vi skall kunna följa vilket som är relevant för det här aktuella området? Vt.: Ja, jag har de olika regionerna här. Vi vet ju, och det är vitsordat av alla, att det sydsamiska området, de kulturområdena går på tvärs av gränsen i öst-väst och inte i norr och söder. Riksgränsen skar ju rakt genom kulturella områden. Vi har idag också klart urskiljbara regioner i norr och söder med klara dialektskillnader som ett påtagligt bevis av detta. Område 5-6 är alltså området söder om -----

i Norge och det är ungefär Härjedalen och den sydligaste delen av Jämtland som ett område 5 och 6. Beträffande den fråga som ställdes här så ser vi, att region 5-6 är det som är markerat med gult. Det blev ett fel här. Men det är 5 och 6. Det är alltså det gula här. Vi har några få registreringar i kyrkoböckerna. Det är inte bara från norsk sida. Vi har de första på 1690-talet i Röros kyrkobok; men i de sydliga jämtlandsförsamlingarna exempelvis i Berg, som inte ligger så långt härifrån, så har vi . . . Jag kommer inte ihåg när vi har det första införandet där; men det var väl först på 1700-talet. Jag nämnde Berg i ett uttalande. Den första upplysningen om samer i Bergs kkyrkobok är från 1713:

"Blev i Kvissle fött ett lappbarn. Dess fader heter Per Larsson ifrån Undersåkers fjäll, och modern Sessil Elandsdotter, samma deras son döptes den 18 ----- med namn Jon", i Berg, kyrkobok nr 1, sid. 200.

Och från Undersåkers fjäll, och det är tydligt, att den som döpte sitt barn då där var en rendriftssame, då vi har den formuleringen. I samma kyrkobok finner man också en upplysning, som berättar om det sydsamiska kulturområdets orientering i öst-väst:

"Då septuagesima den 6 februari 1732 sammanvigdes en ung lapp, som har sitt hemvist vid fjället i Röros på norska sidan, en Jon Tomasson, med en ung lapp-piga utav socknens lappar här i Berg vid namn Helena Klemensdotter. Och har man intet annat försport om dessa personer än det som ärligt och kristligt är.". Berg, C1, sid. 358.

Jag har i det här sista uttalandet kommentarer till aktbilaga 11.14. Så har jag också visat från en annan församling, Rödö, där Krokom ligger, att där var den första upplysningen redan 1691. 1693 har vi också en. Vi har alltså en del upplysningar för detta område ganska tidigt. Men också här ser vi hur det ökar när vi får etablerandet av Fölllinge lappförsamling, som senare delats upp, som jag har visat med den kartan. Det blir en gradvis ökning fram till början av 1800-talet, då vi har en nedgång. Vi måste också komma ihåg, att för Härjedalen, de västliga delarna av Härjedalen, så har vi inte kyrkoböcker förrän 1748/49 för Tännäs och Ljusnedals

och Storsjö församlingar. Men för de östliga delarna har vi litet tidigare. Jag har visat i en eller annan fotnot till en översikt över det som finns av kyrkoböcker i landsarkivet i Östersund.

Under presentationen av mig själv glömde jag att nämna, att det material som jag har samlat i detta arbete är hämtat ifrån samlingarna i landsarkivet i Östersund, det är statsarkivet i Trondhjem, det är statsarkivet i Hamar, riksarkivet i Oslo och landsarkivet i Härnösand och i någon mån också landsarkivet i Uppsala, där kyrkoböckerna för Dalarna befinner sig.

Vi ser här att det är en nedgång. Den nedgången kommer nog inte bara på Härjedalss-sidan, utan den kommer kanske lika mycket på Rörossidan och norra delen av Hedmark. Det är hårda tider i början av 1800-talet. Den norske sociologen Eilert Sund, som skrev en studie kring 1850 förutspådde väl också samernas snara undergång. Det är en period med konflikter med bönder där också i början på eller ikring 1800, inte minst i Rörosområdet och några delar av Hedmark, som vi kan se av en del källor. Jag har exempelvis beskrivit det i ett arbete, där jag baserat mig på material i en tingbok. Jag skrev en uppsats om en samisk site, ----- 1811. När kom den ut? - Ja, det är svårt att komma ihåg allt. Den kom ut för ett par år sedan -----

Det var det jag ville säga om framväxten av arkivmaterial. Vi måste komma ihåg hur det har vuxit fram, och att ökningen av antalet upplysningar om samer återspeglar framväxten av detta arkivmaterial, inte som jag inom anföringstecken brukar skriva: "inte framväxten av samer".

Den andra av de två punkter jag vill ta upp och kommentera är det förhållandet, att det i äldre tider fanns helt andra möjligheter till samexistens mellan olika befolkningsgrupper än vad som senare blev fallet. Näringslivet i Härjedalen var i äldre tider ett helt annat än vad det längre fram utvecklade sig till att bli. För den icke renskötande befolkningen var det när allt kommer omkring långt fram i vårt eget århundrade till största delen baserat på boskapsskötsel. Folkmängden var

också liten. För att belysa utvecklingen har jag till ett av mina yttranden upplysningar om antalet kreatur i Härjedalen på 1800-talet, aktibilaga 937, utarbetat en del statistiska översikter, som berättar både om befolkningens och kreaterusbesättningarnas växt. Det dokumentet är, om jag får säga det själv, ett läsvärt dokument, som jag mer än gärna skulle ha hållit en hel föreläsning om. Men här skall jag bara begränsa mig till att visa några tabeller och diagram, samtidigt som jag ger några korta kommentarer.

Jag börjar här med att visa en tabell som berättar om folkmängdens förändringar ifrån 1810 till 1900. Den totala folkmängden i Härjedalen var nog mindre än vad Rolf Sjölin sade. Det exakta talet är enligt "Bidrag till Sveriges officiella statistik": 4293 år 1810, som då ökar två och en halv gång till nästan 11000 år 1900. Samerna finns redovisade: Lappar i Hede fjäll från 1840. Det visar sig där, att det är en ganska -----

Det säger något om det. I en rad med tabeller har jag i det nämnda yttrandet redovisat vilka statistiska upplysningar som finns om antalet kreatur under samma tid. Här skall jag bara visa en tabell som visar antalet i några av socknarna. Det är dels samlat antal kreatur i socknarna Hede, Tännäs, Ljusnedal, Storsjö, Vemdalen, ----- och Lillhärdal. Det är också en tabell där som talar om antalet kreatur fördelat på kategorier i socknarna, samma socknar. Nu är det klart, att det här är väldigt mycket siffror. Det blir gärna litet svårläst. Jag har därför räknat om de där siffror till relativa tal och satt = 100, år 1810. Vi ser här, att det är en ganska kraftig ökning. Om vi ser på Storsjö exempelvis, har det ökat från 100 till 383. Det är alltså en mycket, mycket kraftig ökning i antalet kreatur. Men vi ser också, att i någon församling, socken, Lillhärdal exempelvis, så har vi inte samma kraftiga ökning. Det ökar visserligen framöver till 1865, men sedan får vi en nedgång där. Jag har kommenterat detta ganska utförligt i detta yttrande. Det är klart, att det finns en förklaring till att det varit olika utveckling. När vi ser till Lillhärdal, så är det den

W. Sjölin

socken där skogsbruket först får insteg. Därför får man där andra utkomstmöjligheter, medan man i en fjällsocken som Storsjö inte har några andra utkomstmöjligheter för en växande befolkning än traditionell boskapsskötsel. Därför får vi också en mycket kraftig ökning i antalet kreatur där. För att åskådliggöra detta så kan vi se ett diagram, och jag har då delat in dessa socknar i två grupper, dels socknar med en hög tillväxt i antal kreatur. Det är Tännäs, Ljusnedal, Storsjö och Linsel och socknar med låg tillväxt: Hede, Vemdalen och Lillhärdal. Om vi då ser på kreaturens antal i dem med låg tillväxt, och det skanas statistiska upplysningar för en del perioder här; men så ser vi hur den kurvan faktiskt i dem med låg tillväxt, de två nerssta kryssmärkta, faktiskt utvecklar sig ganska parallellt, antalet kreatur i förhållande till antalet invånare helt fram till 1860/1870-talet, då folkmängden i dessa socknar fortsätter att öka medan kreatursmängden inte ökar i motsvarande grad. Det gäller alltså Hede, Vemdalen och Lillhärdalen. Förklaringen tror jag kan vara någon annan än att det här tidigaste blir etablerat ett skogsbruk, som ger andra utkomstmöjligheter än vad som var fallet i de andra fjällsocknarna. För här har vi utvecklingen av befolkningen och utvecklingen av kreatur. De följer också varandra ganska parallellt. Men det är helt annorlunda när det gäller brytningen i mindre antal kreatur. Jag har också gjort det i ett blockdiagram här, där det kanske framgår änu tydligare. Det är de två främsta blocken. Det är socknar med en lägre tillväxttakt. Vi ser här också, att det är en parallell utveckling fram till 1870-talet, då kreaturen minskar i antal, och befolkningen fortsätter att öka. På motsvarande sätt har vi det här i de socknarna med en hög tillväxt, att antalet kreatur ökar ungefär i samma proportioner som antalet invånare; men vi får denna nedgång vid en senare tidpunkt där. I sådana socknar som exempelvis, ---- som är en typisk nybyggarbygd har vi bara 222 innevånare 1810, men det är femdubblat 90 år senare till över tusen. Det gäller också Storsjö, som exempelvis har 156 innevånare 1810 och 541, en nästan fyradubbling.

Detta var bara två olika förhållanden som jag vid sidan av mycket annat har berört i mina olika yttranden. Jag har valt att ta fram dem och betona dem särskilt i denna muntliga presentation. Förklaringen är enkel och uppenbar. Det jag sagt om skriftliga källor visar med all tydlighet, att det ökande antal upplysningar om samerna i arkivmaterialet inte har sin bakgrund i att samer kommer till området, utan det är först vid den tiden det börjar växa fram ett arkivmaterial som berättar något om samerna. Framställningen om Härjedalens befolkning och antalet kreatur visar, att det under 1800-talets början enkelt sagt fanns mycket mer plats och möjlighet till samexistens mellan olika befolkningsgrupper och olika näringar än vad förhållandet blev mot århundradets slut. Med en sådan bakgrund är det därför också lätt att förstå varför konflikterna efter hand ökar i omfattning under slutet av 1800-talet. Det blir trångare helt enkelt.

Så har vi detta med hur det var tidigare, före det vi har något arkivmaterial av betydelse eller av någorlunda omfattning. I den första arikeln som jag skrev på norska om vad skriftliga källor kan berätta om samer i Jämtland och Härjedalen nämner jag, att den första upplysningen om samer i det sydliga området har vi i en tysk krönika från 1500-talet, som beskriver en tilldragelse 1478 . . . Jag är inte helt säker på året, men ungefär där, c:a 1480. Vid ett kungligt bröllop i Danmark var det en dansk kunglighet som i bröllopsgåva fick "einen jungen, wilden Lappen", en ung, vild lapp, som fogden i Jämtland hade fångat. Han blev då presenterad som furstlig gåva iklädd "rådjursskinn" skriver han, men det är klart att det var renskinnspäls, och med långa träskidor på fötterna. Det är klart, att vi har det arkeologerna har sagt. Det är klart, att tråden framöver till det vi har skriftligt material, den kan verka ganska tunn. Men jag kan nämna här några exempel på källor som talar om samer tidigare. Vi har exempelvis samemissionären Isak Olsson. Han omtalade samer här. "Der vanker og kommer ner lappfinner i alla dessa prästegjæld, der oppe høgt i lande, langs ved fjället." Först räknar han norr ifrån: "-----"

----- (det gamla namnet på Röros), og flera andra prästekall, som gränsar opp till fjället med disse bygder, steder og flekker som gränser höyest opp till fjället ter det sig mest og later sig mest finne lappefinnerne, nämlig fra Nandalen, att regne og sør efter fjällene og bygdene til Dovrefjället."

En annan som nämner dem tidigt här är det kungliga sändebud, som skulle undersöka förhållandet i lappmarken, ----- som reste norrut från Köpenhamn 1706. Han skriver i en av sina relationer: "Og over de flesste af de lapper som bo i fjäll, som grensar ved Röros, Särbu, Meråker och Överhalla, vilke äre nu om stunden i kun få familjer i hänsikt med vad de till forn har vært og ännu kunde være ----- ■ . . . " etc.

En annan som också nämner det är en Albert Christian Dass, som var missionär i Helgeland men som i mitten av 1700-talet skrev en beskrivning om de norske finner eller lapper. Där skriver han, och jag citerar här från en tryckt utgåva av den berättelsen. Han skriver om lapper i Trondhjems amt.

"Dalernes prostit, som har på den östre sida Härndalen (alltså Härjedalen) i Sverige, i dette prostits österste Fjäller bor nogle få lapper, nämligen i Tydals fjäll, som ligger i Särbu prästegäll." Det blir mitt emot Storsjö.

"Där är ännu ett prästegäll synden for i like linie av Särbu oppe i landet, heter Holtå. I det distrikts fjälder har åg i forige tider ligget lapper. Men Siden Röros kobberverk, som ligger synderst i det distrikt mot de söndenfjällske grenser ble upptaget." Det var 1644. "og bönder tid efter annen har fløttet allt längre och längre öster opp i dalerne for att rydde sig jorder og gårder är lappene tid efter annen blevet allt färre og färre." Så visst finns det en del som talar om samer i den äldre perioden också. De talar också om konkurrensen, hur det blivit trångare och trångare. Allt eftersom bönderna har flyttat längre och längre upp i dalarna för att röja jord och anlägga gårdar, så har lapparna gradvis blivit färre och färre, som han skriver. För att avsluta kan jag också citera den tyska reseskildringen från 1799, som jag själv har översatt. Jag översatte den därför att han besökte ett samiskt läger i Gröndalen i västra Härjedalen. Det är en

väldigt fion etnografisk beskrivning, som går på 10-15 sidor, där han beskriver dagligt liv.

Ordf.: Vilken aktbilaga är det på de här utsagorna, det som nu har sagts senast. Vt.: Det är nämnt i den tidigaste.

Jag skall nu bara citera här:

"För alla samer som vistas i dessa sydliga trakter, ■"

Och så skriver han: "Tidigare strövade Mittådalssamerna på sina årliga vandringar längre österut mellan Härjedalen och Jämtland. Nu när det drivs mer boskapsskötsel i dessa trakter är de vid böter förbjudna detta." Det skriver han 1799.

Också det är ett dokument som talar om den tilltagande konkurrensen mellan olika näringar. Jag avslutar där.

Adv.: Egentligen finns det väl flera frågeställningar som skulle kunna ställas i detta skede. Men å andra sidan tror jag, att dessa frågor troligen kommer att bli avhandlade i samband med att de sakkunniga hörs mot varandra. I detta skede har jag bara en fråga att ställa. Du redovisade ju antalet dop enligt notiseer i kyrkoböckerna. Var det riktigt uppfattat där, att det påbjöds förande av kyrkoböcker ungefär samtidigt i Norge och Sverige, och det var 1685 resp. 1686. Vt.: Ja.

Adv.: För det här aktuella området då, en region som du antecknat här, jag tror det var region 5 och 6. Är det också riktigt, att omgående efter att kyrkoböckerna hade påbjudits, blev det också de första dopen registrerade?

Vt.: Ja, det är riktigt. Det blev registrerat en del dop då.

Hovrätten för Nedre Norrland	
Ink. 2001-09-24	010928ex.
Nr. JS-96	Aktbil. 327 --- = Ohörbart.
Med posten	

1
(13)

Vittnesförhör med Kjell Haarstad 21

Fastighetsägarnas advokat: Jag vill först be dig, att du lämnar en bakgrund till din vetenskapliga forskning.

Vt.: Jeg er født i Selve, som er nabokommune til Tydal,

Tydalen grenser jo da til Härjedalen i Skarsfjella og Sylene. Med hensyn til utdanning har jeg den i sin helhet ved universitetet i Trondheim. Jeg tok mellom----- eksamen, som det heter, i historie i 1961 og da hovedfageeksamen i 1974 og andre eksaminer i andre fag imellom. Der har jeg også hatt min arbeidsplass da siden 1970 på historisk institutt i Trondheim, først som vitenskaplig assistent fra 1970 til 1976, da jeg ble første amanuensis, og i 1989 fikk jeg professorkompetanse. Jeg begynte som historieskriver i 1970, da jeg ble ansatt av Selve kommune for å skrive bygdehistorie, som da kom den første i 1972 og den andre i 1976, og den syvende og siste i 1993. I denne sammenheng er det de to første som er viktige, fordi det går på generell historie. Der har jeg også skrevet et ikke stort kapittel men et kapittel om samene i dalføret. Tydal har jo hatt samer igjennom lange tider siden 1600-talet, og de har også brukt en del av Selve, ----- Der har det også hatt "kåtor", som det heter på svensk og vært fast bosatte, -----

Men det var jo grunn til å skrive om samer allikevel, så jeg bytte da med sameforskninga i 1972. Samtidig ga jeg ut et diplomatarium. Det er det latinske ord for en samling diplomer, som igjen er fagordet for det som populært i Sverige som i Norge kalles "finnbrev" fra middelalderen. Det er altså transkribert fra gotisk håndskrift til moderne skrift og utgitt som bok: "Jämtlands & Härjedalens diplomatarium". -----

Samtidig skrev jeg min hovedoppgave som heter:

"Bondenæringa i støpeskjeen" utgitt i bokform i 1976.

Det handler om den periode da jordbruket ble modernisert, perioden 1850-1900 omtrent. -----

Det er en avhandling om hvordan jordbuksnæringa ble lagt opp for å være en ekstensiv næring med sterkt bruk av utmark, slåtter og fäbodrar, som det heter i Sverige, til at næringa trekkes tilbake til innmark og man får slåmaskina og hva som hører med dem, som da symboliserer denne endringen.

Og så ga jeg ut en bok som het "De samiske vandringer i Sørnorge" i 1981. Den kom da som et resultat av den pågående Trollheim-saken. Trollheimen ligger da ganske langt vest på høyde med Røros men på vestsiden av E6 mellom Trondheim og Oslo. (Vittnet visar på en karta var Trollheimen samt hans hemkommun ligger.)

Jeg nevner denne boka: "Samiske vandringer i Sørnorge", fordi akkurat det spørsmålet var oppe: Hvor lenge hadde samer vart i Trollheimen-området? Da har jeg gått igjennom kirkeboka der og viste, at kirkeboka kunne brukes som kilde. Derfor gikk jeg i full fart igjennom kirkebøkene. Men jeg fant ingen samer. Jeg mente, at det var ganske åpenbart, at samene kunne ikke ha vært i Trollheim-området helt fram til 1870-åra uten at ha etterlatt seg spor i kirkeboka. I 80-åra kom de inn i kirkeboka, i 1880-åra. Jeg ga da ut dette resultatet sammen med en del andre resultater da, mer alminnelig sameforskning, i 1981 som sagt. Den fikk sterk mot-----, ----- for denne boka ikke minst av Anders Løpv. -----

Da bestemte jeg meg for å arbeide videre med spørsmålet, og jeg arbeidet med det fram til denne boka, som altså heter "Sørsamisk historie", med undertitel: Ekspansjon og konflikter i Rørostraktene 1630-1900. Den kom i november 1992.

Og da kan det være passende å si hvordan jeg har bygget opp denna boka. Jeg starter med to historiografiske kapitler, altså historien om historien, altså hvordan historikere og andre har sett på denne problemstillinga.

Første kapittel: innvandring i det hele tatt, innvandring til Skandinavia og samisk innvandring eller urbefolkning, som det også blir hevdet. Så tok jeg i kapittel 2 da opp denne spesielle innvandringsteorin, nemlig den som hevder at samene vandret inn Sør for Nandalen, Frostviken på 1500- og 1600-talet.

Men det har ikke så meget relevans for denne saken. I fortsetningen kan jeg nevne da i kapittel 3, at både Anders Løøv og Knut Bergsland hadde i sin tid som utgangspunkt, at samene var vandret inn ----- Det står på side 48. -----

Jeg stiller som hovedtese, hypotese da, at samene faktisk innvandret i området, Sørtrøndelag, Jämtland og Härjedalen i nyere tid, d.v.s. etter 1500. Det første jeg foretar meg, før jeg går løs på denne hypotesen er å beskrive resursutnyttelsen av Rørosvidda i eldre tid. Rørosvidda er ikke noe offisielt navn. Det står ikke Røros her. Rørosvidda blir området her da -----

Det hevdes da, at Røros ble befolket først fra Rørosverkets dager, kopperverket som ble grunnlagt i 1644 og kom i gang litt senere. Men jeg kan jo da ved å gå i kildene bevise, at det var mange bondegårder der før verket kom.

Rørosvidda var utnyttet maksimalt allerede i 1688, da en bestemt kilde viser det.

I kapittel 6 går jeg over på det som er taushetens vitnemål. For vi må kunne tolke noe utav at kilder er tause. ----- De tause vitnemåla er da for det første, at det ikke finnes graver i området. Man snakker da om Sørtrøndelag, Jämtland og Härjedalen. Det finnes ikke samiske graver fra samisk hedentid, og det finnes ikke andre fornminner som boplasser. Det finnes ikke litterære opptegnelser om samer i området. Jeg nevnte Jämtlands-diplomatariet. Det er ingen henvisning til samer der. Det går altså fram til 1525. Det store Diplomatarium Norvegicum med over ti tusen brev har ingen henvisning til samer i området eller i Sørnorge sør for Nandal. Men fra Nandalen og nordover finnes det mange belegg for samer, altså i Nordnorge.

Det finnes ingenting som f.eks. "saivo" = hellige steder. Det er steder som markerer seg særlig i terrenget. Den sørligste kjente er i Nordnorge. Det finnes mange på begge sider av grensen. Den sørligste kjente er da i Nandalen. Som en konklusjon på det som ikke finnes kan være bare én, og det er at samer ikke var der. Gravene ligger der i all tid til de blir utgravd. Og det er altså ikke funnet en eneste én; men det finnes i Nordnorge. Jeg nevner ikke Vivallen som en samisk gravplass. Nå uttaler jeg meg som historiker, ikke som arkeolog. Fordi jeg er ikke arkeolog. Men jeg har brukt en historiske kilde, nemlig Hellströms kart, hvor funn beskrives. Det er en historisk kilde. Og særlig kartet over gravplassen med parallelllagte graver ----- og det kan bare tolkes som et kristent gravplass. -----

Det var de tause kilder, som jeg mener entydig peker i en retning, nemlig at samer ikke har vært i mittområdet, sør for Mellomlandet, som samene kaller det, det som går langs nåværende E14 over jernbanen. Det er et mellomland mellom de nordlige finnområder og de sørlige, -----

Så går jeg inn i det skriftlige kildematerialet, og det er svært. Jeg satte meg for å gå igjennom alt sammen, alt som kunne være relevant kildematerial. Da er de største kildeseriene de fortløbende, det er lensregnskap fra ----- Det er tingbøker, justisprotokoller fra 1700- og 1800-talet. Det fører min framstilling fram til det 19. århundredet. Da blir det for den site delen av perioden, de siste hundre årene så blir aviser også en viktig kilde. Så har vi da tillfellige funn som et kongebrev fra 1743, som tilfeldigvis ble funnet i -----

Jeg har andre viktige tilfellige funn, tilfeldig i den forstand at det er bare et, det er bare en kildekategori. Det viktige er da major Peter Schnittlers grenseeksaminasjonsprotokoller. Jeg går da igjennom funna fra disse kilder. Da har jeg som sagt tatt med alt som har med samene å gjøre, sjøl om en del av tingene er relativt ubetydlige. Men jeg ville vise fullstendigheten eller hvor meget det finnes om samer. Jeg har da et regnskap fra 1548, og det gjelder hele Trondhjems len.

Og der finnes da den første samer i området i det som heter Finnli. I dag heter det Lierne. -----

Der var det en navngitt same, og han betalte finneskatt, som det heter i kilden, og han betalte i mårdskinn og gråskinn. Dette regnskapet fra 1548 er veldig fullstendig med hensyn til hva det dekker. -----

Det er da forunderlig hvis det skulle bo samer lenger ner som f.eks. her, at det skulle finnes samer der som ikke ble registrert. Hadde de funnet en same der, hadde han fått betale finneskatt. Men han bodde da milevis fra kirke, prest og lensmann. Jeg regner med at når lensmennene ikke funnet flere samer, så var det faktisk fordi der var ikke noen samer.

Jeg behøver ikke nå å gå igjennom alle killene. Men vi kan finne ut gjennom 1790-åra, da er samer kommet ner til -----

I Snåsa, og de kommer utover 1600-talet ner til -----

Det er en mellomstasjon i fjellområdet der. Altså gradvis gjennom 1600-talet i regnskaper -----

så kan vi følge det. -----

Men så er vi da framme i Kall i hvert fall da omkring 1610, og så hører vi for såvidt ikke noe mer før vi da har samer i området her, som samer i 1640 fikk brev på, frihetsbrev av den da nye svenske lenshovdingen eller hva det nå heter.

Samtidig opptrer da samer i Tydalen, ikke nærmere angitt i Tydalen. -----

Senere kommer det en annen samegruppe inn, -----

Samene i Tydalen kan jeg da dokumentere fra en skatt.

To ganger betalte samer i Tydalen skatt. Det er da i 1661 og 1669. Det er det første samtidsvitnemål om samer i Tydalen.

Det er ikke tvil om at i 1661 var det samer der. Men vi har da et vitnemål, og da er det et direkte vitnemål for retten: en same som da bor her, en same som vitner at han holdt til deer med rein i 40 år, og så var det en annen navngitt same, som vært på et annet sted i 70 år før 1690.

Med dette vitnemålet får vi klarlagt, at samene var i Tydalen i sirka 1620. Det er hva kildene sier.

Så har vi da Schnittler, Peter Schnittler, som kom til Trondheim som kaptein, var det vel, under den store nordiske krig i 1718. Men han var jurist. -----

Han tog seg an den siden. Men også det militære; samtidig var han kompanisjef for ----- kompani. Størn ligger der. Det er altså den øvre del av -----

som han var kompanisjef for i dette område. Soldatene kom fra alle bygdene, men særlig fra de øvre bygder.

Og han fikk da av kongen i oppdrag å klarlegge grensa fra Hedemark amts nordgrense, som jo går her omtrent, og nordover, faktisk hele veien nordover til Finnmark.

Schnittler starter da på Røros våren 1743 og går over en gård som heter Kojen og videre til en gård som heter Brekken.

Han har ingen utsagn om samer. Men han tar jo opp vitneavhør på plass. Men det er vitneopptak ikke under ed, men allikevel er det erklæringer da. Han tar opp selve vitneopptaket, og det fungerte på samme måte. Men det var altså ingen samiske vitner og ingen utsagn om samer. Først når han kommer til tydalen, som ligger her, får han for det første et samisk vitne, en navngitt ungkarl og jeger, som hadde jakt meget på grensa. Han snakket med samene. Det forteller han sjøl.

Han skrev da et tillegg utenom vittneopptaka, en relasjon om lappfinnene, som han kaller dem. Det er i samme år 1743.

Der sier han to ting, og det ene er: . . . Nå er jeg kommet over i et nytt kapittel, og det er kapittel 8. Jeg må tilføye, at Schnittler må ha vært en meget kompetent mann på sitt område. Han sier altså, og nå er jeg på side 156 og utover i boka: "I Tydalen forefant jeg de første lappfinner - sønnenfjells." Dette er ikke skrevet i Tydalen. For han dro videre neste dag. Det vet vi. Men hvor han har skrevet det, vet jeg ikke, men det er skrevet i 1743. -----

Jeg gjentar: "I Tydalen forefant jeg de første lappfinner søndenfjells ----- . . ."

Dette gjentar han da i en annen relasjon i 1744, to år senere. Da sier han: "her i Tydalen forefant jeg de første lappfinner, og vel er det de sydligste her nordfjells."

I 1745 skriver han om at Lapplands lengde går fra sør til nord, fra Tydalske fjeller til -----

et grensefjell i Finnmarken. Han sier det på to steder og understøttes da av en annen, en lappmisssjonär, som skrev detsamme, at de sørligste er i Tydalen. Men så sier han også noe annet på samme sted:

"Disse samene har kommet til disse fjellene, altså invandret i daværende bønders foreldres tid. Disse foreldrene kan nettopp ha vært født, sjøl om han skriver -----

De som er på stedet på tinget i Tydal er gamlefolk. Nå viser jeg, at i alle fall to av dem har foreldre som er født i henholdsvis 1608 og 1611.

Schnittler forteller også da, at samene han snakket med, de klaga til ham over at de ikke fikk flytte lenger sørover. Di sier uttrykkelig at de hadde prøvd å flytte sørover her i Brekke-bygda, men at de blitt hindra i dette. Det er altså et vitnemål om at det ikke var samer på Rørosvidda i 1743. Han kom da med et forslag til sine overordnede, ikke kongen men -----

Om at de måtte få ordning på det der, med det resultat at året etter, i 1743 - det måtte ha vært 1742 da - i 1743 kom det et kongebrev utsteltt av kong Kristian VI, og der heter det, at grenseoppmålinga har vist, at det var samer i de norske bygder, -----

Og på den andre sia grensa har jeg spesielt nevnt -----

Så er det da svenske lappfinner, som det heter. Kongens embetsmenn er da bekymret over at dette kan gi svenske myndigheter en forrett til territoriet, og derfor resolverte kongen at det er vår vilje og befaling, at -----

i fremtiden av våre fogder og de andre vedkommende, der de aller nådigst -----

Dette var veldig kanslistilpreget; men inneholdet i det er, at amtmannen får i ordre, at bøndene ikke lenger skulle sette seg til motverge for samisk bosetting i grenseområdet her. Dette kongebrevet var i 1743 kommet ut og ble kjent.

Året etter igjen, 1744, fikk tre navngitte samer byksel på et området her, vest for ----- To av de tre navngitte samene er en av de som kjørte Schnittler over fjellet fra Tydal og til ----- i 1742. Jeg mener da, at kongebrevet åpnet for første gang for en bosetting sør for -----

Omtrent samtidig må det ha kommet inn samer her. ----- som da vært et kjerneområde, -----

Indirekte bekreftes det av kirkeboka. For som Løøv nevnte, så kom den første kirkeboka for Røros prestegjeld i 1691, og i åra fra 1791 til 1743 finnes det 17 inførsler om samer. Alle undentatt en gjelder barnedåp, og det skjer nesten alltid i vinterhalvåret med en konsentrasjon omkring jul og påske. Det tyder på, men jeg sier ikke at det er bevis på, men det tyder på at det er samer på besøk i kirken, som da døver sine barn der. Men fra 1744, jeg vil føye til, at det er ingen samiske vielser, og det er bare en enkelt begravelse. Med den tids høye barnedødlighet måtte nødvendigvis noen barnebegrovelser også ha funnet sted, hvis samene vært naturlig ----- til Røros kirke. Frekvensen før 1743 er inførsel annet hvert år. Fra 1744 endrer inførslene totalt karakter. Da skjer flere, 2-3 barnedåper om året. Det skjer begravelser både av gamle och unge, omtrent hvert år flere vielser. Samme mann og kone kommer til dåpen både 2, 3 og 4 ganter. Altså forteller kirkeboka om en fast samisk befolkning i Røros fra 1744. Med det mener jeg ikke annet enn at de var nomadiske; men de var nomadiske i Røros' sogn.

Jeg har hoppet over et kapittel her, som dreier seg om overgangen til tamreindrift, som på fagspråket heter reinnomadismen. Men det er laget ut fra Finnmark på svenske og finske forhold, dette begrepet reinnomadisme. For på vårt område var nomadismen lite framtreddende. Men poenget er, at samene går over fra å være et fangstfolk til å drive med reinskjøtsel. Jeg skal ikke si mer om det annet enn at i vårt område må det ha skjedd senest før 1650, kanskje med et undetak for området her, -----

der vi har en kilde fra 1689, som viser at der var det ikke mange rein. -----

Så er det kapittel 9 og 1700-talet og kapittel 10 om 1800-talet. Jeg har titler på det. Det første heter: Den intensive tamreinedriften. Vi kunne føye til den klassiske perioden der. Kapittel 10 har jeg kalt: "Fra konflikt til konflikter. Meningen med disse 2 kapitler er å bidra til å fullstendiggjøre bildet. Denne perioden bidrar ikke til noe av det som er mitt hovedproblem, nemlig: Når kom samene til området? det er aldri lagt klart for Tydal og Rørosdistriktet, mener jeg. Mitt andre hovedproblem gjelder konflikter. Jeg har da gått igjennom andre kilder enn de før nevnte her, blant annet nettopp reseskildringer. I motsetning til andre har jeg gått igjennom samtlige reiseskildringer, som angår området. Det er reisende engelsmenn, tysker og svensker, som har reist over denne grensa eller inn mot grensa. Den mest berømte av dem, Thomas Maltus, 1799, han kom in her emot de område, der samene hade fått byksel. Men disse reisende bidrar jo lite og ingenting til problemstillingene. Det er sekundærvitner, som ikke kan snakke norsk, de kan ikke snakke samisk, de kan ha med seg tolk; men det er lite pålitlige kilder. Men jeg har gått igjennom dem som de andre. Men hovedkilden til disse to kapitla er allikevel Tingbøkene. I motsetting til hva Løøv sa før i dag, så er det det som slår meg, og det er faktisk konfliktløst. Det er ingen konflikter av alvorlig karakter. Det er ikke mange totalt, men det kan være noen av typen at en same saksøker en bjørnejeger fordi han er vært med på jakt og mener seg berettiget til ----- Jeg ville ikke karakterisere det som en alvorlig konflikt. Det blir resultatet av en 150-årsperiode så er konfliktene nesten borte fra rettsprotokollene, bortsett fra én alvorlig. Det er den Løøv tar med her fra 1811, da navngitte samer slo seg ner vest for Røros i området her. Det mente bøndene, att dette hade de ingen rett til. Derfor slaktet de et stort antal rein. Og samene ----- Det er Tydalssamer som sagt, og de er dokumentert både før og efter denne hendningen i 18811. Bøndene ble strengt straffet og fikk en bot på - taksert det til 10655 daler, et enormt beløp.

Men da må man ta med i bildet, at her er det en superinflasjon på grunn av Napolions-krigen, men allikevel en streng dom.

Titlen sa jeg var: "Fra konflikt til konflikter".

For Fra 1870 og til 1880-åra eksploderer konflikter. Det er mange konflikter som førestår i rettssalen. Det er mellom navngitte parter på begge sider.

Men konflikter eksponeres enda mer utenomrettslig, nemlig gjennom avisene. Det er klager, ikke så meget fra Tydalen og heller ikke meget fra ----- *Selbu*

heller ikke fra Brekken; men det er bygdene vest for Røros: ----- *Haldalen, Tundalen*).

Der har jeg en forklaring, og den er helt annerledes enn Løøvs. Det er kapittel 12 som heter: Den ekstensive reindriften. Min hovedavhandling dreier seg om bøndenes hamnskifte, som vi bruker kalle det på norsk. Det er et dålig uttrykk; men det er altså moderniseringen av jordbruket. Hovedpoenget i denne moderniseringen er jo nettopp at bøndene trakk seg ut av utmark og inn på innmarka. De la ner setrene, "fäbodarna", de slutta å slå langt oppe i fjellet, for det var lettere å dyrka foret på sin egen innmark. Det er hovedpoenget i bøndenes transformasjon. Men det er selvfølgelig en prosess som tar lang tid. -----

Det startet omtrent 1870, og i hovedsak var det avslutta i 1914. I fjellbygder kan det ta enda lenger tid.

Reindyrsamene snakker jeg nå om, ingen andre, de gjennomgår en tilsvarende transformasjon, nemlig at de slutter med tamreindrift uttrykket ved at de "gjeter" rein, <gjete = vakta djur> driver dem i sommerhalvåret og melker ----- "vajor" og følger flokken og bruker små områder. De kan bare bruke små områder. Som sagt, -----samene brukte da om sommerhalvåret bare det lille området her. Der hadde de en 7-8 -----

Det var derers sommerområde. Der hadde de da kåteområder, som de flyttet imellom. Men så sluttet de å melke, sluttet med melkehusholdning og gikk over til ren kjøttproduksjon. Det var en enkel handling i det tekniske men selvfølgelig ikke mentalt, for de måtte forandre livsform totalt.

Det var ikke bare å la være å melke rein. Da slaktet de også gjeterrein på samme intensive måte. Kalven fikk nå melka, og den kunne vokse meget fortere, og selve bestanden kunne vokse. Så overgangen til den ekstensive reindriften som vi kaller det, den kunne være brå. Det innebar samtidig, at samene kunne bli fast bosatte. Dette skjedde alltså at de bygget hus. Det skjedde også en mentalt sterk omstilling, så det tog tid. Men vi vet, at Paul Jonsson ga ----- rein, -----

4
mens deremot ^{Esymel/} ----- samene sier vitner som uttaler seg fra 1940-åra, at der skjedde denne omstilling atskillig senere, omkring 1920. En følge av omstillinga er, at flokkene begynner å vokse. Men det betydde mer behov for mer vinterland. I hele det samiske området herfra og nordover er det bare en - ekspansjonsmulighet, og det er sørover og vestover i Norge. Men vi vet at samer har vandret ut fra det gamle Røros inn i bygdene her. Andre vandret helt over till Trollheimen.

Andre vandret helt ut til -----

Andre vandret sørover helt ner til Sætedalsheim, som er det sørligste fjellområde i Norge. Denne vandringa, bortsett fra den i områdene her, så har jeg ikke studert de andre vandringene. Men i detta område ble det altså en enorm kollisjon mellom bonde og same. Denne konflikten måtte løses. Årsaken var da = kap. 13, Lappekommisjonen. Kommisjonen ble nersatt i 1883. Den befor terrenget og avhørte folk utenomrettslig. Den kom med forslag til en distriktsindeling og forslag til lov. Det skjedde med lov om distriktsinndeling, som kom i 1896, og med det slutter egentlig min forskning, d.v.s. jeg tar for meg akkurat det hvordan loven ble oppfylt. Lappekommisjonen hadde jo da foreslått hvor de samene som bodde i området å gi det lovlighet så å si å gi de ulovlige her, hvor de skulle holde til i de lovlige sistrikta, sedvanerettsdistrikt. Det foreslo lappekommisjonen: navngitte samer i navngitte distrikt og med et antal rein, som de da ville kunne ha. Her har jeg bare ført opp det ene, og det er om samene virkelig slo seg ner der. Da har jeg gått igjennom folketellingen; og det hade de i stort sett.

De som flyttet inn her omkring 1880-åra og omkring 1890, det var ikke Tydals- og Røros-samer, men det var samer som kom fra Nandal og fra Frostviken og til og med fra -----.

Det var ikke langflyttere egentlig; men det hadde skjett over mange ti år denne flyttning.

Jeg kan tilføye til det jeg sa sist her, at det må være direkte slektforbindelser mellom samene i Røros og i Jämtland og Härjedalen gjennom giftemål tvers over grensen. Jeg tror også faktisk, at kunnskaper om den nye driftsform kom . . . Det starta med avstengninga av den russiske grensen mot Finnland i 1652 var det vel, og da ser det ut som at den nye ekstensive driftsform gikk sørover i Sverige. Det er min teori da, at den kom inn i Norge fra Härjedalen, fordi det har i alle tider vært ett nært slektskapsforhold og andre forhold mellom Reindriftsutøverne på begge sider.

Etter sirka 1700 har det jeg skrevet om svenske forhold blitt gjort på basis av sekundärlitteratur. Jeg har ikke sjöl gått in og studert konflikten i 1880-åra f.eks. i Sverige. Det har jeg ikke gjort. Men jeg vil si da, at forholdene er ganske lik. -----

Jeg har jo mine aktilager her. Jeg vet ikke om jeg skal si noe om det.

Ordf.: De aktilagor som är ingivna har vi tagit del av i och för sig.

Adv.: Du har berättat mycket om den norska sidan. Du har berättat mycket om Tydal. Var ligger det på kartan i förhållande till de svenska förhållandena?

(Vittnet visar på en karta var Tydal är beläget.)

Vt.: Det ligger da tett inntil grensa her. Det er kort vei til -----

Adv.: Är det norr om Helagsfajället? Vt.: Ja, nord for Sylene. -----samene deremot hadde sin naturlige vei inn i Härjedalen. De hadde forbindelser der. -----

Begge samegrupper var da i ----- noen vintre da. -----

Det var forbindelser over grensa. I hvert fall vet jeg, at det var mye forbindelser imellom områdene her. -----

Adv.: Var det ----stöten? Vt.: Nej, det er sør for ■..

Adv.: Du har berättat, att samerna kom ner i Rörosområdet. Är det ungefär samma tider som samerna kom till Härjedalen?

Vt.: Ja, det er som sagt utenfor mitt arbeide. Det tør jeg ikke si; men det ser ut som det her. De gikk som sagt over grensa her i Brekke, der hvor samene ble stoppa før 1740, da de fikk konglig direktiv.

Adv.: Det är i höjd med -----stöten ungefär?

Vt.: Ja, vi har jo kilder gjennom 1600-talet, at de ble forvist eller drevet tilbake eller hva man ska si fra Härjedalen. Det ser ut som om samene har -----

At de har passert, -----

Det forklarer jo, att her er det store fjellstrekninger, -----

Mens det blir mye trangere når man kommer ner her.

----- når de kom nærmere bebygget område.

01-09-28
Ink. 2001-09-11

----- = Ohörbart.

T 58-96 neta: 319

Vittnesförhör med Oskar Holmin, 5-10-11

R 21

Fastighetsägarnas advokat: Till att börja med vill jag säga, att jag förstår att det är svårt att komma ihåg årtal; och det är viktigt att säga det då, om du inte kommer ihåg, att du inte kommer ihåg så att säga. Var är du född någonstans?

Vt.: I Glissjöberg. Adv.: Har du bott där i hela ditt liv?

Vt.: Ja. Adv.: Vad har du arbetat med? Vt.: Jag har jobbat i skogen, tills jag blev anställd som förman i Igesund.

Vt.: När var det ungefär? Vt.: Jag kommer inte ihåg årtalet. Men det var ganska tidigt. Adv.: Sedan har du arbetat åt Igesund länge. Vt.: Ja, ända tills pensioneringen.

Adv.: Har du haft något annat arbete också? Vt.: Det var en tid som vi gick över till Tumningsföreningen och åkte runt och mätte virke. Adv.: Vilken tid var det ungefär? Vt.: Ja, det var runt 1940, tror jag. Adv.: Inom vilka områden har du arbetat då åt t.ex. Tumningsföreningen?

Vt.: Åt Tumningsföreningen det var i hela Härjedalen, och vi var nere i Kilafors och ända ner till Bergby en tid.

Adv.: När du har jobbat åt Igesund, vilka socknar har du arbetat inom då? Vt.: Det var Svegs förvaltning.

Adv.: Vilka socknar är med där? Är Lillhärda's socken med t.ex.? Vt.: Jo, när jag gick som taxerare i skogen, var jag både i Ytterhogdal och Lillhärda. Adv.: Man kan säga, att du har framför allt jobbat inom Lillhärda, Sveg och

Ytterhogda's socknar då. Vt.: Ja. Adv.: Och sedan en tid åt Tumningsföreningen i hela Härjedalen. Vt.: Ja.

Adv.: När såg du ren för första gången? Vt.: Ja, det måste ha varit 1930, tror jag. Jag följde min far, som körde timmer. Vi körde ner på Vemån mitt emellan Envålen och Storfäringen.

När vi kom ner med ett lass en gång, då var det några renar där. De höll till där. De hade slagit där på sommaren, så det var hö där. De kallade det för vintervålm, som täckte över. Vi hade en hund med, som alltid följde oss. Han satte fart på de där, så de försvann ju direkt. Adv.: Detta var någonstans mellan Glissjöberg och Vemån då. Vt.: Ja.

Adv.: Var detta något som ni reagerade för? Vt.: Ja, jag hade aldrig sett någon ren, så det var ju konstigt. Adv.: Var det något som upprepades, eller var det en engångsföreteelse?

Vt.: Ja, för mig var det väl en engångsföreteelse. Men jag vet att min fru berättade, att 1930 var det visst en flock som var i Storfäringen. Det var så originellt, så att skolbarnen fick åka rälsbuss dit och titta på de där. Hon var med där.

Adv.: Var det ungefär samma år alltså?

Vt.: Ja, det var nog kanske samma år.

Adv.: -----

Vt.: Nej, det tror jag inte; men det var en gång senare. Det kunde vara närmare 1940 någonting, som jag var ute på jobb åt Igesund, och då stötte jag på en renko med en kalv.

Det var ju alleles ovanligt förstås. Men det var bara en engångsföreteelse. Adv.: Var var det någonstans?

Vt.: Det var också mellan Glissjöberg och Vemån.

Adv.: När började det komma renar så att säga mer organiserat då neråt Glissjöberg? Vt.: Det var någon gång på 40, som jag kan tro. Adv.: Minns du det? Det var 30, som du berättade om först. Vt.: Ja, det var 1930. Men sedan kom det mer och mer. Det måste ha varit mellan 40 och 50 någn gång, som det kom mer, större flockar. Adv.: Vart då någonstans? Vt.: Ja, det var också mellan Vemån och Glissjöberg. Adv.: Minns du nu årtal så att säga? Vt.: Nej, jag minns inte årtal. Men jag minns, att det var en skogsbilväg där, och det var ett hygge

Adv.: Var var det någonstans? Vt.: Ja, det var mellan Våltjärnberget och Vemån.

Adv.: Om vi vänder på det så att säga och börjar i nutid, och så frågar jag mig: Har du t.ex. sett ren i Lillhårdal medan du arbetade? Vt.: När jag var där och taxerade skog, då hade det varit ren där. Men jag såg inga renar då. Adv.: Du har inte sett någon ren där. Vt.: Nej, inte där. Adv.: Har du sett någon ren i Ytterhogdals socken? Vt.: Nej. Adv.: Om vi håller oss till Svegs socken då, när kom det ren först - om vi bortser från 1930, när kom det så att säga renhjordar till Glissjöberg? Vt.: Ja, det måste ha varit någon gång efter 1940. För de började med det, att de kom till Korselhögen,

och det var ju kronans mark då. Sedan byggde de någon inhägnad där. Fem kilometer nerom Glissjöberg, gamla vägen.

Adv.: Jag förstår, att det är lättare om du hänger upp det på en hndelse så här. Innebär det, att det kom ren till Glissjöberg när domänverket upplät mark i Korselhögen?

Vt.: Ja, det började då åtminstone. Adv.: Kommer du ihåg exakt när de gjorde det? Vt.: Nej, det är svårt att minnas.

Adv.: Jag tycker det är viktigt att komma ihåg, att du inte skall säga mer än du minns. För när vi har pratats vid, har du nämnt andra årtal. Vt.: Men det blev ju mer och mer, så att man började att slakta där nere då, och då var det ju mycket trafik där, och de körde med lastbilar. Adv.: Var är vi framme i tiden nu? Är vi på 60-talet eller 70-talet?

Vt.: Ja, det måste ha varit på 60-talet, tror jag.

Adv.: Vad innebär det? Trafiken till Korselhögen kom i gång på 60-talet. Vt.: Ja, kanske i slutet på 60-talet.

Ordf.: Hur gammal var du när du pensionerades? Du är född 1911, och du pensionerades från arbetet . . ?

Vt.: Ja, vid 65.

01-09-28

----- = Ohörbart. Insk. 2001-09-11

Nr. T 58-96 A. 318

Med posten

Ingiven av 2 21

Vittnesförhör med Erik Sundin, f-24

Fastighetsägarnas advokat:

Skulle du vilja börja med att berätta vaar du är född, hur länge du bodde där, vart du sedan flyttade, vad du har haft för yrke, bara en kort beskrivning, årtal, bostadsort o.s.v.?
 Vt.: Jag tycker inte om att prata om mig själv, men detta är ju en presentation. Det kan jag göra. Jag är född i Tännäs 1924. Vid den tid när jag föddes var det ju naturhushålllets tid. När jag växte upp var det helt andra förhållanden än idag. Man fick prova saker och ting i tidig ålder, som man inte får prova idag tyvärr. Det var så, om man var fjällbonde. Jag var i alla fall ganska starkt intresserad av skogen och skogsyrke; men man hade också bindningar till hemmet för att hjälpa familjen, far och mor, farfar och farmor. Det drog ut på tiden; men jag hade möjlighet efter vanliga skolgången att praktisera. På den tiden skulle man ha minst tio års praktik i skogen, innan man kunde söka in på ett skogsinstitut. Jag praktiserade åt Igesunds bruk inom Härjedalen olika tider på året. -----

Jag jobbade åt Virkesnättningsföreningen. Jag jobbade åt domenverket i Idre och Särna. Jag läste också. För på den tiden gick man bara i vanlig folkskola. Ville man komma längre, måste man läsa på något vis. Jag hade en god möjlighet. Jag läste per korrespondens. -----

Jag var hemma tills jag var 25 år. Jag hade Tännäs som hemort. -----

Men jag var då ute och jobbade. Så småningom sökte jag och kom in på en kurs. På den tiden hade de något som kallades skogsbetonade fortsättningsskolor. Där skulle de ha instruktörer. Jag hade turen att komma in på en sådan utbildning. Sedan jobbade jag som instruktör vid skogsbetoende fortsättningsskolor till omkring 1955-1956. Sedan började jag på Halåsens skogsbruksskola utanför Östersund som yrkesinstruktör när det gällde skogsyrken. 1960 kom jag in på skogsinstitutet i Bispgården och gick den skolan.

Efter avslutad utbildning kom jag till Hede som biträdande länsskogvaktare åt Arne Sundvisson, som var föreståndare där. Jag arbetade där under tre år till hösten 1964, då jag fick förflyttning till Sveg och ersatte dåvarande länsskogvaktaren i Sveg, Valfrid Vikner. Eftersom han var riksdagsman, så måste han ha en ställföreträdare. Där var jag då till och med 1988, då jag gick i pension. Det är väl i stort sett den tiden utav livet då. Adv.: Om vi då går tillbaka till tiden före, ungefär 1950-1960, och om vi håller oss till Tännäs sameby; ungefär var vinterbetade man inom Tännäs sameby på den tiden? Vt.: Ja, alla vet väl hur förhållandena är med vinterbete. Här har vi en förnämlig karta också. Det var naturligtvis söderut åt Högvålen och Sörvattnet. Jag var till och med där på en utflykt 1937 från Tännäs, och vi åkte skidor till -----, som man säger, och vi fick se det fina skådespelet, när de gick hem på våren. Det kom först en renägare först med en ren, som hade bjällra på sig. Alla åkte skidor. Sedan åkte vi på bägge sidor av hela havet av renar. ----- Det var väl hela deras reninnehav som kom. Då flyttade de till Käringsjön. Det var nog ganska rena linjer när det gällde renbetet på den tiden. Adv.: Om vi sedan tar praktiktiden som du hade, då var du ute i andra områden, om jag förstått dig rätt, mellan 45 och 55. Då var du ute och praktiserade åt Igesund och åt Virkesmättningsföreningen. Vt.: Ja. Adv.: Då var du väl ute i andra områden än i Tännäs. Var var du då någonstans? Vt.: Ja, det var olika. Två vintrar var jag med vid virkesmätning. Den bas jag hade då hette Johan Alfred Sundin, och honom är det begravning på idag. Den farbrorn blev hundra år. Det var väldigt innehållsrika år. Adv.: Det var över andra socknar i härjedalen. Vt.: Ja, det var då jag bodde i Mälen t.ex. mellan Högvålen och Sörvattnet en vinter, och sedan i Dal. Adv.: Men då är vi fortfarande i Tännäs socken. Vt.: Ja. Adv.: Var du i några andra socknar? Vt.: Apropos ---- -dal, kan jag berätta en sak, som jag läste. Det finns en bok som heter Mälens, Sörvattnet, Kölåsen. Där berättar de olika saker. Bland annat berättar de, att Mittådalens sameby hade sina renar. De bodde i Mälen. Även en del av deras renar. Jag vet inte i vilken utsträckning det var.

Det var när jag var i Mäslingen en vinter; det ligger mellan Mittådalen och Särvsjön. Adv.: Var du i Hede socknar någonting? Vt.: Ja. Adv.: Ytterhogdal? Vt.: Ja, Ytterhogdal, men det var sommartid. Det var taxeringen. Adv.: Var du någon annanstans än i Hede vintertid under praktiktiden?

Vt.: Ja, i Idre var jag en vinter. Adv.: Under den praktiktiden när du var utanför Tännäs, såg du några renar?

Vt.: Nej, inte sådana iakttagelser som jag minns. Det var bara en tragisk händelse med två renar, som jag minns från ett ställe mellan -----, Sörvattnet, som heter Bygge någonting. Men jag kommer inte ihåg nu. Det spelar ingen roll. Men i alla fall så var det två renar som satt ihop. En ren drog en annan ren baklänges. Då hade de tydligen haft slagsmål, och den ena renen hade fått sin luftstrupe över kronan på den andra, och den hade dött. Förmodligen hade då den andra renan dragit den här renen veckotal baklänges och betat av det som fanns hela tiden, så det fanns bara jord där. Vi ringde då polisen, och de kom dit och avlivade den där stackarn.

Adv.: Sista frågan när det gäller Tännäs och den här tiden; hur såg det ut med mosstäcket då? Vt.: Jag nämnde ju i inledningen, att jag växte upp i naturhushållets tid, d.v.s. jag har varit med och slagit på myrar, alltså myrhö och vinterhässjat, slagit ängar, och jag har varit med och tagit mossor, som man säger. Man gjorde utav renlav klumpar som ett underlag, och som man körde hem på vintern.

Adv.: Men om du gör en mer översiktlig beskrivning, om du t.ex. går efter landsvägen mellan Tännäs och Hede?

Vt.: Ja, om vi säger västra och östra Frösjöåsen, mellan Brändåsen och Frösjön; där var det ett väldigt bra renlavområde. Det var många av de gamla Tännäsbönderna som tog sin fångst av renlav där för korna på vintern. Sedan finns det ett ställe som heter Stenkärråsen söder om Låssen. Det var våldsamt mossor där. Det fanns mycket på skiftena där. Borta vid Frösjöåsen, det var min far som hette Ingemar Sundin, som ägde det.

Adv.: Om vi sedan går fram till när du flyttade till Hede 1961, vilket distrikt hade du då? Vt.: Det var Tännäs, Hede och Vemdalens socknar. Adv.: Vad har du för minnesbild av var det förekom renbete inom de socknarna på den tiden?

Vt.: Ja, det är några viktiga steg, som jag tycker att jag borde få nämna här. Det är då att man måste få gå tillbaka litet när det gäller Tännäs. Det är då förvärven av fastigheter som skedde. Det kan man se på den kartan också. Det är en stor utbuktning där, den blå linjen, den södra blå linjen. Det kallades för -----trakten.

Det förvärvades i två omgångar, dels 1915, det mesta förvärvades 1915, men det var skiften som förvärvades redan 1907. Det var egentligen en viktig milstolpe för renen att kunna komma in på privata områden. För det är ju så, att renen är ändå ett vilt djur, och det är nog svårt utan höga staket hålla den i schack. Det började redan då kan man säga, att det kunde komma ner ren, speciellt i september i älgjakten.

Men de tog ju alltid igen dem så gott det gick. De hade god vilja till det. Jag minns förste ordningsmannen som jag minns för Käringsjöns renägare, han hette Nils Rudfjäll. Det var en mycket rejäl karl. Adv.: Vart var det man kom ner på

älgjakten, menar du? Vt.: Det är den mittersta rektangeln där.

Adv.: Den stora där uppe? Vt.: Ja. Det är först det gröna streckade. Det är där de far. Det kallar vi för -----trakten. Det var ungefär 1915. Det var liksom en framskjuten position, kan man säga. -----

Sedn fick de då arrendera de s.k. Bergmansskiftena 1926.

Det är där uppe, den översta triangeln. -----

Det var 4-5 markägare, som arrenderade ut sina fjällskiften på 30 år, skulle jag kunna tro att det var. Det gick visst till 1957 eller 1959. 1959 gick det ut. Hur det är sedan vet jag inte. Nu har de ju allt. Adv.: Men du sade, att när det kom ren på enskildas marker, så bad ni samebyn att ta tillbaka dem. Vt.: Ja. Adv.: Och det gjorde man då. Vt.: Ja, det gjorde man. Det var inte så lätt. Likaså kunde det komma in på, . . .

På naturhushållningens tid var det ju för en fjällbonde mycket värdefullare med skogsslätter och sådant. Det var ju också där som vinterhässjorna ute på myrarna och ängarna, som också kunde rivas ur. Men det reglerades i de flesta fall.

Fäbodvallarna som var liksom en pärla, och som var uppodlade, det var från en halv till en hektar, det var mycket på den tiden, som var uppodlad mark. Renarna har ju ett beteende, att de gräver alltid, så de grävde sönder vallarna alldeles. Det var liksom den tiden som jag minns.

Adv.: Reglerades sådana skador också? Vt.: Ja.

Det var ju summor, som man skrattar åt idag; men då var det annat. 1954 var det ett stort steg för renägarna i Käringsjön. De flyttade då till Brändåsen. Det var en väldig flyttning österut då. Brändåsen ligger som bekant på vägen mellan Tännäs och Högvålen. Det var alltså nuvarande samebyn då. Brändåsens sameby hette det då. Det var väl kanske efter det som problemen började för deras del, skulle jag kunna tro. För då kom man in på att det blev anmälningar. Om vi säger från 1954 till 1973. I Stentjärntrakten som vi säger, Brändåsen och västra och östra Frösjöområden, det var områden som var väldigt lavrika. De blev exploaterade då. Adv.: Det är söder om Låssen du talar om nu. Vt.: Ja, det är efter vägen mot Högvålen. Stentjärntrakten ligger . . .

Adv.: Du har Låssen här, och så har du Brändåsen där.

Vt.: Ja, man kan säga därifrån och norrut var det enskilda markägare. Adv.: Det började 1954. Vt.: Ja, det började så smått då. Men sedan blev markerna hårt ansatta. Det finns ju en massa protokoll från sammanträden med rennäringsmyndigheten och markägare och renägare. Adv.: Var var det protester, menar du? Vt.: Ja, och man hade sammanträden, då man menade, att detta skulle regleras på något sätt mellan bägge parter. Det är en massa sådana protokoll som jag har läst. Det började väl egentligen då, som jag tycker, 1957. Då var det två sammanträden dels i februari och dels i maj 1957. Sedan fortsatte det hela 60-talet med sammanträden. Nästa milstolpe var 1962, när Tännäs gemensamma skog bildades.

Förutsättningarna då från markägarna var den, att det var inskrivet rätt till renbete året runt på den arealen. Det förbättrade inte precis irritationen för dem som inte gillade att ha en på fastigheten. För då hade de legitim rätt att vara på den gemensamma skogen.

Det är en krok till på den blå linjen, som jag skulle vilja kommentera. Det är -----skiftet. Det förvärvades också 1957.

På det var det också väldigt fin renlav. Det mönster som kom och var hela tiden är, att det finns sådana där landningsplatser som gör, att där har de rätt att vara; men att hålla dem där. Det är det som har varit svårigheten.

Det var 1962. 1973 kan man säga, då tvångsarrenderade de hela södra delen utav Tännäs skifteslag, det som finns mot Tännadalen, mot Låssen, mot Hede skockengräns. Det blev arrenderat på 25 år. Det gick ut 1993 i september.

Ordf.: Vad är tvångsarrende? Vt.: Ja, om de inte skrev på, så exproprierade de marken och rättigheten.

Samebyarnas advokat: Ordförande, frågeställningarna är en bra bit utanför det angivna bevistemat. Det är frågeställningar om rättigheter. Jag har uppfattat, att förhöret skulle gälla var renebete har ägt rum.

Fastighetsägarnas advokat: Ja, jag försökte ställa frågan till Erik Sundin nyss. Hur såg det ut när du kom till

Hede 1961? Du berättade, att du hade ett distrikt, som omfattade, Tännäs, Hede och Vemdalen. Var det så? Var fanns det ren, som du upplevde, under den tid du var i Hede, om du håller dig inom socknarna Hede och Vemdalen? Vt.: Jo, det skall jag tala om. Om det är någon av herrarna som vill följa med på kartor, så har jag gjort fyra kartor här, som jag kan dela ut. Allt som är färgat, litet randigt och litet grått och det som är svart, det är tillgängligt för rennäringen kan man säga. Det som är svart är nedanför skogsodlingsgränsen. Det som är randigt är . . . Då kan vi ta Hede. Till vänster står det Hede. Där är det en stor svart kaka, och det är Hede kronopark. -----

Det är klart, det vore ju underligt, om man inte skulle se ren i närheten av den parken vintertid, eftersom de hade legal rätt att vara där.

Ordf.: Vi kanske inte skall uppehålla oss så mycket med vad du anser om legal rätt o.s.v, utan mera faktiska iakttagelser. För det är om det som det tvistas här i målet, vilka rättigheter som föreligger och inte föreligger.

Adv.: Om vi säger åren 61-74 i Hede, var såg du ren inom Hede socken då? Vt.: Ja, jag såg inte så mycket ren då på 1960-talet skall jag säga. Det var en del skador uppe på Vemdalskölen. Där måste det ha varit ren då.

Adv.: Då är vi här uppe någonstans då. Vt.: Ja, norr om Vemdalen, inte så långt upp. Det var mer i skogslandet.

Adv.: Det var skador där någon gång 1961-1964. Vt.: Ja, det var det från 1961-1964.

Adv.: Har du något annat mine? Vt.: Ja, de stora skadorna på Hede-området kom på 1970-talet. Jag jobbade i Sveg då, men jag hade ju äran att få se det både i tjänsten och annars.

Adv.: Men om vi håller oss till de år då du var i Hede, var såg du ren på den tiden? Vt.: Ja, jag såg inte mycket ren då på vintern. Ordf.: Såg du någon, och i så fall, var såg du dem? Såg du någon ren under den tidpunkten, och i så fall var?

Vt.: Ja, jag berättade att det var renskador på Vemdals skifteslag mellan södra och norra Vemdalen, och där var det renar då. Adv.: Om vi sedan går vidare till 1964, då du flyttade till Sveg, vad hade du för distrikt då?

Vt.: Ja, då hade jag Ssvegs, *Min*

----- *Hängelsjö* och på slutet Överhogdal och Ytterhogdal socknar. Adv.: Förekom det vinterbete med ren inom det

distriktet då, som du känner till? Vt.: Ja, det kom på 1970-talet. Adv.: Ja, men om vi säger 1964. Vt.: Nej, de sista tre månaderna t.ex. när jag började jobba i Sveg så hade jag ingen bostad, utan jag pendlade från Hede till Sveg. Då såg man aldrig en ren efter vägen. Och innan *innan* ~~hösten~~ kom var det precis vitt utav renlavytäckte hela vägen ner till Sveg. *Men det var inte renlavytäckte*

Adv.: Om man ser på 60-talet, har du något minne av vinterbete med ren inom Svegs distrikt då, alltså inom det distrikt du arbetade på 60-talet? Vt.: Nej.

Adv.: Om du går till 70-talet då? Vt.: Ja, i början på 70-talet var det i samband med Svegsjöns reglering. Plötsligt blev det väldigt intressant då med det området. Då finns det en fast punkt där, Korsfjällhögen, -----

Adv.: Vilken sida om Svegssjön är vi då? Vt.: Ja, i norra ändan på Svegssjön.

Adv.: Uppåt Glissjöberg? Vt.: Ja, där installerades snabbt också en fast sådan här, jag vet inte vad de kallar det; men de slaktade ren där, och de skilde ren. De lastade ren i långtradare och körde -----

Det var för slakt. Adv.: Var det någon som upplät marker för det här? Har du något minne av det? Det kanske du intne vet.

Vt.: Nej, det var ingen som upplät marker. Adv.: Men man byggde ju ett slakteri. Vt.: Ja, det var på kronoparken. Adv.: Det var i början av 70-talet. Vt.: Ja, jag kan inte säga året; men jag minns när jag åkte och fick se det där.

Adv.: Vad förde det med sig i form av vinterbete med ren då?

Innebar det, att det ökade på 70-talet? Vt.: Ja, det ökade väldigt då. Det gjorde det. Adv.: Kan du klä det i ord mera

var någånstans? Ökade antalet ren? Vt.: Ja, antalet ökade också, och utbredningen blev längre och längre ner. På 80-talet kom man ner till Ytterbergs socken, Överbergs socken.

Adv.: Då är vi inne på 80-talet. Vt.: Ja. 1986 var det ett historiskt år för rennäringen, Tjernobyl-katastrofen. Men det hade till följd, att det blev en massförökning av ren.

Det kan man se i trafikolycksstatistiken också, om man tittar i den, hur mycket ren det var på vägarna. 1987 var de nere i

Älverås socken. Adv.: Var det första gången? Vt.: Ja, det finns också verifierat i all brevskrivning till vederbörande samebyar och rennäringens enhet. Adv.: Har du skrivit det?

Vt.: Nej, det var markägare som skrev. Adv.: Vad har du sett själv så att säga? Vt.: Jag har sett det. Adv.: Om man

försöker sammanfatta detta, så uppfattar jag dig som att det skett en väldig expansion på 70-talet och 80-talet. Är det så? Vt.: Ja. Adv.: Har du en känsla av att antalet renar ökat

under denna period? Vt.: Ja, det har ökat alldeles våldsamt. Adv.: Har du en känsla av att sättet att kontrollera,

att kontrollen över renhjordarna har förändrats under den period du varit med? Vt.: Ja, gällande den stora mängden med djur så är det klart, att det blir svårare, okontrollerbart kan man säga.

Samebyarnas advokat: 1937 gjorde du som 13-åring en utflykt, då du fick tillfälle att se vårlfyttningen. Min fråga är, om du på något sätt i tjänsten haft att följa renskötseln i Tännäs samebyn eller på något annat ställe? Vt.: Ja, det har jag. Adv.: På vilket sätt då? Vt.: Ja, jag var ju markägare där. Adv.: Ja, det kan ju vara. Det var inte det jag frågade om. Jag frågade, om du deltagit och haft några synpunkter på hur man bedriver renskötsel. Min fråga är: Har du liksom haft någon egen kunskap om hur renskötsel bedrivs? Har du deltagit i renskötselarbetet? Vt.: Nej. Adv.: Det har du inte gjort. Vt.: Nej. Adv.: Min andra fråga är den: Du sade apropå de skador du skulle ha inspekterat på Vemdalsskölen; sedan sade du, att du sedan också hade fått inspektera eller värdera eller besiktiga stora skador både i tjänsten och privat. Du uttryckte dig så, att du hade äran att få göra det. Vad menar du med uttrycket hade äran att få inspektera skador? Vt.: Ja, det vet jag inte. Det var kanske fel ord att säga det. Men jag tyckte, att det var det. Jag kan ju tälla om hur det var.

Adv.: Du säger, att du flyttade till Sveg 1964, och om jag förstod saken rätt, så pendlade du då mellan Sveg och Hede de första tre månaderna. Vt.: ja, det är ärtt. Adv.: Då nämnde du här, att när du körde där på hösten, såg det ut som ett vitt snötäcke av lav, men du såg ingen ren. Vt.: Nej. Adv.: Det borde du väl inte göra heller, för det var väl för tidigt med vinterbete då. Du sade, att du körde där på hösten. Vt.: Ja, jag körde från oktober och till jul.

Fastighetsägarnas advokat: Du var på väg att berätta något, när du blev avbruten. Vad tänkte du berätta om skadorna? Vt.: Ja, det var så, att genom att det var fastighetsägare i Tännäs, som ägde ett skifte som hette ----- 29:10, 29:6 förlåt, då var det en av dem som inte skrev på. Numera är det mion broder som äger det skiftet. Adv.: Det var frågan om besiktning av skador. Vt.: Jag blev inblandad och följde med fastighetdojmstolen till Hede. Då fick vi liksom verifiera, att det var skador. Det ifrågasattes, att det kunde bli skador efter ren. Det var bara det.

----- = Ohörbart

Vittnesförhör med Leif Eriksson

Hovrätten för Nedre Norrland	
Ink.	01 09 28 2001-09-13
Nr.	T 58-96
Med posten	Aktbil. 322
Ingiven av	R. 21

Fastighetsägarnas advokat: Skulle du vilja börja med att berätta vilka år du har arbetat inom Härjedalen?
 Vt.: Jag har jobbat åt det som hette Igesunds bruk förut, numera Modo Skog. Jag kom till Härjedalen 1956. Då vart jag assistent till förvaltaren Ragnar Eriksson. 1962, tror jag det var, så vart jag skogsförvaltare och var verksam här till 1971. Sedan fortsatte jag åt bolaget också, fastän jag hade då hand om jaktfrågor och torvbrytning, naturvård och sådana saker. Jag jobbade fortfarande kvar här delvis då under skogsförvaltare ----- Som var här då.

Var det något mer? Adv.: Nej, inte på den delen.

Kan du beskriva ungefär var Igesund har marker?

Vt.: Det kan jag visa på en karta. Det är det gröna här.

Adv.: Det innebär, att ni har ett ganska ordentligt skifte vid Sånfjället, marker mellan Hede Viken och Sveg och söder därom.

Vt.: Ja, vi hade ända uppåt Tännäs, fastän det byttes bort sedan. Men det var bara smärre skiften. Det här är ju . . .

Adv.: Även här bortåt Ytterhogdal är det rätt mycket marker.

Vt.: Ja, uppe vid Klacksåsen, som ligger i Jämtland.

Adv.: Och även i Lillhärddal? Vt.: Ja. Adv.: Denna karta avser förhållandena vilket år? Vt.: Ja, det har inte ändrats något större sedan det här. Det här gäller bara småskiften. För vi hade ett byte med de andra två företagen här, Marma och Bergvik. Det skedde innan denna karta vart gjord. Det är bara småsaker. Adv.: I så fall kan vi hänvisa till de markägarkartor, som vi har givit in i målet, och som också visar var olika då omställda fastigheter är belägna. Det är där redovisat som Modo med gul färg på den kartan.

Adv.: Skulle du vilja beskriva situationen före 1960, de första åren som du var i Härjedalen? Vt.: Jag är inte så där alldeles säker på årtalen. Det kan vara något år hit eller dit. För det är bara ur minnet. Adv.: Ungefär var någonstans förekom det vinterbete med ren, som du minns det?

Vt.: Här gäller det, vad jag förstår, att fastställa gränsen för renbetesområde både till areal och tid.

När jag kom hit, så var det inget fastställt. Ingen var säkert vetande om var den gränsen skulle gå. Men hur som helst, det jag säkert vet hur det är, det är vid Vikarsjön, alltså söder om Vikarsjön. Den ligger mellan Hede och Sörviken. Söder om där fanns det inget renbete. Där hade vi det ena blocket, som vi såg här, alltså de stora skiftena i Sånfjället. I Sånfjället, strax efter att jag vart förvaltare, det måste ha varit 1964 kan jag tippa, så arrenderade jag ut markerna. För det var ett svårt år med skare, så renarna behövde bete. Jag arrenderade alltså ut Sånfjälls-skiftena till samerna. Det torde ha varit Mittådalens samer. De arrenderade en koja också. Sedan gjorde vi upp vilken tid de skulle vara borta. Det följdes då, i varje fall på Igesunds skiften. De hade alltså arrenderat lavmark för bete. Sedan har vi jobbat hårt för att Sånfjället skulle bli nationalpark. Det var bara ett litet skifte, som var nationalpark ifrån början. På den tiden, en av begivenheterna på den nationalparken, som det vart så småningom, det var ju de stora -----mattorna. De var helt obetade, och de var väl de förnämsta i Sverige. Det är alltså toppmossan, som vi kallar det här. De lär ju vara nerbetade vid det här laget. Men det har jag inte varit upp och kollat, eftersom jag inte har med det att göra längre. I klacksåsen på Jämt-biten fanns det inget renbete, och inte i Lillhärdal heller för den delen, och inte i L...:s socken.

När det sedan började svämma över med renar, så var väl inkörsporten Korsfjällhögen, som var ett domänskifte, och som nu har dämts över. Det är bara en liten del som sticker upp vid Svegsjön. Det är utarrenderat. För då kom det en massa renar alltså mitt i Svegs socken, kan man säga att det ligger. Ifrån detta område med den inkörningsporten, så började det svämma över med renar, och undan för undan har antalet och arealen som använts blivit allt större. Nu är de ända nere i Älverås och Ytterhogdal, har jag hört. Sedan fanns det en gammal dom, som väl har skett i detta hus till och med, ifrån något privat skifte i Vemån. Där hade det fastställts, att så långt ner fick inte samerna gå med sina renar. Där hade vi en säker gräns. Några renar inne på storblocket Glissjöberg och Sveg hade vi aldrig på den tiden.

Det var från det jag kom dit 1956 och framöver. Det är vad som rinner mig till minnes så här på en gång.

Adv.: Om vi ser till 50-talet då, säger du att man inte var söder om Vikarsjön. Man var inte söder om där domen från 1935 var, i Vemån. Vt.: Ja, det stämmer. Adv.: Sedan berättade du

om utarrenderad mark i Sånfjället. Är det skiftet vid Dalsvallen? Vt.: Ja, den där kojan stod vid Dalsvallen.

Adv.: Var det något tillfälligt? Vt.: Ja, det var tillfälligt.

Adv.: Var det 1, 2, 3 eller 4 år? Vt.: Nej, det var bara över ett år. Adv.: Det berodde på dåligt bete, sade du.

Vt.: Ja, det var is. På den tiden fanns det inte så våldsamt med ren som det finns nu. Det var ett visst antal. Jag tror det var lantbruksnämnden och länsstyrelsen i Östersund, som skulle ha sett till det här. Men det gjorde de aldrig.

Adv.: Men det innebar, om jag förstod dig rätt, på 50-talet ingen ren i Lillhärddal, ingen i Sveg, ingen i Älverås.

Vt.: Nej, nej. Adv.: Ingen i Ytterhogdal? Vt.: Nej, -----

Adv.: Ingen i Överhogdal? Vt.: I Överhogdal känner jag inte till mycket. Men i så fall skulle de ha passerat andra marker först, innan de kom dit. Adv.: Om man sedan ser till 60-talet, berättade du att Korsfjällhögen var inkörsporten. När

utarrenderades den marken? Vt.: Det minns jag inte, men det måste ha varit efter 1956 i varje fall. Jag kan bara gissa ungefär, 1963. Jag vet inte. Kontraktet de fick har jag aldrig sett. Det var vad som berättades från man till man. Och vad som skedde, det såg vi ju. Adv.: Om jag förstår dig rätt, blev det så att säga en successiv utvidgning. Vt.: Ja, det var allt eftersom betet tog slut. De tog för sig mer och mer mark. Så tydde vi det. Sådant hörde man också ifrån Lillhärddal.

Bergvikarna, ----- var ju intresserade av ripjakt på Vedungfjället. De klagade våldsamt. -----

Den som basade där var P.O. Persson, kassören på Bergvik.

Han klagade våldsamt, att hela fjället vart sönderbetat, och då förstördes den där jakten.

Adv.: Om vi går tillbaka till 50-talet, när du jagade där från början, var det några problem då med renbete? Vt.: Nej.

Adv.: När började de problem komma som kassören klagade över?

Vt.: Ja, det var efter 1960 då. Det är också ett sådant där årtal, som jag inte kan svära på.

Samebyarnas advokat: Ordförande, det är mycket andrahandsuppgifter här. Bevisningen skulle ju vara egna iakttagelser. Vt.: Ja, det är väl det mesta jag har sagt. Fastighetsägarnas Advokat: Vedungsfjället som du jagade på, är det här nere någonstans? Ser du det? Vt.: Nej. Adv.: Var ligger det någonstans? Vt.: Det ligger i Lillhärdal. Adv.: Det kanske är utanför kartan till och med här. Kan du beskriva var vedungsfjället ligger? Vt.: Nej, men jag kan titta här på kartan. Det tar ju sin tid. Adv.: Vi kan väl hitta igen det sedan själva. Har det skett en expansion med ren under din tjänstbegränsningsperiod? Vt.: Ja, en explosion. Det är förstahandsuppgifter. När jag var här i Sveg, var jag flygare också. Jag flög mycket brandflyg och sådant. Då kunde jag se från luften hur det såg ut. Det är inte bara det, att jag har gått där. Jag har flugit där också. Adv.: Vad såg du så att säga? Vt.: Renskador. Adv.: Vilken period? Vt.: Ja, det är under hela tiden när expansionen vart, så har jag undan för undan sett det.

Samebyarnas advokat: Använde man brandflyget under vintern? Vt.: Nej, jag flög brandflyg på sommaren, och på vintern var det egna plan vi använde, alltså jag ägde ett plan tillsammans med en annan kille, och med det flög vi hela året om. Vi brandflög, och vi flög också för civilförsvaret. Adv.: Min fråga var, om man hade anledning att anlita brandflyget vintertid. Vt.: Nej. Adv.: Du visade själv på en tidigare karta avseende Igesunds dåvarande markinnehav. Du har kanske inte sett det, men vi har använt markägarkartor, som redovisar markinnehav såsom det idag ser ut fastän då med Modo-beteckning i stället för Igesund. Men min fråga är: Hade du i tjänsten över huvud taget att följa var renbete ägde rum generellt sett, eller var det begränsat? Vt.: På den här tiden var skogsförvaltarna skapligt självständiga, och vi hade eget initiativ. När det gällde skogen så var det ju när renarna lade sig på föryngringarna på vintern, när det var påfruset. Då frös det sönder. Sedan var det körning på ej upplagade vintervägar som gjorde, att de vart stenhårda när man skulle ploga upp dem på våren.

Därför var det mitt ansvar att titta på detta.

Adv.: Hade du någon anledning att se var renar betade exempelvis på Bergvik & Alas marker?

Vt.: Nej. Men det är klart att jag såg ju det också när jag flög. Adv.: Men hade du någon särskild anledning att

dokumentera var renarna fanns utöver vad som låg inom ramen för Igesund enligt det uppdrag du hade till Igesund?

Vt.: Det hade ju stor betydelse var renarna fanns när det gällde älgjakten t.ex. Adv.: Då är vi kanske på en annan

tidsperiod än vad som är aktuellt i detta mål. Vi talar om vinterbetning. Du måste väl rimligtvis, när du talar om

älgjakt, mena sommartiden. Vt.: Jo, men det var ju så, att

dess renar inte föstes ihop igen, utan det vart kvar renar i jaktområdena även på hösten. Det fanns till och med renar, som

inte var märkta, som blev kvar. Adv.: Enöringar tänker du på.

Men det skulle också innebära, att om det var renar kvar sommartid i dessa skogsområden, då måste de ha varit där på

vintern också. Vt.: Ja. Adv.: Då kanske det var betning som

försiggick något. Vt.: Det var ett fåtal kvar, men

tillräckligt föratt förstöra jakten.

Adv.: Du sade, att ett område söder om Sånfjället, som benämns Dalsvallen, utarrenderades tillfälligt på ett år. Hade du

någon befattning med själva arrendefrågan? Vt.: Ja, det var

jag som gjorde det. Adv.: Du har sagt, att du inte vet om

upplåtelsen var skriftlig ellerr mutnlig. Vt.: Nej, det

stämmer. Det kommer jag inte ihåg. Adv.: Sedan sade du också,

att du aldrig sett kontraktet, utan det berättades från man

till man. Vt.: Nej, det gällde inte det, ujtan det gällde

Korsfjällhögen. Det var en helt annan sak.

Fastighetsägarnas advokat: Avtalet om Dalsvallen, var det sommar- eller vinterbete? Vt.: Det var vinterbete.

Adv.: En sista fråga: Reagerade du mot det ökade vinterbetet på något vis? Vt.: Ja, det gjorde jag. Jag har polisanmält

det. Jag har för mig, att jag anmälde det till

lantbruksnämnden också. Men det kan jag inte vara alldeles

säker på. Men att jag poisanmälde det, det är jag helt säker

på. Men de reagerade ingenting. Det hände ingenting.

Hovrätten för Norr
010928
Ink. 2001-09-13
Nr. T58-96 Ab. 321
led posten
Öven av R 21

----- = Ohörbar

Vittnesförhör med Yngve Smeds 1-24

Fastighetsägarnas advokat: Skulle du först vilja berätta när du kom till Härjedalen, och vad du har arbetat med och hur länge? Vt.: Det är så, att jag är född i Sveg och bodde här i 30 år, innan jag flyttade från Härjedalen till Hälsingland. Jag blev kvar i Hälsingland i tio år. Jag kom tillbaka hit 1965 till Hede, där jag blev förvaltare för en förvaltning som hette Hede förvaltning, som senare sammanslogs med Svegs förvaltning, och det blev Härjedalens förvaltning, och då fick jag flytta till Sveg och ta hand om Härjedalens stora skogar. Jag har bott här i 60 år av mitt liv.

Adv.: Har du från de första 30 åren något minne av vinterbete med ren? Vt.: Inte i södra delarna av Härjedalen fanns det någon ren på den tiden. Jag flyttade som sagt var härifrån 1955, från Överhogdal, där jag var skogvaktare på den tiden.

Adv.: Om vi går till tidpunkten när du kom till Hede 1965, vad har du för minnesbild av vinterbete med ren under den perioden? Om jag förstått dig rätt, var du i Hede mellan 1965 och 1967. Vt.: Ja, det stämmer. Adv.: Var förekom det vinterbete med ren? Vt.: Det första jag kom i kontakt med då blev faktiskt i varje fall när det gällde det kontroversiella, så var det i Loftsdals-området, Lillhärdal. Då fanns renarna i Särvdalen en hel del fram mot Hede; men det var i alla fall i Loftsdalsområdet i Lillhärdal jag kom i kontakt med renproblemet först. Adv.: Kan du berätta om vari det bestod? Vt.: Jag var inte så engagerad i det då, för jag kom inte dit förrän 1967. Sedan blev det mera när det gällde Loftsdalen, Lillhärdal. Jag blev mera inkopplad i det genom att det ingick i den förvaltning som jag hade för hela Härjedalen då.

Adv.: När var det? Vt.: 1967 kom jag till Sveg.

Adv.: Men när var problemen i Loftsdalen, Lillhärdal?

Vt.: Ja, det måste ha varit tidigare naturligtvis, innan jag kom. Men jag brottades mest med detta mellan 1967 och 1970.

Jag var också med i den grupp, -----

där vi försökte få till stånd en överenskommelse om hur renbetet skulle gå till i den nedre delen.

Adv.: Om vi försöker få det litet grand i tidsordning, och vi går till Hede, så säger du att det förekom bete.

Vt.: Ja, ner mot Hede. Första gången jag kom i kontakt med det var, att vi hade ett elljusspår alldeles intill byn. Där var det mycket renlav. Då kom renarna in där, som jag minns, och trampade sönder elljusspåret, så det blev ganska mycket bråk om det. Det har jag ett gott minne av. För då var tydligen renarna på väg neröver. Även mot Vemdalen givetvis fick jag kontakt genom att samerna ville ha ett skiljeställe på en myr innanför Vemdalen, mellan Vemdalen och Hedeviken. Det har jag ett gott minne av. Adv.: Vad menar du med att de ville ha ett skiljeställe? Vt.: Ja, de skulle slakta ren och samla ihop dem där vid en myr. Det är många Hedebor som minns, att det finns en myr där de samlade ihop renarna ett tag då. De slaktade ut och sorterade ut en del. Mer vet jag inte. Men de fick i alla fall tillstånd att göra det. Adv.: De fick tillstånd av . . .

65-67
Vt.: Av mig. Adv.: Man frågade alltså om tillstånd att anrodna ett skiljeställe mellan Vemdalen och Hede. Vt.: Ja, det gjorde de, men det blev aldrig något skriftligt, vad jag kan erinra mig. Men de samlade ihop renar där och hade ett litet gärd där i första omgången. Adv.: Detta var då 65-67 någon gång. Vt.: Ja, det måste ha varit mellan 1965 och 1967.

Adv.: Gick man längre söderut än Hed, Vemdalen, som du minns då? Vt.: Ja, vad jag minns senare, och det måste ha varit sedan jag kom till Sveg, så kom det samer ifrån Lappland, som hette bröderna Omma och ville arrendera renbete mellan

8/10
Hedeviken och Ransjö, vilket jag motsatte mig. Adv.: Du säger, att det var sedan du kom till Sveg. Vt.: Har du någon uppfattning om årtal eller årtionde? Vt.: Ja, det måste vara i slutet på 60- eller i början på 70-talet, då bröderna Omma kom och ville arrendera. Adv.: Är det alltså vinterbete vi talar om här? Vt.: Ja, vinterbete.

Adv.: Mellan Ransjö och Hedeviken, var det så? Vt.: Ja, och mot Vemån då, där Stora hade eller har mycket marker.

9
Adv.: Vad hände då när de inte fick tillstånd? Vt.: Ja, som jag uppfattade det, kom bröderna Omma hit ändå med renar ifrån Lappland, eller varifrån de nu kom. Men det var norrifrån i varje fall. De hade något visst samarbete med ----- sameby, som jag fattade det då.

Men det varade tydligen inte så länge. Bröderna Omma försvann igen tillbaka till Lappland. Men hur det gick till har jag inget minne av och vetskap om. Då var renarna på väg neröver och emot det området, och så började de på att beta där, även i -----

Adv.: Var det något nytt som du uppfattade det? Vt.: Ja, det var helt nytt för mig. Det var mycket renlav där.

Adv.: Har det skett någon förändring på renlaven, menar du?

Vt.: Det är tomt där i stort sett, utbetat, hela Ransjö och Hedeviden. Adv.: Hur var det i Hede då du kom dit då?

Vt.: Det var mycket renlav runt byn där, speciellt kring elljusspåret, nordväst om byn. Det var mycket renlav, alldeles vitt. Adv.: Hur ser det ut nu? Vt.: Jag har nyss varit där och gått en naturstig som Stora har där, och det är lika där. Det är ganska utbetat.

Adv.: Om vi återgår till detta med Loftsdalen, har du någon uppfattning om när de problemen började? Vt.: Nej, det har jag inte. För det var på gång när jag kom till Sveg. Det var Backman som var väldigt aktiv i detta. Renarna var där även sommartid då. De var inte där bara på vintern, utan de var kvar även sommartid. Det var därför denna -----grupp, så småningom kom tillstånd för att vi skulle få någon uppgörelse och få bort renarna. Vad jag har ett gott minne av då är Lövhögen, där jag jagat ripa i 30 år, hur det såg ut där. Det var fullt med ren där när vi jagade ripa fram på hösten i augusti månad. Hela hjordar var där. Vems renar det var vet jag inte. Adv.: Har det varit hela tiden du har jagat ripa? Vt.: Nej, sedan stängslet blev uppe i Kölåsen blev det så, att renarna försvann från Lövhögen sommartid. Vintertid vet jag inte. Adv.: Du har jagat ripa i Lövnäsvallen, i Lövhögen. Vt.: Det ligger ovanför Lövnäsvallen. Adv.: Sedan när? Vt.: 1967. Adv.: Har det varit ren där hela tiden? Vt.: Nej, det började komma då, så att de fanns där under jakten. Det vart väldigt jobbigt. Vi hade en forskare med oss, som har skrivit mycket om detta om renbetet i detta jaktområde. Han befarade, att det skulle påverka även ripjakten. Men det måste jag säga, att jag inte märkte. Men renarna försvann i alla fall sedan stängslet kom till stånd. Då var de inte där sommartid och inte under ripjakten.

När de försvann, det beror på när de byggde det.

Det vet jag inte när de byggde stängslet. Men sedan blev det bra under jakten. Det fanns ingen ren där under ripjakten.

Vintertid vet jag inte hur det såg ut. Adv.: Vad har du för minnesbild av utvecklingen från den bild du har tecknat från 60-talet och framåt när det gäller renbete? Vt.: Ja, det var så, att det var väldigt mycket ren som började på och drog sig söderut mot Sveg. Adv.: När? Vt.: Det måste ha varit i början på 1970. Det visade sig då, att de hade fått ett avtal om att göra ett skiljeställe nere vid Korsfjällhögen. Det var domänverkets mark på den tiden. Sedan blev det genom min tillskyndan så småningom Storås mark. Men renstängslet och renskiljningen finns ju kvar. Det fanns ett avtal ända till 1999, som då följde med när vi gjorde byte av markerna.

Det finns väl kvar fortfarande. Adv.: Utifårn det läge du beskrev, så började en expansion på 70-talet. Vt.: Det blev en expansion då. Jag skrev till länsstyrelsen åtminstone två gånger och påtalade de problem som blev och bekymren med befolkningen här nere och även skogsbruket. Men jag fick aldrig något svar ens från länsstyrelsen. Adv.: Känner du till, om det var några problem med Lillhärdal? Vt.: Ja, det var det säkerligen. De var där som sagt var sommartid, och även under älgjaktstid fanns de i området. Adv.: Men det är inget som du har varit inkopplad på. Vt.: Nej, jag har inte varit inkopplad på det. Jag vet bara genom hörsången vad som hände där. Jag var på sammanträde i en omgång tillsammans med lappfogden Lundberg, som han hette på den tiden. Vi satt i sammanträde i Lillhärdal och diskuterade igenom problemet med renförekkomsten även sommartid. Adv.: Var det mötet föranlett av några rpotester? Vt.: O ja, det var det.

Adv.: När ungefär var det? Vt.: Ja, det måste ha varit i slutet på 60-talet. Det måste det ha varit, eftersom jag har för mig, att jag bodde i Sveg då. Jag kom dit 1967.

Adv.: Denna expansion, om man t.ex. ser på Svegs tätort; när började man se renar här första gången? Vt.: Ja, det var flygfältet man hörde talas om först, att de ställde till bekymmer där. Det måste väl ha varit under 80-talet, förstår jag, om jag inte missminner mig.

Adv.: Har du någon uppfattning, om det förekommit renbete i t.ex. Ytterhogdal, Överhogdal eller ~~Överhogdal~~ *Överhogdal*

Vt.: Jag bodde i Överhogdal fram till 1955. Samtidigt har jag marker väster om Sveg, egna marker. I södra delen av Härjedalen vistades jag mycket då de första 30 åren, som jag sade. Men det fanns aldrig någon ren här nere inom Svegs socken, absolut icke. Adv.: Har du någon uppfattning om vad denna expansion kan bero på? Vt.: Ja, om jag skall säga min uppfattning, så beror det på att renarna ökat mer och mer i antal. Det har blivit mer och mer ren. Det har blivit en överbetning, och renarna söker sig naturligtvis dit det finns mat. Det är deras instinkt.

Samebyarnas advokat: Du använde begreppet renproblemet. Det gjorde kanske i och för sig också ombudet, när han talade om problemet; men vad menar du med renproblemet? Vt.: Jo, jag har nyss relaterat hur de trampade sönder elljusspår i Hede. Jag har också haft problem själv genom att de trampade i våra vägar, så att vi inte kunde ploga upp dem när vi skulle avverka. Det var ett stort problem faktiskt. Jag hade kontakt med samerna om detta, och de lovade att det skulle de hjälpa till med, och att det skulle ordna sig. Men när det kom till skott, vart det inget mer än så. Det gick inte att få upp vägarna till rimliga kostnader. För snön var nedtrampad. Det var det första problemet jag mötte som förvaltare i Härjedalen när det gällde vintertid. Det var stora hjordar som gick över där vi skulle avverka. Vi fick till och med flytta avverkningar, för det vart nedtrampat så att vi inte kunde skotta oss in till . . . Det var ju manuell huggning på den tiden. Det var lika stora problem, om det var maskinell huggning. -----

Vi hade 150 huggare i landskapet.

Adv.: Var det någon typ av formaliserade kontakter mellan skogsbruket och samebyarna under den begynnande delen av din verksamhet? Jag tänker alltså på den modell av samråd, som senare har utvecklats.

Vt.: Ja, vi började samråda då på slutet jag var förvaltare. Mot 80-talet började vi med samråd, när vi hade samerna hos oss på sammanträden och vi gick igenom var vi skulle avverka o.s.v. för att vi skulle slippa denna kollision med renar och avverkning. Vi samrådde faktiskt i slutet på 1970- och på 1980-talet. Adv.: Men det var först då som det kom till stånd också. Vt.: Ja, hur det gick till; men i alla fall hade vi samråd och kom i gång med det då. Det var genom skogsvårdsstyrelsen, som var med i bilden. Vi hade samråd, och jag var väldigt positiv till det, att det skulle vara det. Adv.: Ja, det kan jag också bekräfta från andra håll och andra kontakter. Men vi kan alltså fastslå, att detta skedde någon gång i skiftet på 70-talet och i början på 80-talet. Vt.: Ja, det måste det ha varit, för jag slutade 1986 eller 1987, då jag pensionerades. Adv.: Du förde på tal det skiljningsgärde och möjligen för slakt, som uppfördes mellan Hede och Vemdalen. Om jag säger, att enligt då gällande renbeteslag, alltså 1928 års lag, var det så att samebyn skulle ta kontakt när det gällde fasta anläggningar; hur kommenterar du det? Vt.: Ja, jag såg väl positivt på det. Dels visste man inte vad som var på gång i landskapet när man kom hit till Hede 1965. Man fattade inte vilket problem det skulle bli med renarna. För det vart mer och mer accentuerat genom åren. Man ville ju hjälpa till. Jag tyckte det var väldigt lämpligt, att de fick stanna upp där och ta hand om sina renar. Då hade de ett gårde där. Vad de gjorde, om de slaktade, eller om de sorterade på ut andra samebyars renar eller på något annat sätt, det vet jag inte. Men det var förmodligen Hand----- som tog kontakt med mig. För han bodde i Vemdalen, om jag inte inns fel. Adv.: I anslutning till vad du nu sade, följde du någon gång med i renskötseln och var med vid någon flyttning eller någon annan renskötselaktivitet? Vt.: Jag var med en gång och såg, när de samlade ihop renar mellan Långå och Ransundet med helikopter. Sedan jag upplevde det, ville jag aldrig vara med mera. Adv.: När var detta? Vt.: Ja, om jag bodde i Sveg eller Hede vet jag inte. Men jag var ute med en skogvaktare från Långå, som hette Bertil Svensson. Jag upplevde insamlingen av renar då på den platsen,

där renarna transporterades på bil upp mot Lappland någonstans. Det var en kall vinterdag, och helikoptern jagade fram dem. Det var inget gärde, där de tog hand om dem. Men de fraktade dem levande på lastbil. Adv.: Skulle detta ha varit någon gång i slutet på 1960-talet? Vt.: Ja, det kan det ha varit. Det var mellan Långå och Ransundet.

Adv.: Du hänvisade till att bröderna Omma kom till dig omkring 1970 och ville ordna något slags arrendeförhållande. Handlade de på eget initiativ, eller hade de något uppdrag ifrån någon?

Vt.: Jag har ingen uppfattning om det. Det var två pojkar som kom till mig på mitt kontor i Sveg. Adv.: Då hade de precis nyligen flyttat. Men jag tror knappast de hade flyttat hit. De kom direkt från lappland, vad jag förstår, uppifrån.

Adv.: De var mera ute och rekognoscerade. Vt.: Ja, det tror jag. Men sedan kom de med några renar hit tillsammans med Hand

Adv.: Jag kan upplysa om att de önskade inflyttning, och det var turer kring det där. -----

Men detta var alltså innan någon över huvud hade flyttat hit.

Vt.: Ja, jag vet inte att de fanns här då annat än att de kom till mig och ville arrendera mark.

Adv.: Du nämnde både Lövhögen och kring Loftsdalen, och ävenså arbetet i det som benämndes -----gruppen, -----

Jag uppfattade det så, att man skulle få bort renarna med tiden. Menar du, att renarna skulle bort över huvud taget, eller var det viss årstid? Vt.: Nej, det var sagt så då, att vi inte skulle diskutera någon sedvanerätt, utan vi skulle försöka komma överens om en gräns dit renarna skulle gå vintertid. Sommartid skulle de inte alls vara här. Men vintertid skulle de få gå gränsen mot Lövnäs, och sedan var det mot -----

Jag kan inte detaljerna. Det är så länge sedan jag läste avtalet. Jag hade avtalet hos mig när jag var i min tjänst.

Adv.: Jag förstår det så, att när du använde orden få bort renarna, så talar du om att de inte skulle vara där sommartid.

Vt.: Ja, men inte när det gäller sammanträdet. -----

Då skulle vi komma överens om en gräns för vinterbetet.

Men tidigare fanns även sommartid renar i detta område, innan Kölås-linjen blev.

Sedan hade vi inga problem sommartid med renarna, i varje fall inte på mina jaktmarker. Vt.: Om vi använder begreppet renproblem, så betyder det i detta fall, att det var renar där sommartid. Vt.: Ja, även vintertid givetvis, -----

Det var en väldig opinion i byn där mot det. Vi ville vara med och ordna upp det här. Det var då avtalet kom till stånd, som då aldrig ...; ja, det kan ni bättre än jag hur det blev med det. Vt.: Ja, jag kan stanna med det.

Adv.: Jag har en kompletterande frågeställning som har att göra med den gång då du blev kontaktad i Hede. Om jag förstod dig rätt, hade du just flyttat in där när du blev kontaktad beträffande frågeställningen om ett skiljeställe mellan Hede och Vemdalen. Vt.: Ja, det måste vara alldeles i början jag bodde i Hede. Adv.: Du sade ungefär så här. Det är många Hedebor som minns, att det funnits ett gammalt skiljeställe där. Var det så? Vt.: Nej, det har jag aldrig sagt.

De ville anlägga ett skiljeställe mellan Hedeviken och -----.

Adv.: Du sade något om att många hedebor minns det.

vt.: Som minns vad då? Adv.: Ja, det undrade jag över. Det var precis i anslutning till det. Vt.: Nej, det var helt nytt.

Adv.: Ja, för dig. Men du var ju nyinflyttad. Vt.: Ja, men det blev ett nytt gärde uppsatt där då. Adv.: Det hindrar inte att det funnits ett gammalt. Vt.: Det är möjligt, men det känner jag inte till. Adv.: Det var i det sammanhanget jag undrade vad du menade med att många hedebor minns det, att det fanns ett skiljeställe.

Fastighetsägarnas advokat: I anslutning till det sista:

Jag kan säga, att jag uppfattade det på det viset, att det är kanske många Hede-bor som idag minns det skiljet som du berättade om. Kan det vara det du menade?

Vt.: Ja, det måste vara så jag menade, för det fanns inget skiljeställe där förut. Adv.: En annan fråga bara, så att det inte är något missförstånd. Du sade som svar på Jörgen Bolins fråga, att renproblemen var även vintertid, och det var en väldig opinion. Innebar det, om jag förstod dig rätt, att det var protester mot renbetet vintertid? Vt.: Ja, det började och gick närmare och närmare Lillhärda. Det var det som började för min del då. Så visst var det protester. Tacka för det.

Hovrätten för Nedre Norrland	
----- = Ohörbart.	010928
Ink. 2007-09-13	ex.
Nr. T. 58-96	bil.
Med posten	Aktbil. 323
Ingiven av	R. 21

Vittnesförhör med Hans Eriksson

Fastighetsägarnas advokat: Var är du född någonstans? R. 21

Vt.: Jag är född i -----

Adv.: Du har växt upp och bott där sedan. Vt.: Ja, med korta avbrott har jag bott där. Adv.: Vad har du arbetat med?

Vt.: Jag började i skogen som 14-åring, och sedan provade jag olika jobb, butiksbiträde och sådant där, snickare, och sedan kom jag tillbaka till . . . Adv.: Det var till 1956 ungefär.

Vt.: Ja. Från 1956 har jag varit i skogen. Adv.: Fram till ...? Vt.: Ja, till 1991. Adv.: Har du jobbat åt bolag?

Vt.: Jag har jobbat åt Korsnäs, hette det på slutet, Marma. Adv.: Mellan 1956 och 1991. Vt.: Ja. Adv.: Vad har du haft för område, som du har jobbat inom? Vt.: Som skogvaktare har jag jobbat först på -----

Sedan har vi utökat området. När jag slutade, hade jag bevakning från ----- Kårböle emot ---gränsen upp emot Djursvallen, -----

Adv.: Vad är det för socknar då som vi täcker in?

Vt.: Ja, det är Ytterhogdals, Överhogdals, Kårböle, Svegs, ----- *Lingsjö*

Adv.: Om vi håller oss till tiden 50-talet, förekom det något vinterbete med ren i det området då, som du minns?

Vt.: Inte vad jag minns. Jag har inte några minnen av ren som betade på skogen. Adv.: Om vi tar 60-talet, har du då något minne av vinterbete med ren inom detta område? Vt.: Nej, det har jag inte. Adv.: Om vi går framåt i tiden, hände det något på 70-talet? Vt.: Ja, möjligen i slutet på 60-talet att det fanns enstaka ren kring Västervallen, väster om

----- Någon enstaka gång kunde det finnas. Men på 70-talet har det varit. Det var mest omkring de trakterna kring Västervallen det kunde vara mer ren på vintern. Det var i slutet av 60-talet någon enstaka gång. På 1970-talet var det ren där.

Adv.: När du såg renar där då på 60-talet, lät du det passera, eller gjorde du något åt det?

Vt.: Nej, vad jag har ett minne av är, att inför älgjakten; nu minns jag inte året, men det var någon gång i slutet på 60-talet, så fanns det lite ren där uppe på jaktmarken. Då ringde jag till Brändåsen och pratade med dem där, att de skulle ta igen dem. Och de var borta sedan, när vi skulle jaga där.

Det är därför jag tycker mig minnas, att det fanns någon ren eller två. Adv.: Om vi fortsätter framåt då på 1980-talet, har du något minne av vinterbete med ren på det området då?

Vt.: Ja, i mitten på 80 vet jag, att det var mycket ren.

Vi hade avverkningar i Mosett, och då var det mycket ren i avverkningarna där. Adv.: Var ligger Mosett? Vt.: Det ligger väster om -----

Adv.: Var det första gången så att säga som du råkade på ren i princip under din verksamhetstid här? Vt.: Ja, i den omfattningen var det det. När man var längre väster ut, kunde man alltid se några ikring Djursvallen. -----

men inte i den omfattning som då var på slutet av 80-talet. Jag vet, att - ja, det var väl under skoltiden någon gång i slutet på 30-talet då fick vi åka till L. . . för att titta på ren. Det var en så intressant upplevelse. Det var det första.

Adv.: I slutet på 30-talet, när du gick i skolan.

Vt.: Ja. Adv.: Det var en skolutflykt till -----

för att titta på ren. Vt.: Ja. Av det har jag några svaga minnesbilder.

Adv.: Om man går till mitten av 80-talet igen; har du sett ren på fler ställen under 80-talet än i Mosett? Vt.: Ja, upp emot -----berget och Randalen. Det upplevde man kanske inte som så

ovanligt. Adv.: Vad menar du med det, att det inte var

ovanligt? Vt.: Ja, jag har den uppfattningen, att det skall vara mera ren åt det hållet. Adv.: Har du personligen någon erfarenhet utav ren däruppfifrån? Vt.: Ja, vi hade ju

avverkning öster om Bølberget, som ligger ner emot -----

Där hade vi ren då, så att det var lite grand besvärligt vid avverkningen. Det minns jag. För det var trampat där.

Adv.: När var det här? Vt.: Ja, det var i senare delen på 80-talet. Jag minns inte året; men det går väl att plocka fram bolagets handlingar om avverkning, så kan man få fram årtalet direkt.

Adv.: Men om man ser på det distrekt du hade, om man tar Linsell t.ex., då har du sagt att det var strören lite grand på 70-talet. Skedde det någon ökning sedan, eller har du sett någon ren därefter? Vt.: Nej, det är det, att man är inte på samma ställe år efter år. Vi har avverkningar på olika ställen. Jag har svårt att säga, om det har varit en konstant ökning. När vi kommit dit med avverkningar på senare delen av 80-talet, så har det ju varit ren där. Adv.: Men om man jämför 70-talet med senare delen av 80-talet i Linsell, har det skett några förändringar vad gäller vinterbete med ren då?

Vt.: Ja, när vi var där tidigare, var det ingen ren där. Det är på senare tid det har förekommit.

Adv.: Om vi sedan tar resten av detta område, som du har förvaltat; i Svegs socken har du berättat, att på mitten av 80-talet fanns ren. Har du några andra minnesbilder av ren inom Svegs socken? Vt.: Nej, inte på senare tiden. Det var ett tidigt minne som finns liksom. Det var någon gång på 40-talet, då det var rendrift genom samhället, som var litet grand märklig. Jag vet inte varifrån de kom då; men de gick upp över Ljusnan i alla fall och följde Ljusnan. Det är vad jag minns av just det. Adv.: Kom man söderifrån då och gick norrut?

Vt.: Ja, det gick norrut. Adv.: Var det en engångsföreteelse, eller var det under flera år? Vt.: Det var nog en engångsföreteelse. Adv.: Du vet inte vilka det var.

Vt.: Nej, jag vet inte vilka det var. -----

Adv.: Om vi borser från det då, är nästa tillfälle du har minne av vinterbete med ren i mitten av 80-talet i Sveg?

Vt.: Ja, det är det. Adv.: Om vi tar Ytterhogdal och Överhogdal då? Vt.: Nej, inte någonting. Jag har inte träffat på ren där. Ner mot Ytterhogdalsgränsen var det på sista åren, senare delen på 80-talet. Adv.: Ner mot? ----- Vt.: Ja, *Ytterhogdal* ytterhogdal. ----- Adv.: Är man inne i socknarna då?

Vt.: Nej, det är på gränsen mellan *Sveg* och Ytterhogdal.

Adv.: Jag bara undrar om man går in i kommunen, när du beskriver det så, eller är man på norra sidan om kommungränsen? Vt.: På norra sidan. Adv.: Har du någon känsla av om renbetet vintertid har expanderat på senare tid eller inte?

Vt.: Ja, jag upplever det så då, när man inte har sett det tidigare, och plötsligt är det mycket; då upplever man det som en ökning. Adv.: Har detta väckt några reaktioner? Har det förekommit några protester? Vt.: Ja, protester har det varit. Inte direkta demonstrationer, men folk har reagerat litet på det hela. Jag vet, att jag reagerade och kollegorna över att det var stora renhopar i ungskogarna. Man upplevde det så, att de kunde trampa sönder där. Det var första reaktionen åtminstone. Folk har alltid reagerat litet avogt mot att det varit så. Vi har haft ren in i byarna. I byn ----- har det varit ren, och det har ju aldrig förekommit tidigare. Adv.: Har ni vidtagit någon åtgärd? Har ni tagit någon kontakt med myndigheter eller samebyar? Vt.: Nej, jag har inte gjort det.

Samebyarnas advokat: Du sade ungefär så här, att ni inte är på samma ställe år efter år. Vad menade du med det? Vt.: Ja, vi har ju avverkningar på olika ställen. Det är inte precis på samma ställe varje år. Man flyttar ju med avverkningar lite grand. Adv.: Då är det där avverkningarna är just den specifika vintern som du har de bästa förutsättningarna att göra iakttagelser. Är det så man skall uppfatta dig? Vt.: Ja. Man rör sig ju alltid lite grand på skogen, och man ser ju, även om man inte har direkta drivningar. Men de bästa iakttagelserna gör man där man är och jobbar. Adv.: Du sade, och det var från senare delen av 80-talet, att det var risk för att renarna skulle trampa sönder ungskogarna. ----- Vt.: Ja, trampat sönder var det väl kanske inte så; men de här meterhöga plantorna var ju ~~prej~~ade och trampade. De minsta plantorna upplevde jag inte, att det var skador på. Men just de halvmeter-, meterhöga plantorna, där var det mycket ~~prej~~ningar, och man upplevde som att det var stora skador på dem. Adv.: Var det något som man var tvungen att ----- plantera; eller har det vidtagits någon skoglig åtgärd ifrån Korsnäs sida? Vt.: Det har det nog inte gjorts. Adv.: Eftersom du arbetat många ård vid Korsnäs; var du involverad i att man ifrån bolagets sida hade något samråd med samebyarna vad gäller skogliga aktiviteter eller andra?

Vt.: Ja, det måste ha varit någon gång under senare delen på 60-talet, skulle jag tro. Då vet jag att vi skulle lövbehandla nere i ----- Då skulle det ske något sorts samårdsförfarande. Jag minns inte riktigt hur det var sagt. Men då fick jag lov att ta kontakt med Brändåsens sameby. För det skulle finnas ett . . . Jag vet inte vad det hette nu. De skulle ha det som reservland, om det var dåligt bete. Adv.: Detta var alltså under hormoslyrtiden. Vt.: Ja. Adv.: Det var kanske till och med så, att naturvårdsverket krävde, att det fanns ett intyg på att man hade haft ----- Vt.: Det var det nog. Adv.: Det var skälet. Vt.: Ja. Adv.: Men det var det enda tillfälle som du har deltagit i något från Korsnäs sida. Vt.: Ja.

Fastighetsägarnas advokat: I anslutning till det: Det område som ni då skulle bekämpa, hade det funnits någon ren där? Vt.: Jag har aldrig sett ren där. Adv.: I anledning av tidigare fråga från samebyarnas ombud så undrar jag: Det arbete som du haft åt Korsnäs, vad har det inneburit vintertid så att säga? Har du suttit på kontoret, eller har du varit ute på fältet? Vt.: Bägge delarna. Ganska mycket ute. Det är som sagt var bägge delarna. Man måste ju vara ute också också. Adv.: Försiggår arbetet framför allt vinter- eller sommartid i skogen? Vt.: På senare år, alltså från 1970 har det varit hela året. I början var det vintertid mest, men litet sommartid.

Hovrätten för Nedre Norrland	
01-09-28	
trk. 2001-09-13	ex.
	bil.
Nr. 158-96	Aktbil. 320
Med posten	
Ingiven av	R. 21

----- = Ohörbar

Vittnesförhör med Arne Sundvisson

Fastighetsägarnas advokat: När kom du till Härjedalen?

Vt.: Jag kom till Härjedalen den 1 februari 1950.

Adv.: I vilken egenskap? Vt.: Jag kom som föreståndare för det Hede länsskogvaktarområde, som det hette på den tiden.

Området omfattade Hede, Vemdalens och tännäs' socknar.

Adv.: 1950 säger du. Vad var dina första erfarenheter av vinterbete med ren? Vt.: Mina första erfarenheter, om jag får börja litet grand från början; jag blev kallad till ett sammanträde i Vemdalen i april 1950. Jag blev litet grand förvånad, för jag hade inte haft någon kontakt med renar och dessa problem tidigare. Men jag förstod, eftersom det var så pass viktigt att man skulle delta i det sammanträdet,

----- Renar och förekomst av renar hade jag ingen erfarenhet av, när jag kom till Härjedalen. Adv.: Vad var anledningen till sammanträdet? Vt.: Anledningen var att Vemdalen-, Hedeviken- och Tännäs-borna var missnöjda med att det förekom renar på deras marker. Adv.: Var det alltså någon form av protester? Vt.: Ja. Adv.: Vad ledde det mötet till?

Vt.: Ja, det ledde till diverse skrivelser från dåvarande lappfogden ----- Men någon större erfarenhet av vad som vart av det, det har jag inte. Adv.: Men vad var ^{anledningen} anledningen i slutet av mötet? Skulle man göra något åt det? Skulle det varra som det hade varit? Vt.: Nej, det skulle det inte. Meningen var, att det skulle åtgärdas på ett eller annat sätt, och att det inte skulle förekomma renar inne på deras marker i framtiden. Adv.: Gällde det sommar- eller vinterbete?

Vt.: Det gällde både sommar- och vinterbete. För det fanns ju strörenar, som förekom efter insamlingen på vårvintern, när det bar i väg till fjälls. Vi vet, aatt på den tiden hade de inte de möjligheter till hjälp som de har nu. Då hade de bara skidorna, och då vart det kvar en del renar. Det var ofrånkomligt. Adv.: Om vi sedan går framåt på 50-talet; vad har du för minnesbilder av vinterbete med ren?

Vt.: I Hede-området fanns det inte renar på 50-talet. Jag har en minnesbild av att jag åkte skidor i senare delen av januari 1951 från Hede till Råndalen, där jag skulle göra en förrättning. Det fanns inte en ren på den sträckan, och inte andra djur heller för resten. Men däremot fanns det vinterbete i Vemdalen, södra sidan i Hede Viken. För de vandrade från sommarbetesmarkerna i södra sidan i Hede Viken på kronans marker. Adv.: Var det på kronoparken? Vt.: Ja, på kronoparken där. Om man sedan drar i väg väster om Hede så var det mycket ren i Långå-området. Där var det ideliga klagomål ifrån markägarna, att det skulle åtgärdas både det ena och det andra, för så där kunde de inte ha det. Det ledde till att det gjordes en väldigt noggrann undersökning utav Sällskapet för Praktisk Skogsförädling. Det finns omskrivet i Norrlands Skogsvårdsförbunds tidskrift, del 4, 1954. Adv.: Var det i något särskilt område av långå? Vt.: Ja, ~~----~~^{Långå}området, väster Mittån. -----sjöarna var oreglerade på den tiden, och det var väldigt strida forsar. Det blev liksom ett stopp där för renarna. Adv.: Man kom liksom inte längre österut på vintern. Vt.: Nej, inte förrän det blev fruset. Adv.: Du sade, att de betade i Vemdalen. Kan du ange det närmare? Vt.: Ja, det var sträckan Vemdalsskalet söderut. Min minnesbild är inte längre än till ~~-----~~^{Långå} under 50-talet. Adv.: Kan du beskriva lavtäcket i Hede-området på 50-talet, när du kom dit? Vt.: Ja, jag blev fascinerad utav lavtäcket i Hede-området, framför allt. Det var precis kritvitt vart man gick. Var det regnigt, fick man lov att passa sig, så att man inte halkade på renlaven. Man halkar lätt på den, när den är blöt. I Hede Viken-området var det också mycket fina lavmarker. Adv.: Har detta förändrats någonting? Vt.: Ja, det har förändrats alldeles kolossalt, inte bara i Hede-området utan även har jag haft tillfälle i somras att vandra i Sånfjället, och där ser man kalfläckar. Vem som har gjort det är inte gott att veta. Men jag tror att det är ren, kanske i samband med andra faktorer. Adv.: Du nämnde, att man betade på södra sidan Ljusnan på kronoparken. Betade man inte på Sånfjället då?

Vt.: Det blev senare. Adv.: När är det ungefär? Vt.: Ja, under senare delen av 60-talet. För då kom de ner till ~~Indal~~ och de områdena. Jag var ganska mycket i Sånfjället då under senare delen av 60-talet och på 70-talet. För jag hade ett fritidshus alldeles vid Nysäter, och det är inte långt ifrån Sånfjället. Vi var uppe där mycket. Där var det mycket renar. Adv.: Skall jag uppfatta det som så, att man på 60-talet kom på Sånfjället, Skärsjövälen, och det ligger då väster om Sånfjället. Vt.: Ja, på 60- och 70-talen. Adv.: Gällde detsamma beträffande t.ex. Ransunda och Råndalen? Vt.: Ja, de hade en annan ----- Det vet jag inte. Adv.: Kan du beskriva utvecklingen sedan, när det gäller renantal och renbete på 60- och 70-talen och förekomsten av vinterbete? Vt.: Ja, som jag sade, fanns det såvitt jag vet inte hjordar omkring där på 50-talet, men strörenarna ökade i antal. I mitten på 50-talet hade de ett möte på församlingshemmet i Hede, där skogsvårdsstyrelsen då var kallad. Där tog de upp problemet med strörenar. Jag vet, att förmodligen omkring 1956, 1957 kanske, då fanns det en same boende i Klockarberget i Hede, som hade till uppgift att mota ut strörenar på våren, när de kom in på inägorna där. Dessutom förekom det att de sköt renar för att förhindra betningen på vallarna på våarna. Adv.: Men om man går längre fram i tiden på 60- och 70-talen, har det varit ungefär samma förhållande beträffande vinterbete? Vt.: Nej, renantalet har ju ökat alldeles kolossalt. Adv.: Har du någon uppfattning om antal eller så? Vt.: Det är svårt att säga, men gissningsvis har det kanske ökat till det dubbla. Det är inte gott att veta. Adv.: När började den ökningen? Vt.: Det var i slutet på 50-, 60-talet och framför allt på 70-talet. Adv.: Vad innebar det beträffande vilka områden man betade på? Skedde någon förändring vad gäller betesområden också? Vt.: Det flyttades fram till Hede-området bland annat. Det där lavtäcket försvann ganska snabbt. Beträffande Vemdalen-området, att det fortsttte längre och längre söderut. Adv.: Man kom mot Hede och sedan Vemdalen längre och längre söderut. Kan du ange närmare ungefär när och vilka områden som du minns att man vinterbetade på? Vt.: Jag kan bara säga inom det område som jag hade i mitt distrikt. Det är mot Svegs-gränsen.

Adv.: Så småningom, ungefär när började man närma sig Svegsgränsen? Vt.: Ja, det var senare delen av 1970-talet.

Adv.: Hade du någon kontakt med kollegor och diskuterade frågor om vinterbete med ren? Vt.: Ja, den undersökning som gjordes i -----området, där var jägmästare Lindberg från skogsvårdsstyrelsen inkopplad. Länsjägmästaren ----- var också och tittade på området, innan han beslöt att det skulle inventeras ordentligt. Adv.: Jag tänkte mer på perioden 60-, 70-talet, hade du t.ex. kontakt med någon kollega i Lillhärjedalen? Vt.: Nej, det hade jag inte. Adv.: Den utökning som då skedde; vet du om det förekom några protester mot detta? Vt.: Från markägare? Adv.: Ja. Vt.: Ja, på vissa ställen var det rent otrevligt faktiskt; för man vet ju det, att renen rår ju inte för att den finns. Det måste vara områden, där det inte stämmer riktigt. I Vemdalen-området var det kanske allra värst. "för vi måste ut och skjuta, Vi måste ut och skjuta." Det var bara att säga: Lugna ner er lite grand, för det blir väl ändring. Adv.: Var det protester j på andra ställen än i Vemdalen också? Vt.: Ja, de var inte så högljudda som i Vemdalen. Adv.: Men det förekom. Vt.: Ja, det förekom. Adv.: Det vi har talat om nu, gäller det vinterbete? Vt.: Ja, det gäller vinterbete. Men in på 60- och 70-talet skedde det kalvfödslar i skogarna utom ... Det vet man. För jag har jaktmarker i Hede, och jag var ute i de områdena, och det förekom att man såg kor med kalv. Adv.: Var det så att säga en ny företeelse på 60- och 70-talen? Vt.: Ja, ^{helt} det var en ny företeelse.

Adv.: Du sade alldeles nyss, att expansionen från Vemdalen ner mot Svegs-gränsen var under senare delen av 1970-talet. Var det rätt uppfattat? Vt.: Ja, det kan man säga.

Samebyarnas advokat: Före 1950 hade du ingen kunskap om vad som skedde i Härjedalen. Vt.: Nej.

Adv.: Du bodde inte här, och du hade ingen annan kontaktyta heller. Vt.: Nej, det hade jag inte. Jag är född i Åsarna, och jag hade en biträdande länsskogvaktartjänst i Rätan, innan jag kom till härjedalen. Adv.: Det var på 1950-talet du började så att säga. Vt.: Ja.

Adv.: Du har arbetat inom skogsvårdsorganisationen. Hur var förhållandena där? Hade man som det nu är från

skogsvårdsstyrelsen någon kontakt med renskötseln? Hade man möten? Du talade om att du deltagit i någon form av möte i Hede o.s.v. Men var det någon kontaktyta med renskötseln?

Vt.: Nej, det var det inte annat än då i Vemdalen 1950, om jag inte minns fel, den 16 april. Då var lappfogden ----- med. Sedan var det väl ett möte i Tännäs omkring 19650 skulle jag tro. Där var det samebyar. Där var för resten Sundberg med från skogsvårdsstyrelsen.

Adv.: Jag tror, att ----- var med där också, om det är ett namn du känner igen kanske. Vt.: Ja, jag tror att jag var på det sammanträdet. Adv.: Men någon slags löpande kontakt hade man inte. Vt.: Nej. Adv.: Jag skulle sedan vilja ha ett fötydligande på en punkt. Du nämnde med särskild hänsyftning på Vemdalen, och du sade att det var en otrevlig stämning, och att man ställde krav på att skjuta renar. Sedan frågade Leif Andersson, om detta gällde vintertid. Då sade du ja. Men får jag fråga: Avsåg man alltså i Vemdalen att gå ut och skjuta renar vintertid? Vt.: Nej, då var det en missuppfattning. Inte vintertid, utan om vårarna när de kom in på betesvallarna.

Fastighetsägarnas advokat: Jag vill bara anknyta till det sista: Denna utbredning som vi talar om utav renbetet, handlar det om vinterbete? Vt.: Ja, det är vinterbete i stort sett det handlar om. Men man vet, att det blev kvar mycket mera ren på vårarna, som då stannade inne på betesvallarna och på åkrar.

Adv.: Det vi diskuterar är alltså expansionen av vinterbete.

Vt.: Ja, det är vinterbetet som har den största utbredningen..

Adv.: Gällde protesterna i Vemdalen även vinterbete?

Vt.: Ja, naturligtvis, och skogsskadorna framför allt.

UTSKRIFT AV FÖRHÖR MED PROFESSOR KNUT BERGSLAND, SVEGS TINGSRÄTT 1995.

Ordf.:

Jaha, förhandlingen skulle då fortsätta med förhör med professor Knut Bergsland.

Och, får jag lov att säga du?

Knut Bergsland:

Ja, hvis jeg får lov til å prate litt norsk innemellom.

Ordf.:

Ja - och vilket år är du född?

Knut Bergsland:

Jeg er født i 1914.

Ordf.:

Ja, och som vittne skall man avlägga vittnesed. Var vänlig säg efter mig: Jag Knut Bergsland lovar och försäkrar på heder och samvete att jag skall säga hela sanningen och inget förtiga, tillägga eller förändra.

Knut Bergsland:

[sier vittneseden etterhvert som den blir lest opp av ordf.]

Ordf.:

Jaha - och efter detta så överlämnar jag ordet till samebyarna. Varsågod.

Lars Sandow:

Ja tack.

Ja, det har ju avgivits några skriftliga utlåtanden i målet, men innan vi går inn på och bereder dig möjlighet att göra en egen sammanfattning av det som du då bedömer som det viktigaste som vi bör ta del av, så skulle jag vilja att du presenterar dig själv så att vi kan få en uppfattning om din kompetens för att avge de utlåtanden som är aktuella.

Knut Bergsland:

Ja, hvis jeg får lov til å gå litt tilbake da, så startet jeg med klassisk filologi i jamførande indoeuropeisk og semittisk språkvitenskap, men så i 1940, da jeg hadde tatt hovedfagsavhandling i latin ble jeg universitetsstipendiat i allmen språkvitenskap og så startet jeg da, det var under krigen da, feltstudier på, i sydsamisk, på Røros-vidda, altså rett vest for Herjedalen med en dialekt som er praktisk talt densamme som i Herjedalen eller Undersåker. Og på grunnlag av det arbeidet der så lagde jeg en doktorsavhandling som kom i 46. Det var en grammatisk beskrivelse av den dialekt. Og så, da, i 47 så ble jeg professor i finsk-ugriska språk efter Konrad Nielsen ved Universitetet i Oslo. Og jeg satt i den stillingen til 81 og under den tiden da så hadde jeg spesielt samisk og finsk da, som var mitt læreemne. Og utover i 50-årene

så fortsatte jeg med studiet av sydsamisk og var da på svenskesiden også, både i Herjedalen og i Herbergsdalen i Frostviken og flere andre steder. Det var altså, det var i forbindelse med utgivelsen av den første lesebok på sydsamisk som jeg laget sammen med doktor Hasselbrink, Gustav Hasselbrink. Han var kyrkoherde men var jo språkmann i aller høyeste grad. Han hadde tatt doktorgrad i Uppsala på en avhandling om Vilhelminalapskan, som det het den gangen da. Så kom jeg i forbindelse med en rettssak i Brekken, som kom opp i 66. Så skulle jeg vittne der og da måtte jeg også, da startet jeg studiet av lokalhistorien, samisk historie.

Og den saken kom opp for norsk Høyesterett, Högsta domstolen, i 68 da jeg leverte en innst., eller, en utlåtande. Og dermed kom jeg også i kontakt med, med Skattefjellsmålet som de hadde, fordi de hadde Alta-saken i Oslo samme året. Og det er jo kjent jeg laget en større utredning da for Skattefjellsmålet på grunnlag av materiale som Prawitz hadde samlet, og som er vel kjent her. Men jeg fortsatte jo også senere studiet av samiske sprog da, selvfølgelig, og også med historie og stedsnavn og sånt. Og i, 1982 tror jeg det var, at jeg for det norske Samerettsutvalget jeg laget en utredning om, mmm, et språklig bidrag til samenes historie, spesielt i det sydlige området. Og det var altså om sproget selv og om ortnamn og det er litt av det som er i denne bogen som jeg har innsendt noen utdrag av til retten.

Ja, det er vel omtrent det som er å si, hvorvidt jeg er kompetent eller ikke står jo ikke til meg å bedømme så.

Lars Sandow:

Ja, tack för presentationen. Ja, dina utlåtanden i målet det har vi ju tagit del av, det får du utgå ifrån, men samtidigt så skulle det vara av värde om du kunde göra en egen sammanfattning av dina utlåtanden. Sätta, så att säga, tummen på punkten vad som är av särskilt intresse för oss.

Knut Bergsland:

Ja, kanskje jeg får lov til å først si hvilke skrifter det dreier seg om. Det er velkjendt for retten, men bare for å ha det klart. Den første var dette foredraget jeg holdt på i august 1994, det var i Røros det, som ikke har noe med denne saken å gjøre, men det ligger da altså i den aktbilaga 894. Det var det første. Og så det andre er til Sandows aktbilaga 934. Og den viktigste kanskje, den som er til 975. Så var det den komplette dokumentasjon fra 14. september 95. Jeg vet ikke noe nummer på det. Det var bare noen få sider. Det var bare, det er altså ikke noen nye dokumenter, men, mmm. bare blandt annet utskrifter av, av mine notater fra, fra Ortnamnsarkivet i Uppsala. Der er det forresten, hvis jeg får lov til å si, en rettelse. Det gikk i en fart det der. På side 3 der, så står det, der står det anført noe under Hittefjell ja. Det står 1685, nei 95. Det ska være 1737, akkurat det sitatet, men de er, begge de dokumentene der, er med i mine ting allikevel og bare årstall på den sitaten, det er helt uten betydning.

Men så var det da også sendt inn, som sagt, noen sider av den her som heter, altså, "Hovedtrekk i sydsamenes eldre historie"

Ordf.:

Ett litet ögonblick. Det går inte att ordna på något sätt. Jag har, jag har litet svårt att höra, går det att sätta fram mikrofonen?

Knut Bergsland:

Å ja, å ja. Ursäkta

Jeg har litt dårlig stemme da, men jeg håper det går. Høres jeg nå?

Ordf.:

Nu hörs det bra.

Knut Bergsland:

Ja - okei. Altså som sagt, til sist her så var det noen sider av den her som ble innlevert i fotokopi. Det heter altså "Hovedtrekk av sydsamenes eldre historie". Det var bare noen få sider, tilsammen 14-15 sider.

Men det jeg har tenkt å gjøre for å lage en sammenfatning. Altså, i bunn og grunn, så er det jo ganske enkle ting. Men det er kommet så, kommet inn til så forskjellige tider og i forskjellige sammenhenger og jeg hadde nær sagt polemiske sammenhenger, som kan gjøre at det lett kan bli sammenblandet. Så derfor har jeg tenkt å basere meg på et utlåtande, altså det der fra, som ligger til 975, og fremfor alt til bilagene som jeg har tatt da i nærmest kronologisk rekkefølge. Og begynner da sjølsagt med landshövding Strijks to skrivelser fra 3. mars 1646. Det første er altså, som vi alle vet, et brev til landshövding Ivar Nilsson i Hudiksvall, hvor Strijk beretter da at finnekongen, som det da het, Mårten Jonsson, hadde kommet med sitt danske frihetsbrev og ville ha det fornyet. Finnekonge betyr jo bare at det var leder for en større samegruppe. Senere ble det kalt for lensmann og lagmann og litt forskjellig. Muligens engang det som vi på norsk kaller for en bondelensmann. Bestemt type, middelalderstype.

Men det er, mm, frihe..

Unnskyld.

Et øyeblikk til jeg får dokumentet frem her.

Her har vi det visst. Her har vi det. Altså det der frihetsbrevet. Der sier jo Strijk at han hadde land som strakte seg til Norge og Jemtland og til Herjedalen og da hadde bebrevat ham på den delen som låg til Herjedalen og anbefalte, rekommenderade da, til Landshövdingen Ivar Nilsson i Hudiksvall at han skulle gi, meddele ham sine frihets villkor, det vil si gi ham frihetsbrev. Den historien

foreløbig ... videre på.

Og så 2:

Det var frihetsbrev oppå lappfjellene i Jemtland, det forteller at Tomas Jonsson, fjellappe, hadde også da frihets-, dansk frihetsbrev og det fikk han fornyet av Strijk fordi hans fjell i sin helhet lå i Jemtland, det vil si, la meg si med en gang nå, med Jemtland menes då da det som Strijk oppfattet som Jemtland og hans administrasjon oppfattet som Jemtland, fordi det var jo en gammel grensetvist mot Herjedalen så. Bare at man holder fast ved at når man snakker om Jemtlande i denne forbindelse, at

det er det Jemtland som Strijk regnet med. Og, men i dette frihetsbrev så får jo da navnene på disse skattefjellene, med bestemt skatt, nemlig Trondriis, for det første, det er det som i 1653 fikk navnet Tranris. Det er altså skattefjellet Tronderis. Men ser man på selve navnet så er det dette "ris" i slutten. Det betyr en bergrygg, slik at det fjellnavnet der er detsamme som Tronfjellen, på samisk heter det Trondovaarie. Og her må det, er det viktig å være klar over at et skattefjell ble benevnt etter et spesielt fjell. Og derfor står det videre "och deröfuer een lithen fiälldh derhos liggjandes". Det betyr som grenser til, til lappeskattfjellet Tronderis og ikke til enkeltfjellet Tronfjellen. Og det kalles derfor Hitterfjell.

Og det Hitterfjell finner man senere i dokumenter fra, blant annet i 1737, det var det som jeg var inne på isted.

Hittings lappeskattfjell, og det er der beskrevet slik at det er helt klart at det er Hottöfjellet med omliggende områder. Hans, altså hans skatteland, omfattet det som senere ble Tranris pluss Hittings lappeskattfjell, som og benevnt etter dette fjellet som heter på moderne kart Hottögsfjellet. Det, foreløpig så.

Og så er det det neste dokumentet, er jo da jordeboken som jeg har, det er mitt bilag 2 der, og det er kopi fra Prawitzes arbeide "Renbetesfjällen nummer 3", Fjellene i Frostviken och Hotagen står det, men det er jo aller først som en innledning, på side 4 der. Der er Jemtlands, Jemtlands jordebok. Det er forresten, det kommer ikke klart frem hos, i denne kopi her, men det kommer frem i, blandt annet i dette fra 1649, at jordeboken har en avdeling om lapparna, Jemtlands, lapparna i Jämtland, er det vel, som for seg, disse socknene som så kommer, uavhengige av bøndernes sockner og der er det da, begynner her med Kalls socken. Kalls socken er jo en del av Undersåker tinglag og det viser jo siden at Thomas Jonsson i alle fall ikke var i Kalls socken i trangare forstand. Og så får vi Offerdal da og Hammerdalfjellen.

Og - et litet øyeblikk.

Jo, jo, så er det da navnene i, hvis man ser på den første jordeboken 1646. Der står det først "Mårten Jonsson för Sarf och Suule fjäll"

Og 2. "Thomas Joensson för Dundris og Hottoms fjäll". Det siste Hottoms fjäll, det er, ja det er en forvansket form av bygdemålene. Det kommer i dokumentene her i forskjellige former, men det er identisk med Hittetfjell. Det vil si at Tomas Jonsson i jordeboken, 1646, har akkurat de fjellene han hadde frihetsbrev på. Mens derimot Morten Jonsson han fikk jo ikke noe, eller vi kjenner jo ikke det frihetsbrev som landshøvding Strijk hadde bebrevet ham på. Men det er jo opplagt at det er jo det vi har her. Det var altså kalt "Sarf och Suulu fjäll". Så er spørsmålet hva det er da. Og der, detdere kan. For å si det kort nå, jeg identifiserer Sarf, det er, i en annen variant av jordeboken. Eller tror det var, hvis jeg ikke husker feil, så var det det som Åke Holmbäck hadde i den der boken "Lappskatteinstitutionen" från 1922, om jeg ikke minns fel. I all fall, og det navnet der, "Sarve", altså, ble jo opptegnet, som jeg har sagt flere steder her, ble jo opptegnet både av Björn Collinder og Gustav Hasselbrink

i 1942 og det er jo også opptatt i, og det har en viss betydning her, opptatt i Collinders "Ordbok till Sveriges lapska ortnamn" som er utgitt av Kungliga Ortnamnskommissionen i 1964. Og der står det, sitert, på, på side 189, under, under oppslagsordet "sarva", som betyder elg og som er forskjellige andre steder. Og så står det her: "Hit hör troligen 'Sarva' Storsjö 71, det er altså Generalstabskartan, då dalgången omkring Särån." Og så videre: "Sarvenjaurie, Generalstabskartans Särvsjöarna".

Nu - jo - så har jeg Servsjöarna. Det er jo, kan man jo se på et hvilket som helst kart, hvor det er hen. Det er velkjent. Og hvis man ser nå på disse Hedreuskartene, vel å merke nu snakker jeg om akkurat det stedsnavne og ikke om grensen som jeg kommer tilbake til.

Som jeg har, gjorde rede for i Skattefjellsmålet, det var jo tre karter som Hedreus satte opp. Men det er jo velkjente ting.

Nummer 1, det allerførste i [16]45. Vi kalte det den gangen for Falunkartet. Jeg har sett, jeg har en fotokopi av det.

Og så var det to kart i [16]46. Det første av dem, det mindre, som vi kalte for Rikskanslerkartet fordi det var laget til Rikskansler Oxenstierna personlig. Også det andre, større, og det er dette her. Det er det. Og så er det det større som vi kalte Kanslikartet men som plutselig er blitt kalt for Christinakartet nå, men det var til Trondhjems kancelli, det var ikke til hennes soveværelse det ble laget. Og det er altså da, ja disse tre.

Hvis man snakker nå kun om stedsnavnene. På, på de to eldste kartene, altså det fra 45 og det fra, og det der der. I og for sig. Begge disse kartene har jeg sett personlig i Krigsarkivet i Stockholm, i forbindelse med Skattefjellsmålet. Der er det jo ulike mye lettere å lese fra dem fordi de er farvet forskjellig. På disse fotokopiene så blir det, blir jo rødfarven nesten svart. Så lesningen av de navnene der er jo helt grei i virkeligheten.

Et lite sekund

altså det står på, nei jeg husker det

På de to eldste kartene så står det "Servesiögarna". Altså S-e-r-v-e og så står det siögarna.

Og elven kalles for "Servan fluvius" S-e-r-v-a-n fluvius. På dette kartet så er det skrevet, er Serve skrevet med, med dobbelt-v S-e

**** SLUT PÅ BANDET ****

**** NYTT BAND, s. A ****

det var jo praktisk talt detsamme og skriver -v- med -fv- eller, det var jo velkjente ting. Det har jo altså dokumentene som er i saken her fra 1758 hvor det er skrevet hafwer, altså haver, med -fw-. Og det har varit gammel, har varit svensk rettskrivning opp til nesten dette århundre. Er det ikke så?

Men så har jeg også da en siste, for jeg må ta dette med en gang. Det aller siste som Haarstad har sendt inn her nå. Han leser jo denne -w- som -iv-. At det skulle stå ikke Serwe men det skulle stå Serive. Og så skulle det hete, elven skulle hete Serfie., Serfive-ån. Det er jo helt, det er jo aldeles eiendommelig å kunne si noe slikt. Han har altså lest den første streken i -w- som en i og det andre som en -v-. En hel haug gangbare skrivemåter. Det er jo forbausende at en historiker som skulle lese dokumenter kan komme med noe slikt. Og, og bare fra dette ene kartet, sammenligner ikke med det andre kartet, hvor det er en allmindelig enkel-v. Og med et senere dato skule være et helt nytt navn! Det er jo fullstendig --. Det der må jeg avvise som fullstendig meningsløst. Og så siterer han også stedsnavnforskeren Ola Stemshaug og sier at i gammelnorsk finnes, ja dette er i 1114, er det ikke det, i aktilag 1114, stemmer ikke det?

Jörgen Bohlin:

Ja just det, 1114.

Knut Bergsland:

Her står det sist skrevet., her har vi det.

Se, jeg har notert meg noe der. Det var, jeg husket rett dette her.

Så står det videre: "Førsteamanuensis Ola Stemshaug, Universitetet i Trondheim, er ekspert i nordistikk med stedsnavn som spesialitet. Han opplyser at gammelnorsk "serfr" betyr "orm" og at ormenavn er vanlige i sjø og elvenavn." Et eksempel er jo Ormsjøen for eksempel i Åsele lappmark. Det finnes flere av dem. Det er allmindelig. Men Stemshaug sier ikke at "serfr" er vanlig i sjø og elvenavn. Hadde han, hadde han, hvis.. . Hvorfor han ikke sier det er jo åpenbart fordi han ikke har et eneste eksempel. Dette her er jo bare en, bare en måte å, hva heter det, avspore diskusjonen på. Det avvises som helt meningsløst.

Og så var det neste fjell til Morten Jonsson i 1646, Sulufjell. Det kan man kanskje diskutere. Jeg har hatt litt forskjellige oppfatninger tidligere, man kan jo, har jo lov til, når man forsker videre å ha litt andre meninger etter hvert. Men jeg mener å ha god grund til å tro, eller anta, at Sulufjell er det fjellet som er opp mot den bekjente vei fra Duved over Sul i Verdal. Og det har jeg ikke lagt fram dokumentasjon på her i dette målet, men jeg har det her, og det er fordi denne Morten Jonsson med stor sannsynlighet kan identifiseres med en same som i 1680-årene hadde, satt oppe i de traktene der, og hadde diverse konflikter med bønderne der som ikke hører med dette målet. Men med andre ord: altså, på den ene siden har vi dette 'Sarv' som jeg vil si er det samme som, altså "Dalgången omkring Särvän" som Collinder uttrykker sig, på den ene siden, eller i syd og i nord dette Sulufjell. Det betyr at hans skattefjäll, i Jemtland, vel å merke, er avmerket med disse, kan man kalle grensemerker. I syd altså dette 'Sarv' og i nord 'Sulufjell'.

Så kommer vi til, det er altså. Dette er jordeboken [16]46. Men så er det jo flere, er det en jordebok [16]49, som må holdes sammen med en, et viktig dokument nemlig

provisialfiscal Rafael Pålssons liste over bøkselfjell og så videre fra samme år. Det var fremme i Skattefjellmålet og spilte en stor rolle. Og hvis man ser nå på de -hm- et øyeblikk -hm- -unnskyld, ursäkta - forsvinner for meg oppi alt dette her -hm- begynte på dokumentet her -hm- Jo, her er det jo. -hm- Det var da følt da. Jeg har det her foran nesen på meg da.

Ska vi se. Altså, jeg har det i den utlåtande i samme dokument da, på side 3. Det er altså 1649. Det står ikke hos Prawitz, men det har jeg faksimile av som ble meddelt av Lars Thomasson i Svenska Landsmålen i 1960. [Den lapska bebyggelsen i Offerdal] Der står det altså først: Mårten Hansson för Saris og Svalfjell

2. Tomas Jonsson för Dunderis och Saris fjäll.

Hvis vi sameligner nå med provinsialfiskal Rafael Pålssons liste fra samme år har han under kallt "undersåkerslapparna" Mårten Jonsson för Saris och Sulfjell och Tomas Jonsson för Drunderis och Hettungs fjäll.

Hvis vi starter med, med Mårten Jonsson: der er altså Svalfjell og Sulfjell. Det vil jeg si er opplagte skrivevarianter kan vi kalle det av Sulufjell av 46. Det som er forskjellen der, er altså, at isteden for Sarv er nå kommet Saris. Det betyr ikke, som det har vært påstått her, at jeg skulle ha sagt at det skulle ha vært samme navn og samme sted. Det har jeg alldeles ikke sagt. Det er tvertimot vist at Saris, det er identisk med den navneform Saarfiell, som Collinder og Hasselbrink oppteget i 1942 og som Collinder også ga ut i en tekst i 42, som jeg har gjengitt her og som ble forsøksvis lest opp i går, men som kanskje ikke var så grei å lese.

Men, jo, altså, jeg, - unnskyld.

Saris, vil jeg si er å lese Saare-riis, hvor riis er akkurat detsamme som du har i Dunder-riis, altså en berghøyd. Dette som Collinder oppteget, det er Saar-fielle. Og fielle er selvfølgelig fra nordisk, fjell, slik at ris og fjell er akkurat detsamme. Så forleddet Saar er detsamme i begge to. Og han har da i en tekst fra Herjedalen som jeg har gjengitt der, det er på side 4 nå, jeg har gjengitt den för, men det var det der med 'juhtiengærne' det er de Handölssamene 'båetiejijjen juhtien' kom også flyttende 'dom Sarvem våålese' ned den Sarv, det vil si ned den dalgången 'Saarfieli gåajka' til Saarfjellet, flertallsord, fordi, det er, fjellet er jo nemlig delt i to ved en dyp kløft, så, hm ja, og han, Collinder er jo interessert i av sine hjemmelsmenn, så den, den identifikasjonene er jo hevet over hvilken som helst tvil. Det er et dokumentarisk faktum.

- host - host -

Men.

Ska vi se. Jo, - host - host - hvis jeg så går over til, altså forleløbig, jo, om forladelse, altså Sarv, det betyr i følge Collinder, altså 'Sarva', det betyr hele dalgången. Og det er jo et dårlig grensemerke. Mens derimot Saris, for det som altså nu heter Särvfjället, det er jo da et bestemt fjell, ikke sant, så i en bestemt grense. Og det tror jeg faktisk må være bakgrunnen for den forandringen i jordeboken. Jeg hadde andre spekulasjoner tidligere om det der, men jeg tror det er den enkleste forklaringen.

Men så var det Tomas Jonsson. Han altså, i jordeboken står han for Dunderis og Saris fjell og hos Pålsson Drunderis og Hettungsfjell. Hettungsfjell er jo utvilsomt detsamme som Hottungsfjell, Hittefjell, skatte, hva heter det for noe, frihetsbrevets navn. Derimot står det Saris fjell. Jeg vil jo si i dag, i betraktning av at jordeboken [16]49 har disse feil om Morten Jonsson, han er der kalt Morten Hansson og for Svalfjell, det er skrivfeil, så vil jeg si i dag at det er høyst sannsynlig at dette Sarisfjäll for Tomas Jonsson beror på en sammenblanding og en feil.

Nå har fastighetsägarna anført da, at jeg tidligere har sagt at dette skulle være Vesterfjellet, mot Hallen. Det skrev jeg det, det er riktig det. Jeg skrev det i 75, fordi, nemlig, Collinder har jo også opptegnet det samiske navnet på Vesterfjellet som 'Saarfielle'. Litt forskjellig form og begge form., altså det er snakk om to fjell her, ikke bare ett fjell som jeg har inntrykk av at fastighetsägarna vil påstå. Og det er selve data her gitt på den siste komplementerende dokumentasjonen, som en kan se. Og tanken min var da, at dette andre Saris-fjell det skulle ha markert Tomas Jonssons grense, altså hans skattefjellsgrense mot Hallen. Det er en viss mulighet for det, men jeg anser det som, jeg ville si i dag, mere sannsynlig at dette her er en sammenblanding og at dette der ikke er inn i bildet. Men det som altså da er helt klart er at dette var snakk om Tomas Jonsson og alldeles ikke om Morten Jonssons Saris. Det er helt annet. Det er to helt forskjellige fjell og man kan ikke komme og si at jeg i 1975 skulle ha sagt at Morten Jonssons Saris skulle ha vært Västerfjäll i, mot Hallen. Det er bare ganske enkelt feilaktig, feilsitat. Det er så mye feilsitater her at man kan bli lite granne opprørt.

Ska vi se - jo - mm -

Jeg vet ikke om jeg på dette tidspunkt kan, kan ta opp, det er jo om dette her om - hm -. Altså fastighetägarne i 1041, er det ikke det det heter, hvor de peker, hvor de sier at, hm, under henvisning til Haarstads bok. Det var, var det 800, 800 og og at.. . Det vil jeg gjerne få lov til, det er lite granne, det er på en måte lite granne -, en slags avsporing, men jeg vil gjerne ta det med en gang for å bli ferdig med det.

Lars Sandow:

Du hänför dig nu till..?

Knut Bergsland:

Det er Haarstads bok, ska se, har et eller annet sted en xerox av det der. Hvor var det hen?

Jörgen Bohlin:

Du menar Haarstads sörsamiska historia, det är aktbilaga 809

Knut Bergsland:

809, akkurat hvis jeg bare - her er det visst. Jo her er det. Men så har vi, altså fatighetsägarna sier at, at Haarstads anførsel her betyr at dette skulle være Skarsfjellet. Stemmer? Ikke sant? Hvis vi nå leser Haarstad, på side 121, så står det: "Wiklund mente "Särf" eller "Saris" er Skarsfjellet på grensen mot Tydal, fordi samene på hans tid kalte den høyeste toppen "Sarvesgälda", alternativt viser han til Särvfjellet nede i Herjedalen." Den siste alternativten har fastighetsägarna utelatt. Hvis vi så går til Wiklund, som altså han siterer [bladdrar i papper] jo - her har vi det - Wiklund på, som også ligger som aktilag 949. På side 402 så har han nevnt dette fra denne jordeboken, åpenbart jordeboken [16]49. Nemlig -mm- Mårten Hansson for Saris- och Svalfjell, ikke sant, som vi snakket om, og Tomas Jonsson for Dunderis og Saris fjäll. Men så sier han at det er ikke, ikke så likaväl "möjligt med hjälp av fullt samtidiga källor, men lyckligtvis kommer oss här en några decennier senare källa till värdefull undsättning." Det er en kilde fra 1695.

Dette betyr jo at Wiklund kjente ikke jordeboken 1646. Han sier jo at det ikke var samtidige källor, så han har bare hatt dette her. Wiklund har veldig fortjenstfullt trukket fram masse dokumenter, men han har ikke trekt fram alle. Men som vi ser altså, ska vi se det stedet som, som altså Haarstad siterer da. Det er på side -hm- [blar i papirer] det var et par sider videre.

Jo - her har vi det. Det er på side 404. Der står det hos Wiklund under omtalen av dette dokumentet fra 1695. Og der står Sarisfjället det er for øvrig snakk om den jordebogen fra 1653 hvor, der står det Jon Mortensson for Sarisfjället han har kommet efter Morten Jonsson. Men - okei. Wiklund skriver:

"»Sarisfjellet» skulle kunna avse Skarsfjället vid riksröset n:o 151 på kartbladet 71 Ljusnedal, vars högsta topp på lapska heter Sarvesgälda, eller också skulle man kunna gissa på Särvfjället vid Särvsjö, enär en lapplänsman vid tinget i Undersåker ..." og så videre. Wiklund nevner ikke Sarv i det hele tatt. Det har Haarstad godtykkelsen innfogat selv.

[Bladning i papper]

Kanskje vi kan da gå til det mere saklige, nemlig spørsmålet om grensen på disse kartene.

Som, som jeg sa, på dette som jeg gjort rede for forlengst, for 20 år siden, at det første kartet fra [16]45, der stopper grensen ved Börtnan fordi det var derfra tvisten, det var tvister, kom opp i 1480, 1482. Det var, da startet den tvisten som fikk sin løsning først i år 1800. Så dette Falunkartet som vi kaller det da, det aller første, det har ikke noen grenser lengre enn til Börtnan, praktisk talt. Det er jo bare såvidt vestover i Herjedalen.

Og så var det nr 2. Dette kartet, dette her så kalte Rikskanslerkartet, der går grensen, er grensen trukket, er faktisk trukket grensen. Det er en linje på kartet, det er det jeg mener med det. Stort sett efter, efter vannskillet mellom Ljusnan og Ljungan. Det,

det går altså over, grensen går over, det er ganske vanskelig å lese på en fotokopi. Den går, den går over, over altså da Serve-siögarna og like øst for der, så er det avmerket et fjell uten navn, men om vi så ser på et almindelig kart, så ser man at det må være Serf-fjellet. Det er ikke noe stort poeng akkurat dette her, men jeg bare sier fra om det med en gang.

Hvis man ser på, ser på dette her Kancelikartet. Det er noe som jeg har kjent til særdeles godt fra meget langt tilbake, så er jo denne grensen trukket, ska vi se, stort sett efter Ljungan, altså langt, meget lengre nord. Det som jeg har sagt, og som er altså totalt missforstått fra fastighetsägarna, er: jeg har sagt bare at den grensen som er på Kancelikartet, den stemmer med, eller hva ska vi si, den overensstemmer forsåvidt med jordeboken som jordebokens sydligste er Sarv eller Saris. Sarv og Saris er, som grensemerke betraktet, praktisk talt ekvivalente men to helt forskjellige ord. Det jeg ikke har sagt, og som de tillegger meg, er at jeg skulle ha brukt dette kartet for å bestemme hvor Saris og Sarv var. Det er aldeles meningsløst, jeg har aldeles ikke forstått noe slikt.

Det eneste jeg har sagt, og vel å merke, jeg har ikke forsøkt å avgjøre en tvist som ble løst først i år 1800. Jeg uttaler meg ikke overhodet hvor den riktige grense skulle gå. Det eneste jeg har sagt er: at det der kartet der, stemmer forsåvidt overens med jordeboken som har samme grenselinje. Og jeg vil også si videre: i en sån tvist er det klart at disse forskjellige grensemerkene er uttrykk for forskjellige interesser. Jeg kan ikke si hvilken interesse som ligger bak den grensedragningen der, men at den går over, over Servsjö, som er detsamme som Saris eller Sarv og det går også like ved, tydeligvis ved Servfjället, Saris. Jeg bare påpeker den overensstemmelsen mellom de to tingene, sier intet om at grensen da gikk der og der, fordi det var jo nemlig tvistefullt. Det er jo også sanne, jeg mener, tillagte meninger som er aldeles gal.

Ja -- vel

Hvis vi nå sammenligner, altså, hvis vi sier nå, at dette her er uttrykk for noen slags interesser som også på en eller annen måte kommer til uttrykk i jordeboken, det vil si, fra, fra landshövding Strijks administrasjon, for alt jeg vet er det kanskje en jemtsk påstand, jeg vet ikke.

Hvis man da sammenligner dette here med, med jordebøkene så er det jo for det første klart at i den første jordebok 46 er den del som kommet inn der, er den del som landshövding Strijk bebrevat Morten Jonsson på - som, som skattefjell i Jemtland. Altså i det Jemtland som Strijk og hans administrasjon oppfattet som Jemtland. Og siden nå dette sto videre i jordebøkene fremover, så er jo, fra jemtenes side, dette her en grense. Om man så går tilbake til, til brevet til Strijk. Om forladelse. Han skriver til Ivar Nilsson og sier han har bebrevet ham på det som hører Jemtland til. Det er da helt evident at det er det som går så langt som det der. Og rekommanderer at Nilsson skal gi ham frihets villkor, gi ham frihetsbrev på den del som går til Herjedalen. Og det er jo da evident at det er sønnenfor den her linjen her. Det er ikke, det er ikke spørsmål om den riktige grensen mellom Jemtland og Herjedalen.

For da, jeg mener, det er atskillige grenser. For eksempel Stenklyft i 1685 trakk en grense langt nordenfor den nuværende Herjedalen også. Det jeg snakker om er kun hva, utfra jemtske administrasjonen i 1640-årene var ansett for å være Jemtland og derfor må da nødvendigvis referere seg til et område sønnenfor den linjen, som ifølge ham, Morten Jonsson selv får man kanskje si, eller ifølge hans.. Hvordan hans danske frihetsbrev lød, det er vanskelig å si, men det har i alle fall inkludert et område sønnenfor den linjen. Han fikk ikke noe frihetsbrev som dere alle vet - tvert imot, så var det jo jemtske bønder som hadde oppsøkt den nye landshøvdingen i Hudiksvall og fikk fremkalt denne berømte resolusjonen. Jeg har tillatt meg å lese den nøyaktig. Det er klart at det var en resolusjon mot, mot samene, men jeg har tillatt meg å lese den litt nøye og vise, som man kan, som enhver kan se med sine egne øyne at de klaget på, selvfølgelig for det første for at de gikk inn på deres byer og sånn, men også at, at fogden som vel var fogd for Herjedalen ikke fikk den skatten som han skulle få. Og det kan da ikke bety noe annet, i fornuftens navn, enn at de var skattepliktige også i Herjedalen, selv om det ikke er noen andre papierer på det. Men så blev det jo da, det var en resolusjon at de skulle pakke seg vekk og så videre men hvor nå landshövdingen Nilsson mente at den grensen skulle være det får vi ikke et eneste ord om. Og der er, og samene ble overhode ikke hørt, slik at jemt.. , nei om forladels, herjedølene, kunne jo da i Hudiksvalla insinuerie ikke noe som helst, men, men de kunne jo opplyse, måtte gi Nilsson de opplysningene som han, som Nilsson eventuelt hadde. Han hadde vel ikke noen andre greie på det. Så hvorlede de oppfattet det det er jo ganske vanskelig å si.

Men jeg har lyst å nevne også - og det er jo en velkjent sak, og er kommet frem selvfølgelig i saken på mange måter, at i 1646 så ble denne resolusjonen opplest igjen og da var det jo, var det jo Jon Mårtensson, lapparnas förman, som har blitt anklaget for å ha gått over. Så er det - ja - og han skulle da, skulle da trekke seg vekk selvfølgelig. Da er spørsmålet: Hvor var han? Enten - enten - var jo Jon Mortensson da på et område sønnenfor denne linjen, eventuelt med, som han kanskje mente selv, hjemmel i sine rettigheter fra før 1646 eller 1645 kan vi si. Eller - eller - bøndene hadde overskredet den linjen der utfra formodentlig - formodentlig - påstander om grensen fra tidligere tider. Lengre, mere kan man jo ikke trekke konklusjonen av det der der.

Jeg - i denne forbindelse vil jeg forresten, vil jeg forresten med glede medgi at jeg gjorde, skrev en feil om dette mord som fant sted i 1653 da en samefamilie ble drept av noen trøndere og herjedøler. Jeg sa at det var i Ljungdalen. Det er, som fastighetsägarna har påpekt, var feil, fordi min kilde er Bromé hvor det står at det var i Skärkdalen. Det er altså litt ovenfor, en liten sidedal til Ljungdalen. Så det var ikke i Ljungdalen, det beriktiger jeg gjerne.

Jah - det var det - og det var så langt som de, de der dokumentene fra 1646 og nærmest årene ..

Ordf.:

Ja, passer det bra att vi tar en kvarts paus då?

Det är väl dags för det. - vi får smälta fram ...

Lars Sandow:

Jag skulle bara vilja be Bergsland att kanske i sak, utan då polemik, sammanfatta vad, vilka slutsatser man kan dra av dessa dokument.

Knut Bergsland:

Ja - det er meget lett å sammenfatte for, som jeg sa i början, det er veldig enkelt egentlig.

Hvis vi først nevner Thomas Jonsson som fikk frihetsbrevet fra Strijk og hans land låg jo i sin helhet i Jemtland, så faller det fullstendig utenfor dette mål. Så han kan jeg se bort fra videre. Når det gjelder Morten Jonsson, såkalte finnekungen, så fikk altså han, ifølge Strijk, brev før sitt land i Jemtland, som ble antydnet som en syd-grense først 46 Sarv og det forandret i 49 til Saris. Og det får uttrykk, kan man si, eller får ikke uttrykk, men svarer til den grensen man ser på, på Hedræuskartet, altså det Rikskanslerkartet.

Ja det er det hele.

Om forladelse - og så var det da at selvfølgelig han også skulle ha hatt land på herjedalssiden, og det ligger implisitt i den resolusjonen til Ivar Nilsson, hvor de altså da, så vidt jeg kan se, må ha vært skattepliktige. Og det betyr, når jeg bruker uttrykket "legal bruk", så er det jo ikke noe annet enn at de var skattepliktige. Det er ikke fra min side ment som noe fint juridisk uttrykk, men jeg mener ganske enkelt at de var skattepliktige, akkurat som de var skattepliktige på jemtlandssiden.

Det var det hele.

[Utskrivaren:]

Jag har inte tillgång till det dokumentet Bergsland refererar till i det följande.

Utskriften av de äldre/samiska ordformerna är därför osäker. Det är omöjligt att höra var en i historiska former en försvunnen konsonant skall vara eller inte vara. Den intresserade bör därför ta del av Bergsland skrivna utlåtande.]

Knut Bergsland:

Vel - så kommer vi til neste punkt. Det er, det har jeg altså ikke da, ikke noe bilag på, men det er i dette her, altså 957, side 6, det med Glen.

La meg forresten først si. Det står ikke skikkelig der, men jeg har det et annet sted. Det var dette her Skarnja, dette gamle lappskatteland, eller fjell, som jeg tror eldre samer ga opplysninger til Collinder og Hasselbrink i 42 og som jeg har gitt den nøyaktige ting der i den dokument, i doku-, i komplementerende dokumentasjon og som man -, det er altså da mitt fra 14/9 [aktbilaga 1122] under, på side, på side 2,

nederst "Skarnja". I følge Hasselbrink var det "namn på ett gammalt lappskatteland, begränsat i norr av Ljusnan, i väst av norska gränsen, i sydväst av Tännan, i nordost av Ljusnan, i sydost från och med Skarvarna och nedanför." Det er ordrett fra hans optegnelser fra Nils Axman. Broren sa, Torkel Larsson Axman, "namn på en del av Tännäs lappby, likaså på det fjällmassiv, där de hållit till," det vil si, "hela massivet mellan Grönvålen och Funäsdalen." Det grenset altså da til, i sydøst til nordvestgrensen for de Funesdalens utmarker som ble kartlagt i 1688 ifølge Hvarfner i Jämtlands och Härjedalens historia, Arkeologisk innledning. Det området der, det gikk jo helt til Malmagen og så står det, ja det var sträckningen mellan Ljusnan och Malmagen er det også sagt. Slik at dette Glen ligger jo da i dette området. Det finnes to Glen det er snakk om. Det er denne Glen her i Tännäs og så er det Glen i Oviksfjällen.

Den i Tännäs, eldste meg bekjent i hvert fall, er fra Hædreuskartet hvor det er skrevet Glään med to ä-er, svenske ä-er. Det heter på samisk, optegnet av Hasselbrink og Collinder, Kleaden-jaevrie eller Klearnjaurie. Det betyr at det er en litt eldre form av samisk der Kearnjaurie med en sån spirant som man haft i gammel svensk og gammel norsk, skrevet med en sån stunget d [ð]. Og i Oviksfjällen, eldste belegg der er 1480, hvor det er skrevet Glee med to e-er og som på samisk ifølge Collinder heter 'Klearnjaurie'. Og 'klearn, klear', det er en dialektforskjell i området der. Klear litt nordligere dialektform er klearn.

Det er jo klart, det har jeg aldri påstått, slik fastighetsägarna har missforstått to ganger, at jeg skulle ha sagt at Glen er lånt fra samisk. Jeg har sagt tvert imot, at det samiske er et nordisk lån, men lånt før den d-en forsvant i nordisk. Det må være aller senest, i Tännäs 1645, det står på det kartet der, uten d-en og i Oviksfjällen før 1480, for det står uten. Den er.. Altså i, tidligere så hadde jeg en forklaring av, nordisk forklaring, av navnet som ikke var så god. Jeg har fått, Gösta Holm har kritisert meg for dette, med rette, så vi ska komme tilbake til ham. Men, men det er i alle fall klart, at den her d-en som sagt der, den kan ikke være kommet til i samisk, det fins ingen eksempler på det. Hadde det bare vært Glä hadde det hett klearie eller noe sånt, det fins ingen eksempler på den d-en. Den må være forsvunnet i nordisk. Og, så er det spørsmål hvilken nordisk form det skulle være. Og det er videre på side 7, i denne utredningen. Jeg diskuterte dette med en meget kjent norsk germanist som heter Ottar Grønvik, han er spesialist på runeinnskrifter og gammelt språk og så videre, han sa det med en gang at dette ville svare til et, en nordisk form Kleri eller 'klere' det vil si, som i nominativ ville hete 'gleðir' og det er en meget almindelig type fjord og sjønavn. Vi har flere eksempler, jeg har gitt er par stykker her, og det er en avledning av adjektivet "glader" som ikke bare betyr glad men i gammelnordisk først og fremst betyr "lysende". Og som også er kjent som navn på fjorder og sjøer. Slik at dette her er en ganske almindelig, almindelig nordisk navnetype, selv om 'gledir' ikke er belagt eller kjent annet enn, kann man si, i første omgang, fra de samiske former. Og det forholdet er jo almindelig, hvis man ønsker det så kan jeg

godt gi eksempler på samiske former som representerer en meget eldre nordisk form enn de nordiske former man kjenner til. Og dette er en helt enkel sak. Men dette her er interessant da på den måten at, for det første:

Samene kan ikke ha lånt, må ha lånt navnet mens det enda hadde den d-en. Det er jo evident. Mens det ennå het 'gledir' i oblik form i akkusativ 'gledi'

og 2. Det er jo også klart siden dette, dette er en samisk navnetradisjon som ble altså opptegnet først i 1942, så må de jo ha hatt denne tradisjonen fra før den tiden, det vil si 1480, kan vi si det er senmiddelalder.

Jeg kan ikke belegge når den d-en skulle ha forsvunnet på Tännäs-kanten, det er meget vanskelig å si. Så ordet, navnet kan være lånt altså enten i seinmiddelalder, det kan være lånt i høymiddelalder for den skyld. Men det kan ikke være urnordisk. Så betyr jo det da at det er en sammenhengende tradisjon, samisk tradisjon fra før den tiden og frem.

Og det samme gjelder selvfølgelig Sarve, Sarva, Servan og det der, fordi de navnene der som står på Hedræuskartene, de er jo åpenbart gitt av bønder og det er bøndernes og bygdefolkenes navn, der kjenner man navnene den dag i dag slik at de to navnene tilsammen er et vittne om at de har vært tilstede der, men selvfølgelig også at samer og samisktalende, nordisktalende får man si, at de har hatt med hverandre å gjøre hele den tiden. Og at de har hatt med hverandre å gjøre det er jo også en velkjent ting. Det er massevis av eldgamle og senere nordiske lån i samisk språk.

Det er ikke noen, noe vanske., noen merkelig sak i virkeligheten. Men det er altså bare spørsmål om en vil, vil erkjenne dem som, som vitnemål kan man nesten si, om tilstedeværelse av samer altså fra senmiddelalderen eller før. Jeg har sagt et sted der, at for alt, så kan det, kan det være at luken til det der med Vivallen er, ikke er så stor. Men det er jo sagt bare for alt jeg vet, men jeg kan jo selvfølgelig ikke bevise at det lånet der er så gammelt som la oss si 1200. Men det er altså som sagt før aller senest senmiddelalderen.

Lars Sandow:

ursäkta

Knut Bergsland:

Jeg sier at det er lånt senest, for å si det slik, senest i senmiddelalderen, men muligens mye eldre, mye tidligere i middelalderen. Nærmere kan man ikke si sproglig sett. Det er nemlig -, det behøver ikke å være lånt akkurat i det øyeblikket denne d-en forsvant i nordisk. Man, hm, hm, selvfølgelig. Det kan godt være den d-en holdt seg en god tid i dette området her, det kan det være atskillig som tyder på, men de passer ikke på å gripe navnet akkurat før d-en forsvinner, selvfølgelig, hm, hm. Okei - det var det punktet.

Og så i den utlåntanden da, 957, på side 7, nummer 6, var det dette med Valmåsen. Det jeg har sagt, er at gården Valmåsen, ja forresten jeg ser nu av dokument som er kommet fram at et nybygge der fra Tännäs det var i 1751, så det er, da ble det en man som fikk lov til å lave nybygge vid Valmåsen. Det er jo oppdemmet nå da, men

det er da over hundre år efter landskapsovertagelsen. Jeg har sagt at navnet Valmåsen, som formodentlige først gang er nevnt da i 1751, efter det jeg vet, at det er akkurat samme navnet som Valmåsen i Hattfjelldal oppe i Helgeland. Og det Valmåsen i Helgeland, det var en gård som ble bosatt i 1840-årene, tror jeg det var, men stedet, det heter jo på, med samisk navn, nemlig 'Vealman-tjuvreke', altså det er åsen ved 'Vealma'. Vealma betyr stillflytende del av en elv. Og selve Valmåsen i Hattfjelldal, det er en elv da som kommer ned til Vefsna, svære elven Vefsna, som flyter rundt omkring der. Så kom det som sagt da en gård der. Jeg tror det var cirka 1840. Og da mener jeg at det er en rimelig forklaring av dette navn i Tännäs. Det kan være, det kan mulig være at det der ordet 'tjuvreke' for en ås ikke er så meget brukt sydpå. De har ellers lånordet aasie, eller som man sier helt sydpå 'æsie'. Det samiske navnet kan ha vært 'Vealmanasie' eller kanskje 'Vealmasie'. Og veien til Valmåsen er da meget kort. Det er en, hva ska jeg si, har ikke selve samiske navneformen på den gården eller stedet da i Tännäs, er ikke kjent. Så det er et, en navneforklaring, altså forklaring av et navn da som er kjent da bare fra det nordiske sproget, men som jeg mener kan være fra det samiske navnet. Og det ska være en god fiskeplats det. I Tännäs finnes det på de modernere kartene også en elvebit som heter Valmen som renner ner mot samme retning, mot Ljusnan. Og det, efter utseendet, eller lokaliteten, så vil det passe meget godt til å være en samisk Vealma, altså en stilleflytende elv.

Og så var det endelig, på, på det siste Hedræuskartet, altså det så kalte Kancellikartet eller som de vil kalle det nå, Kristina, gjerne for meg, der er det elven som en bielv til Rånden, den er kalt Randan som har navnet Walman, skrevet med dobbelt-w, nu Valmen. Det vil jeg si at, at en plausibel forklaring av det navnet er at det ganske enkelt er en omdannelse, eller tilpasset bygdemålet fra en samisk 'vealma'. Men heller ikke der er Vealma kjent som navn på den plassen, men det passer som en beskrivelse av den elvebiten.

Ja - i en tidligere utlåtande så nevnte jeg en del andre samiske navn og der var også - mm - jeg tror ikke behøve å repetere det der der sydover som er - et par av dem er jo greie å forklare i moderne samisk, men jeg har også et par uforklarte navn som da kanskje kan være gamle.

Ja - og det var vel i grunn, jeg tror ikke det var noe stort mere jeg hadde å komme med. Hvis man -- ja. Det var i grunn. Men jeg vet ikke, jeg vil jo gjerne også få lov til å bemöta fastighetsägarnas utlåtande eller anförslar, dette er i 1041, kanskje den enkleste måten å gjøre det på, for jeg vil ikke, vil ikke kjøre opp igjen, for jeg har nevnt mange av disse tingene her.

Ordf.:

Har det skedd skriftligen eller -

Knut Bergsland:

Uräkta

Ordf.:

Har det skedd i skrift tidigare eller er det helt nya saker?

Knut Bergsland:

Nei, nei, det er de samme sakene.

Ordf.:

Ja

Knut Bergsland:

Jeg bare, jeg bare gjør det klart at, at jeg har fått med alt. Få se, hvor jeg har det nå da. mmmmm Jeg tror, jeg tror..

Ordf.:

Då kan vi ta det på det sättet ... bekräfta slutsatserne ... läsa upp dem innantill. Ja - varsågod.

Knut Bergsland:

Det er altså 1041. På sidan, jeg bare tar det da punktvis. Jeg leser ikke opp selvfølgelig. På side 4 øverst

Nils Larsson:

Vilken aktbilaga är det på utlåndet?

Knut Bergsland:

1041

Nils Larsson:

Ja, det är mitt utlåndet, men -

Knut Bergsland:

ursäkta

Nils Larsson:

Vilket aktbilagenummer är det på, på professor Bergslands svar?

Knut Bergsland:

Fastighetsägarnes?

Ordf.:

Ja, men jag skulle vilja veta utlåndet, aktbilagenumret på professor Bergslands -

Knut Bergsland:

1041

Nils Larsson:

Ja men det är min egen skrift.

Knut Bergsland:

Ja, ja, men

Nils Larsson:

1041 är min egen skrift och nu åberopar Knut Bergsland mitt utlåndet. Knut Bergsland åberopar ett utlåndet och då frågar jag vilket aktbilagenummer är det på den

Knut Bergsland:

Ja, jeg har jo disse spørsmålene, jeg må jo få lov til å besvare. Dette er altså fra, vent litt, hvilket datum var det igjen? Det er fra den 31/8, er det ikke det?

Leif Andresson:

er det så at ni har bemøtt det här i någon skrift, något yttrande?

Knut Bergsland:

Altså, jeg har bemøtt det i mine tidligere ting

????

Jaha, ja just det ja

Ordf.:

okei

Knut Bergsland:

Altså, jeg mente bare, bare at det er en lettere måte å gjøre det på. Altså i denne sammenfatningen som jeg hadde først nå. Det er jo da det som jeg har hatt i mine tidligere utlåtanden. Men samtidig var jo da en, en plädering kan man si emot, spesielt denne 1041. Så hvorfor jeg, jeg nu skall ikke opprepa, men jeg vil bare, bare se at jeg -

Ordf.:

Det är bra att professorn inte opprepar, men bemöt då vad som står. Det är ju bra när man sagt samma sak och behöver inte opprepa det. Ja, var så god då och bemöt detta då, detta 1041, för det finns väl inget utlåtande efter det. [får inte riktigt med mig alla ordförandes ord]

Nils Larsson:

Jo, det gör det. Det finns et utlåtande av professor Knut Bergsland, bifogat aktbilaga 1141 och jag menar att vi får hålla oss till utlåtandena.

Knut Bergsland:

Får se. Ja, men det

Lars Sandow:

Det avser Bergsland också att göra. Han vill bara nu stämma av at han har kommenterat samtliga argument ...

**** SLUT på BANDET's sida A ****

**** SIDA B på BANDET ***

Knut Bergsland:

nei, nei, jeg drar i morgon

Ordf.:

Okei - var det någon fråga?

Lars Sandow:

Från samebyarnas sida så finns det i varje fall inte för närvarande ingen fråga.

Ordf.:

Hähei, då får väl ordet gå över till fastihetsägarnas ombud.

Larsson:

Jag har några frågor som jag vill ställa till professor Knut Bergsland. Får jag säga du?

Knut Bergsland:

Ja, ja - men kanskje du tar en ting ad gangen

Larsson:

Tack

Knut Bergsland:

men kanskje da ta en ting av gangen, en ting av gången, en sak i taget

Nils Larsson:

Jaha - vi tar en sak i taget.

Ordf.:

Nu är vi färdiga med tittelbortläggningen. Nu tar vi sak nummer två.

Larsson:

Jo, du har sagt här i dag i utlåtande at Hedræus karta, den som kallas Rikskanslerkartan, den stämmer överens med jordeboken. Hur menar du?

Knut Bergsland:

Ja, jeg har forsøkt å få si det, overenstemmelsen mellom det kartet, altså det Rikskanslerkartet da det første av 46 stemmer overens med jordeboken for såvidt som jordeboken har, for Jemtlands jordebok da, for Morten Jonsson har jo da i 46 dette her Sarv og fra 49 Saris, som jeg mener er en angivelse av det skattefjellets sydgrense, mens Sulufjellet er nordgrensen. Og den grensen, det, det, for å si det annerledes da, det er det av de tre Hedræuskartene det stemmer med er Rikskanslerkartet. Det stemmer selvfølgelig ikke med det siste store Kancellikartet. Du har, si at du har sagt at jeg har inte redovisat hvorfor jeg ikke bruker, bruker det siste kartet, men jeg bruker ikke det for å påvise, jeg bare sier ganske enkelt at, at den grensen, på det Rikskanslerkartet, som går over Servsjø der, at det, det stemmer jo, er samme plassen som jordeboken har som det sydlige merket der. Det er alt det jeg sier.

Larsson:

Ja, jeg skal forstå dig rätt då, at du har bestämt dig för att det som anges i jordeboken Kalls socken 1646 för Morten Jonsson, det som anges där om Sarf det är Särvfjället, Servefjellet. Och därför så skall det gå just över den gränsen och eftersom Särvfjället ligger på gränsen, då stämmer det med Rikskanslerkartan.

Knut Bergsland:

Unskyld! Her har du, er det en sammenblanding. Jeg har ikke sagt at Sarv skulle være Särvfjället. Jeg har sagt at Saris er Särvfjället

Nils Larsson:

Ja...

Knut Bergsland:

og det er to forskjellige navn. Serv, er det samme, mener jeg da sarva da, det er dalgången med Särvan.

Larsson:

Men du hänför Morten Jonssons i Kalls socken skattefjäll angivet till Sarv, att vara liktydigt med, oberoende av namn nu, Särvfjället, och det är den omständigheten att Särvfjället på Rikskanslerkartan ligger ungefär vid gränsen och utgör en sydlig gräns, altså gränsen mellan Jämtland och Härjedalen som du väljer den kartan.

Knut Bergsland:

Altså det jeg har sagt

Larsson:

Det blir ju ett sirkelresonemang.

Knut Bergsland:

Hva da?

Nils Larsson:

Blir det inte ett sirkelresonemang?

Knut Bergsland:

Nei - det er en konstatering av et forhold.

Larsson:

Varför, varför

Knut Bergsland:

Et øyeblikk nå, jeg må få lov til å svara

Ordf.:

Ja! Varsågod.

Knut Bergsland:

Altså , jeg har sagt altså Sarv, det har jeg her identifisert med eller Collinders oppgift om den dalgången og det er jo en, forsåvidt en lite eiendommelig grense siden dalgången går helt ned til Ljusnan. Men det har jeg ikke påstått.

Men så blir det forandret i jordeboken til Saris. Det er ikke navnet Saris, men det kommer da et annet navn, et annet sted, inn. Og det Saris mener jeg er, eller det viser jo Collinders opptegnelser, som du godtar når det gjelder Sarisfjell og Vesterfjell vel å merke, så du kan ikke gå emot Collinders data - at det er Servfjellet. Og da, det er jo Saris og det er det som blir stående i jordeboken frem til alle disse forviklingene senere på 1600-tallet og 1700-tallet som vi ikke skal gå inn på her, for det er meget kompliserte saker. Men det jeg har sagt er jo bare, ganske enkelt, er jo da, at den grensen på det Rikskanslerkartet, den går over Särvsjö, som er skrevet på kartet, hva, og den like øst for det, den Särvsjö som står på kartet, er det avtegnet et fjell. Nu kan man jo selvfølgelig si at det er avtegnet en masse såne fjell der bortover som ikke kanskje betyr så mye, men hvis det betyr noenting, spiller forsåvidt ikke

noen rolle engang, fordi like øst for, for Särvsjön så ligger jo dette Servfjellet, slik at, altså Morten Jonsson, han hadde i Jemtland, det der med Kall ska jeg komme tilbake til om et sekund, han har jo jordeboksrett da, eller hva du vil, på Sarv og Saris. Han hadde åpenbart ikke i Jemtland rett til noe sønden derfor. Er du enig i det?

Nils Larsson:

Han skulle ha mark söder om. Det är jag enig i.

Knut Bergsland:

Nei vent nå litt. Vi snakker om Jemtland nå først.

Larsson:

Om Jämtland. Och du frågar mig nu och då uppfattar jag at du baserar hela denna hypotes på att Morten Jonsson hade i sitt brev, ifrån, han hade varit hos landshövding Strijk, som då hade sagt at den gamle finnekungen hade marker till Härjedalen och då söker du Härjedalsgränsen.

Knut Bergsland:

En ting ad gangen min herre! Vi snakker nu om Jemtlands jordebok, og, i første omgang.

Larsson:

Ja

Knut Bergsland:

Vi snakker ikke om - ikke sammenbland alle mulige ting. Det gjelder jo å få klarhet i denne saken - gjør det ikke det?

Larsson:

Ja men ..

Knut Bergsland:

Altså, altså i Jemtlands jordebok står Morten Jonsson oppført i 1646 med Sarv, fra 1649 med Saris.

Saris er da detsamme som Collinders 'Saarfielle', som er Servfjellet. Og på Rikskanslerkartet så er det en grense som er trukket rett over der. Rikskanslerkartet i og for seg spiller jo ikke noen særlig stor rolle i denne forbindelse annet enn, hovedpoenget er jo nemlig det at, at dette Saris og den bit av Sarv som er i Servsjö bare er en del av det Jemtland som Jemtlandsfogden, nei om forladelse, Strijk da, opererte med som Jemtland. Jeg har ikke uttalt meg om hvor den rette grense skulle gå mellom Jemtland og Herjedalen. For det var et stridsspørsmål som ble løst først i 1480, nei 1800. Men så, det sier jeg videre, jeg har sagt at Strijks brev sier at Morten Jonsson, finnekungen, utover det han hadde bebrevat ham på i Jemtland, som jeg mener må komme frem i jordeboken, hadde også, ifølge sitt danske frihetsbrev, hadde land i Herjedalen, det vil si, sønnenfor det som Jemtlandsadministrasjonen regnet som Jemtland. Og det kan jo illustreres med det kartet, Hedræuskartet. Men det er ikke nødvendig å ha det engang fordi man kan se på et almindelig kart hvor det er. Men jeg har ikke sagt at, at det er altså Jemt-, altså at Strijk skulle ha bebrevet ham på noe som er sønnenfor den linjen. Det jeg sier er at Strijks brev betyr

- 1) at han hadde fått brev på den del av landet som hørte til Jemtland, men
- 2) han rekommanderte til Ivar Nilsson, at han skulle få brev på det som var sønnenfor der, som lå til Herjedalen.

Men så til Kalls socken. Det er selvfølgelig, i disse her, som jeg sa i begynnelsen her, jordeboken for Jemtland. De har altså en egen avdeling for Jemtlands lappar. De står alle sammen, om forladels-, tre socken, under Kalls socken. Kalls socken det var en del av Undersåker tinglag. Blandt de to, ja de to som står under Kalls socken, er også Tomas Jonsson, som hadde et land, et land som altså er definert i frihetsbrevet og videre fremover som desidert ikke lå i Kalls socken. Kalls socken er et navn på disse to skattefjellene. Men hvorfor det heter Kalls socken er sannsynligvis det, en rimelig forklaring, at Morten Jonssons land strakte seg, nemlig med Sulufjell, helt til den veien over Duved og, og Sul i Verdalen. Og da er vi på grensen til Kall. Det betyr ikke at Saris skulle ligge i Kalls socken, oppved Torrön eller noe sånt. Fordi det er jo, det er jo som du har sagt i, og som jeg er aldeles enig i, på side 4 her: [i aktbilaga 1041]

"Även om samebyarna inte påstår annat bör först klarläggas att frågan är om belägenheten av lappskattefjäll Sarv - Saris," - jeg ville si 'Sarv og Saris'. Det er en bindestrek der men den er ikke min. "alltså marker för vilka samerna betalade skatt." Det der spørsmålet der er jeg helt enig i, og det er det jeg har forsøkt å besvare.

Nils Larsson:

Men du har satt likhetstecken i ett annat fall när det har varit i jordeböckerna Saris då har du sagt at det tillhör Hittö fjell som ligger öster, strax öster om Hittingfjäll och skulle vara då liktydigt med Västerfjäll. Då har det legat utanför. Där skulle vi kunna tänka oss Saris och även Sarv.

Knut Bergsland:

Får jeg spørre ...

Nils Larsson:

Får jag prata färdigt nu

Ordf.:

Varsågod nu, varsågod advokat Nils Larsson

Nils Larsson:

Och du har sagt så här. När vi har fört fram att med Sarf i Kalls socken, då är vi fortfarande inte inne i Härjedalen. Men vi har sagt at det finns marker i närheten, i norra delen av dåvarande Härjedalen. Och där har vi Skarffjället och där har vi Sulufjäll, som ligger inom Härjedalen och som du nyss sa, du sa at det inte låg inom Härjedalen, men det gör det om du tittar på den andra kartan, altså Cristinekartan. Då -

Ordf.:

Ja, frågan?

Nils Larsson:

Ja tack.

Knut Bergsland:

Kan jeg få lov til å -

Ordf.:

Hva er frågan?

Knut Bergsland:

Det begynner å -

Nils Larsson:

Varför - om förhållandena är så, varför skall ett skattefjäll ligga med så pass många mil ifrån sig, som du påstår då mellan Servfjäll och Sulufjell i stället för att det naturliga hade varit Sylarna, Sylefjell och Skarffjell som då låg inom Härjedalen. Är det bara Collinder hypotes at Saris är Servfjellet du går ut ifrån?

Ordf.:

Varsågod att svara.

Knut Bergsland:

Jeg kan svara.

For det første nå.

Du er for det første altså

Du sier at jeg i en tidligere. Det der likhetstecknet som du snakker om. Jeg tør spørre. Hvor har du det fra? Jeg har ikke satt likhetstecken mellom, mellom Sarv og Saris og jeg har meget lang fra satt noe likhetstecken mellom det Sarv og Saris som ligger til Morten Jonsson og det eventuelle Saris-fjäll til Tomas Jonsson som skulle vare lik Vesterfjellet. Der har jeg aldeles ikke satt noe likhetstecken. Det jeg har satt likhetstecken med, det du refererer til, er formodentlig et sted i det foredraget mitt for det er der det fremgår. Det der at jeg har satt likhetstekken er upprepat från et tidligere utlåtande. Og det jeg setter likhetstecken mellom det er nemlig akkkutat mellom, mellom Saris og Sarfjellet, altså i sydlinjen. Collinder har jo to. Du påstår, jeg mener dine påstander går ut -, innpliserer jo, at det bare skulle være et Saris. Men altså, forsåvidt som Sarisfjell til Tomas Jonsson i Jordeboken 1649 skulle være annet enn en feil, skrivfeil, så dreier det seg om et annet Saris enn det som Morten Jonsson hadde. Og det, mine tidligere ting, hva du henviser til, du sier bare løst, det må formodentlig være en utredning for skattefjellsmålet som du åpenbart siterer andre steder, uten å si det direkte, for eksempel når det gjelder Hedræuskartene. Men der sier jeg på ingen -, der snakker, jeg redoviser jo begge disse skattebetalere. Jeg sier på ingen måte, at det Saris som Morten Jonsson skulle stå for, at det skulle være Vesterfjellet. Det er noe du har funnet på.

Nils Larsson:

Är vi överens om att resonementet, eller tesen, att det här skulle vara fråga om Särvfjället, att det faller om du använder Christinekartan, för då ligger det ju inte på den här gränsen

Knut Bergsland:

Nei, nei altså det med Servfjället og Saris faller alldeles ikke på den Christinakartan. På Christinekartan, forskjellen er bare det at den landskapsgrensen er trukket helt forskjellig. Altså, logisk sett, du tror at jeg trenger Rikskanslerkartet for å identifisere Saris. Det er alldeles ikke det. Jeg kan, det der med identifiseringen, som du sier først, at aller først ska man vite hvor de skattefjellene ligger. Det er det spørsmålet jeg har forsøkt å besvare. Det med grensen kommer, er jo et nestespørsmål, som på .. Altså, kartene er jo egentlig ikke så forferdelig viktige, er ikke så utomordentlig viktige, fordi det ligger jo en grense i, skattefjellsgrense, ligger jo i jordeboken. Og når du spør nå, et annet spørsmål som du trakk opp nå, at, at Sulufjell at det skulle ligge i Herjedalen. Det har jeg alldeles ikke påstått det siden jeg har sagt at det er fjellet mot Sul i Verdal som alldeles ikke ligger i Herjedalen. Ikke under, ikke i dag heller. Men det at det skulle være Sylene det er ikke min påstand. Vel, altså i 1975 så var jeg inne på den tanke, men når man er forsker må man vel kunne få lov til å forske videre, komme til en litt annen slutning, hva? Og jeg har ikke innlagt skattefjells-, min utredning for Skattefjellsmålet 1975, er ikke fremlagt i dette mål, så det avviser jeg.

Nils Larsson:

Jag har inte tillagt dig att säga att Sulufjäll skulle ligga i Härjedalen, utan, utan tvärt om. Jag har uppfattat att det är så att du har underkänt, om vi går vidare då, du har underkänt Haarstad och K. B. Wiklunds slutsatser att med Sarf avsågs Skarv därför att Skarv inte låg på rätt ställe. Det låg inte i Härjedalen.

Knut Bergsland:

Jeg har ikke avvist Wiklunds, men jeg har sagt, når det gjelder Haarstad: Han feilsiterer Wiklund. Det er Haarstad som putter inn Sarv. Wiklund som jeg har lest opp her, har jeg jo selv inngitt i målet. Wiklund nevner overhode ikke Sarv. Han snakker kun om Saris. Og han har to alternativer. Hvorav fastighetsägarna kutter ut uten videre det ene. Han sier at enter er det Skarsfjellet, nemlig fordi det heter Saervisgealta, som er et helt annet navn, eller man kunne gissa på, som han sier, Servfjället. Og det er akkurat det jeg mener.

Hvis vi nå prøver å veide de to mot hverandre da, og ikke - det der Sarv er bare noe som Haarstad har puttet inn - godtyckligen - Den slags argumentasjon avviser jeg fullstendig. I, altså, Wiklund har to alternativer. Det er Serviesg-, og vel at merke, som jeg har sagt, Wiklund kjente jo åpenbart ikke jordeboken av 46, hvor det står Sarv. Han nevner ikke i hele avhandlingen Sarv med ett ord. Fordi han hadde funnet frem en masse dokumenter, men ikke alle. Historien bygger på dokumenter - gjør det ikke det? Men Serviesgielta [Sarvesgälta 6968x1316] Det er altså, det betyr altså 'sarvies' det er ukastret rentjur og det er det høyeste fjellet der i Skarsfjället. Man hadde, Wiklund hadde valget når det var Sarisfjell han snakket om nemlig ikke det Sarisfjäll som står med Tomas Jonsson. Men det Sarisfjäll som det er tale om i räfstetinget på Undersåker i 1695. Hvor det var nemlig, hvor det står Jon Mortensson

i jordeboken fra 1653, som var en efterfølger av, av Morten Jonsson. Altså, det er det Sarisfjäll der. Det er det samme som Morten Jonssons Saris, men det er et helt annet enn det Tomas Jonssons Sarisfjäll.

Altså, for å komme tilbake til saken, Wiklund hadde satt opp som alternativer Skarsfjället, det vil si Saerviesgealta, og Särvfjället. Og hvis vi, han kjente altså ikke Hedræuskartene, han kjente ikke de gamle navneformene på Särvsjön, det kom med Bromé, som kom etter at Wiklund var død. Så hvis vi nå prøver å veie de mot hverandre. Det er altså, det er ikke Sarv, men det er Saris som skal veies mot Saerviesgealta kontra Servfjället og da, altså, Wiklund var, han var i villrede selvfølgelig. Og den der v-en du har i Servies den komme ikke inn i bildet her i det hele tatt fordi han nevner jo ikke Sarv. Slik at det er jo da. Og han kjente jo selvfølgelig heller ikke, forda hadde han nevnt det, han kjente jo ikke Collinders og Hasselbrinks opptegnelser fra 1942. Så han satt jo med et meget mindre materiale. Han sier jo selv også, når det gjelder dokumentene, at han ikke hadde samtlige dokumenter. Slik at, dette er jo, dette er 1928. Det er jo 67 år siden. Og det er jo kommet fram en hel masse dokumenter siden det.

Nils Larsson:

Ja, jag oppfatter att du, att du inte vidhåller det du sa förut at, at du underkänner Skarvfjället för att det ligger inom Härjedalen på Hedræus' karta og kan ha vart' [?] det.

Jag skulle vilja fråga så här bara avslutningsvis. Du har två stycken tillfällen i jordeboken. Då ett och samma namn förekommer, nämligen Saris. Du säger at i det ena fallet är du säker på att det är Särvfjället, i det andra fallet så används ordet för Västerfjället öster om Hitting.

Vad är det som gör att du kan vara så otroligt säker på att Saris är Särvfjället?

Knut Bergsland:

Det er fordi, altså, vi har altså det moderne navnet på Servf., moderne samiske navnet på Särvfjället: "Saarfielle" som Collinder opptegnet. Det er "Saar" pluss "fielle". "Saaris", det er "Saar" pluss "ris". Og ris, det er en bergrygg, det betyr praktisk talt detsamme som fjell. Så det er altså da, her er det jo da en, en navneidentitet. Og mens, ja, mens det der Vesterfjellet, det er jo da en, enn annen navneidentitet med Collinders Saarfielle. Men Collinder har to forskjellige. Og hvorfor jeg, altså i utredningen for Skattefjellsmålet som du trekker inn enda det ikke er fremlagt i, i målet. Der tenkte jeg meg muligheten at det skulle være Västerfjellet. Men i den, i dette målet her, mine utlåtanden her, som du ser helt bort fra, der er, begrunner jo jeg, hvorfor jeg mener at det der er en feil. Fordi nemlig, i provincialfiskal Rafael Pålssons liste fra akkurat samme år, så er jo Tomas Jonsson oppført på normal vis med de to fjell som han hadde fra frihetsbrevets tid. Og når nå, jordeboken fra 1649 mot, mot Pålssons liste samme år og 46 for, i stedet for Morten Jonsson har Morten Hansson, et oplagt feil og i stedet for Sulefjell har Svalfjell. Det er jo skrivfeil. Og det er jo den enkleste forklaring, den rimligste forklaring, det er jo da, at hvis man

satte opp den- jordeboken har blandet sammen, og så i steden for, i steden for det der Hettungsfjell og forskjellige former har satt inn Sarisfjell. Begrunnelsen ligger ikke i at jeg plutselig har skiftet mening fordi det passer meg bedre i dag. Jeg har inntrykk at du antyder noe slikt. Men det er jo bare fordi, se på disse data i forhold til hverandre. Altså for meg, jeg kan gjerne, gjerne si det, det spiller ingen rolle, det er en viss mulighet for at den her Tomas Jonssons Sarisfjell skulle være det dere Västerfjellet. Men det har jo ingenting med Morten Jonssons Saris å gjøre. For det er to forskjellige og det har jeg jo, gjelder Collinders oppteget, så har jeg gitt det der i den siste, den der komletterende dokumentasjonen. Jeg har gitt de data som finnes. De står jo her under, på side 1 til 2, nummer A det er det der med Servfjellet. Det er rett og slett Collinders feltoppteget. Det er ikke noen argumentasjon overhode. Og på neste side under B Collinders Sarsfjellet som er Vesterfjellet. I parentes bemerket de to fjellene har det til felles at de består av to deler fordi nemlig det Västerfjellet er ifølge Collinder stadig Selsjøfjellet og Vesterfjellet i trangere mening, ett fjällmassiv med en dal mellom. Og det passer særdeles godt til den navneforklaringen han har gitt på dette der 'Saar', at dette skulle være et ord som ikke finnes, riktignok ikke belagt i sydsamisk, men som er vel kjendt nordover, som betyr klypa, eller kløft altså. Men den navneforklaringen der, det er en ny diskusjon, og det diskuterer jeg ikke med deg.

Nils Larsson:

Nei-

Ordf.:

Är det ytterligare någon fråga?

Nils Larsson:

Då vill jag ställa den frågan också. Skarf-fjället och Sulu-fjället, som då är beläget i riksgränsen och i anslutning till Härjedalsgränsen på Christinekartan. Vad är det som gör att dessa fjäll som så väl passar in i ordalydelsen utav Sarv och Sulu - de är ju nästan identiskt lika där de står och som ligger bredvid Tomas Jonssons skattefjäll Dundris och Hittings, vad är det som gör att du så bestämt tar avstånd från teorin att det här kan vara Sarv, är liktydigt med Skarv och Sulu med Syl-fjellet. Har du något belägg?

Knut Bergsland:

Ja, for det første -

Nils Larsson:

Mer enn Collinders altså.

Knut Bergsland:

Ja jeg har sett på dokumenter efter -

Ordf.:

Ja, nu är frågan ställd. Var så god och svara.

Knut Bergsland:

Altså, her dreier det seg uomtvistelig om to forskjellige skattefjell. Nemlig de som fra den første jordeboken, på den ene siden Morten Jonssons, og på den andre siden Tomas Jonssons. Ska vi nu for å forenkle denne saken og ikke trassle sammen stadig, se bort nå fra Tomas Jonsson, som ikke har noe med dette målet å gjøre i det hele tatt, annet enn selvfølgelig inneholdet av frihetsbrevet, men det er en annen sak. Men altså når, altså, saken er jo den, at Strijk, Morten Jonssons land er beskrevet gjennom disse stedsnavnene slik jeg oppfatter dem i allfall. Så, det går for det første, det går langs riksgrensen, som jo Strijk sier at det deles til Norge. Men hvis du vil inn på den saken der, så er jo, var jo spørsmålet det, eller saken den at traktaten, da Jemtland og Herjedalen ble avstått til dronning Christina, det ble jo tvist om den ordlyden der med en gang. Så det vare en riksgrensetvist, den store riksgrensetvist gjalt selvfølgelig Sørli fordi det fra svensk side ble påstått at alt som var østenfor fjellryggen, det står det på disse kartene, skulle være, skulle være svenskt, mens det andre skulle falle til Norge. Det vil si at Sørli skulle ligge i Sverige, eller Jemtland da, men det ble, hvis du ser på den der Rikskanslerkartan.. Hvor ble det av den?

N. N.:

Tror den ligger underst där, va? Ut på hörnet.

Knut Bergsland:

Ja, der har vi den. Der står det, her er det, her er det. Der oppe ved Sørli er det en prikket linje, med en forklaring at Sørli, den ligger øst for fjellryggen som du ser der, men, men 'handhavas stadig' av Norge. Og de måtte gi seg der. Den grensetvisten der ble hevet først i 1771. Dette riksgrensespørsmålet har jeg studert meget inngående i forbindelse med Skattefjällsmålet. Men det er en liten, det er en liten sån der linje til. Og det er ved Gaundal, som også det står at det ligger østenfor, for fjellryggen, men 'handhavas stadig' til Norge. Og det er akkurat det området der hvor, hvor jeg mener at han Morten Jonssons land falt. Og i jordeboken for 1653, da Jon Mortensson kommer inn i steden for Morten Jonsson, åpenbart en sønn, så heter det 'Saris og Crononos fjäll'. Og Cronones fjell det betyr de 'svenske fjell', hva? Og når det er denne grensetvist, den ble jo artikulert formelt fra dronning Christina, og Oxenstierna selvfølgelig, i, i 1649. Slik, og da det var en, en, senere ble det jo en tvist på den kanten der, hvor det var den tradisjonelle grense, som er den grensen i dag, så at oppgjøret i 1740-årene, med den traktaten av 1771 gikk over et sund i noe som heter Storsjön vestenfor høyeste fjellryggen er det noe som heter Koksteinen og som står avmerkt på disse kartene her. Min, min påstand vil jeg si, er at disse, er at de samiske skattefjellene her, ved riksgrensen, har sammenheng med riksgrensetvisten. Og denne, som jeg sa, altså Morten Jonsson eller som han, han må være denne Morten Johansen som det heter i norske dokumenter fra 1686, hvor han kom i krangel med, med norske bønder. Han hadde, han hadde fått tilbud fra den

norske foged om å bli lensmann for, for finnene som man sa den gangen, det heter jo det på norsk, hvis han skaffet flere dit. Men han gjorde ikke det. Og så ble det noe bryderi med han. Og så flyttet han antagelig da nedover til Herjedalen igjen hvor han opptrer i noen dokumenter. Altså, at hans skattefjell nu, strakte seg fra, la oss si veien over Sul helt ned til Sarv. Det betyr ikke at, det betyr at han var, ska vi si, representant for en gruppe. Det var derfor han ble kalt for finnekonge. Det var ikke bare en familj, men flere familier. Og det ser vi jo klart av dokumentene også når det gjelder Tomas Jonsson. Det var snakk om hans husmenn. De hadde husmenn, det vil si folk som altså da, mmmm, var på vedkommendes område, men det var en skattebetaler, en så kalt skatlapp. Og det, hele den institusjonen er vel kjent fra tidligere tider lengre nordpå. For eksempel Helgeland, med riksgrensetvistene der. Så det er forklaringen på det.

Nils Larsson:

Ja, takk

Ordf.:

Ja

Leif Andersson[??]:

Ja, en liten fråga bara.

Ordf.:

Ja, en liten helst.

Leif Andersson [??]:

Ja, jag är väldigt okunnig på det här ska jag säga.

Jag har en liten praktisk fråga. I K. B. Wiklunds yttr., eller skrivelse her så står det att det här Saris fjäll skulle kunna avse Skarsfjället vid riksröset nummer 151 på kartbladet 71 Ljusnedal. Skulle du vilja peka ut det på Hedræus' karta?

Knut Bergsland:

Altså, riksröset 151, det er det som nu heter Haftorsstøten. Hvis jeg har en, det er akkurat i aller sydligst, Haarstad sier det er på grensen til Tydal, det er for såvidt riktig som det der Haftorsstøten er aller sydligste punkt i Tydal, for det går ner sån og så har vi Brekken på den siden.

Hvis jeg har en almindelig karta så ska jeg vise med en gang. Det er litt vondt å. Venta litt forresten. Altså det som heter Haftorsstøten nå. Det ble jo kalt for, for, vent litt, Lussna., Lussnefjell - - et ganske almindelig kart så ska jeg vise. Her er det jo ikke angitt for her for dette er jo lenge før. Har ikke grenserøsen på kart fra 1646, nei 49.

Ordf.:

Det är bra så vi kan se det också. Vi kan komma ut här.

Knut Bergsland:

En ganska almindelig karta.

[Utskrivaren:

[ALLT DET FÖJANDE MENAR JAG ÄR AV LITET INTRESSE - DET ÄR
SURRANDE OCH STÖKANDE I RÄTTSSALEN. DET HELA GÅR BARA UT PÅ
ATT KONSTATERA ATT RIKSRÖSE 151 ÄR DÄR DET ÄR - PÅ
HAFTORSSTÖTEN]

Knut Bergsland:

Ja venta litt, har jeg har den kartan så - venta litt.

[stökande i salen]

Nils Larsson:

Det här är altså precis samma läge ...

Ordf.:

tala i mikrofonen

Nils Larsson:

Men vi kan titta också på aktbilaga här på Burmans karta om vi går runt

[mycket svårt att höra - folk rör sig i salen och ingen talar i mikrofonen]

Knut Bergsland:

Skarsfjellet her nordøst for Haftorstøten

[säger en hel del] Saervesgealta, det er en sydlig topp i Skarsfjellet. Den ligger altså
da nord, nordøst for Haftorstøten

Ordf.:

.. så får vi peka ut på kartan

Leif Andersson [??]:

Jag har fått svar på min fråga så.

Ordf.:

Du har fått svar. Okay. Va bra. Har du ytterligare någon fråga?

Nils Larsson:

Ja, som förklaring till svaret så, svar fins på aktbilaga 1102, så fins Skarsfjället i
gränsen mellan Jämtland och Härjedalen.

Ordf.:

Om ingen har några ytterligare frågor så är förhöret slut och vi tackar professor
Bergsland för att ni har velat komma hit.

Och begärs det att vi skall fastställa någon ersättning eller ...?

Lars Sandow:

nej - det är samma modell här och det har vi pratats vid om. Inga problem.

Ordf.:

Och därmed är ...

[slut på inspelningen]

Utskriften gjord av Anders Løøv, 17.-28. september 2001.